

PRAŽSKÝ HRAD A JEHO NEJSTARŠÍ OPEVNŮVACÍ SYSTÉMY

IVANA BOHÁČOVÁ

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY A SHRnutí STARŠÍCH POZNATKŮ

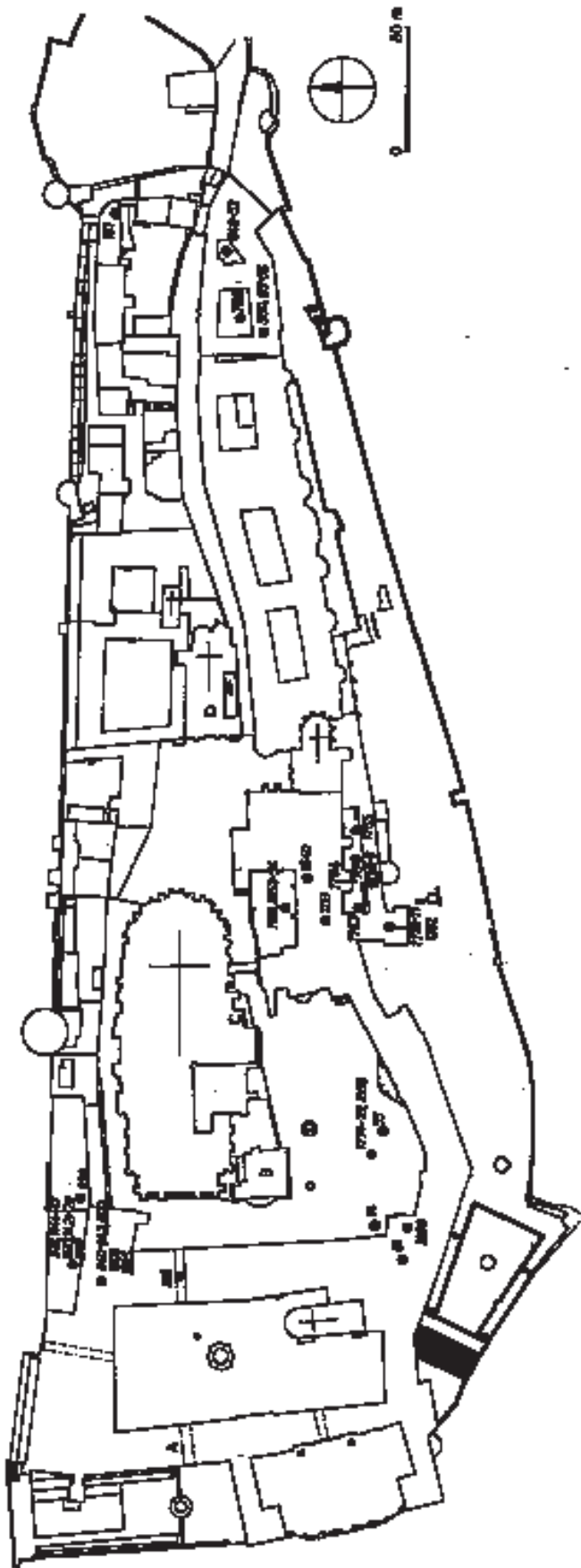
1.1. ÚVOD

Raně středověkému opevnění Pražského hradu a jeho vývoji byla věnována mimořádná pozornost již od počátků soustavnějšího historického studia tohoto ústředí českého státu v období po 1. světové válce (*Fiala 1922; Guth 1929; 1934, 688–704, 802–818*). Zdánlivě zcela konkrétní a úzce zaměřené téma v sobě skrývá řešení některých obecnějších a z hlediska raně středověkých českých dějin zásadních problémů. Ověření doby vzniku opevněného centra na hradčanské ostrožně, jeho členění a dispozice, rozlišení základních vývojových fází jeho výstavby a jejich synchronizace s nejbližším zázemím i blízkými lokalitami obdobného charakteru i srovnání vyspělosti forem fortifikačního systému, které jsou odrazem politického, ekonomického i kulturního potenciálu vládnoucí vrstvy i společnosti, to vše jsou otázky, k jejichž zodpovězení lze přispět studiem raně středověkých opevnovacích systémů Pražského hradu. Současně se vážou k problematice nejstarších etap utváření nejen této lokality, ale i samotného českého státu.*

Představy o raně středověkém opevnění Pražského hradu procházejí samozřejmě vývojem, odpovídajícím přílivu nových pramenů a možnostem jejich zhodnocení v obecné rovině, tedy i rámci české středověké archeologie. Oporou pro nejstarší úvahy k této problematice před započítím archeologického výzkumu byly geomorfologie hradčanského návrší (znečitelněná ovšem historickým stavebním vývojem Hradu) a rozložení známé raně středověké architektury. Archeologický odkryv III. nádvoří (1925–1929), především ale objev reliktní složitý fortifikační systém v jeho jižní části, se pak staly podnětem k rozvinutí jednotlivých hypotéz o vzniku a vývoji pražského ústředí. Samozřejmě byla od počátků konfrontace archeologického svědectví s historickými údaji písemnými.

Názory K. Fialy, K. Gutha a I. Borkovského, kteří se dlouhodobě problematikou Pražského hradu a jeho opevnění zabývali (historie výzkumu viz *Borkovský 1969, 7–11; Frolík – Smetánka 1997, 10–32*), se vyvíjely i proměňovaly v čase, v závislosti na dosaženém stavu poznatků v rovině konkrétních odkryvů i v úrovni obecnější. Výsledky studia byly ovlivněny jednak úhlem pohledu každého z badatelů, a také, stejně jako v současnosti, objektivně danými podmínkami, v jejichž rámci je výzkum uskutečňován. Archeologický výzkum Pražského hradu a tedy i výzkum jeho opevnění (obr. 1) neprobíhal nikdy jako výhradně odborně cílený. Vždy se odvíjel v rámci záchranné

* Za cenné připomínky k textu děkuji především prof. J. Slámovi, za možnost diskuse některých problémů pak také PhDr. L. Hrdličkovi, doc. J. Klápště, PhDr. R. Procházkovi, doc. M. Richterovi a PhDr. D. Třeštíkově.

OBR. 1. PRAŽSKÝ HRAD – SOUČASNÝ STAV. PŘEHLED POLOH VÝZKUMŮ (1925–1996) SE SITUACEMI, VZTAHUJÍCIMI SE K PROBLÉMATICE HRADISTNÍHO OPEVNĚNÍ A LOKALIZACE VYBRANÝCH OBJEKTŮ: A – KOSTEL P. MARIE, B – BISKUPSKÝ PALÁC, C – ROTUNDA SV. VITA, D – BAZILIKA SV. JIRÍ. ČÍSLA PODLE HRDLIČKY (1996). KRESBA V. RICHTEROVÁ. – PRÁGER BURG – GEGENWÄRTIGER ZUSTAND, LAGE DER AUSGRABUNGSFLÄCHEN (1925–1996) MIT BEFUNDEN, DIE MIT DER PROBLEMATIK DER BURGBEFESTIGUNG IM ZUSAMMENHANG STEHEN, UND LAGE AUSGEWÄHLTER OBJEKTE: A – SANKT-MARIEN-KIRCHE, B – BISCHOFSPALAS, C – SANKT-GEORGS-BASILIKA, NUMERIERUNG NACH HRDLIČKA (1996).

činnosti, ať již v předstihu před stavební aktivitou či jen formou jednoduchého dohledu. Je v podstatě náhodným zahušťováním mozaiky informací, které je vázáno na intenzitu, rozmístění, rozsah a časový harmonogram stavebních prací a rekonstrukcí, jimž byl donedávna areál Pražského hradu permanentně vystavován. Určitá omezení výzkumu, v některých periodách našich nedávných dějin závažnější, v jiných méně závažná, vyplývají z postavení Pražského hradu jako politického centra státu. Se specifiky Pražského hradu souvisí i skutečnost, že v podstatě pouze v prostoru prvorepublikového výzkumu III. nádvoří jsou dochovány zkoumané pozůstatky fortifikačního systému *in situ*. Na ostatních místech většinou ustoupily potřebám soudobého provozu Hradu a byly ve větší či menší míře likvidovány následnou stavební činností (naposled ve značném rozsahu ještě počátkem 90. let); v lepším případě zůstávaly jejich pozůstatky skryty nepřístupné hluboko pod dnešní obvodovou zástavbou hradního areálu. Tato skutečnost je o to závažnější, že jde o hmotné památky a prameny, jejichž množství je neznámé a rozhodně limitované. Každopádně možnost budoucí revize či nového kladení otázek poskytuje převážně pouze pořízená dokumentace a získaný archeologický materiál.

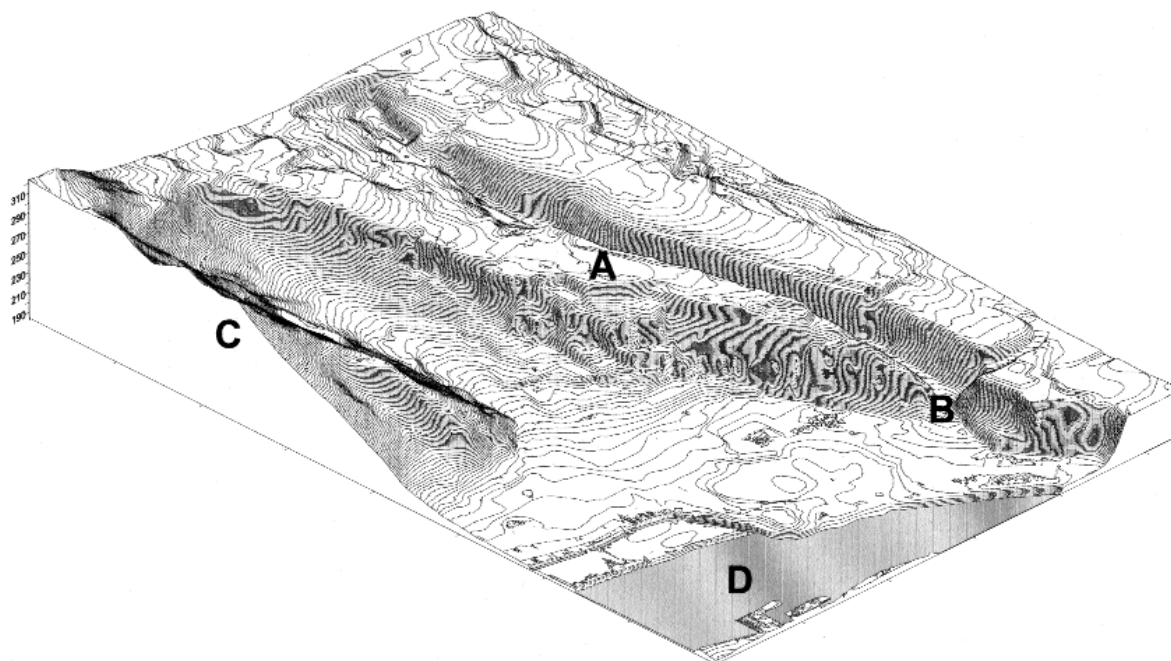
Stavební aktivita, která zasáhla Pražský hrad v letech osmdesátých a na počátku let devadesátých, vyvolala celou řadu archeologických akcí, jejichž součástí byl i výzkum raně středověkého opevnění, případně byly sledovány situace, které s jeho problematikou souvisejí. Prameny, které byly v posledních letech takto získány, umožňují v mnohém ohledu zásadní doplnění dosavadních představ o počátcích a vývoji raně středověkého fortifikačního systému – a tím i celého raně středověkého hradu – a často i jejich revizi. Nezbytná je tedy prezentace těchto pramenů širší odborné veřejnosti. Zpracování a publikace tématu tohoto charakteru je úkolem dlouhodobým. Součástí jeho řešení byly drobné podpůrné studie a nálezové zprávy, připravované již v první polovině 90. let (*Boháčová 1992; 1993a; 1996a; 1996b; 1996c; 1998d*), některé z předběžných výsledků tohoto studia byly postupně publikovány v obecnějších pojednáních (*Boháčová 1997a; 1998a; 1998c; 1998f; 1999; v tisku*). Novější výzkumy, při nichž bylo zastiženo opevnění ve východní části ostrožny (čp. 2, výzkum J. Frolík 1995 a roky následující), nemohly být v práci již zohledněny.

1.2. TERMINOLOGIE

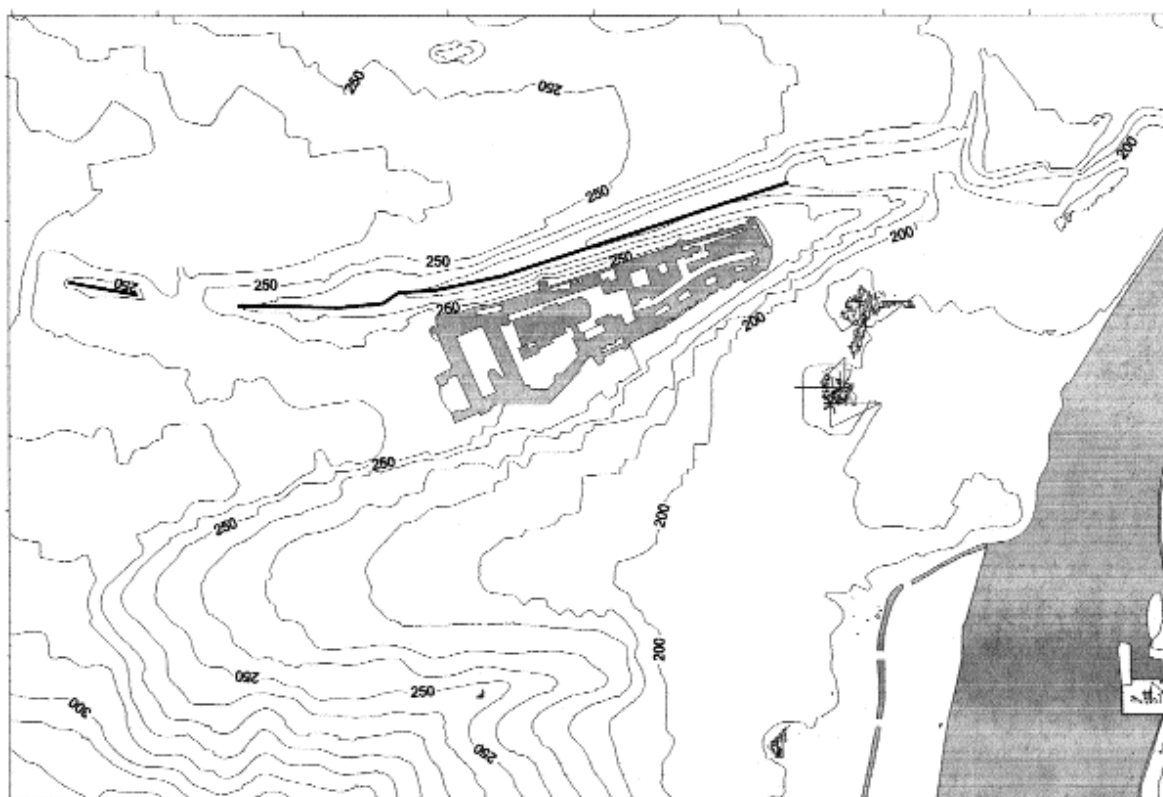
Pojem *hrad* upřednostňuji v této práci před běžnějším, ale kontroverznějším termínem *hradiště* a užívám jej v souvislosti s Pražským hradem jako označení pro raně středověkou lokalitu ve strategické poloze ve všech fázích její existence a v rozsahu vymezeném terénní konfigurací, tj. hřeben ostrožny od jejího východního cípu, tzv. Opyše po přírodní roklí, přetínající kdysi návrší v místech dnešního vstupu do Hradu z Hradčanského náměstí (obr. 2). Otázku formy opevnění areálu nebo jeho části vnímám v této souvislosti jako irelevantní.

Pro centrální a východní část hradu akceptuji v našem prostředí vžitý pojem *akropole*, který bývá používán pro ústřední či vnitřní část hradu ve smyslu nejvýznamnější části prostoru s rezidencí panovníka (nebo obecněji příslušníků elity), většinou i se sakrálními objekty a se sídly církevních institucí.

S obtížemi se setkáme při pojmenovávání dalších částí areálu. Jako *předhradí* je většinou v české odborné literatuře označována součást hradního areálu s doloženým nebo předpokládaným opevněním, *podhradí* je chápáno jako osídlení vzniklé ve vazbě na hrad v jeho těsné blízkosti, často situované v nižší poloze, např. při vodním toku. Historickými prameny, ale např. i v terminologii polské, bývá termín *podhradí* jako ekvivalent pojmu *suburbium* užíván jak pro integrální součást opevněné vícedílné lokality, tak pro neopevněné sídliště související s hradem (*Leciejewicz 1978, 52–54*). Definování funkce a především vzájemné odlišnosti těchto částí areálů, které soudobé historické prameny výrazněji nerozlišují, je u většiny lokalit zcela nedostatečné a také obtížné, zejména vezmeme-li v úvahu relace časoprostorové. Většinou komplikovaná a mnohdy v úplnosti těžko poznatelná kompozice fortifikačního systému, tvořená vně hlavního areálu někdy i liniemi neuzavřených křídel, často neumožňuje poznání celkové dispozice ani vymezení jednotlivých částí opevněné lokality. Archeologicky poznané plochy, které by umožnily určit charakter osídlení, zaujímají většinou jen procentuální zlo-

OBR. 2A. PRAŽSKÁ KOTLINA S HRADCANSKOU OSTROŽNOU (A), ÚDOLÍM POTOKA BRUSNICE (B), VRCHEM PETŘÍNEM (C) A VLTAVOU (D). SOUČASNÝ STAV. PODLE M. KŘEMENA.– PRAGER BECKEN MIT DEM HRADSCHINER BERGSPORN (A), DEM BRUSNICE-TAL (B), BERG PETŘÍN (C) UND MOLDAU (D). GEGENWÄRTIGER ZUSTAND. NACH M. KŘEMEN.

OBR. 2B. SITUOVÁNÍ PŮDORYSU PRAŽSKÉHO HRADU V PROSTORU ZOBRAZENÉM NA OBR. 2A. DIGITALIZACE M. KŘEMENA. – LAGE DER PRAGER BURG IM RAUM DES PRAGER BECKENS (S. ABB. 2A). DIGITALISIERUNG VON M. KŘEMEN.

OBR. 2C. PRAŽSKÁ KOTLINA S OKOLÍM S POLOHAMI RANÉ STŘEDOVĚKÝCH HRADŮ A VYMEZENÍM VÝREZU ZOBRAZENÉHO OBR. 2A. 1 – PRAŽSKÝ HRAD, VYŠEHRAD, 3 – ŠÁRKA, 4 – BOHNICE „NA ZÁMKÁCH“, 5 – BUTOVICE. KRESBA L. BATULKOVÁ. – PRAGER BECKEN UND SEINE UMGEBUNG, MIT DER LAGE MITTELALTERLICHER BURGEN. DIE VOLLE LINIE MARKIERT DAS GEBIET, DAS IN DER ABB. 2A DARGESTELLT WURDE. 1– PRAGER BURG, 2 – VYŠEHRAD, 3 – ŠÁRKA, 4 – BOHNICE, LAGE „NA ZÁMKÁCH“, 5 – BUTOVICE.

mek rozlohy lokality. Problematice podhradí a předhradí, jejich charakteristice, vymezení vzájemných vztahů a funkční odlišnosti však dosud nebyla věnována ani v případě Prahy větší pozornost.

Pro západní část areálu Pražského hradu mezi příčnou roklí a hlavním opevněním se vžil označení západní *předhradí*. Zatímco pro osídlení v prostoru dnešní Malé Strany je běžně užíváno pojmu *podhradí*, s výše naznačenými problémy se setrneme při pojmenovávání dnes již prokázaného, dosti výrazného a více etapového raně středověkého osídlení při jižní fortifikaci hradu těsně vně hlavního opevnění na jižním svahu. Není jisté, že na otázku, jaký byl jeho vztah k malostranskému prostoru a zda bylo součástí opevněného areálu, přinesou archeologické prameny v budoucnosti jednoznačnou odpověď. Přesněji charakterizovat jednotlivé součásti sídelně rezidenčního komplexu tedy zatím nedokážeme.

Terminologie užívaná v této práci pro popis konstrukčních prvků opevnění vychází z souhrnného a detailního pojednání o vývoji slovanské fortifikační techniky z pera R. Procházky (1986). Označení *hradba* užívám pro raně středověké fortifikační stavby Pražského hradu v případě všech vývojových fází hradebních těles. Zahrnuje jak hradbu tvořenou hlinitým náspem s dřevěnou výztuží různých ty-

pů (v dosavadní literatuře nejčastěji nesprávně jako *val*) a s kamenným čelem (běžně označovaným ne snad zcela přesně pojmem *plenta* – vnímaným však mimo archeologickou literaturu jako samostatně stojící prvek), tak konstrukci celokamennou, zděnou na jílovité pojivo nebo na maltu. Různé formy dřevěné konstrukce v tělese opevnění označují obecným termínem *výztuž*. Pro nejmladší fázi raně středověké celokamenné hradby zděné na maltu z kvalitně opracovaných opukových kvádrů někdy rozměrově i značně odlišných, pro niž bývá vesměs užíváno spojení *románská hradba* nebo i *soběslavská hradba*, tedy označení s chronologickým zabarvením, upřednostňuji zkrácený pojem *kvádrková hradba*, který ji jednoznačně odlišuje od celokamenného tělesa starší konstrukce bez maltového pojiva. Opevnění probíhající podél hrany ostrožny je nazýváno *podélným, příčným* pak úsek ohybem na něj navazujícího opevnění přetínajícího ostrožnu.

Výrazné morfologické a technologické proměny pražské raně středověké keramiky, především vývoj profilace jejích okrajů, vázaný často na konkrétní technologické charakteristiky keramické hmoty, daly v průběhu několika desetiletí výzkumu tohoto stěžejního archeologického pramene vzniku netradičním pojmům. Ty se staly zcela běžnou součástí odborných pojednání dotýkajících se archeologické problematiky raně středověké Prahy, případně středních Čech. Jejich používání do značné míry usnadňuje okruhu badatelů, zabývajících se tímto tématem, rámcovou deskripci keramického inventáře a tedy i s ním spojené předání chronologické informace, která je jednoznačnější než údaje v absolutních datech. Zároveň toto nově vytvářené pojmosloví v sobě vždy potencionálně obsahuje nebezpečí přílišného zjednodušování a schematizace a z nich vyplývajících nepřesností a omylů. Je tedy třeba je vnímat spíše jako pomocný a zejména stále se vyvíjející nástroj odborné komunikace, který však zůstane zřejmě již trvalým základem kategorizace raně středověké středočeské keramiky. Protože výskyt některých typů okrajů je charakteristický právě pro určité časové období, odvozuje se od označení těchto typů i pojmenování na ně vázaného výseku relativní sekvence jako *časového horizontu* a to i v případě, že uvedený typ není typem vůdčím. Následný přehled je pokusem o stručnou charakteristiku v textu užívaných pojmů a současného stavu jejich rámcového přiřazení k chronologii absolutní:

– *Keramika s límcovitým odsazením okraje*: ven až vodorovně vyložený, plochý až mírně konkávní okraj, redukované hrdlo nádoby (v nekonkávní variantě označeno jako *klasická forma*), přelom 9. a 10. stol. nebo průběh 1. třetiny 10. stol. (k datování kapitola 4.2.3., Čiháková 1984; Boháčová 1999, 698).

– *Keramika s kalichovitou profilací okraje*: kalichovitě prožlabený, vesměs výrazně konkávní okraj s vysokou morfologickou variabilitou vyvíjející se v čase, podhrdlí zesíleno; v případě vazby na typickou keramickou hmotu světlých šedých až bělavých odstínů s *krupičkovitým povrchem* a ostřivem opticky prostupujícím přetahem užívám označení *klasická forma*; nástup v závislosti na upřesnění vyznívání předchozího typu, vrchol výskytu v průběhu 11. stol. (Čiháková 1984, 258–259; Boháčová – Čiháková 1994, 177).

– *Okraj zduřelý, typ archaický a klasický*: okraj ven šikmo vyložený, vesměs vně profilovaný a charakteristický zesílením střepu oproti tělu a hrdlu nádoby; vazba na typickou keramickou hmotu s malým množstvím ostřiva, hladkým povrchem, jejíž kvalita se v průběhu času zvyšuje, současně se zmenšuje síla střepu; nástup prvního typu v 80. a 90. letech vesměs kladen před polovinu 12. stol., v současnosti pokusy o posuny hlouběji do průběhu 11. stol. a to i v jeho tenkostěnných variantách; klasické ostře profilované tenkostěnné formy vázány na vysoce kvalitní keramickou hmotu s jemnými rýžkami na povrchu – s jejich výskytem lze zřejmě počítat kolem pol. 12. stol. (Hrdlička 1997, 653; Dragoun 1998; Bartošková 1999).

– *Horizont keramiky se zduřelými okraji* – horizont širšího časového rozpětí, v němž se v keramice objevují variabilní nové morfologické i technologické prvky často společně s výskytem archaicky zduřelých okrajů a mizí formy spojené s kalichovitou profilací okrajů. Jde např. o nekvalitně vypálenou keramiku hnědé řady s jednoduchými profilovanými okraji a často s bílým přetahem, zásobnicové formy s velkými vzhůru vytaženými okraji a křemenným ostřivem s příměsí slídy, tuhovou silnostěnnou keramiku, miskovité formy hnědé řady aj. Tato produkce provází ještě i keramiku s variantami klasicky zduřelých okrajů. Nástup jednotlivých prvků této produkce není prozatím synchronizován a bude předmětem dalšího výzkumu, podobně jako jejich doznívání.

Uvedeným pojmům je zde dáována přednost před absolutními daty.

1.3. MOŽNOSTI A MEZE SOUČASNÉHO STUDIA. STAV PRAMENE

Studium opevněných sídel raného středověku a zejména té jejich kategorie, do níž patří lokality označované jako hradiště či nověji častěji jako raně středověké hrady, náleží ke klíčovým tématům pro po-

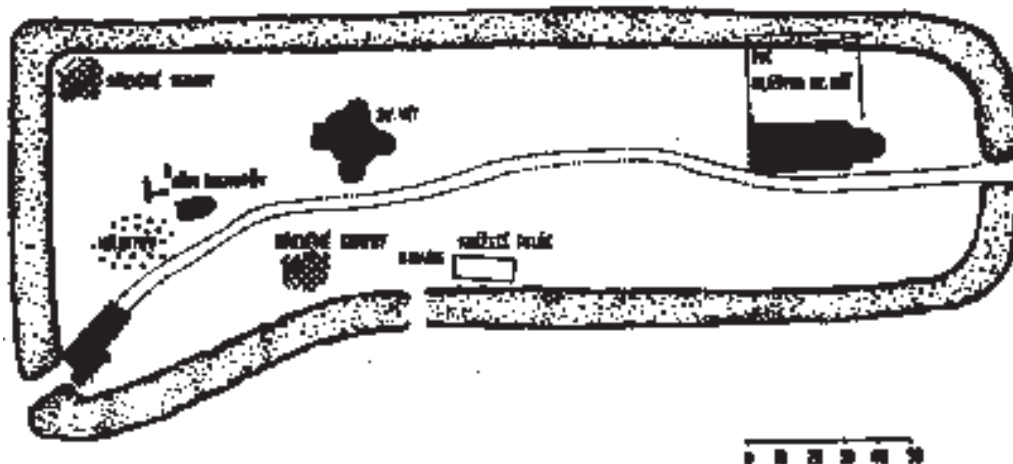
znání historického významu tohoto období. Zřejmá je souvislost mezi vznikem těchto sídlištních forem a silněním procesu společenské diferenciaci a změnami vedoucími k formování státních útvarů. Fortifikační systém a jeho vývoj je jedním ze základních zdrojů jejich poznání.

Prameny ke studiu opevněných sídel byly výrazně rozhojny v poválečném období, zejména v 60.–80. letech rozsáhlými systematickými výzkumy na území někdejšího Československa, bývalé NDR i Polska. Limitem pro systémové řešení problematiky hradišť a jejich fortifikačního systému v rámci archeologie je již specifický charakter archeologických pramenů, jejich kvalita a množství, jejich chronologická průkaznost (či spíše neprůkaznost, vyplývající často z relativní či intervalové chronologie), ale také kapacita samotného oboru, jeho vnitřní struktura i rozvoj metodiky. Pokusy o systemizaci hradišť dodnes narážejí nejenom v našem prostředí, ale např. i v Polsku, kde je situace díky řadě pramenných edicí daleko příznivější (z novějších např. *Wczesnośredniowieczne grodziska 1994*), na nerovnoměrnost a nedokonalost poznání tohoto fenoménu v prostoru i čase. Na některé stěžejní problémy bylo v různé intenzitě během posledních desetiletí přímo či nepřímo poukazováno jak u nás (*Štěpánek 1965*, 20–36, 96–97; *Šolle 1975*, 42–43; *Klanica 1986*, 173–187; *Sláma 1988*, 9; *Bubeník 1990*, 344–348; *1993*, 57–59; *1998*, 129–135; *Staňa 1997*), tak jinde ve střední Evropě (*Poleski 1992*, 76–85; *Chudziak 1996*, 149–159; *Henning 1998*; *Kurnatowska 1998*).

Ačkoliv byl výzkum hradišť v minulém období jedním ze stěžejních témat české raně středověké archeologie, dluhem často zůstává zpracování nebo zpřístupnění získaného fondu a především ucelené a zobecňující pojednání tohoto tématu. Výjimkou je katalog hradišť a shrnutí poznatků k souboru lokalit středočeské oblasti (*Sláma 1986*; *1988*). Autor se mohl ovšem opírat pouze o informace odpovídající tehdy aktuálnímu stavu a dostupnosti archeologických pramenů. Zdroje poznání čerpal i v jiných oblastech, zejména v pramenech historických. Výsledky nejnovějších terénních výzkumů 80. a 90. let (zvl. Pražský hrad, Budeč, Stará Boleslav) v jeho práci ještě nemohly být zohledněny. Bohatým souhrnem materiálu především pro oblast Moravy je zmíněná práce R. *Procházky (1986)*, podávající ucelený přehled problematiky (srov. též *Procházka 1990*; *1998*).

Poznání rozsáhlých opevněných objektů komplikuje na jedné straně torzovitost dochovaných situací, ať již v horizontálním či vertikálním rozměru, a na druhé straně skutečnost, že z tohoto torza někdejší historické reality poznáváme vesměs jen nespojitě výseky. Nejasné (ať již z objektivních důvodů či nikoliv) zůstávají klíčové stratigrafické vztahy na lokalitě, včetně geneze fortifikačního systému, a jejich vazba na hmotné prameny. Charakter archeologických pramenů a komplikovanost vývoje terénních situací jsou častou příčinou nejednoznačných formulací a interpretací. K základním problémům z hlediska metodiky patří stále oblast kritiky pramene, jeho dostupnost i možnost revize (*Hrdlička 1997*; *Boháčová 1998c*). Stejně palčivým a rovněž obecným problémem je problematika hmotných pramenů jako nositelů chronologické informace. Nevyjasněná zůstává periodizace keramiky hradištního období. Nejenže pro středohradištní období nalézáme jen málo opor pro vazbu na data absolutní, v poslední době byla zpochybněna i donedávna obecně přijímaná chronologie keramiky vyspělého mladohradištního období (viz výše; možnost největšího posunu naznačuje *Bartošková 1999*). Otázky časového určení vývojových etap a především jejich provázání s absolutními daty se také v posledním období staly jedním z hlavních témat, na něž se zaměřuje bádání německé a polské. Posun v této oblasti je ovlivněn především rozvojem a výsledky studia dendrochronologického (*Herrmann–Heussner 1991*; *Kurnatowska 1998*; *Henning 1998*; *Krapiec 1998*). Studium dendrochronologické přineslo, pokud jde o raný středověk v našem prostředí, první výsledky teprve v nedávné minulosti (*Dvorská – Boháčová 1999*; *Čiháková – Dobrý 1999*) a jejich archeologická interpretace zůstává dlouhodobějším úkolem. K nejméně poznaným tématům náleží v souvislosti s nedostatečně poznanou chronologií zatím např. i poznání geneze počátků i následné dynamiky rozvoje raně středověkých hradů, proměny jejich dispozic i sídelní struktury, v jejímž rámci se tyto lokality vytvářejí. Chybí možnost srovnání jednotlivých vývojových etap opevněné lokality, jejich částí a přilehlých sídelních areálů i synchronizace jejich dalšího vývoje. Archeologické postžení geneze raně středověkých hradů v Čechách, a především ve středočeském prostoru, je jedinou možností, jak potvrdit či korigovat *Slámův (1988, 71–84)* historický závěr o vývoji hradské soustavy v raném stadiu etatizace Čech, ozřejmit procesy, které k formování raného středověkého státního útvaru vedly i postihnout podmínky, za nichž se utvářely. Celkové shrnutí problematiky a současného stavu bádání i stanovení priorit dalšího výzkumu ale dosud postrádáme.

Určitou nadějí v tomto smyslu a nezbytným výchozím bodem byly v nedávné době v rámci Archeologického ústavu AV ČR Praha realizované kroky k dodatečnému zpracovávání a částečnému zpřístupnění alespoň vybraných částí nálezových fondů a dokumentace z klíčových lokalit staršího hradištního horizontu (projekt podporovaný GA AV ČR, řešitel J. Bubeník), jakými jsou Zámka

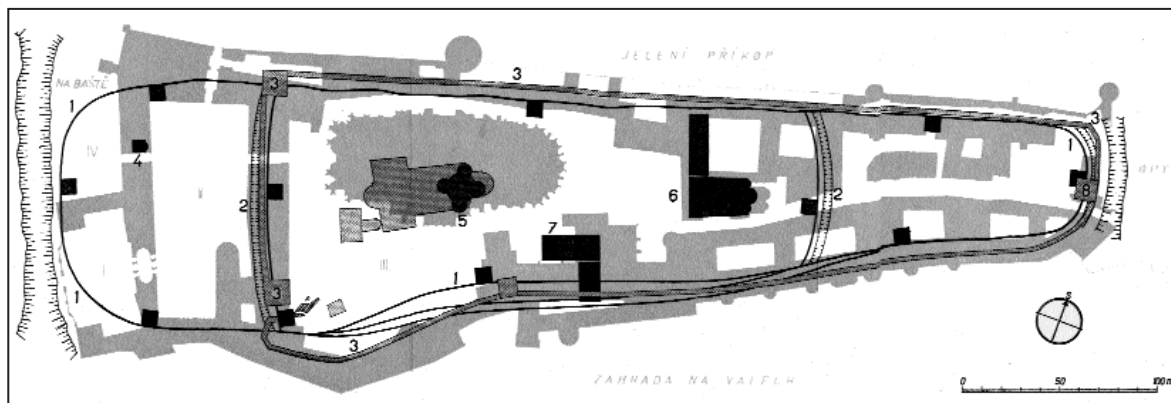

OBR. 3. PRAŽSKÝ HRAD KOLEM R. 1050. PODLE V. MENCLA (1948). – PRAGER BURG UM 1050. NACH V. MENCL (1948).

u Bohnic, Doubravčice, Šárka (Profantová 1996; 1998; 1999), Klučov (Bubeník 1998), Tismice (Tomková 1998b) aj. (Bubeník 1999), a z Budče (Bartošková 1992; 1996; 1997a; 1997b; 2000). Příspěvkem k řešení nastíněné problematiky má být i tato studie, věnovaná Pražskému hradu. I v případě této centrální lokality je nadále platná základní charakteristika a shrnutí výzkumu raně středověkých fortifikací Pražského hradu, které formuloval Štěpánek (1965, 68). Nové výsledky archeologického studia však povedou k určitým korekcím v dosavadním pohledu na nejstarší vývojové etapy ústředí našeho státu.

1.4. VÝVOJ FORTIFIKAČNÍHO SYSTÉMU A DISPOZICE PRAŽSKÉHO HRADU V POJETÍ K. FIALY, K. GUTHA, I. BORKOVSKÉHO

Prvé sporé poznatky, které byly oporou v nejstarších úvahách o dispozici a genezi Pražského hradu v nejstarším období jeho existence, jsou spojeny s odkryvem pozůstatků sakrální architektury předcházející katedrále sv. Víta v souvislosti s její dostavbou (arch. Mocker – 1877 a arch. Hilbert – 1910–12; Podlaha 1903; Hilbert 1934). Zásadnější prameny bylo možné získat až při adaptaci Hradu na sídlo prvního prezidenta Československé republiky. Rekonstrukční práce, stavebně historický průzkum i archeologický odkryv III. hradního nádvoří přinesly nové informace o rozložení raně středověkých staveb a opevnění v areálu někdejšího hradiště. Z nich vycházely první představy o podobě raně středověkého hradu (obr. 3). Při pokusu o formulování základních tezí, vážících se k dispozici areálu hradiště a trendům jeho rozvoje se o ně opíral rovněž hradní architekt K. Fiala (1922, 101–108). Jádrem hradiště byl podle něho prostor dnešního III. nádvoří, včetně Jiřského náměstí. Fiala nevyklučoval využití přirozené rokle vybíhající od pozdější rotundy sv. Víta směrem jižním jako předního opevnění původního menšího hradiště. Za přirozenou součást areálu považoval východní část ostrohu, vzhledem k odkopání části terénu v Jiřské ulici a autopsii při budování kanalizace nepředpokládal v budoucnu přesnou lokalizaci východního opevnění. Základní tendencí vývoje plochy hradiště bylo podle Fialy její rozšiřování, které spojuje již s 10. stoletím, zvláště však s Břetislavem I. a Soběslavem I. Předpokládal existenci západního předhradí chráněného valem v místech Matyášovy brány, jeho vznik však blíže nedatoval. Jako vyvrcholení vývoje hradního areálu vnímal období vlády Václava I. a Přemysla Otakara II. Hradištní opevnění Pražského hradu 9. a 10. století na jihu a na západě popisoval jako valový systém s dřevěnou výztuží a kamenným jádrem, s povrchem krytým jílovitou zeminou. Na straně západní byl doplněn příkopem. Val byl v autorově pojetí zpevněn opukovým tarasem, dosahoval šíře 4 a výše 3 m a byl opatřen palisádou. Nad valem probíhala paralelně zeď o délce 40 m, která mohla být korunou opevnění. Řádkovou opukovou zeď s maltovým pojivem vztahoval později (srov. Fiala 1922, 101; 1933, 6) k přestavbě hradeb za Břetislava I. k roku 1050. Nepředpokládal stabilitu situování vstupů do hradu po celý raný středověk, a to zvláště u brány západní, naopak doložením vstupu do hradiště od jihu byly mu stopy kúlů v blízkosti jižní brány románské fortifikace. Komunikaci směřující přes III. hradní nádvoří k jeho jihozápadnímu rohu, kterou později jiní badatelé spojovali s branou ve valovém opevnění, pokládal za současnou s kamenným opevněním románským (Fiala 1933, 1–8).

OBR. 4. RANÉ STŘEDOVĚKÝ PRAŽSKÝ HRAD. 1–2 OPEVNĚNÍ 9. A 10. STOL., 3, 8 – ZDĚNÉ OPEVNĚNÍ S VĚŽEMI (PO R. 1042), 4 – KOSTEL P. MARIE, 5 – ROTUNDA A BAZILIKA SV. VÍTA, BISKUPSKÝ PALÁČ, 6 – KLÁŠTER A BAZILIKA SV. JIŘÍ, 7 – KNÍŽECÍ PALÁČ. PODLE BORKOVSKÉHO (1969). – FRÜHMITTELALTERLICHE PRAGER BURG. 1–2 – BEFESTIGUNG DES 9. UND 10. JH., 3, 8 – BEFESTIGUNGSMAUER MIT TÜRMEIN (NACH 1042), 4 – SANKT–MARIEN–KIRCHE, 5 – SANKT–VEITS–BASILIKA UND –ROTUNDE, BISCHOFSPALAS, 6 – SANKT–GEORGS–KLOSTER UND –BASILIKA, 7 – PALAS. NACH BORKOVSKÝ (1969).

Guth se ve svém starším pojednání (*Guth 1929*) neodlišoval výrazně od výše uvedeného pojetí Fialy. Teprve rozsáhlejší a detailnější publikace (*Guth 1934*, 686–704, 750–753, 802–818) k počátkům Hradu, vydaná k miléniu knížete sv. Václava, ukazuje základní rozpor, související s obecnějšími vývody Guthovými, s jeho typologickým a zčásti i chronologickým tříděním raně středověkých hradišť na kmenové refugiální hrady, mladší méně rozlehlé hrady knížecí a opěrné body. Tato práce byla pro Gutha příležitostí k prvému rozboru archeologických pramenů získaných odkryvem III. hradního nádvoří. Jejich konfrontací s písemnými prameny dospěl mj. k tezi o počátečním významu Levého Hradce před založením Prahy, které kladl do konce 9. století. Pražské hradiště považoval za nejstaršího představitele druhé skupiny hradišť knížecích. Guthův fundovaný popis základní morfologie hradní ostrožny, který postihuje její členitost, nebyl dosud překonán. Guth opustil dříve uvažovanou hypotézu o existenci menšího vnitřního hradu východně rokle při sv. Vítu. Za západní čelo hradiště považoval opevnění v místě dnešního Středního traktu (mezi dnešním II. a III. nádvořím), východní okraj hledal za areálem kláštera sv. Jiří, nevyklučoval ale i jeho situování do míst Černé věže. Severní linii předpokládal jižně „dnešní hradební zdi“, průběh jižní části dokumentoval na III. nádvoří a pod Vladislavským sálem. Shodně s Fialou předpokládal existenci západního předhradí, rovněž opevněného valem. Situaci fortifikačního systému na III. nádvoří interpretoval jako posun mladší fáze směrem do středu ostrožny a vyvozoval z ní trend k zmenšování plochy hradiště, v souladu se svou obecnou teorií. Opevnění považoval za důmyslnější než např. na Budči. Pokoušel se o postižení jeho základní morfologie a konstrukčních prvků. V jeho pojetí jde o silný a vysoký val v horní části, plentovaný na vnější straně zdi z opuky spojené hlinou. Před ní je parkán s poprsníkem a dolů klesající pokračování valu ve dvou vlnách, mezi nimiž snad byly ještě palisády. Spodní val byl zesilován plochými kusy opuky a trámy, propojenými v konstrukce komorové a kotvové. Příkop k valu byl tehdy doložen na západní straně hradiště, na straně východní jej Guth nepředpokládal, zpochybnil jej však pro nejstarší období hradiště i na straně západní. Západní bránu hradiště situoval do jihozápadního rohu III. nádvoří a dával do souvislosti s komunikací, odkrytou v těchto místech. Vedle brány východní počítal také s branou jižní, umístěnou někde v blízkosti brány románské. Popsaný val vztahoval k období vlády Břetislava I., jeho techniku považoval za značně vyspělou v našem prostředí a nevyklučoval, že vzory pro jeho budování byly nalezeny západně našeho území. Uvedl rovněž, že jeho výstavbě padla za obět i část dřevěné zástavby hradiště. Nejstarší valové opevnění pokládal sice za neznámé, ale předpokládal, že je stejně jednoduché jako na Budči (*Guth 1934*, 122), jen zpevněné dřevěnou konstrukcí. Bez bližšího vyjasnění uvažoval o dochování jeho torza v jihozápadním rohu III. nádvoří. Výstavbu celokamenného kvádríkového opevnění spojoval se Soběslavem I.

Ivan Borkovský se archeologického výzkumu Pražského hradu účastnil intenzívně nejpozději od r. 1928. Teprve ale období po druhé světové válce bylo pro něj příležitostí k tomu, aby mohl formulovat své pojetí geneze Pražského hradu a jeho fortifikačního systému. V prvním ucelenějším pojednání (*Borkovský 1946*) konstatoval osídlení ostrožny před vybudováním kostela P. Marie. V době jeho stavby byla Praha podle Borkovského tehdejšího názoru již několik desítek let opevněným hradištěm, jehož vznik však nelze klást před pol. 9. století. Shodně s Guthem uvažoval o situování východního opevnění za klášter sv. Jiří a z přítomnosti dřevěné komunikace v jihozápadním rohu III. hradního ná-

FOTO 1. PRAŽSKÝ HRAD KOLEM R. 1000. REKONSTRUKCE I. BORKOVSKÉHO Z R. 1955. KRESBA PLEŠINGER. ARCHIV ARÚ 739/2. – PRAGER BURG UM 1000. REKONSTRUKTION VON I. BORKOVSKÝ AUS DEM JAHRE 1955. ARCHIV ARÚ 739/2.

dvoří rovněž odvozoval existenci brány v hradištním opevnění v těchto místech. O málo později (*Borkovský 1949*) se vrátil k otázce, zda sídlo, existující na hradištním ostrožně před založením kostela P. Marie, snad nepodléhající levohradeckému knížeti a nenáležící Přemyslovcům, bylo opevněné. Stavbu nejstaršího dřevohlinitého opevnění kladl do období po vzniku kostela P. Marie. Uvádí, že k rozsahu staršího osídlení není možné se vyjádřit, nejintenzivnější osídlení předpokládal v prostoru dnešního I., II., a IV. nádvoří. Součástí tohoto sídla bylo pohřebiště a obětiště (*Borkovský 1949*, 37–43, 61). Z torzovitých nálezů cest odvozoval komunikační systém a rozmístění vstupů do hradiště pro období před vznikem románské hradby. Komunikační síť je v jeho pojetí včetně brány jižní shodná se systémem mladšího období, doloženým existencí bran románského opevnění (foto 1). Vzhledem k širším souvislostem uvažoval v rovině hypotézy o existenci třetího, jižního předhradí hradiště (*Borkovský 1949*, 45–53). Výzkum valového opevnění nepovažoval tehdy ještě za dokončený. Předběžně hovořil o více fázích, z konce 9. či počátku 10. stol. a z pol. 11. stol. Kvádrkové opevnění (v jeho spodní části) spojoval ve shodě s K. Fialou oproti všeobecnému mínění s dílem Břetislava I. (*Borkovský 1949*, 52, 55–58).

Přehled dosavadního bádání a jeho zevrubné hodnocení podal I. Borkovský v r. 1959 (*Borkovský 1960*, 332–361). Pozorování z l. 1930, 1947 a 1959 v průjezdu mezi II. a III. nádvořím jej definitivně utvrdilo v názoru, formulovaném v r. 1949, že zde zjištěné opevnění nemůže představovat hlavní opevnění hradiště. Z absence opukové čelní stěny a z přítomnosti břevna na povrchu valu, které interpretoval jako palisádu, vyvodil, že nejde o opevnění dostačující a že hlavní fortifikace probíhala západněji. Shodně s Guthem i Fialou předpokládal západně středního traktu západní předhradí. Opevnění východní části hradiště bylo nálezem v r. 1958 při Černé věži prokázáno až na východním cípu ostrožny, předěl za Jiřským klášterem, považovaný dříve za okraj hradiště, kde byl v r. 1946 zjištěn příkop, byl dle názoru Borkovského pozůstatkem vnitřního dělení hradiště na akropoli a kromě západního také na východní předhradí, rovněž odděleného valem. Znovu zrekapituloval komunikační systém a na základě novějších nálezů doplnil pro hradištní období čtvrtou bránu v opevnění, která podle jeho interpretace směřovala na sever (v blízkosti kostela P. Marie). Popsanou situaci kladl do období předbřetislavského a považoval ji za vyvrcholení raně feudálního vývoje hradu. Ke zmenšení opevněné plochy, spojeným s vybudováním celokamenné hradby na maltu, došlo dle jeho názoru již za Břetislava I., Soběslav I. pak toto opevnění pouze zvýšil a snad doplnil příkopy, které pak obnovil až Přemysl Otakar II. Pokud jde o nejstarší období, Borkovský konstatoval, že k členění hradiště v době jeho založení není možné se vyjádřit. Starší osídlení dle něho není doloženo ve východní části areálu, zatímco západní část III. nádvoří a západní předhradí byly osídleny již v době před výstavbou hradiště a měly význam v předkřesťanském kultu. *Borkovský (1960, 352)* v té době také nevyklučoval, že při zakládání kostela mohlo být založeno i vlastní hradiště. Po výzkumu Opyše Borkovský znovu rekapituloval dosavadní poznatky a zejména diskusi mezi Guthem a Fialou. Sám již tehdy považoval Guthovu tzv. *břetislavskou poprsní zed'* (na sucho či hlínu skládanou plentu dřevohlinité hradby), odkrytou pod III. nádvořím a situovanou nad vrcholem jižněji probíhajícího dalšího opevnění téhož typu, za nejstarší doloženou fortifikaci hradiště. Nálezová situace zdíva u Černé věže jej utvrzovala v přesvědčení o příslušnosti celokamenné hradby na maltu k břetislavskému období. Výzkum u Černé věže považoval *Borkovský (1962, 442–452)* za definitivní potvrzení svých představ o vývoji raně středověkého opevnění hradiště a za dovršení dosavadního archeologického bádání od r. 1925 (foto 2).

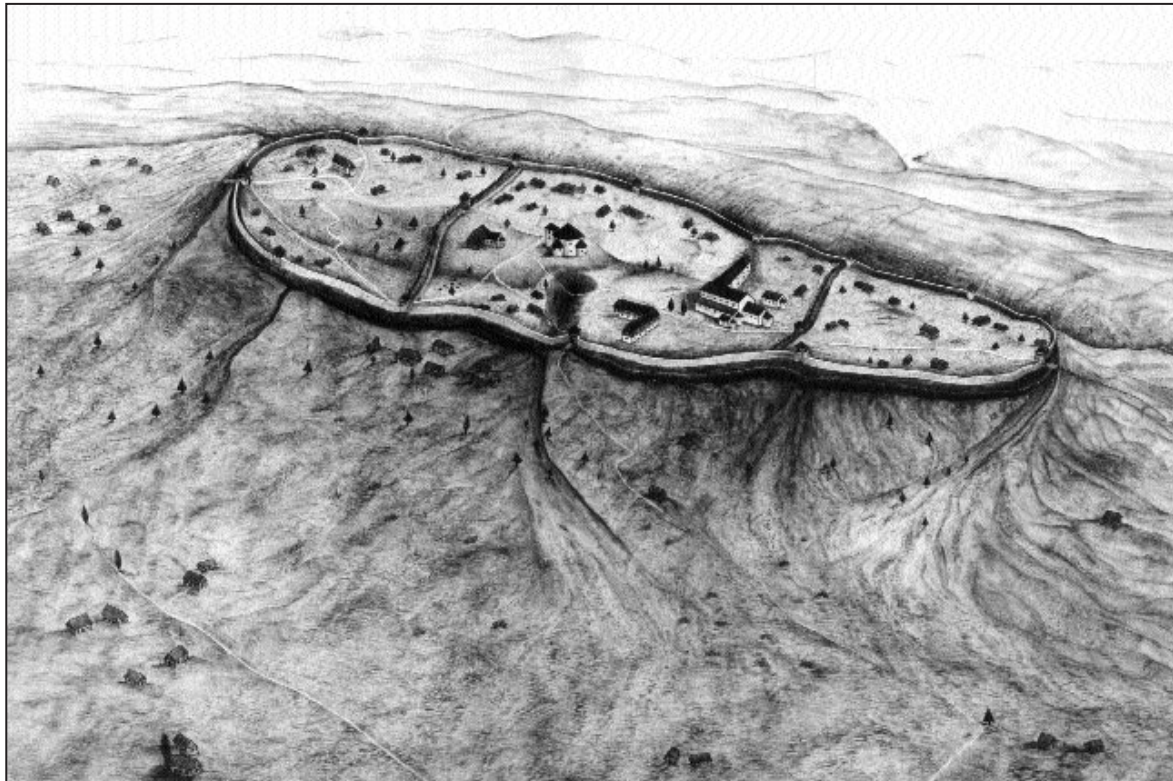

FOTO 2. PRAŽSKÝ HRAD KOLEM R. 1000. REKONSTRUKCE I. BORKOVSKÉHO (1969). – PRAGER BURG UM 1000. REKONSTRUKTION VON I. BORKOVSKÝ (1969).

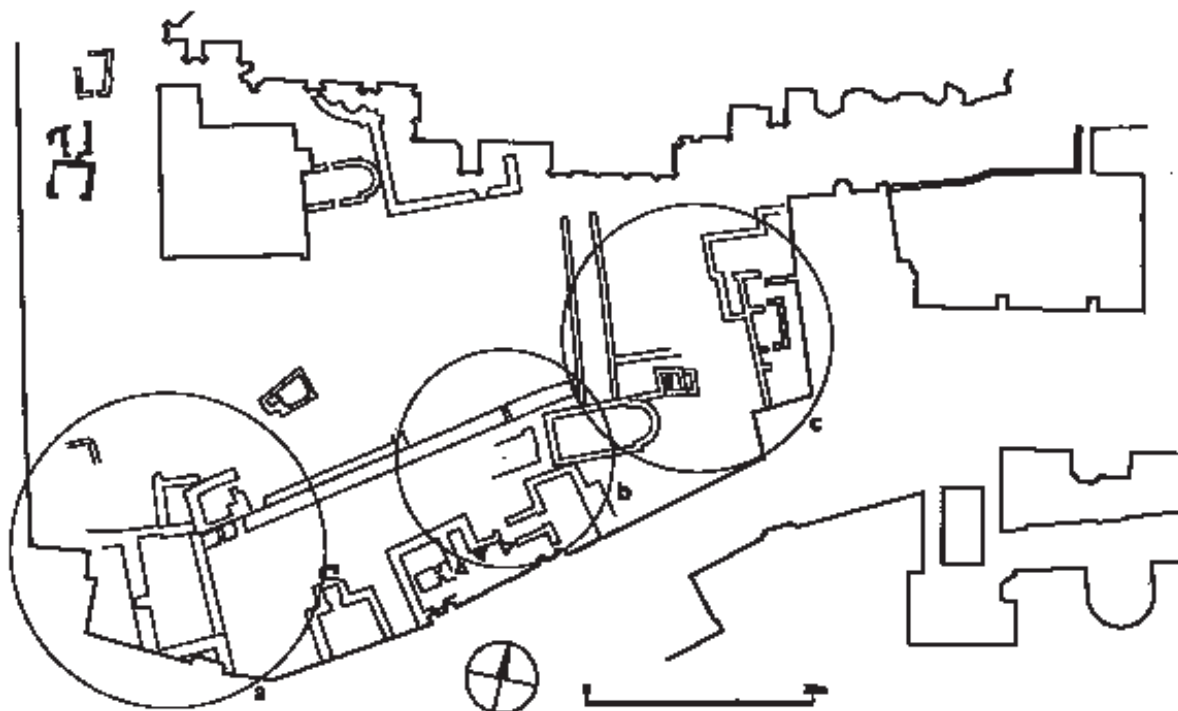
Konečné shrnutí celé problematiky obsahuje populárněji pojatá publikace (*Borkovský 1969*). Nejstarší opevnění hradiště bylo v autorově podání tvořené valovým opevněním s opukovou zdí kladenou na hlínu a roštovou konstrukcí. Podle jeho mínění s ním souvisí zbytky fortifikace odkryté pod severní zdí královského paláce, destrukce zjištěná v paláci Lobkovickém a konečně detailně poznaná hradba o šíři 5 m ve východním cípu hradiště při Černé věži. Centrální část hradiště byla v pojetí Borkovského oddělena jednodušším valem (na západě s palisádou) a příkopem od západního a východního předhradí. Toto členění spojoval se společenskou diferenciací společnosti, která se tak dle jeho mínění projevovala již v počátcích života hradiště. Z ne zcela jednoznačné formulace však vyplývá, že k vydělení centrální plochy dochází podle autora o něco později, dodatečně (*Borkovský 1969*, 143). Hlavní západní opevnění probíhalo podle Borkovského souběžně s východní hranou přirozené rokle, rozkládající se před dnešní Matyášovou branou.

Konstrukci opevnění popisoval jako nasypanou terasu, zpevněnou čelní opukovou zdí a vyztuženou vrstvami trámů, někdy ve dvou směrech. Pro základy čelních stěn byl terén upravován. Konstrukční typ považoval za shodný s fortifikací Levého Hradce. Uvádí, že celkově bylo zjištěno na Levém Hradci 12, v Praze 8 vrstev trámů v násypu. Na jižní straně hradiště bylo opevnění podle Borkovského rozšiřováno dvakrát směrem k jihu, nejmladší opevnění mělo v těchto místech konstrukci kotvovou. Opevnění bylo v jedné ze svých přestaveb v prostoru III. nádvoří ještě doplněno na jižní straně menším valem s palisádou. Další pokračování mladších fází opevnění nachází autor východně Ludvíkova křídla, již značně nízko na svahu, v blízkosti tzv. předrománského knížecího paláce. Poslední fáze tohoto dřevohlinitého opevnění zanikla požárem a byla v pojetí *Borkovského (1969, 45–56, 142–145; viz obr. 4)* vystřídána v polovině 11. století kamennou kvádríkovou hradbou.

2. PRAMENY

2.1. ÚVODNÍ KOMENTÁŘ

Problematika archeologického výzkumu Pražského hradu netkví jen v oblasti získávání archeologických pramenů a jejich interpretace. Neméně komplikovaným úkolem je uchopení nesmírně bohatého

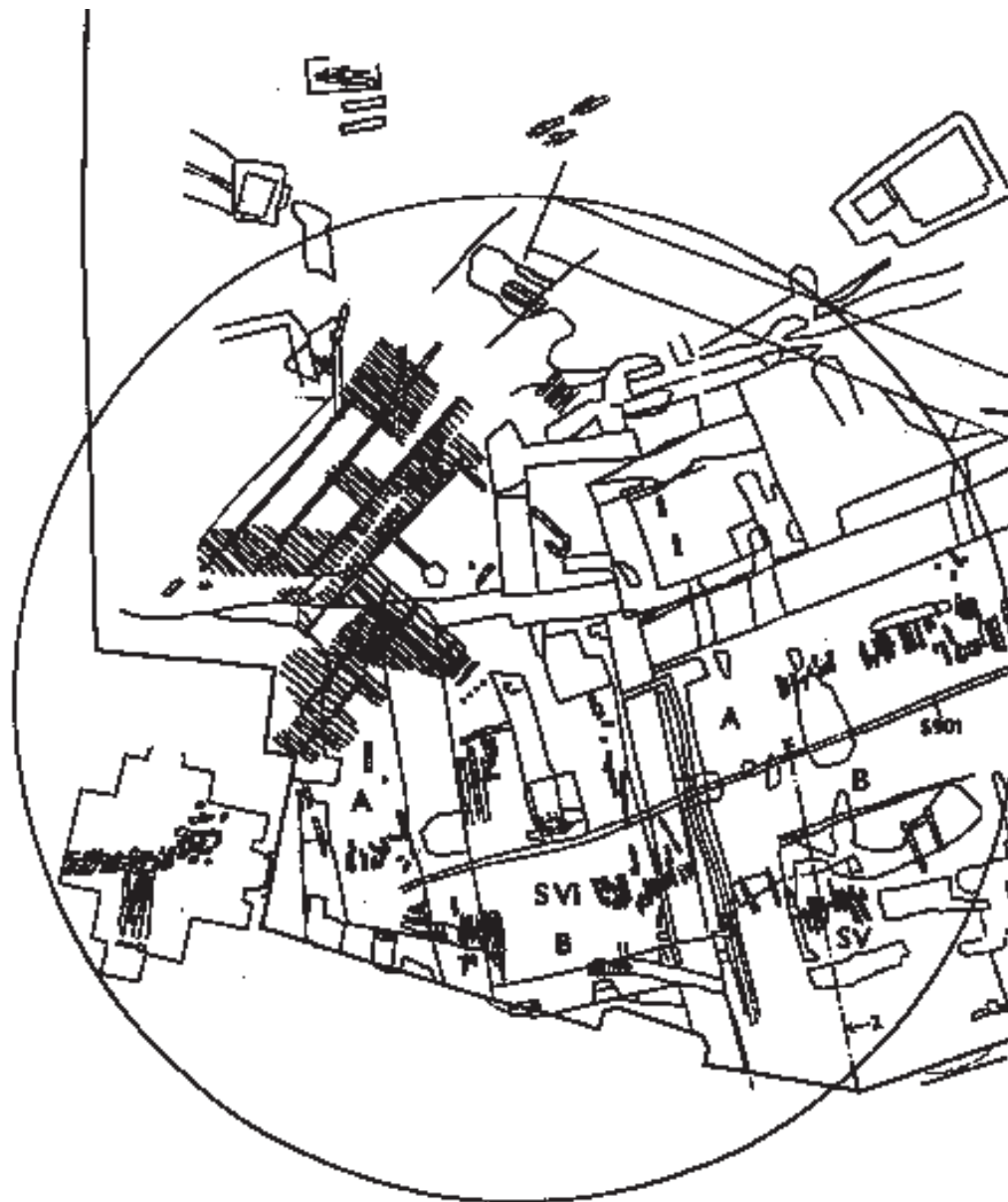

OBR. 5A. III. NÁDVOŘÍ, CELKOVÁ SITUACE ZKOUMANÉ PLOCHY SE SCHEMATIZOVANÝMI PŮDORISY ZDĚNÝCH OBJEKTŮ A VYZNAČENÍM ROZSAHU DETAILNĚ ZOBRAZENÝCH VÝSEČÍ a–c. – III. BURGHOF. GESAMTANSICHT DER GRABUNGSFLÄCHE MIT SCHEMATISCH EINGEZEICHNETEN GRUNDFLÄCHEN DER GEMAUERTEN OBJEKTE UND DEN UNTEN DETAILLIERT DARGESTELLTEN SEKTOREN a–c.

pramenného fondu, který tato prvořadá, dlouhodobě a intenzívně se vyvíjející lokalita skýtá. Otázky strategie a metodiky výzkumů se týkají nejen vlastních terénních prací, ale i způsobů dalšího zpracování archeologického materiálu získávaného permanentně od r. 1925. Je třeba konstatovat, že větší na výzkumů, ať již předválečných nebo soudobých, prošla jen zcela základním zpracováním a často byly z jejich výsledků publikovány pouze torzovitě informace, považované za stěžejní. Nálezové zprávy jsou vyhotoveny jen pro mizivé procento zkoumaných situací, totéž platí pro dokumentaci a zhodnocení movitých nálezů, především pro keramický materiál. V následujících statích jsou proto obsaženy i pasáže, věnované vedle metodiky terénního výzkumu stavu dochování a zpracování pramenů i dokumentace. Veškerý nezpracovaný archeologický materiál pocházející z výzkumu v areálu Pražského hradu je uložen v depozitárních prostorách ARÚ AV ČR na Pražském hradě. Odborně vyhodnocené nálezy jsou postupně, po dokončení nálezových zpráv z jednotlivých výzkumů, předávány Správě Pražského hradu. Dokumentace ze starších výzkumů je uložena v Archivu Pražského hradu (APH), nejzávažnější část originální dokumentace k výzkumům 1. a poč. 2. pol. 20. let je uložena na detašovaném pracovišti ARÚ na Pražském hradě. Nové nálezové zprávy jsou odevzdávány archivu ARÚ AV ČR a APH.

Dalším specifikem výzkumu je jeho týmové pojetí, které převažovalo zejména při výzkumech v 80. a v první pol. 90. let (celkovým vedením terénního výzkumu pověřen Jan Frolík), za týmový lze však považovat i dosud nejrozsáhlejší záchranný výzkum realizovaný v l. 1925–1929 na ploše III. hradního nádvoří. Jména autorů výzkumu, kteří vedli terénní záznamy a podíleli se významnou měrou na pořizování dokumentace, jsou v abecedním pořadí uváděna v záhlaví popisu jednotlivých akcí. Autorizace jednotlivých činností vyplývá z údajů terénní dokumentace.

Základní prameny k novému posouzení problematiky hradištního opevnění hradčanské ostrožny byly shromážděny v průběhu 80. a v první polovině 90. let ve střední části severního traktu Pražského hradu. V prostoru někdejších císařských koníren, přilehlém slévárenském dvoru a slévárně byla realizována celá série záchranných akcí různého rozsahu a charakteru. Jejich postupným propojováním byla v konečném výsledku poznána plocha cca 1000 m². V její podstatné části byly do nedávna dochovány pozůstatky fortifikačního systému. Většina z nich však musela ustoupit požadavkům rekonstrukčních prací. Na realizaci terénních prací se podílela většina členů týmu výzkumu Pražského hradu (I. Boháčová, J. Frolík, K. Tomková, I. Vochozková–Herichová, J. Žegklitz a v r. 1992 také A. Bartošková).

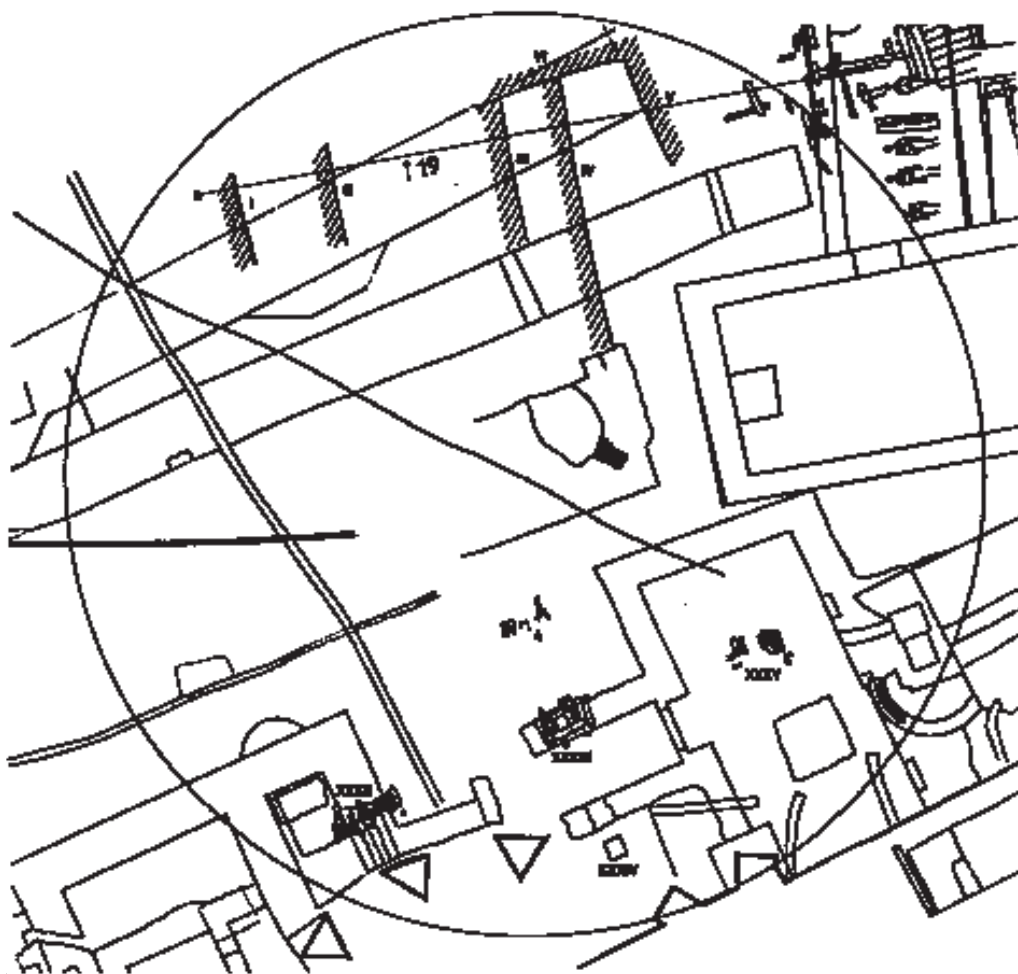

OBR. 5B. III. NÁDVORÍ, VÝSEČ a Z PŮDORYSNÉ DOKUMENTACE JIHOZÁPADNÍ ČÁSTI ODKRYVU SE SITUACÍ SONDY V A VI/1994 A ŘEZEM 2/1928. A – STARŠÍ FÁZE DŘEVOHLINITÉHO OPEVNĚNÍ S KAMENNÝM ČELEM (5901), B – MLADŠÍ FÁZE DŘEVOHLINITÉHO OPEVNĚNÍ – III. BURGHOF. SEKTOR a IM SÜDWESTLICHEN TEIL DER GRABUNGSFLÄCHE MIT SONDEN V/1994 UND VI/1994 UND MIT DEM SCHNITT 2/1928. A – ÄLTERE PHASE DER HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG MIT EINER STEINBLLENDE (5901), B – JÜNGERE PHASE DER HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG.

2.2. III. NÁDVORÍ

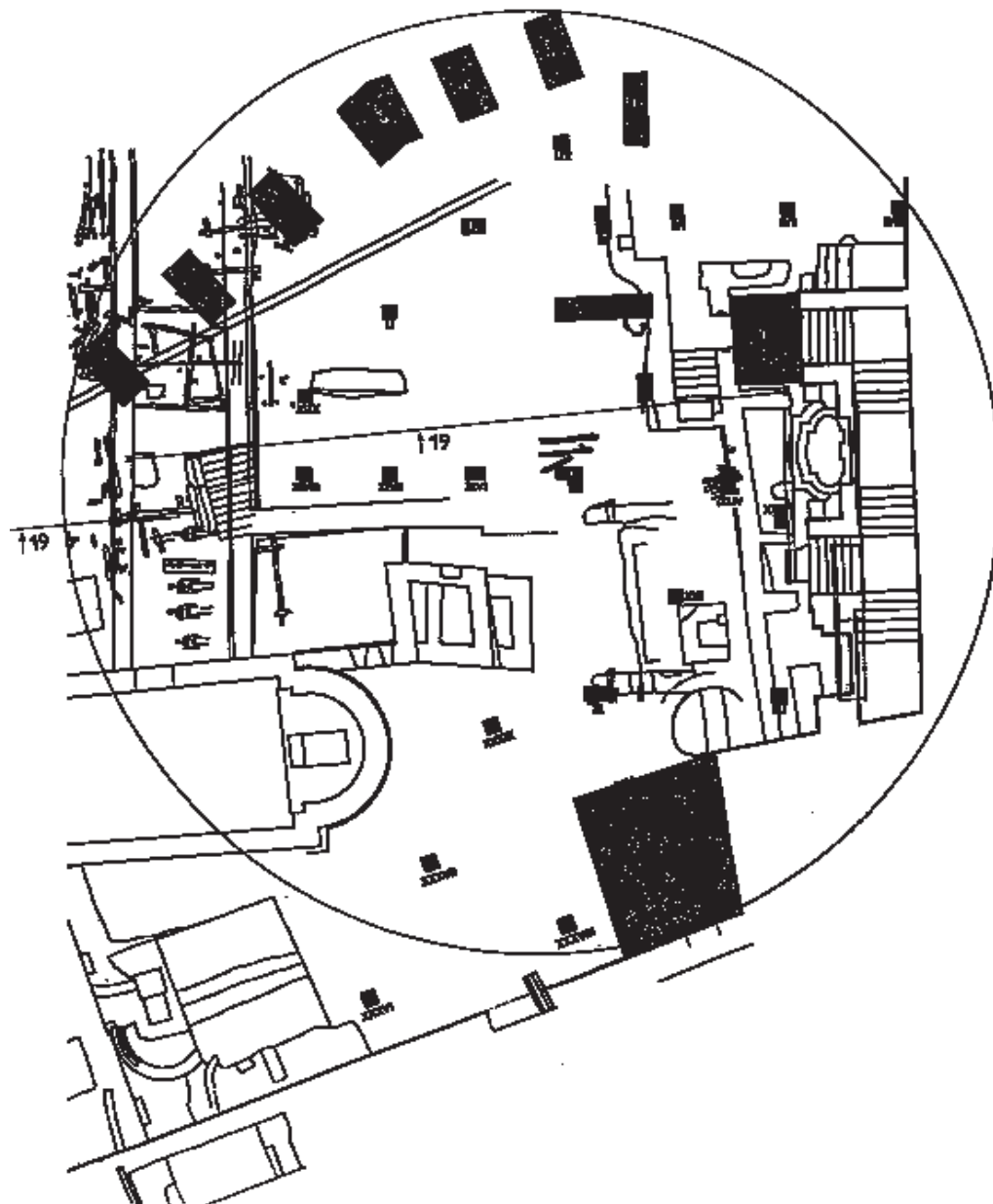
2.2.1. VÝZKUM 1925–1929, J. BÖHM, I. BORKOVSKÝ, J. FILIP, K. GUTH, J. PASTERNAK (OBR. 1: 55)

Okolnosti a metody výzkumu, stav dokumentace a zpracování: Plošným archeologickým výzkumem převážně části III. nádvoří, vyvolaným jeho celkovou úpravou, započal v r. 1925 soustavný výzkum v areálu Pražského hradu. Prvé výzkumné práce jsou spojeny s Jaroslavem Pasternakem, který vedení veškeré terénní činnosti posléze převzal, s Janem Filipem (r. 1925) a Jaroslavem Böhmem (r. 1925). Pasternak se podle záznamů v denících, jejichž převážnou část vedl, výzkumu intenzivně účastnil až do r. 1928. Přítomnost Karla Gutha, který byl tehdy pověřen celkovým vedením archeologického výzkumu Pražského hradu, vyplývá ze zmínek v terénním deníku. Také dokumentační práce probíhaly zčásti za jeho účasti. Se jménem Ivana Borkovského se v prvních letech výzkumu v terénních záznamech setkáváme jen výjimečně, soustavněji až od r. 1928.

OBR. 5C. III. NÁDVORÍ, VÝSEC b Z PŮDORYSNÉ DOKUMENTACE STŘEDNÍ ČÁSTI ODKRYVU SE SITUOVÁNÍM SOND XXXII–XXXV/1928, S TARASY I–VI A S REZEM 19. – III. BURGHOF, SEKTOR b IM MITTLEREN TEIL DER GRABUNGSFLÄCHE MIT SONDEN XXXII–XXXV/1928, MIT DEN FUTTERMAUERN I–VI UND DEM SCHNITT 19.

Dokumentaci, o níž se při studiu terénů zkoumaných v letech 1925–1928 můžeme opřít, tvoří zmíněné denní záznamy a souběžně pořizovaná fotografická a měřičská dokumentace (Boháčová 1998e ed.). Deníky vykopávek (1925 I–III; 1926 I–III; 1927 I–II; 1928 I–III; 1929 I–III) obsahují zevrubný popis provedených archeologických prací, v různé míře detailní popis nálezové situace s komentářem, náčrty půdorysných situací a schematizované skici navrstvení terénů, převážně bez zachycení méně zřetelných stratigrafických vztahů. Na text denních záznamů navazují dvě fotografické řady, první pro r. 1925, druhá pro roky následující (řady pod č. neg. 87562 a 87563). Nálezové situace jsou provázány se získaným archeologickým materiálem slovními označeními a tehdy vžitými názvy pro jednotlivé zkoumané areály či jejich úseky. Jednoznačné vztahování nálezů ke konkrétní terénní situaci je někdy obtížné, bez dokonalé znalosti nálezového prostředí není často možné a v některých případech je zřejmě dnes již nereálné. Měřičskou dokumentaci tvoří variace základního půdorysného plánu bez rozlišení typů a stáří objektů, jehož části byly průběžně prezentovány (Borkovský 1941, obr. 1; 1949 obr. 22; Guth 1934, obr. 2), situace řezů a řezy (v počtu několika málo desítek, většinou místně omezené), které vesměs dokumentují obrysové linie obnažených historických konstrukcí či terénů, povětšinou s výškovým zaměřením. Výzkum nebyl s výjimkou specificky vymezené části věnované vývoji sídlištní zástavby v prostoru západně katedrály (Frolík 1987) odborně vyhodnocen. Přestože i Kancelář prezidenta republiky (KPR) usilovala o prezentaci výzkumu, nejen vzhledem k jeho významu, ale i s ohledem k vyšší vynaložených prostředků, a vyvíjela soustavný a dlouhodobý nátlak na jeho autory, výsledky této rozsáhlé archeologické aktivity kromě několika shrnujících pasáží (Guth 1934, 698–703, 739–741, 744–752, tab. XXX–XXXII, XXXVI–XXXIX, XI; Borkovský 1949, 52–54; 1962, 442–445) nebyly publikovány. Souběžně a nezávisle prováděl vlastní dokumentaci K. Fiala. Jak vyplývá z dochovaných archivních materiálů, spolupráci mezi ním a odbornými archeologickými pracovníky ne-

OBR. 5D. III. NÁDVORÍ, VÝSEC c Z PŮDORYSNÉ DOKUMENTACE VÝCHODNÍ ČÁSTI ZKOUMANÉ PLOCHY S LOKALIZACÍ SOND PRVOREPUBLIKOVÉHO VÝZKUMU (PŮDORYSY VĚTŠINY SOND NEODPOVÍDAJÍ SKUTEČNÉ PROZKOUMANÉ NEBO NARUŠENÉ PLOŠE – PŘESNÉ SITUACNÍ PLÁNY NEJSOU DOCHOVÁNY) A SITUACI PROFILŮ 19 A 20. – III. BURGHOF, SEKTOR c IM ÖSTLICHEN TEIL DER GRABUNGSFLÄCHE MIT SONDEN AUS DEN JAHREN 1925–1928 UND DEN PROFILEN 19 UND 20. UMRISSE DER SONDEN DER ÄLTEREN SONDEN SIND NÄHERUNGSWEISE EINGEZEICHNET, DA DIE URSPRÜNGLICHEN PLÄNE NICHT ERHALTEN GEBLIEBEN SIND.

Ize považovat za příliš úspěšnou. Některé části dokumentace pořizované nezávisle na sobě Fialou a Guthem jsou dnes nezvěstné. Archiválie z válečného období (r. 1944, APH) dokládají také skutečnost, že ještě v této době nebyly některé z měřičských terénních prací považovány za dokončené.

Prvý moderně pojatý archeologický výzkum Pražského hradu, který dosud náleží k nejrozsáhlejším odkrytím v jeho areálu, se dosud nedočkal svého završení. Tématika vývoje hradištního opevnění je jen úzce vymezeným okruhem otázek, jejichž studium lze opřít o část z bohatého pramenného fondu, který tento výzkum poskytl.

Popis terénní situace: Na zkoumané ploše (obr. 5A) byly v dosud nejrozsáhlejší míře zachyceny pozůstatky raně středověkých fortifikačních systémů Pražského hradu. Jejich identifikace je jednoznačná zejména v jihozápadní a jižní části nádvoří (obr. 5B, 5C), komplikovaná je v prostoru jižní rokle. Jen málo zřetelná je situace při východním okraji nádvoří, kde mohla být sledována pouze v síti sond. Jejich umístění lze přibližně rekonstruovat propojením dochovaných archiválií terénní archeo-

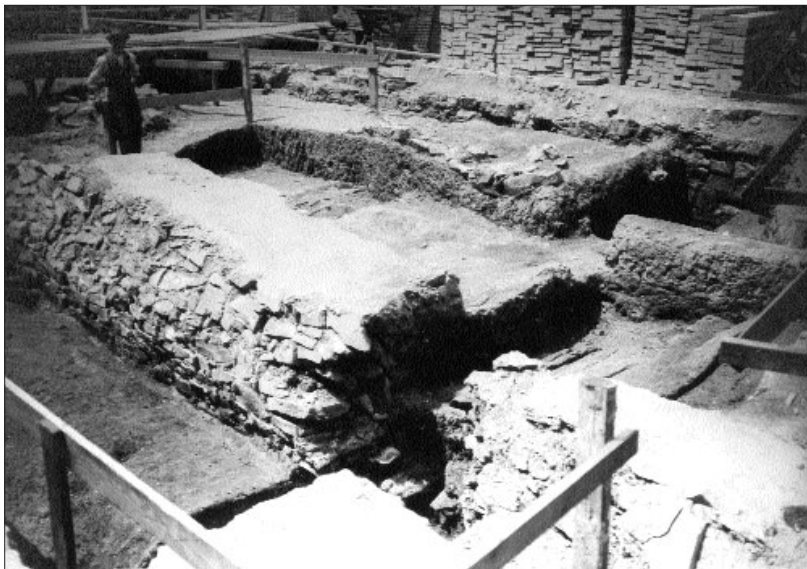

FOTO 3. PRAHA – HRAD, III. NÁDVŮŘÍ. ČELNÍ KAMENNÁ STĚNA DŘEVOHLINĚ HRADBY V JIHOZÁPADNÍ ČÁSTI ZKOUMANÉ PLOCHY. VÝZKUM 1927. FOTO ARCHIV ARÚ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. STEINBLLENDE DER HOLZ-ERDE-MAUER IM SÜDWESTLICHEN TEIL DER GRABUNGSFLÄCHE. GRABUNG 1927. FOTO ARCHIV ARÚ.

FOTO 4. PRAHA – HRAD, III. NÁDVŮŘÍ. REZ TĚLESEM HRADBY. DETAIL PŘEDCHOZÍ SITUACE. FOTO ARCHIV ARÚ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. WALLSCHNITT. DETAIL DER ZUVOR GENANNTEN SITUATION. FOTO ARCHIV ARÚ.

FOTO 5. PRAHA – HRAD, III. NÁDVŮŘÍ. DETAIL ROSTOVÉ KONSTRUKCE STARŠÍ DŘEVOHLINĚ HRADBY. VÝZKUM 1927. FOTO ARCHIV ARÚ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. DETAIL EINER ROSTKONSTRUKTION DER ÄLTEREN HOLZ-ERDE-MAUER. GRABUNG 1927. FOTO ARCHIV ARÚ.

FOTO 6. PRAHA – HRAD, III. NÁDVORÍ. DETAIL ROSTOVÉ KONSTRUKCE MLADŠÍ DŘEVOHLINĚ HRADBY V JIHOZÁPADNÍ ČÁSTI ZKOUMANÉ PLOCHY. VÝZKUM 1927, STAV 1998. FOTO H. TOUŠKOVÁ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. DETAIL EINER ROSTKONSTRUKTION DER JÜNGEREN HOLZ-ERDE-MAUER IM SÜDWESTLICHEN TEIL DER GRABUNGSFLÄCHE. GRABUNG 1927, STAND 1998. FOTO H. TOUŠKOVÁ.

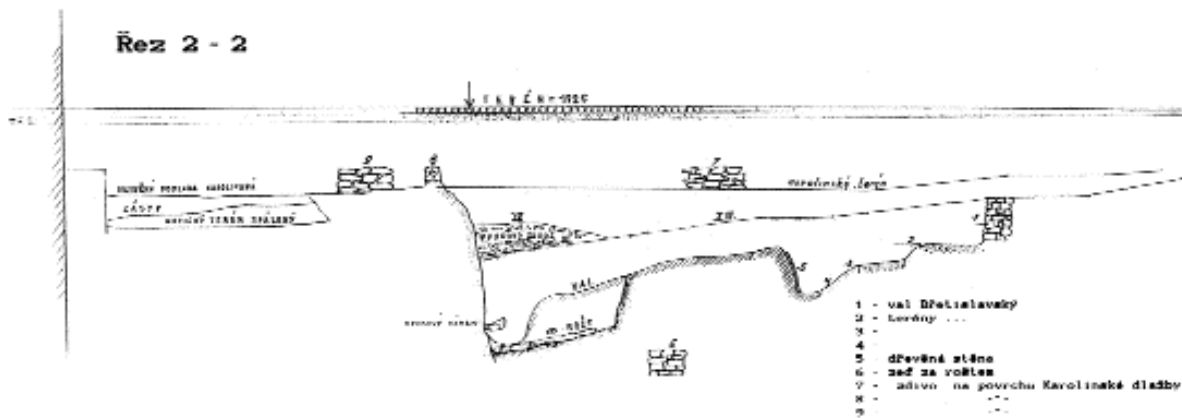

FOTO 7. PRAHA – HRAD, III. NÁDVORÍ. KAMENNÝ TARAS VE STŘEDNÍ ČÁSTI ZKOUMANÉ PLOCHY. VÝZKUM 1927. FOTO ARCHIV ARÚ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. STEINERNE TERASSENMAUER IM MITTLEREN TEIL DER GRABUNGSFLÄCHE. GRABUNG 1927. FOTO ARCHIV ARÚ.

FOTO 8. PRAHA – HRAD, III. NÁDVORÍ. SITUACE DVOU FÁZÍ DŘEVOHLINĚ HRADBY. V HORNÍ PRAVÉ ČÁSTI SNÍMKU JE PATRNÁ OBNAŽENÁ ČELNÍ KAMENNÁ STĚNA STARŠÍ FORTIFIKACE. NA NI NASEDÁ HLINĚNÝ NÁSEP S ROSTOVOU KONSTRUKCÍ (KVALITNĚ DOCHOVANÁ BŘEVNA JSOU VIDITELNÁ POUZE V LEVÉ DOLNÍ ČÁSTI). STAV 1997. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. ZWEI PHASEN EINER HOLZ-ERDE-MAUER. OBEN RECHTS IST SICHTBAR DIE BLOßGELEGTETE STEINBLLENDE DER ÄLTEREN BEFESTIGUNG. AN IHR SITZ EINE LEHM-WALL MIT EINER ROSTKONSTRUKTION (GUT ERHALTENE BALKEN SIND NUR UNTEN LINKS SICHTBAR). STAND 1997. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

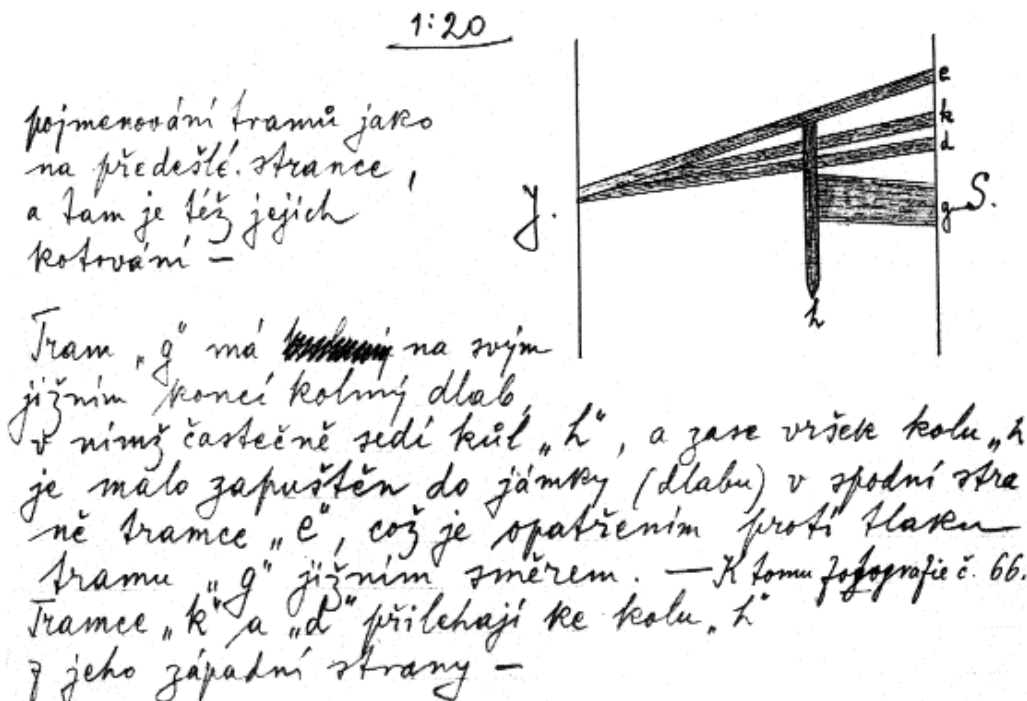

OBR. 6. III. NÁDVOŘÍ. ŘEZ 2/1928. – III. BURGHOF. SCHNITT 2/1928.

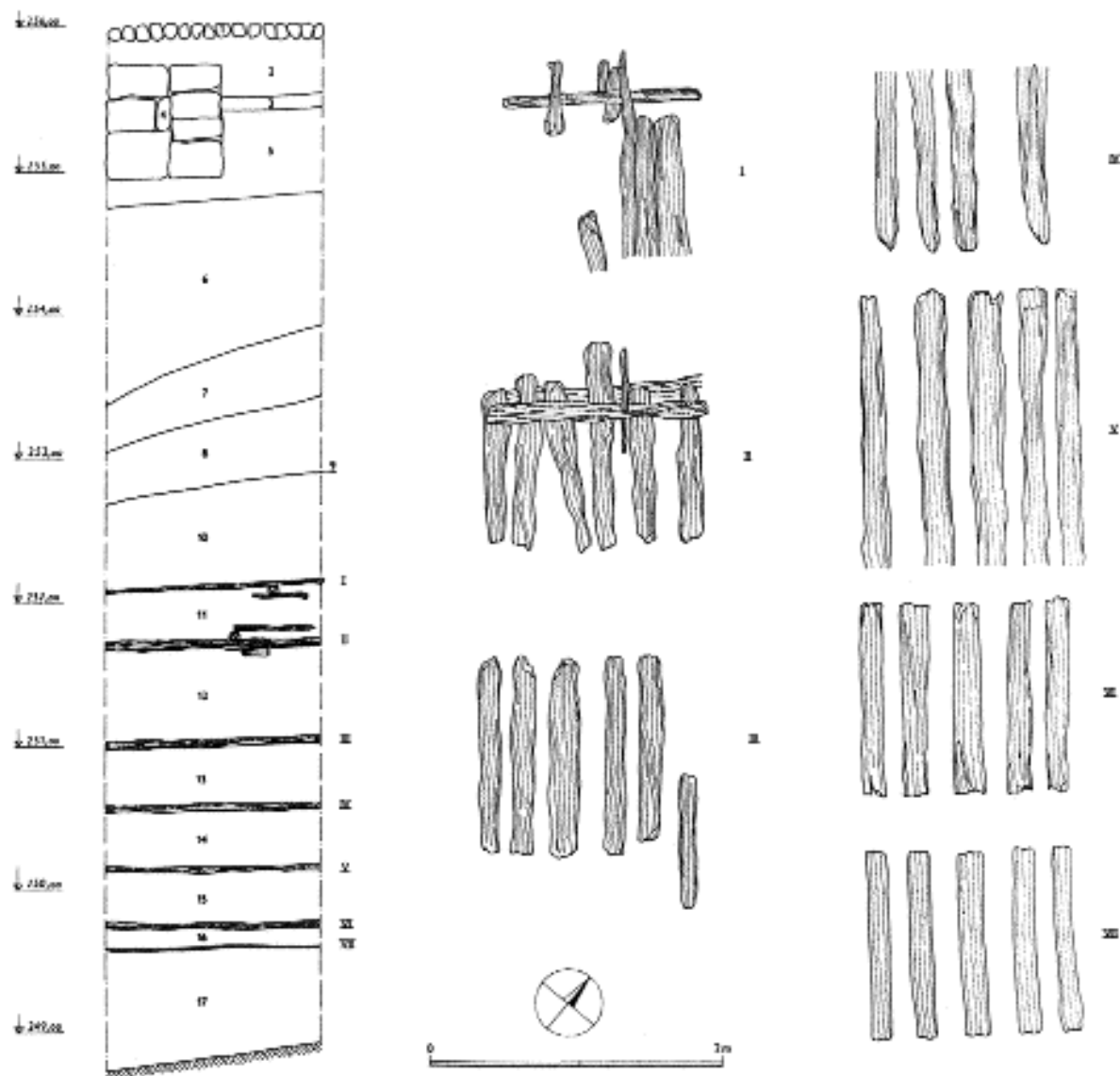
logické a projektové dokumentace (obr. 5D). K dokreslení celkového stavu znalostí o problematice opevnění v prostoru III. nádvoří si připomeňme vyjádření Borkovského z roku 1949: „Jistě máme v tomto ještě neprozkoumaném způsobu opevnění několik hliněných valových násypů na sobě, časově od sebe rozdílných, patřících konci 9. nebo začátku 10. stol. a pol. 11. stol. Toto opevnění ještě není úplně prozkoumáno, proto také zatím nepopisují jeho vzhled v různých stádiích výstavby“ (Borkovský 1949, 52). Jak bylo již výše připomenuto, tzv. Břetislavskou hradbu (viz dále) však považuje za původní opevnění hradiště a ztotožňuje ji s fortifikací, objevenou později pod severní zdí královského paláce (Borkovský 1962, 444).

Popis náleзовé situace opevnění a situací, které s ním souvisí nebo by případně mohly souviset (ne lze vyloučit subjektivní chápání a různou interpretaci některých objektivních skutečností), je roztroušen v rozsahu mnoha desítek rukopisných stránek ve zmíněných *Denících vykopávek* a není možné jej v rámci této práce souvisleji reprodukovat. Lze se ale pokusit o shrnutí nejzávažnějších informací.

Dřevohlinitý násyp probíhající v širokém pásu přibližně souběžně se severním průčelím jižního křídla byl shodně všemi autory výzkumu interpretován jako *valové těleso*. Nejuceleněji byl poznán v JZ části III. nádvoří. V jeho rámci zde byla obnažena průběžná, k jihu lícovaná zeď na sucho sklá-

OBR. 7. III. NÁDVOŘÍ. DŘEVĚNÁ VÝSTUŽ OPEVNĚNÍ V TERÉNNÍM DENÍKU Z R. 1928. – III. BURGHOF. HOLZVERSTEIFUNG DER BEFESTIGUNG IN DEM TAGEBUCH AUS DEM JAHRE 1928.

OBR. 8. III. NÁDVORÍ. SONDA XXXIII/1928. REZ OPEVNĚNÍM A PŮDORYSNÁ DOKUMENTACE ROŠTU. PODLE PŮVODNÍ DOKUMENTACE PŘEKRESLILA V. RICHTEROVÁ. – III. BURGHOF. SONDE XXXIII/1928. SCHNITT DURCH DIE BEFESTIGUNG UND GRUNDRIß DER ROSTKONSTRUKTION. NACH DEM ORIGINAL NEU GEZEICHNET VON V. RICHTEROVÁ.

daná z opukových kamenů, která byla nazývána *hradbou Břetislavskou* (obr. 5B, 5901; foto 3). Fortifikace spočívá podle popisu na rostlém terénu (foto 4; *Pasternak 1927*, 600). Severně kamenného čela byl na několika místech zkoumán jílovitý násyp, obsahující torza dřevěné roštové výztuže (tzv. *podlaha*) kladené severojižním směrem (foto 5). Sporadicky se objevují břevna ve směru východ–západ, zejména v severní části tělesa. Šíře plenty při JZ rohu nádvoří dosahuje 65–70 cm (*Pasternak 1927*, 581). Souběžně s ní, předsunut více k jihu, probíhá objekt nazvaný *žlab*, interpretovaný jako palisádový. Jeho jižní stěna byla podle kresebné dokumentace obložena prkny v horizontální poloze (obr. 6: 5).

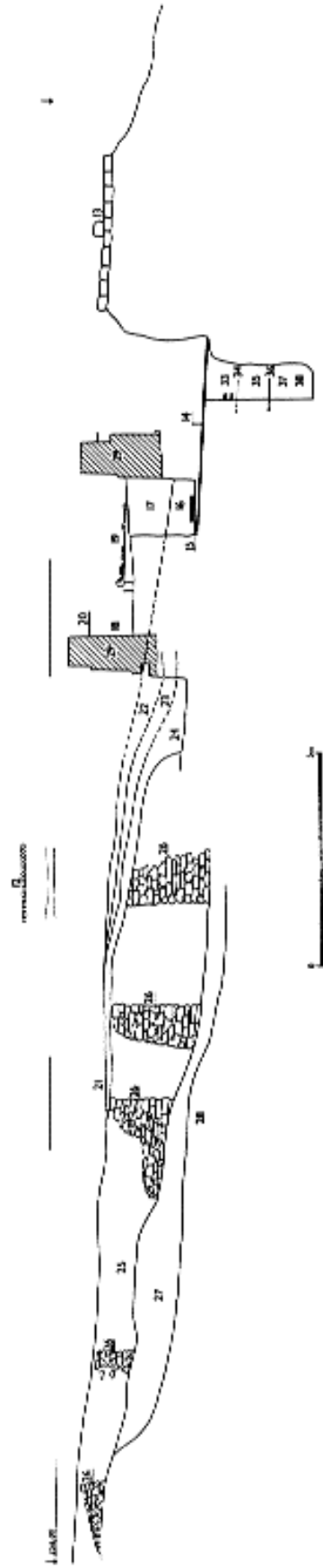
Žlab zasahuje do hlinitého násypu o několikametrové mocnosti s variabilněji a často komplikovaně konstruovanou výztuží. Spolu s jednosměrným roštem (foto 6) se objevují břevna vzájemně kolmá, někdy je konstrukce zapřená o svislé kůly, případně drobnější kolíky (obr. 7). Zachována je často i ve více, někdy až sedmi vrstvách nad sebou (obr. 8, popis vrstev viz příloha; *Pasternak 1927*, 701). Na povrchu zmíněného násypu uvádí autor výzkumu bez dalšího komentáře či interpretace rozsáhlejší vrstvu opukových kamenů ložených na hlínu, s částečně dochovaným lícem směřujícím k severu (*Pasternak 1927*, 581). Jižně od dokumentovaných břevn byla opakovaně zjišťována kumulace opukových kamenů variabilní mocnosti (*Pasternak 1927*, 601, IX; 607, IV; 720–721). V prvním citovaném případě, kdy spočívala přímo na podloží, s dochovaným lícem o mocnosti 65 cm, jindy bez líce a ne-

9) Pevnost sestává z hlavních částí, které jsou v přímé linii od sebe vzdáleny asi 100 m. Každá část je v sobě uzavřená a má vlastní vchod a výhled. Všechny části jsou zbudovány z kamene a mají velmi silné zdivo. Vnitřní prostor je rozdělen na několik místností, které slouží k ubytování vojáků, skladování zbraní a jiných potřeb. Všechny místnosti mají vysoké stropy a jsou velmi světlé. Vstupní dveře jsou zbudovány z těžkých kámenů a mají velmi silné závěsy. Vnitřní dveře jsou také zbudovány z těžkých kámenů a mají velmi silné závěsy. Všechny místnosti mají vysoké stropy a jsou velmi světlé.

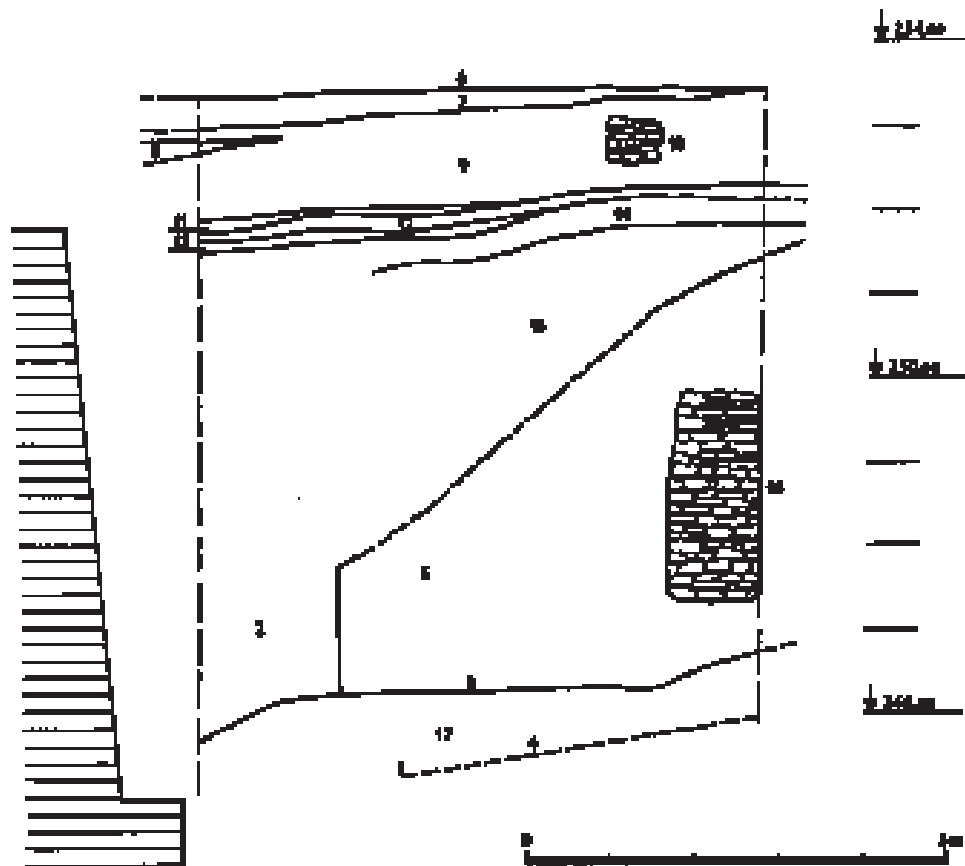
613

... zdivo má asi 1,5 m tloušťku. Všechny části jsou zbudovány z kamene a mají velmi silné zdivo. Vnitřní prostor je rozdělen na několik místností, které slouží k ubytování vojáků, skladování zbraní a jiných potřeb. Všechny místnosti mají vysoké stropy a jsou velmi světlé. Vstupní dveře jsou zbudovány z těžkých kámenů a mají velmi silné závěsy. Vnitřní dveře jsou také zbudovány z těžkých kámenů a mají velmi silné závěsy. Všechny místnosti mají vysoké stropy a jsou velmi světlé.

OBR. 9. III. NÁDVORÍ. PASTERNAKŮV POPIS OPEVNĚNÍ - SNÍMEK VÝNATKU Z DENÍKU - III. BURGHOF. PASTERNAKS BESCHREIBUNG DER BEFESTIGUNG IN SEINEM TAGEBUCH.

OBR. 11. III. NÁDVORÍ. ŘEZÍ 19/1928. PODLE PŮVODNÍ DOKUMENTACE PREKRESILA V. RICHTEROVÁ. - III. BURGHOF. SCHNITT 19/1928. NACH DEM ORIGINAL NEU GEZEICHNET VON V. RICHTEROVÁ.

OBR. 10. III. NÁDVORÍ. REZ 20/1928. PODLE PŮVODNÍ DOKUMENTACE PŘEKRESLILA V. RICHTEROVÁ. III. BURGHOF. SCHNITT 20/1928. NACH DEM ORIGINAL NEU GEZEICHNET VON V. RICHTEROVÁ.

pravidelněji uložena. Obdobnou situaci lze sledovat v pásu probíhající souběžně se severním průčelím dnešního jižního křídla v sondách situovaných cca 300 cm od linie jím vymezené (obr. 5B–D). Dále k jihu je zachycen výrazně svažité povrch rostlého podloží. Ačkoliv stratigrafický vztah popisovaných dvou fází fortifikace byl později různě interpretován, v *Deníku* z r. 1927 je jednoznačně uveden násyp jižní jako mladší: „vršek jílovitý ... hliněného valu, jenž šel přes břeťslavskou hradbu...“ (*Pasternak 1927*, 581). O něco později však sám autor své podání poněkud zatemňuje (obr. 9). Nevýhodnocen je také relikv tzv. *severojižního opevnění*, jehož nálezy jsou zmiňovány při výzkumu v jihozápadním rohu nádvoří (*Pasternak 1927*, 552).

Nejasná zůstává zejména situace v prostoru prolákliny, která se táhne zhruba severojižním směrem a zaujímá přibližně východní třetinu nádvoří. V jejím rámci nebyla zatím průběžnost jednotlivých fází pevnostního systému jednoznačně doložena. Zbytek čelní kamenné zdi, tzv. *pokračování břeťslavské hradby*, byl zjištěn až při jihovýchodním rohu nádvoří, v hloubce 14 m od tehdejšího povrchu. Je skládána v šíři 100–110 cm, dosahuje výše 248 cm. Tato konstrukce ale není stratigraficky nejstarším objektem, neboť je uvedeno, že spočívá na opukové suti (*Pasternak 1927*, 671–2, 682, 687). Severně tohoto zdiva byla rovněž zjištěna břevna výztuže v násypu, který dosahoval mocnosti 400 cm. Násyp spočíval na vrstvě, jejíž geneze nebyla jednoznačně určena a není zřejmé, zda byla dotčena lidskou činností (obr. 10). Zbytkem jedné z fází opevnění jsou patrně opukové kameny a břevna pod základovou spárou jižní zdi kostela sv. Bartoloměje. Variabilní formy konstrukce, spojované v době výzkumu s valovým opevněním, byly dokumentovány v pásu, který při západním okraji zkoumané plochy dosahuje šíře 12 m. Zadní linie opevnění nebyla během výzkumu stanovena.

Na západním svahu prolákliny byly dokumentovány tzv. *opukové tarasy* (obr. 11, situace viz obr. 5C: I–VI) – kamenné zídky, z nichž nejzápadnější spočívá dle údajů v deníku již na rostlém terénu (*Pasternak 1927*, 670), další, níže položené, pak nasedají na vrstvy s materiálem 11. století (denár knížete Břeťslava – *Pasternak 1927*, 670, 675, 693–4). Čtyři z nich, následující v těsném sledu v rozmezí 15 m, jsou lícovány k východu, nejnižší položená, pátá, má dochovaný líc západní. Svými severními konci přiléhají k další obdobné konstrukci, probíhající ve směru východ–západ (foto 7). Jed-

FOTO 9. PRAHA – HRAD, III. NÁDVORÍ. DŘEVĚNÁ VÝZTUŽ MLADŠÍ FÁZE DŘEVOHLINITÉ HRADBY. VÝZKUM 1927, STAV 1998. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. HOLZKONSTRUKTION DER JÜNGEREN PHASE DER HOLZ-ERDE-MAUER. GRABUNG 1927, STAND 1998. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

FOTO 10. PRAHA – HRAD, III. NÁDVORÍ. KUMULACE OPUKOVÝCH KAMENŮ V JIHOZÁPADNÍ ČÁSTI ZKOUMANÉ PLOCHY. VPRAVO ČELO STARŠÍ FÁZE DŘEVOHLINITÉHO OPEVNĚNÍ. VÝZKUM 1927, STAV 1998. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. AN HÄUFUNG VON PLÄNERKALKSTEINEN IM SÜDWESTLICHEN TEIL DER GRABUNGSFLÄCHE. RECHTS DIE STEINBLENDE DER ÄLTEREN BEFESTIGUNG. GRABUNG 1927, STAND 1998. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

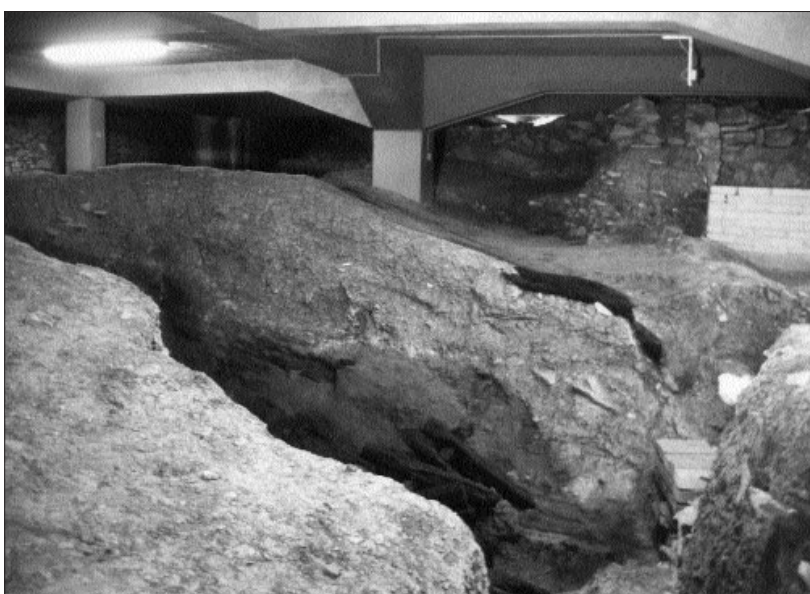

FOTO 11–12. PRAHA – HRAD, III. NÁDVORÍ. TZV. ČTVRTÁ HLUBOKÁ SONDA. VÝZKUM 1927. STAV 1997/98. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. DIE SOGENANNTA VIERTE TIEFSONDE. GRABUNG 1927. STAND 1997/98. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

FOTO 11–12. PRAHA – HRAD, III. NÁDVORÍ. TZV. ČTVRTÁ HLUBOKÁ SONDA. VÝZKUM 1927. STAV 1997/98. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. DIE SOGENANNTTE VIERTE TIEFSONDE. GRABUNG 1927. STAND 1997/98. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

FOTO 13. PRAHA – HRAD, TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL. DNO PRÍČNÉHO PŘÍKOPOVITÉHO ÚTVARU ZACHYCENÉHO POD HRADEBNÍM TĚLESEM. FOTO J. FROLÍK. – PRAGER BURG, SOG. MEHRZWECKSAAL. BODEN EINES QUERLIEGENDEN GRABENÄHNLICHEN GEBILDES UNTER DEM WALLKÖRPER. FOTO J. FROLÍK.

noznačné stratigrafické informace k této situaci chybí, autorem výzkumu jsou opukové konstrukce provázené variabilními násypy interpretovány jako terénní úpravy po zániku tzv. *břetislavské hradby*. V jeho pojetí vznikají všechny tyto tarasy současně (Pasternak 1927, 693). Další konstrukce blízkého typu byly zřejmě zachyceny i na východním svahu ostrožny, v sondách západně vstupu do královského paláce. Blížší stratigrafické ani situační údaje však nejsou známy.

Podle pozdější interpretace Borkovského (1960, 338; 1962, 444) přetíná nejstarší opevnění roklí průběžně. Všechny tarasní úpravy považuje rovněž, stejně jako Pasternak, za dílo mladšího období. Schematizovanou rekonstrukci předpokládaného průběhu čela jednotlivých fází fortifikace předkládá Borkovský např. ve své shrnující práci (viz obr. 4: 1, 2).

Do souvislosti s opevněním, respektive se vstupní branou do hradiště, je často dávána dřevěná úprava povrchu, směřující od severovýchodu do prostoru dnešního jihozápadního rohu III. nádvoří (obr. 13; Frolík – Smetánka 1997, 89). Tato úprava, označovaná většinou jako komunikace (nazývána původně *mostem* či *podlahou*), je zjištěna nejméně ve dvou prkny vyložených úrovních nad sebou. Spodní z nich je posunutá více k východu. Na dřevěnou konstrukci směřující k severovýchodu navazuje po několika metrech kamenné štětování. V archivním materiálu lze nalézt plán, na němž je v prodloužení předpokládaného směru této úpravy brána situována (APH 10001 č. 268). Ve výzkumných denících je zmíněná úprava povrchu označována za románskou cestu.

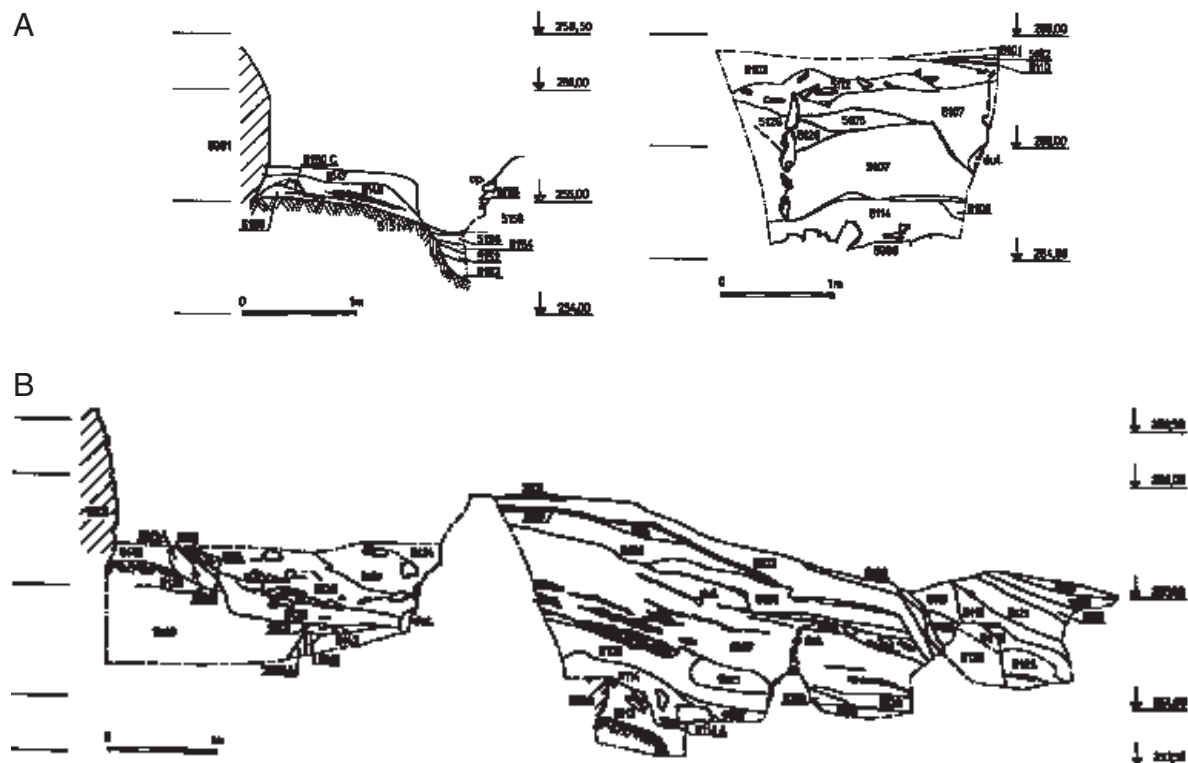
2.2.2. VÝZKUM 1993–1995, I. BOHÁČOVÁ – I. VOCHOZKOVÁ–HERICHOVÁ (OBR. 1: 1774–79, 1806)

Okolnosti a metody výzkumu: Celková rekonstrukce dlažby III. hradního nádvoří v letech 1993–95 spojená s asanací železobetonové konstrukce zastřešující areál s archeologickými terény, vyvolala v jeho prostoru záchranný výzkum (Boháčová 1994a; 1996d; Boháčová – Vochozková 1993; Boháčová – Herichová 1995). Jeho součástí byla i nová dokumentace některých dříve zkoumaných situací, stratigrafií i půdorysných situací. Tato dokumentace, související s nutností ochránit ohrožené části archeologických terénů před další devastací jejich zasypáním či obezděním, umožnila dokonalejší využití a i částečnou revizi některých zjištění, které jeden z nejzávažnějších předválečných výzkumů v areálu Pražského hradu přinesl. Díky technicky náročnému zastřešení značné části areálu s archeologickými terény a objekty v ploše III. hradního nádvoří, které se podařilo realizovat koncem 20. let, lze velkou část historických situací dosud sledovat *in situ* a tak ověřit a případně doplnit poznatky z tehdejšího výzkumu.

Archeologická aktivita v souvislosti s rekonstrukčními pracemi vyústila posléze ve formulování projektu zaměřeného na dlouhodobou ochranu tohoto areálu a pramenů, které poskytl. Projekt byl v letech 1997–98 podporován MK ČR (ev. č. KZ 97P02OPP006) a v jeho rámci byla vedle konzervačního zajištění archeologických situací rovněž provedena revize části dokumentace a získána další dosud ještě dostupná data o archeologických objektech (Boháčová 1998e ed.; 1999), týkající se i geneze areálu a jeho opevnění (především pro oblasti výzkumu dendrochronologického, palynologického, archeobotanického a částečně i geologického).

Popis terénní situace: V jihozápadní části plochy dochované pod deskou III. nádvoří je dnes viditelných několik úseků kamenného čela fortifikace, tzv. *břetislavské hradby* (obr. 5B: 5901), považované Borkovským v době prvorepublikového výzkumu i později za původní opevnění hradiště. Její východní pokračování je přezděno zdí vymežující severní obvod prostoru archeologické rezervace. Základová spára konstrukce není obnažena, vztah k okolnímu terénu východního úseku (sonda V/1993) je dochován v nepatrném rozsahu jen při její bázi, západní úsek (sonda VI/1993) je překryt jílovitým souvrstvím se zbytky dřevěné výztuže (obr. 5B: 6, 12). Jižně od čela fortifikace v prostoru sondy V/1994 je přístupná tzv. *čtvrtá hluboká sonda* z předválečného výzkumu se zachovalou armaturou charakteru srubovitých komor o nestejně šíři (obr. 12, dřeva v rámci kontextu 5107; foto 9, 11, 12). Stěny severojižní jsou pozorovatelné jen ve zbytcích ztrouchnivělých břeven v profilech sondy. V mimořádné kvalitě je naopak dochována jižní stěna komor. Z ní vybíhá k jihu rošt, zaklíněný nejspíše původně do čelní kamenné stěny. Jeho části, k nimž měl přístup vzduch, se patrně vlivem méně příznivých podmínek neuchovaly. Při severní hraně sondy nacházíme zbytky lícované opukové zidky (5900), částečně zapuštěné do rostlého terénu. V jižní stěně sondy vystupuje další výraznější kumulace opukových kamenů.

Po začistění stávajících profilů a propojení takto získaných informací s poznatky z drobné sondáže, realizované v souvislosti s konstruováním nového nosného pilíře při lici *břetislavské hradby*, lze

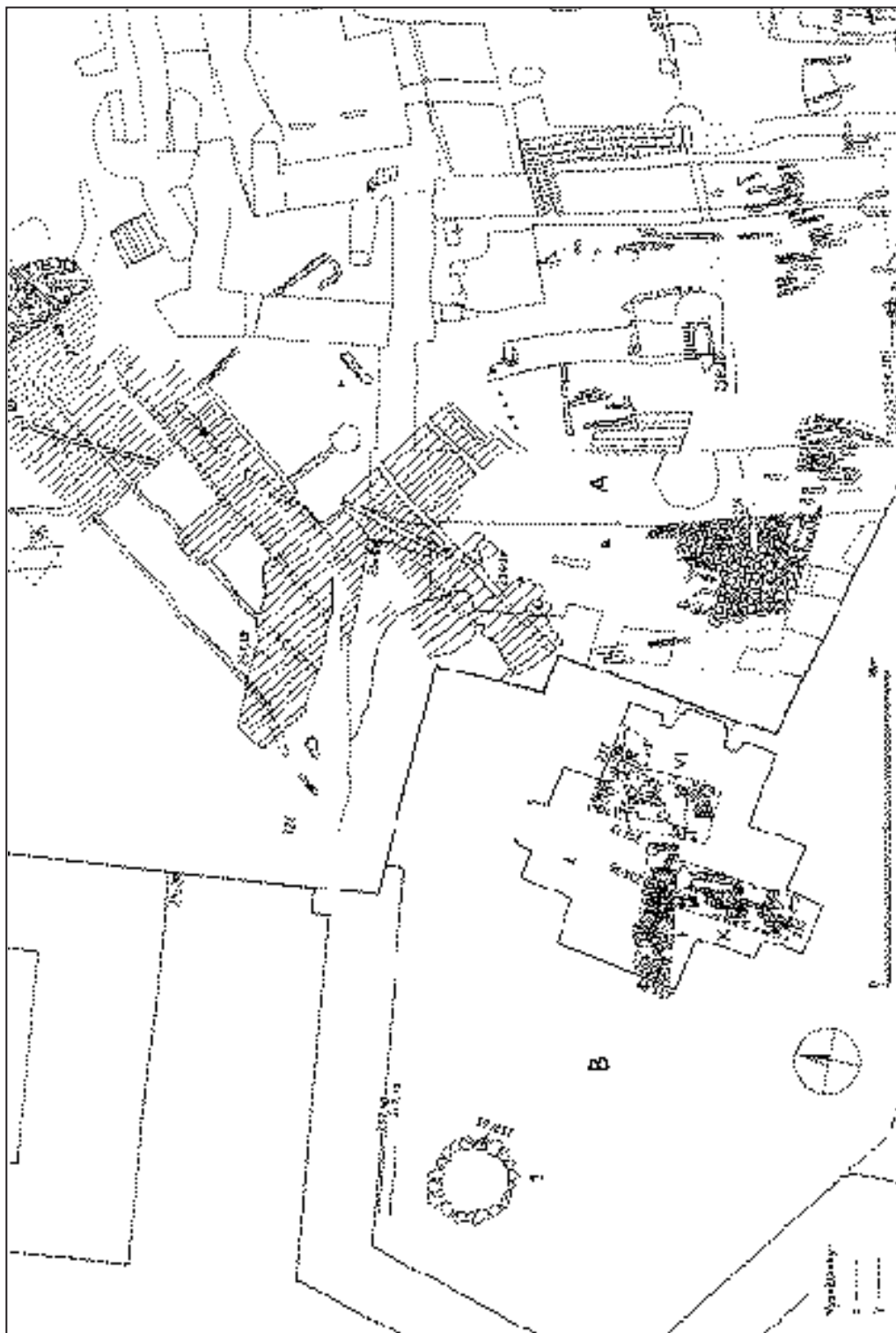

OBR. 12. III. NÁDVORÍ, SONDA V/1994, A – VÝCHODNÍ REZ, SEVERNÍ ČÁST (VA) A SEVERNÍ REZ, B – VÝCHODNÍ REZ, KRESBA M. DOUŠOVÁ. – III. BURGHOF. SONDE V/1994, A – ÖSTLICHER SCHNITT – NORDTEIL (VA) UND NÖRDLICHER SCHNITT, B – ÖSTLICHER SCHNITT – SÜDTEIL.

podat následující popis situace. Rostlý terén je dochován v severní části zkoumané plochy na kótě 255,00 m n. m. Jeho povrch je nejprve vodorovný, nejspíše uměle upravený. Na něj nasedá výše zmíněná opuková konstrukce (5901). Na její bázi jsou dochovány dutiny po armatuře. Rostlý terén ve vzdálenosti 110–140 cm od jejího jižního líce klesá výrazněji k jihu. Souvrství severně kamenného čela není pro dokumentaci přístupné. K jeho líci v sondě VA přiléhá tenká vrstva uhlíků a popela, překrytá jílovitým souvrstvím se zbytky dřev. Charakter rostlého terénu není na dokumentovaných místech jednotný. Zatímco v ploše sondy (sonda VA 1993) byla obnažena stejnorodá vrstva žlutohnědého prachového jílu (obr. 12A: 5151), v severní části řezu v sondě předválečného výzkumu byla dokumentována výrazně homogenní šedá vrstva jílu s podílem prachu, překrytá heterogenním šedým rezavě probarveným souvrstvím (obr. 12B: 5139–5143), které podle geologického posudku (J. Zavřel a J. Havrda z Pražského ústavu památkové péče) odpovídá nepřemístěnému podložnímu materiálu. V jižní části byla situace blízká charakteru podloží odkrytého v sondě VA. Zídka dokumentovaná ve střední části řezu byla podle výpovědi profilu a podle několika kamenů destruovaných na podloží stavěna jižním lícem do volného prostoru. Její báze byla zapuštěna do podloží, severní část se opírala o svažitý podložní terén. Po její částečné destrukci byl celý prostor zaplněn jílovitým souvrstvím se zmíněnou dřevěnou armaturou (obr. 12B). Dále k jihu se vrstvy v nadloží násypu prudce svažují a lze předpokládat, že kopírují sklon terénu, jehož povrch již tvoří geologický podklad, snad částečně uměle upravený. Báze souvrství nebylo nyní dosaženo. Do jižní části sondy prostupuje od jihu kumulace rozměrnějších opukových kamenů.

I v prostoru sondy VI/1993 zůstala obnažena část čelní kamenné *břetislavské* zdi, tentokrát výrazně zakloněné severním směrem. Na ni od jihu nasedá zemní násyp s četnými zachovanými břevny výztuže (foto 8). Průběh čelní kamenné zdi lze sledovat ještě v nevelkém úseku západně sondy VI/1993, kde se mírně lomí směrem k jihu a bezprostředně poté mizí v kumulaci opukových kamenů (foto 10, obr. 13). V severní části zkoumaného prostoru a místy i v partii jižní se vyskytují v nadloží obou hradeb zbytky souvrství sídlištního charakteru a vrstvy přemístěné v důsledku terénních úprav. V jiných částech areálu pod deskou nádvoří nebyly situace vztahující se k fortifikačnímu hradištnímu systému zastíženy. Výjimkou je pouze mocná vrstva opukových kamenů, vystupující nad současný povrch ve střední části areálu (gotická místnost s třemi výklenky západně prezidentského balkonu), jejíž situace odpovídá předpokládanému průběhu čelní kamenné stěny mladší fáze opevnění.

OBR. 13. JIHOZAPADNÍ ČÁST III. NADVORÍ (A) A PŘILEHLÝ PROSTOR JIŽNÍHO KRIDLA HRADU (B). VARIANTA DOKUMENTACE Z 20. LET DOPLNĚNÁ SITUACI BASTIONU S ROMÁNSKOU STUDNOU (1), MÍSTNOSTI POD OKTOGONEM S DOKUMENTOVANÝMI REZY (2) A NIVELACI VYBRANÝCH SITUACÍ. 1 – KOTA ZÁKLADOVÉHO ÚSTUPKU, 2 – KOTA PODLOŽÍ. KRESBA V. RICHTEROVÁ – SÚDVESTLICHER TEIL DES III. BURGHOFES (A) UND DER ANGRENZENDE TEIL DES SÜDTRAKTS DER BURG (B). NACH EINEM PLAN AUS DEN 1920ER JAHREN. ERGÄNZT DURCH DIE BASTION MIT EINEM ROMANISCHEN BRUNNEN (1), EINEN RAUM UNTER DEM OKTOGON MIT DOKUMENTIERTEN SCHNITTEN (2) UND DURCH DIE NIVELLEMENT AUSGEWÄHLTER PUNKTE. 1 – KOTE DES FUNDAMENTRÜCKSPRUNGS, 2 – KOTE DES ANSTEHENDEN BODENS.

2.2.3. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE A VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH ČASOVÝCH HORIZONTŮ

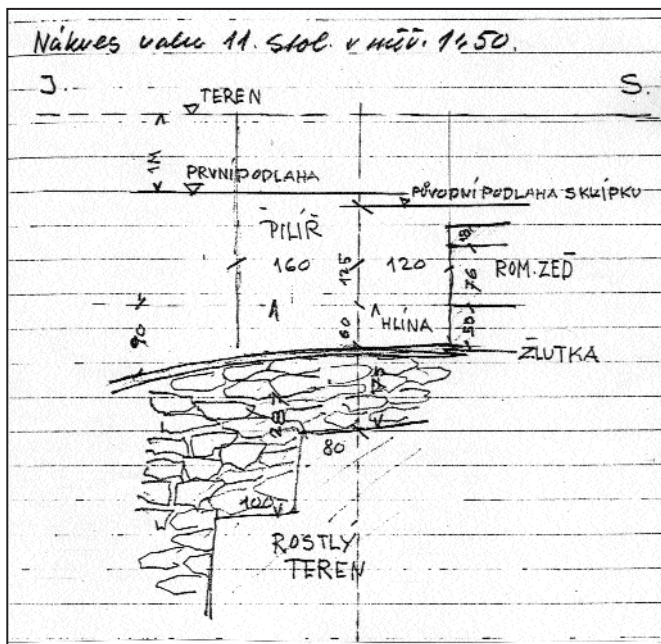
Dochovaná terénní situace raně středověkého opevnění v západní části areálu je tvořena třemi základními horizonty. Prvý – B1 – je reprezentován tzv. *břetislavskou hradbou* s jednosměrným roštem, následný B2 hradbou s obousměrným roštem, srubovitými komorami či dalšími formami výztuže, horizont C náleží v tomto prostoru nejmladšímu sledovanému horizontu, souvisejícímu s děním při výstavbě kvádrkové hradby, která uzavírá prostor od jihu. Toto členění se opírá především o stratigrafické vztahy a keramický materiál získaný vzorkováním situací během revizního záchranného výzkumu. Rozsáhlý soubor keramických zlomků z výzkumu 20. let není dosud zpracován. V 60. letech byl však Borkovským zdokumentován výběr keramiky z tohoto výzkumu. Existující kresebná dokumentace (*Boháčová 1998e*, IV; 5) může být také určitou oporou pro datování některých kontextů, často však je zřejmé, že jde o soubory směřující několik časových horizontů (viz např. *Boháčová 1998d*, obr. 4). Jejich výpovědní hodnota, zejména neznáme-li genezi tohoto jevu, je tedy problematická.

Přemístěná zemina a kamenité navážky při hradbě i dále k severu obsahují jako nejmladší prvky keramiku horizontu, který charakterizuje výskyt zduřelého okraje i v jeho tenkostěnných a ostře řezaných variantách (C1). Horizont B1 nebyl nově zkoumán, pouze v dutinách po armatuře v kamenném čele byly výjimečně nalezeny zlomky středohradištních nádob, ty však nemusely ležet v primárním uložení. Ze situací odpovídajících horizontu B2 byla získána keramika archaického vzezření, odpovídající starší fázi středohradištního období. Vzhledem k širším náleзовým okolnostem lze ale předpokládat, že zemina užitá pro výstavbu tělesa souvisí s horizonty této události předcházejícími.

Specifické podmínky rozsáhlé archeologické rezervace umožnily přes nepříznivé okolnosti, dané postupem a technologií rekonstrukčních prací, jedinečné propojení poznatků a dokumentace z 20. let s informacemi a dokumentací pořizovanými v současnosti. Dnes můžeme jednoznačně konstatovat, že výzkum 20. let odkryl v západní části prostoru dvě základní fáze budování dřevohlinité hradby. Starší, situovaná více k severu, sestává z čelní kamenné zdi (5901) a násypu s roštovou konstrukcí. Nasedá na nejspíše uměle upravený terén, který vytváří před jejím čelem bermu a dále klesá dosti prudce k jihu, snad s místní zpevňující úpravou (5900). V mladší fázi vývoje je prvá hradba překryta dalším dřevohlinitým násypem s variabilní výztuží, včetně srubovitých komor. Čelo opevnění je dochováno v podobě jen částečně dokumentované kumulace opukových kamenů, místy ale, dle výpovědi původní terénní dokumentace, se zjištěným lícem. Průběh čelní stěny lze sledovat v sondách hloubených pro pilíře při průčelí jižního traktu, mimo to se dodnes projevuje v jižní stěně sondy V/1993 a v severojižním profilu. *Žlab* s dřevěným obložením, dokumentovaný ve 20. letech při hraně bermy, může souviset s palisádou či jinou konstrukcí vztahující se k mladšímu opevnění, může ale jít také o severní stěnu komorovité armatury. Revizním výzkumem k ověření funkce ani k datování této náleзовé situace nebylo možné přispět, neboť vztahy k jejímu nadloží nejsou dochovány. Z úrovně, v níž je dochován povrch mladší hradby, a ze vztahů k okolním kontextům vyplývá, že v nárůstu souvrství vznikl v pokročilém mladohradištním období hiát, jehož délku a obsah nedokážeme stanovit. Příkop lemující opevnění není doložen, zjištěný svah může být již součástí jižního svahu ostrožny. Problematická je rovněž interpretace a časové zařazení na sucho skládané opukové zídky (5900), zapuštěné do rostlého podloží. Tato konstrukce zaniká nejpozději vybudováním hradby s komorovitou konstrukcí. Ostatní úvahy můžeme stavět pouze jako hypotézy. Vzhledem k celkové situaci (sklon původního terénu, pravděpodobné parametry opevnění) však není pravděpodobné, že by byla součástí samostatného fortifikačního tělesa.

Průběh opevnění lze sledovat až do prostoru těsně západně kostela spojovaného se zasvěcením sv. Bartoloměje. Dále k východu je situace komplikována existencí přírodní rokle, mocností dříve zkoumaných a dnes již neexistujících nebo nepřístupných situací, rozsahem plochy, na níž byly konstrukční prvky opevnění zjištěny, izolovaností jednotlivých zkoumaných míst a v neposlední řadě také přítomností kamenných tarasů nejednoznačně situovaných v prostoru i v čase (obr. 5C; 11). Za současného stavu poznatků není jasná ani otázka tzv. *pokračování břetislavské hradby*, náleзовé okolnosti však nenasvědčují vztahu této konstrukce k nejstarší fortifikaci. Problematiku tohoto klíčového místa nebude zřejmě ani v budoucnosti možné postihnout bez rozsáhlých zásahů do terénu, které se však v současné době nejeví jako žádoucí. Ověření situace pomocí geofyzikálních metod není reálné vzhledem k charakteru místa, k hustotě mladších stavebních zásahů i vzhledem k vybavenosti prostoru inženýrskými sítěmi a k současnému stavu technických možností.

Nedávný výzkum nepřispěl ani k objasnění některých výše zmíněných detailů, uváděných při výzkumu jihozápadní části areálu, jako je zmiňovaný severní líc opukových kamenů na dochované ko-

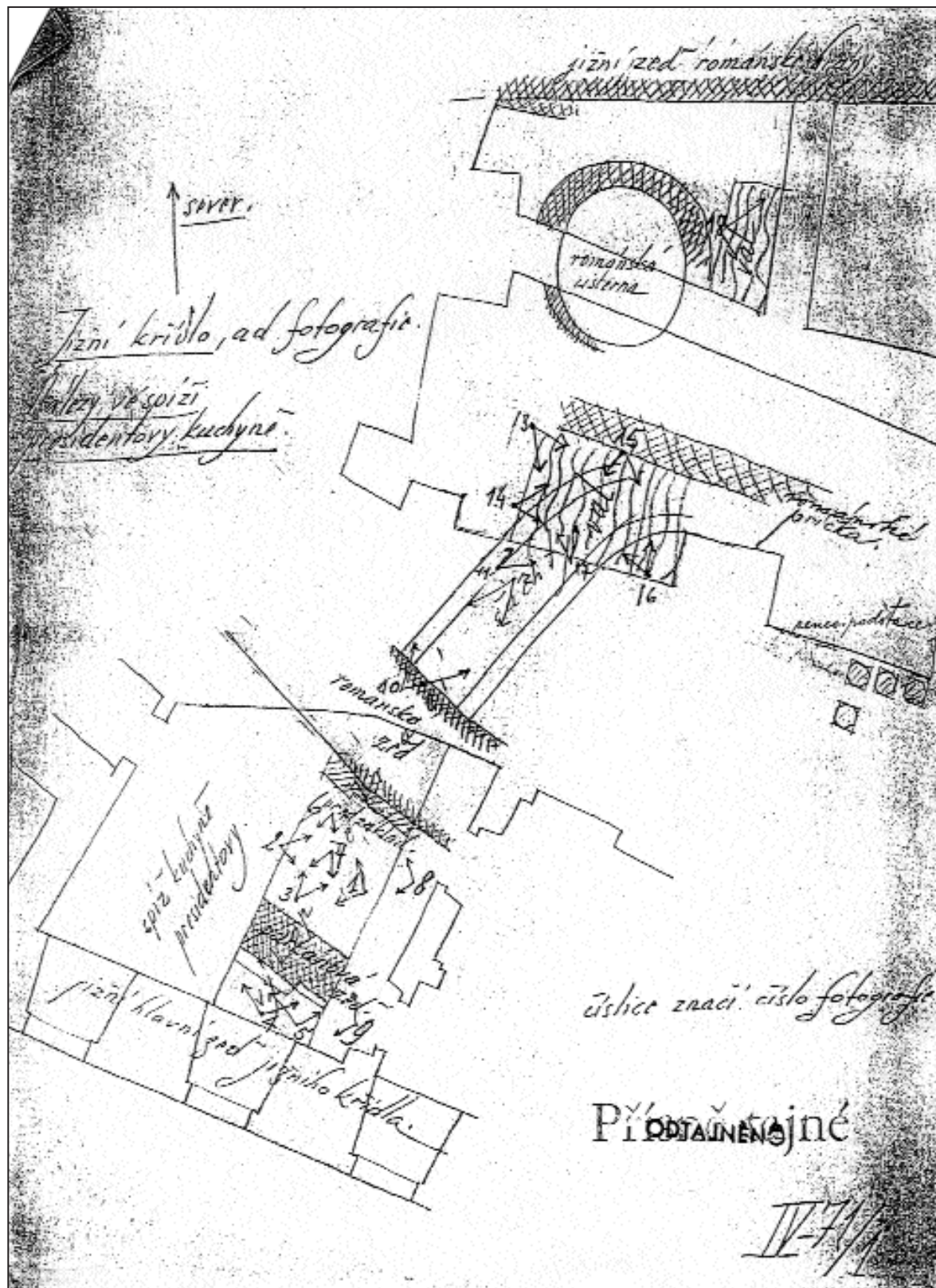
OBR. 14. JIŽNÍ KRÍDLO. SKICA OPEVNĚNÍ Z DENÍKU BORKOVSKÉHO (1937–38). – SÜDTRAKT. SKIZZE DER BEFESTIGUNG AUS DEM TAGEBUCH VON BORKOVSKÝ (1937–1938).

runě čelní plenty mladšího opevnění, tzv. *severojižní val* při portálu vedoucího do prostoru pod oktogonální kaplí, ani k datování relikvů terénů před tzv. prezidentskou branou. Dokumentace minimálně dochovaných raně středověkých situací, dotčených v těchto místech v r. 1994 rekonstrukčními pracemi, nepřinesla v podstatě žádné výsledky. V r. 1998 bylo však při odběru vzorku pro pylovou analýzu při hraně situace, spojované tradičně s relikty spodní úrovně dřevěné úpravy – komunikace, zjištěno, že mezi jejím povrchem a podložím (jako přirozený terén interpretován povrch homogenní prachové vrstvy běžového zbarvení na kótě 256,04 m n. m.) se nalézá nehomogenní vrstva s rozměrnými opukovými kameny a ojedinělými zbytky neuspořádaně ložených dřev. Minimální rozměry sondy neumožňují jednoznačnou interpretaci, charakter vrstvy však odpovídá materiálu hradebního tělesa, a to nejspíše v jeho zplanýrované podobě. Toto zjištění podporuje předpoklad, že dřevěná konstrukce nesoúvisí s nejstarší sídlištní aktivitou v areálu (Boháčová 1998c). Odpovídá i výsledkům archivního studia, podle kterého je hrana ostrožny situována přibližně v místech severní zdi přístavku s oktogonální kaplí (Boháčová 1998d, obr. 5A; 1999). Zmíněná dřevěná vodorovná úprava plochy ve své době zasahovala nad jižní svah ostrožny.

2.3. JIŽNÍ KRÍDLO – PROSTOR TZV. ROMÁNSKÉHO BASTIONU

VÝZKUM 1937–38, I. BORKOVSKÝ (OBR. 1: 81).

V souvislosti s rekonstrukčními pracemi v přízemí i suterénech prostoru napojení středního a jižního křídla byl v několika krátkodobějších etapách a pod časovým tlakem postupně prováděn záchranný výzkum v jeho jednotlivých částech. Nejrozsáhlejším zásahem bylo ražení větrací štolý jižně románské studny. Štola o výškovém rozpětí několika metrů protнула historická souvrství a konstrukce a zasáhla pod úroveň zjiřovatělého podloží. Během této činnosti byla zachycena na více místech fortifikace, včetně jejího ohybu severním směrem a evidována také úroveň rostlého terénu. V této souvislosti je uváděn svah k jihu i západu a zmiřovány terasovité úpravy podloží (obr. 14). Výzkum není publikován ani zpracován, informace lze čerpat pouze z terénního deníku, archivní zprávy (Borkovský 1937–38, 1260–69; 1938) a fotografické dokumentace (obr. 15). Z ní vyplývá, že byla zachycena část hradištního hradebního tělesa (či jeho destrukce?). Na něj nasedají sídlištní situace vyspělého mladohradištního období (mj. zlomek tuhové zásobnice). Do nich bylo posléze zahloubeno zdivo románské studny. Přesnou rekonstrukci nálezové situace včetně ověření výškových údajů a chronologie nebylo možné vzhledem k časové náročnosti studia nezpracované dokumentace a materiálu v rámci překládané studie provést, k dostupným údajům je však třeba přihlédnout alespoň z hlediska posuzování širších souvislostí vývoje v tomto prostoru (Boháčová 1998c; 1998d, obr. 5A; 1999).

OBR. 15. JIŽNÍ KRÍDLO. SNÍMEK SKICI ZACHYCUJÍCÍ PŘÍBLIŽNÉ UMÍSTĚNÍ FOTOGRAFICKY DOKUMENTOVANÉ ČÁSTI HRADBY. PRŮVODNÍ ČÁST FOTOGRAFICKÉ DOKUMENTACE V APH. – SÜDRTRAKT. SKIZZE MIT DER UNGEFÄHREN LAGE DES FOTOGRAFISCH DOKUMENTIERTEN TEILS DER BEFESTIGUNG. ARCHIV DER PRAGER BURG.

2.4. AREÁL STARÉHO KRÁLOVSKÉHO PALÁCE – TZV. MÍSTNOST S VALEM

2.4.1. VÝZKUM 1937, I. BORKOVSKÝ (OBR. 1: NEOČÍSLOVÁNO, LOKALIZACE JAKO 1113)

Západně od průčelní zdi románského paláce byl dokumentován řez terénem, zachycující v celém svém průběhu povrch rostlého terénu a v severní části hlinité těleso opevnění s negativy dřevěné výztuže (obr. 16: 1; *Borkovský 1949*, obr. 4 a 5). O něco níže na svahu byla zjištěna kumulace opukových kamenů, která zčásti uspořádaně vyplňovala uměle vytvořený zářez do podloží. V jižní části prostoru při románské hradbě je zaznamenán prudší sklon původního povrchu, který je překryt mohutnou vrstvou opukové destrukce. Z výzkumu je zpracován a publikován pouze řez touto situací (*Borkovský 1962*, obr. 47), který je doplněn rekonstrukcí fortifikace, včetně kamenného čela (v APH archivováno ve více variantách), umístěné do terénního zářezu.

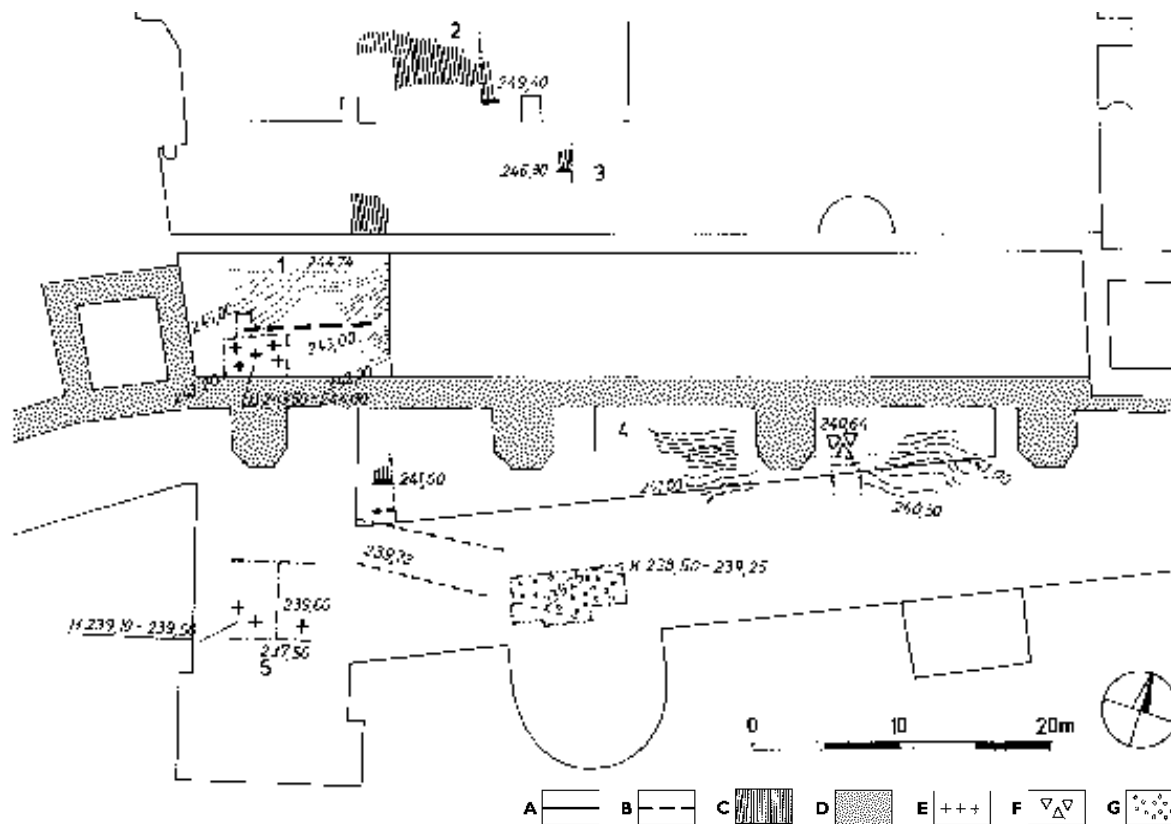
2.4.2. VÝZKUM 1986–7, I. BOHÁČOVÁ, J. FROLÍK, K. TOMKOVÁ, I. VOCHOZKOVÁ (OBR. 1: 1113)

Okolnosti a metoda výzkumu: Revizní výzkum proběhl v souvislosti se začišťováním terénu (periodicky uskutečňovaným v prostorách přístupných veřejnosti) v celé ploše tzv. *místnosti s valem*. Po překvapivém objevu několika lidských skeletů v jihozápadní části prostoru byly položeny ještě dvě sondy orientované S–J k ověření průběhu přirozeného svahu a situování čelní kamenné stěny identifikované Borkovským.

Popis terénní situace: Plošným odkryvem bylo bezprostředně pod rozeschlým povrchem stávajícího terénu obnaženo celkem 16 hrobů (sonda IV; obr. 16: 1E) východozápadní orientace. Na řezu při západním okraji místnosti byly hroby překryty mocnou opukovou destrukcí. Jsou uloženy do jílovité vrstvy, odpovídající svým charakterem přemístěnému podložnímu materiálu. Byla zjištěna jejich vícenásobná superpozice. Hroby byly zachyceny v pásu nepřesahujícím 180 cm. Severní linie se zdá být přirozeným okrajem plochy užívané k pohřbívání, neboť v severním výběžku sondy nebyly již žádné hroby zjištěny. Jižní hranice je umělá, neboť vznikla narušením pohřebiště mladším objektem. Dále bylo doloženo, že situace dokumentovaná na řezu Borkovského jako zářez pro založení čelní kamenné stěny je jen místně omezenou úpravou, nejspíše mladším objektem, který s fortifikací nesouvisí. Negativy výztuže fortifikace jsou dodnes patrné průzorem, ponechaným po jejím odkryvu v severní části zdiva těsně západní obvodové zdi románského paláce.

2.4.3. INTERPRETACE A CHRONOLOGIE

Sledujeme-li pozorně průběh rostlého terénu (rozsah 245–241,80 m n. m.) i rezidua dalšího vývoje v tomto prostoru, nacházíme určité indicie, které naznačují, že i přes nezbytné odmítnutí Borkovského interpretace je třeba čelo hradní fortifikace hledat přibližně v místech, kam jej autor prvotního výzkumu situoval (obr. 4: 1B). V jižní části sledované plochy nacházíme určitý zlom, za nímž se původní přírodní terén svažuje příkřeji dolů. Při jižním okraji prostoru zjišťujeme také výraznou kumulaci opukových kamenů, které se dostaly na místo svého uložení až po výstavbě kvádrkové hradby. Ve stratigraficky starší pozici dále k severu vystupují rozměrnější opukové kameny v nepravidelném pásu, ubíhající přibližně středem místnosti. Místy vyplňují mírnou prohlubeninu v rostlém terénu, zčásti jsou v něm zapuštěny, případně jsou uloženy na vrstvách blízkých přemístěnému podloží, jejichž interpretace není jednoznačná. Tento pruh opukových kamenů, probíhající zhruba východozápadním směrem a dochovaný v jediné vrstvě, může být stopou báze kamenného čela opevnění. Kumulace na jihu může být alespoň zčásti jeho destrukcí, záměrně přemístěnou pro vyrovnání terénu souvisící s úpravami po vybudování románské hradby. Obdobně, s výjimkou detailního umístění čelní stěny, vnímal situaci (podle výše citovaného řezu) i Borkovský. Linii opevnění patrně respektuje i pohřebiště, jehož hroby by tak byly ukládány na svah před opevněním, který je zmíněný jílovitými vrstvami a částečně zřejmě i svahovinami. Datování této fáze hradby lze hledat jen v stratigrafických vztazích a celkové situaci lokality. Fortifikace probíhá prostorem, jímž byla později vedena severní obvodová zeď románského paláce. Může být současná s pohřebištěm, jehož funkce byla také ukončena výstavbou kvádrkového opevnění. Vzhledem k založení dřevohlinité fortifikace pod hranou ostrožny a současně jižně (tj. vně) dalších dvou známých fází dřevohlinitých konstrukcí (obr. 16: 2A, 3A) by mohlo jít, analogicky k situacím na jiných místech hradu, o nejmladší fázi hradištního předrománského opevnění. Výzkum z r. 1987 nebyl dosud zpracován. Keramické soubory, které poskytl, nejsou příliš početné. Urči-

OBR. 16. STARÝ KRÁLOVSKÝ PALÁC S OKOLÍM. SITUACNÍ PLÁN ZKOUMANÝCH VÝSEKŮ OPEVNĚNÍ A JIM BLÍZKÝM KONSTRUKCÍM, NAVAZUJÍCÍCH NÁLEZOVÝCH SITUACÍ A DOKUMENTOVANÝCH ŘEZŮ. 1 – TZV. MÍSTNOST S VALEM, 2 – SEVERNÍ PALÁCOVÝ DVŮR, 3 – ARKÁDY KRÁLOVSKÉHO PALÁCE, 4 – JIŽNÍ PALÁCOVÝ DVŮR S PŘILÉHAJÍCÍM TEREZIÁNSKÝM KRÍDLEM, 5 – LUDVÍKOVO KRÍDLO. A – LIC KAMENNÉHO ČELA, B – DITO, PŘEDPOKLÁDANÝ PRŮBĚH, C – DŘEVĚNÁ VÝZTUŽ, D – ROMÁNSKÁ HRADBA, E – HROBY, F – SITUACE TROJÚHELNÍKOVITÝCH DLAŽDIC, G – STĚTOVÁNÍ KOMUNIKACE. NIVELACE: PROSTOR 1 A 5 – ÚROVEŇ PODLOŽÍ; H – VÝŠKOVÉ ROZPĚTÍ HROBŮ, K – VÝŠKOVÉ ROZPĚTÍ ÚPRAV KOMUNIKACE; KÓTY PŘI SYMBOLU A – ZÁKLADOVÁ SPÁRA KONSTRUKCE; OSTATNÍ – POVRCH DOKUMENTOVANÉ SITUACE. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – PALAS UND SEINE UMGEBUNG. SITUATIONSPLAN DER UNTERSUCHTEN SEKTOREN DER BEFESTIGUNG UND ÄHNLICHER KONSTRUKTIONEN, DER ANGRENZENDEN GRABUNGSFLÄCHEN UND DER DOKUMENTIERTEN SCHNITTE. 1 – DER SOG. RAUM MIT DEM WALL, 2 – NORDHOF DES PALAS, 3 – ARKADEN DES PALAS, 4 – SÜDHOF DES PALAS MIT DEM ANGRENZENDEN THERESIANISCHEN FLÜGEL, 5 – LUDWIGS TRAKT. A – VORDERSEITE DER STEINLENDE, B – DGL., ANGENOMMENE LAGE, C – HOLZKONSTRUKTION, D – ROMANISCHE MAUER, E – GRÄBER, F – DREIECKIGE PFLASTERSTEINE, G – STEINERNE UNTERBAU EINES WEGES. NIVELLEMENT IM RAUM 1 UND 5: OBERFLÄCHE DES ANSTEHENDEN BODENS, H – HÖHENLAGE DER STRAßEN, KOTEN AM SYMBOL A – FUNDAMENTFUGE DER KONSTRUKTION; ANDERE KOTEN: OBERFLÄCHE DER DOKUMENTIERTEN SITUATION.

tou oporou pro datování by mohlo být zjištěné pohřebiště, které bylo zatím rámcově datováno do 11., případně do 1. pol. 12. stol. (Tomková 1989, 169).

2.5. AREÁL STARÉHO KRÁLOVSKÉHO PALÁCE – TEREZIÁNSKÉ KRÍDLO A JIŽNÍ PALÁCOVÝ DVŮR

2.5.1. VÝZKUM 1937–38, I. BORKOVSKÝ (OBR. 1: 75 – VZTAHOVÁNO NA CELÝ PROSTOR DVORA)

Okolnosti výzkumu a stav zpracování: Výzkum proběhl v souvislosti s rekonstrukcí Tereziánského traktu a přilehlého palácového dvora. Situace byla sledována několika sondami a ve štole pro kanalizaci, vedoucí jižním směrem.

Výsledky výzkumu byly jen sporadicky publikovány (Borkovský 1960, 338, obr. 3 a 4; 1962, obr. 16; 1969, 46–47, 54, 80–81, obr. 23 a 33), částečně dochovaná dokumentace (plány v APH a deník výzkumu) prokazuje určité posuny v interpretacích i datování (např. Borkovský 1937–38, 1278 – přepis datování valu z 12. na 11. stol.). Archeologický materiál není zpracován.

Popis terénní situace: Zkoumaný prostor jižního palácového dvora se nachází východně příčné rokle dosti hluboko pod hranou ostrožny, v jižním sousedství románského paláce, jihovýchodně plochy výše popsané (obr. 16: 4). V jeho rámci byl zachycen již mírněji svažité terén původního povrchu ostrožny. V těsném východním sousedství Ludvíkova křídla dokumentoval Borkovský základy dvou opukových, k jihu lícovaných zdí. Mladší probíhala nad destrukcí a upraveným povrchem konstrukce starší. V popisu starší zdi jsou zmiňovány otvory po dřevěné konstrukci, analogické otvorům u tzv. zdi

břetislavské, a ve spojitosti s hliněným násypem, který na ni navazuje, také zbytky trámů. Dřevěná výztuž opevnění je uváděna i v ploše zkoumané poněkud východněji v r. 1938 (*Borkovský 1937–38*, 1272–1333). Borkovský v souvislosti s výzkumem této konstrukce uvádí nálezy blíže nespecifikované tuhé keramiky a nazývá ji v průběhu výzkumu *valem 12. stol.* (obr. 17), na rozdíl od mladšího *valu*, překrytého maltovinou, který je označován jako *přemyslovský*. Podél zmíněných zdí, interpretovaných autorem výzkumu naposledy (*Borkovský 1969*, 46) jako dvě fáze fortifikace, prochází níže ve svahu komunikace, obnovovaná v několika etapách štětem či dlážděním. Mladší fáze komunikace je dávana do přímé souvislosti s mladší konstrukcí. Ve výsledném pojetí Borkovského jsou popsány konstrukce dokladem postupného rozšiřování osídlené plochy hradiště v 10. a 11. stol. jižním směrem (*Borkovský 1962*, 398: obr. 16, 444). V jejím rámci, avšak podle autora „30 cm pod korunou valu“ (*Borkovský 1937–38*, 1390), se nalézá i známý objekt *knížecího paláce* s trojbokými dlaždicemi (obr. 16: F; *Borkovský 1969*, 80–81, obr. 33).

2.5.2. VÝZKUM 1991, I. BOHÁČOVÁ, K. TOMKOVÁ, I. VOCHOZKOVÁ. 1993, I. BOHÁČOVÁ, I. VOCHOZKOVÁ (OBR. 1: 1536–9, 1763–5)

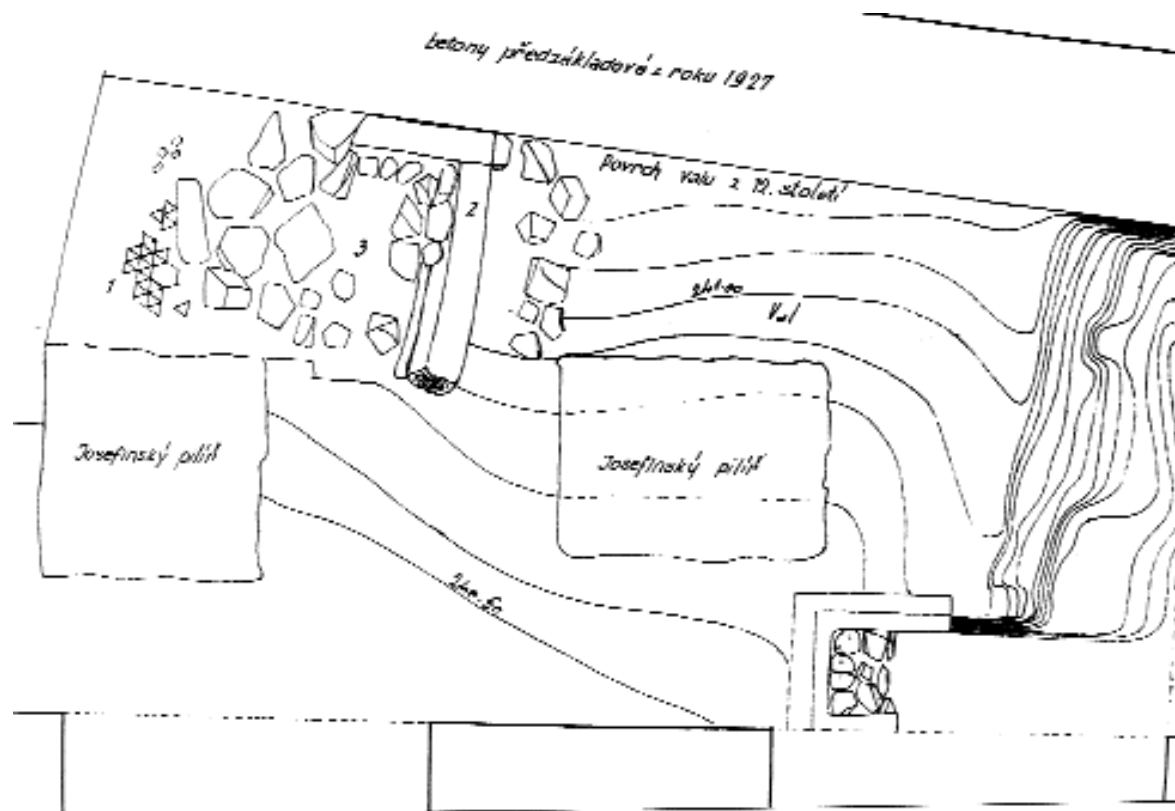
Okolnosti výzkumu: Stavební úpravy v suterénu Tereziánského křídla a přilehlé části prostoru pod dnešním jižním palácovým dvorkem vyvolaly revizní dokumentaci a ovzorkování situací dotčených předválečným výzkumem. Ty byly, ač částečně poškozeny, dochovány ve značném rozsahu. Nově byly v souvislosti s rekonstrukčními pracemi v r. 1991 zkoumány také další úseky Borkovským dokumentované komunikace (obr. 16: G; *Boháčová 1998d*, 13–17; *1993b*; srov. *Borkovský 1962*, obr. 16).

Popis terénní situace: Na původní svah ostrožny mírně skloněný k jihu (stejně jako v prostoru susedícího Ludvíkova křídla) nasedají sídlištní vrstvy s torzy objektů (zkoumáno v minimálním plošném rozsahu), dále k severu se objevují vrstvy druhotně přemístěného materiálu charakteru podloží, původní přírodní povrch nelze zcela jednoznačně stanovit. V kontaktu s vrstvami přemístěného podloží byly v ploše výzkumu z r. 1937 (obr. 16: 4, západní část) nalezeny jednotlivé kosti z lidských skeletů, avšak bez průkazných stratigrafických vztahů. Vzhledem k blízkému mladohradištnímu pohřebišti v severním i západním sousedství nelze vyloučit, že pohřbívání, ať již hroby unikly Borkovského pozornosti či nikoliv, zasahovalo i do těchto míst. Na zmíněném souvrství spočívají pak obě na sucho skládané zídky, z nichž mladší, téměř nedochovaná, náleží podle sporadického materiálu do období horizontu keramické produkce provázené zduřelými okrají, podobně jako zánik starší (*Boháčová 1998d*, obr. 10). V bezprostředním sousedství těchto konstrukcí probíhá opakovaně upravovaná komunikace lemovaná zdí spojovanou maltou. Cesta stoupá dále vzhůru po svahu. V jižním sousedství objektu s trojbokými dlaždicemi bylo revizním výzkumem v řezu ve starší stratigrafické pozici dokumentováno rovněž jílovité souvrství charakteru přemístěného podložního materiálu, tentokrát místy se zbytky břeven, uložených ve směru S–J. Na něj nasedají v mocnosti cca 60 cm sídlištní vrstvy vyspělého mladohradištního období, v jejichž nadloží se zmíněný objekt s dlažbou nachází. Jejich primární uložení dokládá neporušené ohniště (*Boháčová 1998d*, obr. 9, 10 – ohniště kontext 13311).

2.5.3. INTERPRETACE A CHRONOLOGIE

Pokusy o interpretaci a chronologické členění a určení výše popsaných situací jsou možné pouze na základě nepočtených keramických zlomků a širších náleзовých souvislostí (obr. 16). Předválečný výzkum není dosud zpracován a vyhodnocen, proto není definitivní posouzení této složité problematiky bez komplexního zpracování pramenů, které přinesl, v současné době reálné.

Pokusme se však alespoň o shrnutí informací, přestože z jejich výpovědi zatím nevyplývá příliš zřetelný a spojitý obraz. Závažná je zejména skutečnost, že v této části jižního svahu ostrožny a jejího širšího okolí přibývají doklady osídlení ve středohradištním období (např. Tereziánský trakt, dále viz také Ludvíkovo křídlo). Před výstavbou kvádrkové hradby byl svah využíván také jako pohřebišť, ve východní části popisované plochy je doloženo osídlení ve vyspělém mladohradištním období. Prostorem probíhal zřejmě v několika vývojových etapách přibližně směrem V–Z hlinitý násep s dřevěnou výztuží a kamenným čelem. Způsobem konstrukce se podle Borkovského údajů neliší od běžného typu opevnění, užívaného na ostrožně během raného středověku. Přitom je pojednávána poloha situována pod výrazným svahem a navíc vně známé linie nejméně tří poznaných fází dřevohlinité konstrukce tohoto typu, které jsou spojovány s opevněním centrální části hradu (obr. 18). Podle dokumen-

OBR. 17. JIŽNÍ PALÁCOVÝ DVŮR. SNÍMEK VÝŘEZU PLÁNU VÝZKUMU Z R. 1938. ULOŽENO NA DETAŠOVANÉM PRACOVÍŠTI ARÚ AV ČR NA PRAŽSKÉM HRADĚ. NEAUTORIZOVÁNO. – SÜDTRAKT DES PALAS. AUSSCHNITT DER GRABUNGSFLÄCHE AUS DEM JAHRE 1938. DEPONIERT IN DER ABTEILUNG DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES IN DER PRAGER BURG. ANONYMER AUTOR.

tace Borkovského byl zmiňovaný hliněný násyp, označovaný jím nejprve jako *val 12. stol.*, zaznamenan v délce celého Tereziánského traktu. Vztah jednotlivých dokumentovaných úseků konstrukce není však z dokumentace zcela zřejmý.

Celková situace i průvodní nově získaný archeologický materiál nedovolují bezvýhradně ztotožnit Borkovským odkrytou situaci dřevohlinitých konstrukcí v západní části prostoru s dvěma fázemi hradištního opevnění centrálního areálu. Obě spadají zřejmě do mladohradištního období, mladší do jeho vrcholné fáze. Mohly plnit i jinou funkci než fortifikační, mohou např. souviset i se zpevněním svahu nad komunikací. Jejich vztah k fortifikačnímu systému nelze zcela vyloučit, ale jak dokládá středohradištní osídlení, byla sledovaná poloha využitelná i bez terénních úprav. Náleží-li starší konstrukce fortifikaci, bylo opevnění centrální části akropole v některé z etap mladohradištního vývoje posunuto až do mírnějšího svahu pod prudký sráz ostrožny, nebo bylo v této části opevnění z nějakého důvodu (např. ochrana přístupové komunikace?) zdvojeno. Podle původní dokumentace by mladohradištní osídlení reprezentované objektem s dlaždicemi mělo vzniku konstrukce, označené zprvu jako *val 12. stol.*, předcházet. Jílovitý násyp s dřevěnou výztuží, připomínající svým vzhledem dřevohlinitou hradbu, byl však revizním výzkumem zaznamenán i ve stratigraficky starší pozici. Situace je tedy značně nepřehledná jak vzhledem k sporadickým informacím z drobných a nesouvislých dokumentovaných úseků terénních situací, tak vzhledem k nepřiliš jednoznačným údajům z předválečného výzkumu. Nejasný krom toho není jen vztah osídlení ke zmiňovaným konstrukcím, ale i vztah mezi touto konstrukcí a zmíněným pohřebištem. Stratifikované hroby jsou známy z poloh jak severně, tak jižně od pomyslné linie prodloužení této konstrukce. Definitivní řešení může přinést pouze detailní zpracování předválečného výzkumu.

Uvedené využívání svahu koliduje s předpokladem, že by popisovanými místy mohl probíhat příkop hradištního opevnění. V každém případě však není možné ztotožnit se s představami, podle nichž byl do této periferní polohy situován předchůdce románského paláce.

K řešení některých z těchto otázek mohl snad přispět další terénní výzkum. Ani jeho výsledek však nemusí být jednoznačný, neboť pozůstatky klíčových situací pod deskou jižního palácového dvora jsou dnes již velmi špatně čitelné vzhledem k vysokému stupni vyschnutí a rozpadu.

OBR. 18. PRAŽSKÝ HRAD – JIŽNÍ SVAH. VÝVOJ SÍDLIŠTNÍCH SITUACÍ. SEVEROJIŽNÍ ŘEZ PROSTOREM PŮDORYSNĚ ZACHYCENÉM NA OBR. 16 PO REVIZI VÝŠKOVÉHO ZAMĚŘENÍ V R. 1998. 1 – POHŘEBIŠTĚ V LUDVÍKOVĚ KRÍDLĚ, 2, 3 – KOMUNIKACE NA JIŽNÍM PALÁCOVÉM DVORE, 4, 5 – OPEVNĚNÍ (?) NA JIŽNÍM PALÁCOVÉM DVORE (4 S KAMENNÝM ČELEM A DŘEVOHLINITÝM TĚLESEM), 6 – GOTICKÁ PARKÁNOVÁ HRADBA, 7 – KVÁDRÍKOVÁ HRADBA, 8 – POHŘEBIŠTĚ V STARÉM KRÁLOVSKÉM PALÁCI, 9 – ROŠTOVÁ KONSTRUKCE OPEVNĚNÍ, 10 – ZÍDKA BEZ KONTEXTU S OPEVNĚNÍM, 11 – SEVERNÍ STĚNA PALÁCE, 12, 17 – OPEVNĚNÍ S KAMENNÝM ČELEM A DŘEVOHLINITÝM TĚLESEM V ARKÁDÁCH A NA SEVERNÍM PALÁCOVÉM DVORU, 13 – OPEVNĚNÍ (?), 14, 15 – SÍDLIŠTNÍ SITUACE, 16, 18 – GOTICKÉ ZDIVO ARKÁD. a – VÝZKUMEM DOSAŽENÁ ÚROVEŇ, b – SOUČASNÁ ÚROVEŇ POVRCHU, c – REKONSTRUOVANÝ PRŮBĚH PODLOŽÍ, d – HROBOVÉ JÁMY V ŘEZU, e – PRŮBĚH PODLOŽÍ, f – PŮVODNÍ ÚROVEŇ PODLAHY ROMÁNSKÉHO PALÁCE. KRESBA K. MACKOVÁ. – PRAGER BURG – SÜDHANG. BEFESTIGUNGS- UND SIEDLUNGSPHASEN. NORD-SÜD-SCHNITT DURCH DEN RAUM, DESSEN GRUNDRIß IN ABB. 16 DARGESTELLT IST. NACH DER REVISION DER NIVELLEMENTS AUS DEM JAHRE 1998. 1 – FLÄCHE DER GRÄBER IM LUDWIGS TRAKT, 2, 3 – WEG IM SÜDLICHEN PALASHOF, 4, 5 – BEFESTIGUNG (?) IM SÜDLICHEN PALASHOF, 6 – GOTISCHE ZWINGERMAUER, 7 – QUADERSTEINMAUER, 8 – BEGRÄBNISSTÄTTE IM PALAS, 9 – ROSTKONSTRUKTION DER BEFESTIGUNG, 10 – ISOLIERTE KLEINE MAUER OHNE BEZIEHUNG ZUR BEFESTIGUNG, 11 – NÖRDLICHE PALASMAUER, 12, 17 – HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG MIT EINER STEINBLENDE IN DEN ARKADEN UND IM NÖRDLICHEN PALASHOF, 13 – HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG (?), 14, 15 – SIEDLUNGSSCHICHTEN, 16, 18 – GOTISCHES MAUERWERK DER ARKADEN. a – DURCH GRABUNG ERREICHTES NIVEAU, b – GEGENWÄRTIGE OBERFLÄCHE, c – REKONSTRUIERTER VERLAUF DES ANSTEHENDEN BODENS, d – GRABGRUBEN IM SCHNITT, e – VERLAUF DES ANSTEHENDEN BODENS, f – URSPRÜNGLICHES NIVEAU DES BODENS DES ROMANISCHEN PALAS. ZEICHNUNG K. MACKOVÁ.

2.6. OPYS PRAŽSKÉHO HRADU

VÝZKUM 1958–1961, I. BORKOVSKÝ (OBR. 1: 161).

Výsledky odkryvu východního cípu hradčanské ostrožny, zejména jeho severovýchodní části, které ozřejmily vývoj raně středověkého opevnění v této poloze, považované za klíčovou, byly vnímány jako mimořádně důležité pro nejstarší historii Pražského hradu. Zevrubně byly již publikovány (Borkovský 1959; 1962).

Popis terénní situace: Vedle problematiky kvádríkové hradby spojované maltou byla v prostoru Opyše věnována pozornost především dřevohlinitému opevnění, které její výstavbě předcházelo. Z něj byl odkryt severovýchodní oblouk s dochovanou dřevěnou výztuží i konstrukcí zadní stěny a zbytky čelní kamenné stěny. Hradební těleso bylo dochováno ve výši 1 m, šíře dle dokumentace přesahovala 5 m (Borkovský 1962, obr. 18, 20, 29). Břevna jednosměrné roštové výztuže byla odkryta v 9 vrstvách nad sebou, v místě oblouku byla vějířovitě rozložena (Borkovský 1962, obr. 9). Zadní stěna byla vybudována z trámů, zapřených za kůly. Kamenné čelo bylo poškozeno vnitřním lícem mladší kamenné hradby. Dosedalo na zahliněnou vrstvu s dalšími břevny loženými ve větších odstupech. Ta již spočívala bezprostředně na zjilovatělém podložním terénu a byla spojována se starší fází fortifikace (Borkovský 1962, 415–418, 450).

Zbytky opevnění v podobě opukové destrukce na bázi s pravidelněji uloženými opukovými kameny zachytil Borkovský také na svažitém rostlém terénu ve statických sondách v Lobkovickém paláci v jihovýchodní části hradního areálu na kótách 235,77–234,27 a 241,35–240,80 m n. m. (Borkovský 1962, obr. 45–6; srov. Boháčová 1998c, pozn. k příl. 1).

Chronologie: Mezi keramickým inventářem v horní části hliněného násypu severovýchodního ohybu opevnění je zastoupena keramika s kalichovitou profilací okraje (př. č. 14294), v části od povrchu trámů až po rostlou spraš keramika typické středohradištní profilace s komplikovaněji utvářenými, ale v podstatě jednoduchými okraji (př. č. 14261). Zánikový horizont opevnění je kladen do 11. století, nejmladší zastoupené prvky náleží podle vyobrazení starší fázi horizontu keramiky se zduřelými okraji s variabilní profilací okrajů tohoto období (*Borkovský 1962*, obr. 35, 40). Nálezový kontext některých z prezentovaných zlomků není bohužel jednoznačný.

Ve své době byly výsledky výzkumu Opyše chápány jako dovršení dosavadního bádání na poli archeologického poznání historického a stavebního vývoje ústředního přemyslovského sídla od r. 1925 (*Borkovský 1962*, 451). Definitivně potvrdily skutečnost, že východní část ostrožny byla součástí opevněného hradního areálu.

2.7. SEVERNÍ TRAKT – CÍSAŘSKÁ KONÍRNA (TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL)

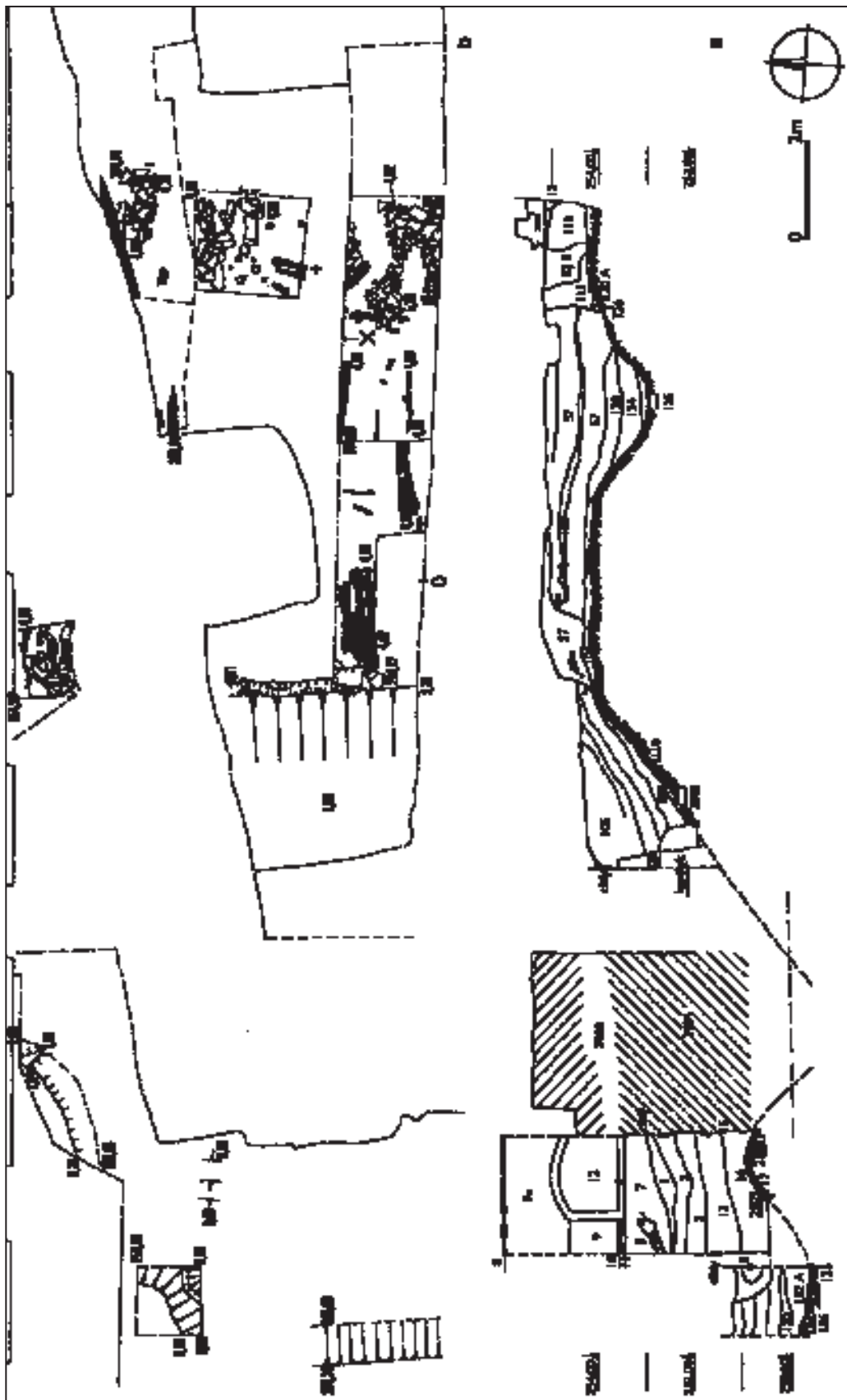
TÝMOVÝ VÝZKUM 1982–85, 1987, 1990–93 (OBR. 1: 840–842, 891).

Okolnosti výzkumu: V prostoru dnešního výstavního sálu probíhal v souvislosti s jeho rekonstrukcí a budováním technického zázemí v deseti etapách záchranný výzkum. Nejzávažnější informace, které přinesl, byly předběžně publikovány. Základní výsledky odkryvu raně středověkých situací v šesti etapách výzkumu jsou zpřístupněny formou nálezové zprávy (*Boháčová 1996c* s další literaturou). Dlouhodobější plošné odkryvy a sondáže byly střídány a doplňovány nárazovými záchrannými akcemi, realizovanými souběžně se stavební činností. V několika případech byly části historických terénů stavbou poškozeny nebo zcela odtěženy, aniž byla umožněna jejich archeologická dokumentace. Dalším faktorem, negativně ovlivňujícím kvalitu získaných pramenů a možnosti jejich interpretace, je výrazné narušení celé plochy kolektorovou sítí, budovanou zřejmě v meziválečném období bez vědomí archeologů. Prostor nebyl sice z větší části podsklepen, s výjimkou východní části však nebyly historické terény uchovány v celistvosti a v důsledku přímého kontaktu s vytápěným prostředím byly také znečitelněny dlouhodobým vysycháním.

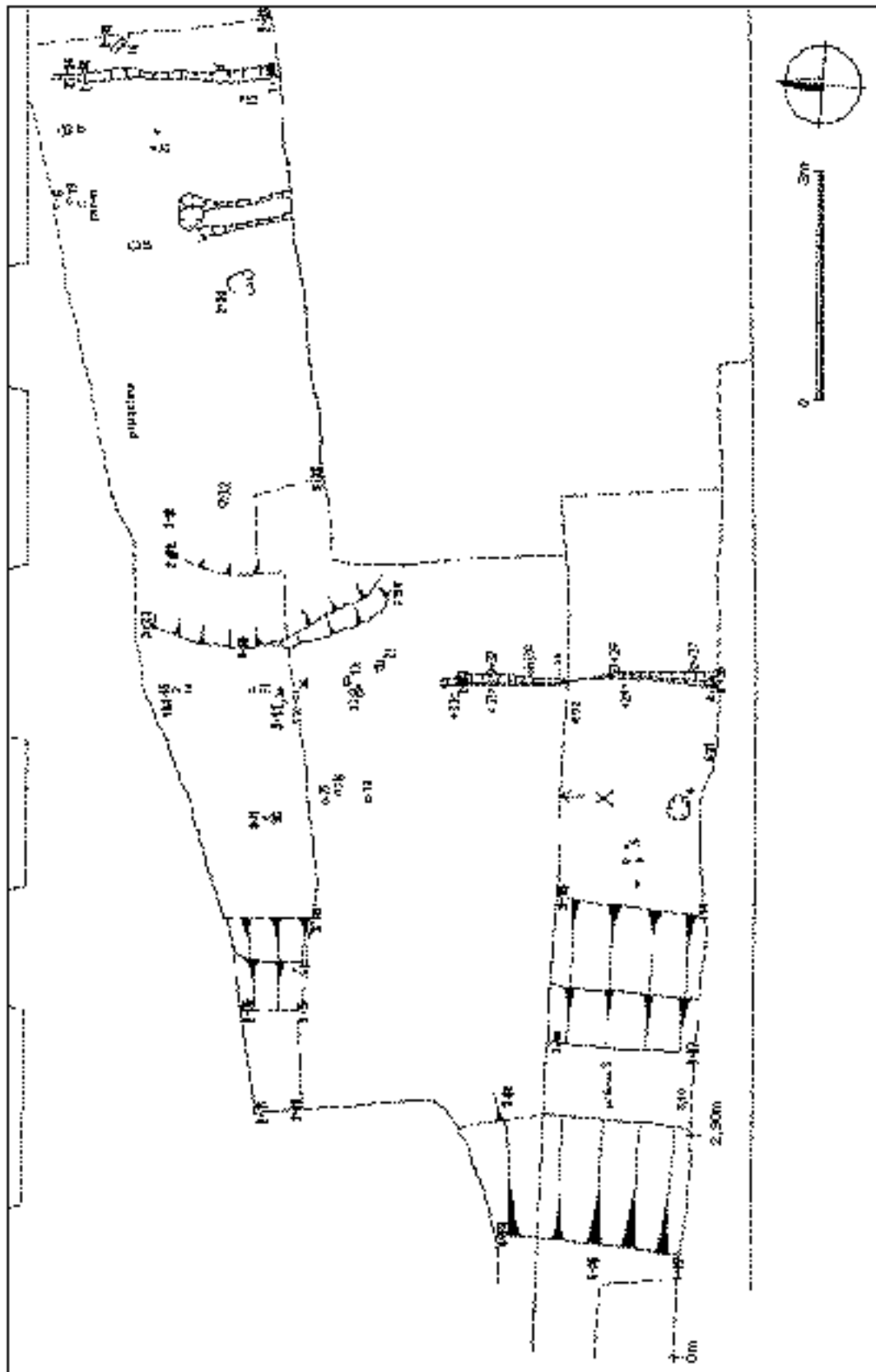
Rozsah zkoumaných ploch, hustota dokumentovaných řezů i jednotlivých izolovaných bodů dovozuji i přes uvedená omezení dosti detailně zmapovat základní etapy vývoje v této části hradního areálu.

Popis terénní situace: Původní přirozený povrch ostrožny je ve sledovaném prostoru jen mírně skloněn k severu (254,20–253, v západní části 253–252 m n. m.), nacházíme se ještě nad hranou strmého svahu k potoku Brusnici. Ve východní části vyklíňuje nepřilíhající rozsáhlá proláklina, zasahující sem od severu. Jen místy jsou dochovány zbytky původního půdního pokryvu. V západní části sálu je přirozený povrch terénu narušen antropogenní činností.

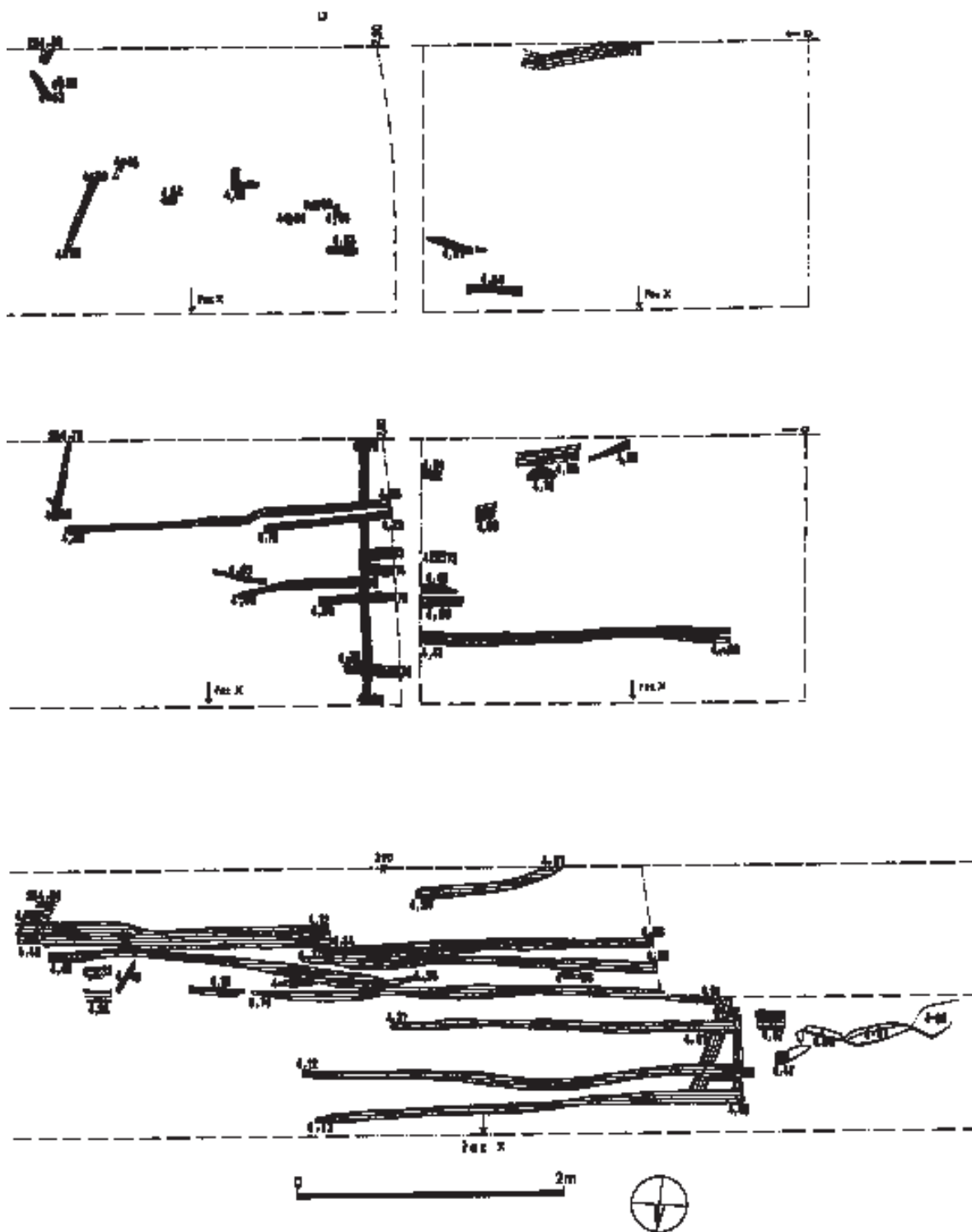
Nejstarším objektem, zahloubeným do rostlého podloží, je příkopovitý útvar, probíhající ve směru S–J střední částí sálu. Dřevitá plocha na jeho bázi nasvědčuje přítomnosti blíže nekonkretizovatelného dřevěného ohrazení, které ho pravděpodobně provázelo. Většinu jeho výplně tvoří vrstvy charakteru přemístěného podloží. Dochovaná šíře příkopu v severním traktu činí 420–440 cm, jeho zahloubení v době výzkumu dosahovalo maximálně 120 cm, blíže hraně ostrožny byl tento objekt ještě mělký (foto 13; obr. 19a; 20). Vzhledem k výškovým poměrům okolního terénu není pravděpodobné, že by jeho původní rozměry byly znatelně odlišné. Je překryt dřevohlinitou konstrukcí, vybudovanou v totožné trase. Její čelo je zpevněno lícovanou stěnou z opukových kamenů. Její šíře kolísá mezi 20–100 cm. Líc je místy založen do mělkého žlábků. Vlastní hliněný násyp je proložen dřevěným roštem, jehož stopy byly v rámci cca 100 cm mocnosti dochovaného tělesa zachyceny ve čtyřech výrazných úrovních, sledovatelných v ploše (obr. 19, 21; foto 14). Drobnější nesouvislá dřeva byla dokumentována i v dalších polohách, nelze je však charakterizovat jako systematicky pokládanou výztuž. Nejlépe dochovány jsou dvě spodní úrovně roštu. Na bázi konstrukce jsou dřeva kladena hustě vedle sebe, ve vyšších úrovních se odstupují zvětšují. Jednotlivé vrstvy roštu jsou od sebe vzdáleny 20–30 cm. Vzhledem k značnému stupni rozkladu a deformace dřev však nelze tyto údaje považovat za spolehlivé. Místy jsou doložena ojedinělá břevna příčná. Při předpokládané zadní stěně konstrukce byla jejich torza zachycena ve dvou úrovních nad sebou. Vnitřní stěna násypu se projevuje pouze jako nepřilíhající výrazné svislé rozhraní v jílovitých vrstvách. Probíhá v trase uvedeného staršího příkopu při jeho východní hraně (obr. 19a: styková plocha mezi 113 a 57). Rošt je zakomponován do kamenného čela. Čelní stěnu lemuje příkop. Rekonstruován byl v šíři 14 m (obr. 19a: 2508, 2509), ve zkoumané části s podélným vyvýšeným předělem. Dna vnitřního příkopu nebylo dosaženo, ve dně vnějšího příkopu byl zachycen nevelký žlábek. Rostlý terén i vrstvy výplně stoupají při severní zdi sálu směrem k severu, oba příkopy nepokračova-

OBR. 19. SEVERNÍ TRAKT – CÍSAŘSKÁ KONIRNA (TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL); a – PROPOJENÝ REZ Z-V (ETAPY 1982, 1985, 1987), b – NÁVAZUJÍCÍ PŮDORYSNÁ SITUACE SPODNÍ ČÁSTI DŘEVOHLINITE HRADBY A JEJÍHO MLADŠÍHO ROZŠÍŘENÍ.
 KRESBA V. RICHTEROVÁ. – NORDTRAKT – KAISERLICHER PFERDESTALL (SOG. MEHRZWECKSAAL); a – WEST-OST-SCHNITT (ETAPPEN 1982, 1985, 1987), b – ANGRENZENDER GRUNDRISS DES UNTERTEILS DER HOLZ-ERDE-MAUER UND IHRER
 JÜNGEREN ERWEITERUNG.

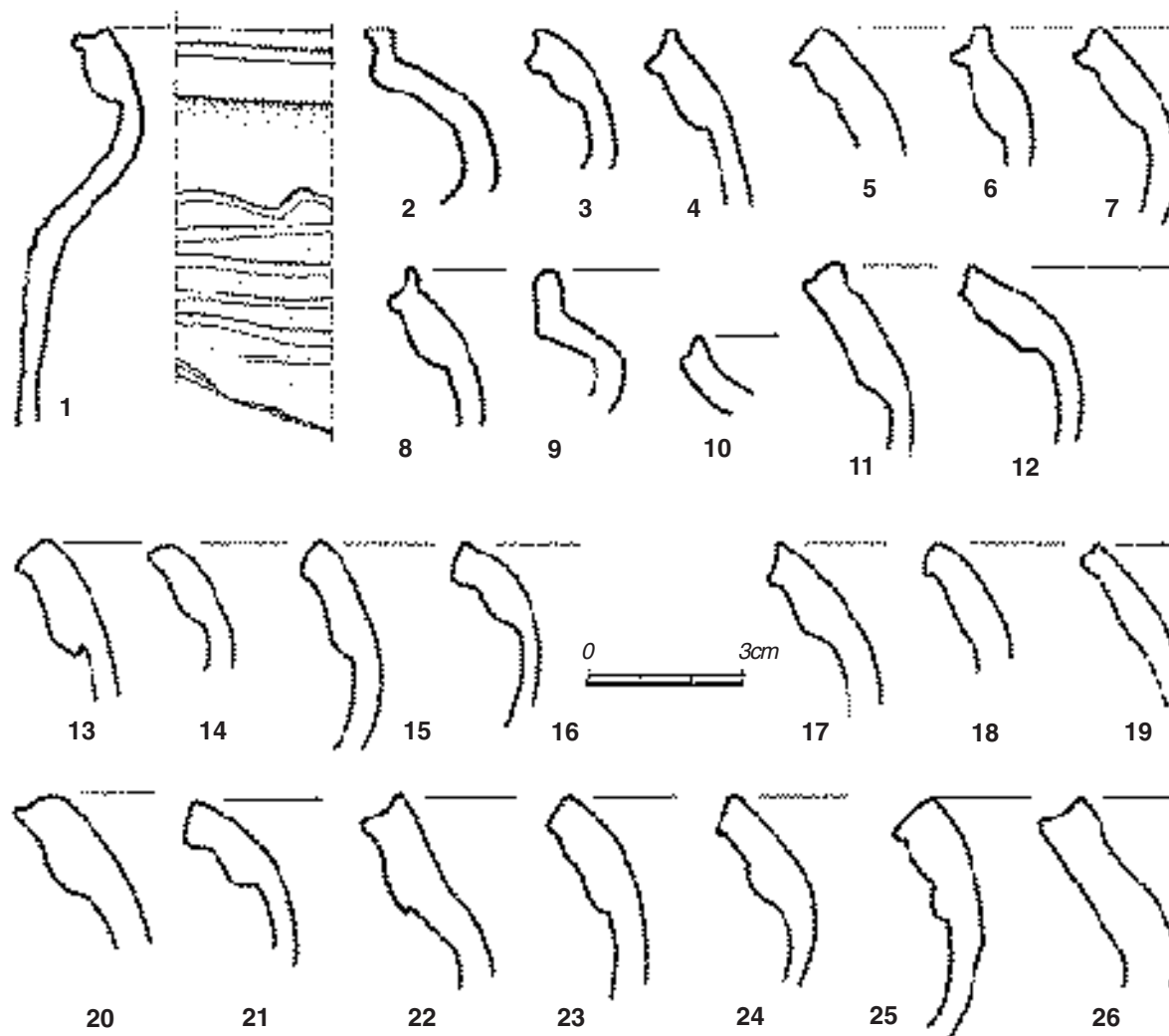

OBR. 20. SEVERNÍ TRAKT – CÍSAŘSKÁ KONJIRNA (TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL). SITUACE OBJEKTŮ V PODLOŽÍ. KŘESBA V. RICHTEROVÁ. – NORDTRAKT – KAISERLICHER PFERDESTALL (SOG. MEHRZWECKSAAL). OBJEKTE IM ANSTEHENDEN BODEN.

OBR. 21. SEVERNÍ TRAKT – CÍSAŘSKÁ KONÍRNA (TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL). POZŮSTATKY ÚROVNÍ ROŠTOVÉ VÝZTUŽE. KRESBA V. RICHTEROVÁ. – NORDTRAKT – KAISERLICHER PFERDESTALL (SOG. MEHRZWECKSAAL). ÜBERRESTE EINER MEHRSCHICHTIGEN ROSTKONSTRUKTION.

ly tedy dolů po svahu, ale byly ukončeny před hranou ostrožny. Jílovité souvrství východně vnitřní stěny tělesa prokládané kumulacemi opukových kamenů ve směru V–Z lze považovat za bázi mladšího rozšíření konstrukce (obr. 19b). Jeho zadní stěnu není možné jednoznačně identifikovat. Nálezová situace ve východní části někdejšího víceúčelového sálu (odděleného v době výzkumu vestavěnou příčkou od tzv. lakovny, tj. později rovněž zkoumané místnosti situované při východní obvodové zdi

OBR. 22. III. NÁDVOŘÍ (1–12). KERAMIKA ZE ZÁNIKOVÉHO HORIZONTU MLADŠÍHO DŘEVOHLINITÉHO OPEVNĚNÍ (1: VRSTVA 5127, 7: 5123, 11–12: 5121, OSTATNÍ SBĚR Z POVRCHU DŘEVOHLINITÉHO TĚLESA V PROSTORU SONDY V). SEVERNÍ TRAKT – TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL (13–26). PŘÍKLADY OKRAJŮ SE ZDUŘELOU PROFILACÍ NA TRADIČNÍ KERAMICKÉ HMOTĚ (SE STŘEDNĚ HRUBÝM OSTRÍVEM A NE ZCELA HLADKOU ÚPRAVOU POVRCHU) ZE ZÁNIKOVÉHO HORIZONTU PŘÍKOPU PŘED DŘEVOHLINITOU HRADBOU (13–16: VRSTVA 229+221, 17–18, 21–26: 218, 19–20: 231b). KRESBA L. RASLOVÁ. III. – BURGHOF (1–12). KERAMIK AUS DEM UNTERGANGSHORIZONT DER JÜNGEREN HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG (1: SCHICHT 5127, 7: SCHICHT 5123, 11–12: SCHICHT 5121, ANDERERE: LESEFÜNDE AUS DER OBERFLÄCHE DES HOLZ-ERDE-KÖRPERS IM RAUM DER SONDE V. NORDTRAKT – SOG. MEHRZWECKSAAL (13–26). BEISPIELE DER RÄNDER MIT VERDICKTEN PROFILIERUNG AUS DEM TRADITIONELLEN KERAMISCHEN BESTAND (MIT MITTELGROBER MAGERUNG UND NICHT GANZ GLATTEN OBERFLÄCHE). DAS MATERIAL STAMMT AUS DEM UNTERGANGSHORIZONT DES GRABENS VOR DER HOLZ-ERDE-MAUER (13–16: SCHICHT 229+221, 17–18, 21–26: SCHICHT 218, 19–20: SCHICHT 231b).

objektu) nasvědčuje tomu, že báze zadní stěny byla v těchto místech upravována stupňovitě a zpevňována kůly. Do prostoru vnitřního příkopu je v závěru raně středověkého období vestavěno severozápadní nároží kamenné kvádrkové hradby na maltu (obr. 19a: 2904), která směrem k východu přetíná dřevohlinité těleso v celé jeho šíři a současně narušuje vnitřní stěnu ohybu této konstrukce.

Interpretace a chronologie: Zkoumaná terénní situace zachytila hlavní příčné opevnění mezi centrální částí raně středověkého hradu a západním předhradím. Dokumentuje jeho tři základní vývojové etapy a několik subhorizontů: A – před výstavbou dřevohlinitého opevnění, B – existence dřevohlinité hradby, C – zánik dřevohlinité hradby a výstavba kvalitativně odlišné fortifikace; subhorizont A1 je vymezen dobou existence příkopovitého útvaru a zahrnuje i periodu starší, A2 obdobím jeho zániku do výstavby dřevohlinitého opevnění, B1 odpovídá době existence starší fáze tohoto opevnění, B2 existenci fáze mladší, v rámci C pak dochází k výstavbě kvádrkové hradby. Keramický materiál provázející stratigraficky jednoznačně vymezené horizonty A, B1 a B2 byl spolu s komentářem ke genezi těchto souborů publikován samostatně (Boháčová 1996a; 1996b; 1999; výběr keramiky obr. 48, 49, 51).

S horizontem A1 lze spojovat pouze vrstvu 106, sporadický keramický materiál z této vrstvy však není chronologicky průkazný. Horizontu A2 náleží výplň příkopovitého útvaru. Její vrstevnatost nenasvědčí pro zcela jednorázové zaplnění tohoto objektu, nedokládá však jednoznačně ani dlouhodobé

ukládání této výplně. Délku časového úseku, během něhož k jejímu vytvoření došlo, nelze podle charakteru vrstev určitěji definovat. Část výplně však tvoří (v severním zkoumaném úseku) i prosedající se těleso hradby s dřevěnou konstrukcí. Relativně četné keramické zlomky ve výplni příkopu dokládají intenzivní osídlení hradní ostrožny v období před výstavbou tohoto opevnění. Obdobné svědectví přináší i početný keramický materiál z tělesa dřevohlinité hradby. V něm by měly být obsaženy i prvky charakteristické pro období výstavby hradby, inventář se však nijak výrazně neliší od situace předchozí. V hmotě tělesa pozorujeme zahliněný proplástek, který ji člení na dvě horizontální části a v přední části vytváří svislé rozhraní. Nálezová situace roštu však dokládá jedinou etapu výstavby a ani v keramickém inventáři z obou částí není žádný posun patrný. S etapou B1 je hypoteticky možné spojovat rovněž vrstvy na bázi příkopů před hradbou, kde také již zastihujeme oproti situaci předcházející výstavbě opevnění nové morfologické prvky (*Boháčová 1996a*, obr. 4 a 5). Nelze ale ani vyloučit čištění příkopů až na úroveň dna a původního umělého svahu. Pracovat s tímto materiálem jako s průkazným není tedy možné. Etapa B1 je zakončena přestavbou opevnění v období výrazné převahy typické mladohradištní keramiky provázené kalichovitými okraji. Ve sledovaném prostoru se tato mladší fáze projevuje rozšířením zadní části tělesa dřevohlinité hradby směrem k východu, do vnitřního areálu hradu. Situace na bázi hradby, za svislým rozhraním mezi oběma násypy, kterou by bylo možné logicky spojovat s sídlištním horizontem odpovídajícím etapě B1, je tvořena zbytky dvou vrstviček přiléhajících k tomuto rozhraní a jílovitou vrstvou s torzy dřevěných konstrukcí (120A, 126, 119 – *Boháčová 1996c*, 19–20). Další vývoj dokumentují sídlištní situace zkoumané mimo rámec pojednávaného prostoru (východně něj v tzv. lakovně – nezpracované výzkumné etapy III a V z let 1985–6 a 1990). Do něj výrazněji zasahuje pouze jedna ze stratigraficky nejmladších vrstev sídlištního horizontu, odpovídající tedy pokročilejšímu stadiu B2, stále ještě provázená keramikou s kalichovitou profilací a nejspíše jednorázově přemístěné vrstvy v prostoru prolákliny. Jejich interpretace je závislá na definitivním zpracování celé plochy výzkumu včetně východní části.

V rozmezí subhorizontů B1 a B2 jsou postupně zaplňovány oba příkopy. Výpovědní hodnota těchto souborů je dána problematickou genezí těchto vrstev, jde však o soubory jednoznačně uzavřené horizontem C, který se projevuje horizontálním vyrovnáním vrstev vyplňujících příkop. V jejich inventáři se objevuje keramika vyspělého mladohradištního období, tedy variabilní produkce horizontu se zduřelými okraji, která je již ve spodních částech souvrství provázena vyspělejšími formami tenkostěnných zduřelých okrajů (obr. 22: 13–26). Jednorázově, v souvislosti s výstavbou kvádrkové hradby, vznikla výplň příkopu uvnitř jejího severozápadního nároží (*Boháčová 1994b*). Původní situace prostoru s příkopy je dochována jen torzovitě, narušena byla nejen při stavbě románského opevnění, ale především rozsáhlými recentními zásahy spojenými s budováním inženýrských sítí.

2.8. SEVERNÍ TRAKT – TZV. SLÉVÁRENSKÝ DVŮR

TÝMOVÝ VÝZKUM 1982, 1986–87, 1989–91, 1993 (OBR. 1: 1118, 1144–47, 1421–23, 1533, 1761).

Okolnosti a metoda výzkumu: Prostor označovaný tímto názvem se nalézá na severním svahu ostrožny, mezi severní obvodovou zdí renesančních koníren císaře Rudolfa a parkánovou hradbou, při západním průčelí někdejší hradní slévárny. Od výše popsané plochy jej odděluje mocně založené zdivo císařských koníren, jež ve své východní části pojmulu rovněž těleso kvádrkové hradby a jeho mohutný základový vkop, zasahující až pod úroveň rostlého terénu. Výseky ze situací v prostoru dvora byly archeologicky zkoumány v různém rozsahu v rozmezí let 1982–1993. Výstavba kolektoru (1982), která narušila v souvislém pásu severní část plochy, se dotkla raně středověkých terénů jen místy při dně stavební jámy. V období 1986–1991 byl pak postupně rozvíjen systém sond, realizovaných v souvislosti se zamýšleným budováním rozsáhlého technického zařízení (obr. 23). Jeho výstavbě ve variantě preferované projektantem a investorem stavby ustoupily v konečném důsledku historické terény ve východní polovině dvora v celé své mocnosti (foto 15). Ta celkově dosahovala 7 m, pro raně středověké období místy až 4 m. Západní část dvora byla poškozena jen několika nesouvislými menšími výkopy, ve zbývajících ploše zůstaly raně středověké situace konzervovány pod novověkými navážkami. Prvé sondy (I–V) byly pokládány z úrovně současného povrchu a přinesly tak ucelené řezy celým historickým nadložím, včetně novověkých navážek. Další doplňující sondy (I/IV, II/III) byly položeny po odstranění kolektoru z úrovně jeho dna. Ve východní části prostoru, kde bylo historické nadloží určeno k likvidaci, byly realizovány dvě příčné sondy VI, VII (S–J) z úrovně snížené (bagrem) o cca 4 m od původního povrchu dlažby. Kromě publikovaných klíčových keramických souborů a základní charakteristiky situace (*Boháčová 1996a; 1998a*) nebyly výsledky výzkumu dosud prezentovány.

FOTO 14. PRAHA – HRAD, TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL. JEDNA Z OBNAŽENÝCH ÚROVNÍ ROSTOVÉ KONSTRUKCE S TORZEM KAMENNÉHO ČELA DŘEVOHLINĚ HRADBY V POHLEDU OD VÝCHODU. FOTO J. FROLÍK. – PRAGER BURG, SOG. MEHRZWECKSAAL. EIN FREIGELEGTER TEIL DER ROSTKONSTRUKTION MIT EINEM TORSO DER BLENDMAUER EINER HOLZ-ERDE-MAUER, VON OSTEN GESEHEN. FOTO J. FROLIK.

FOTO 15. PRAHA – HRAD, SEVERNÍ TRAKT. SITUACE SLÉVÁRENSKÉHO DVORA PO ODBAGROVÁNÍ PARKÁNOVÉHO ZÁSYPY. V POZADÍ SONDA VII. STAV 1990. FOTO K. TOMKOVÁ. – PRAGER BURG, NORDTRAKT. SLÉVÁRNA-HOF NACH DEM ABBAGGERN DER ZWINGERAUFSCHÜTTUNG. IM HINTERGRUND SONDE VII. STAND 1990. FOTO K. TOMKOVÁ.

FOTO 16. PRAHA – HRAD, SEVERNÍ TRAKT. DUBOVÁ KONSTRUKCE V PŘÍRODNÍ PROLÁKLINĚ VE VÝCHODNÍ ČÁSTI SLÉVÁRENSKÉHO DVORA. SONDA VI. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, NORDTRAKT. EINE EICHENKONSTRUKTION IN EINER NATÜRLICHEN SENKE IM ÖSTLICHEN TEIL DES SLÉVÁRNA-HOFS. SONDE VI. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

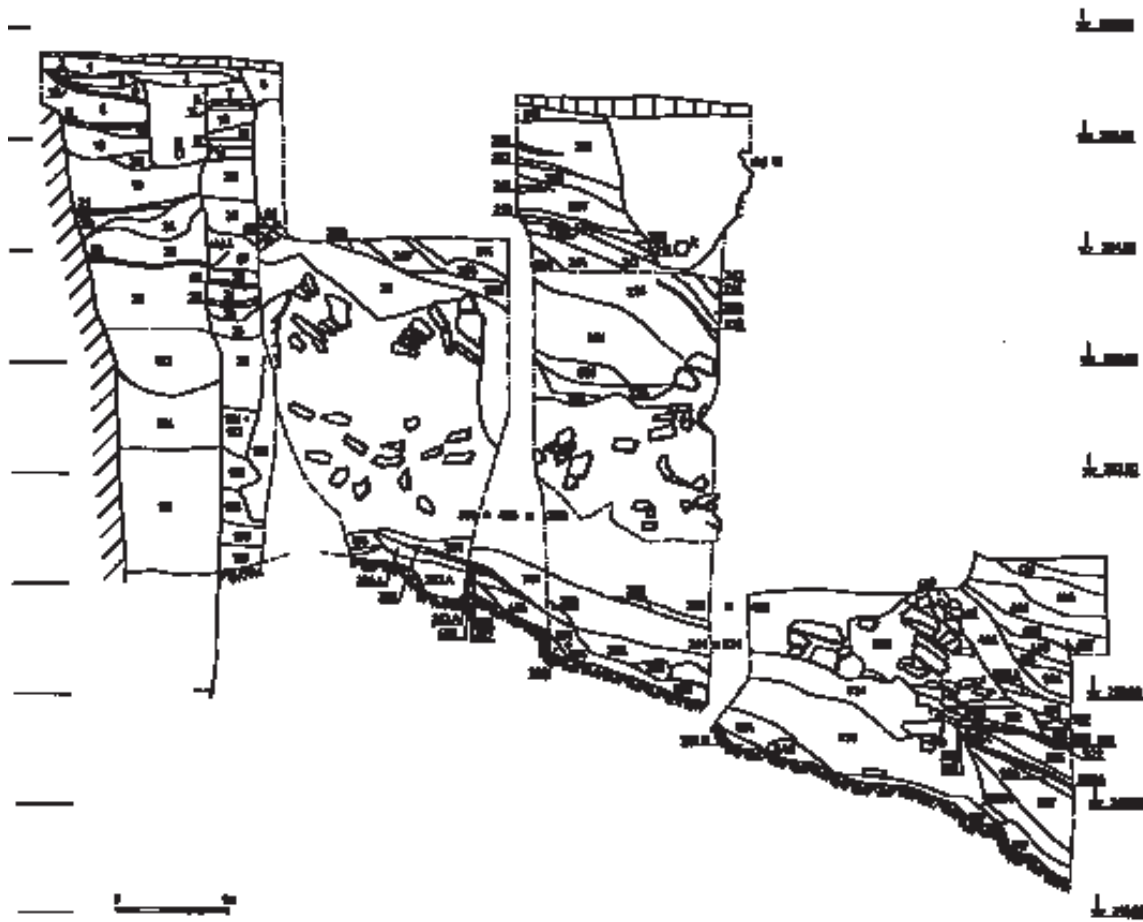

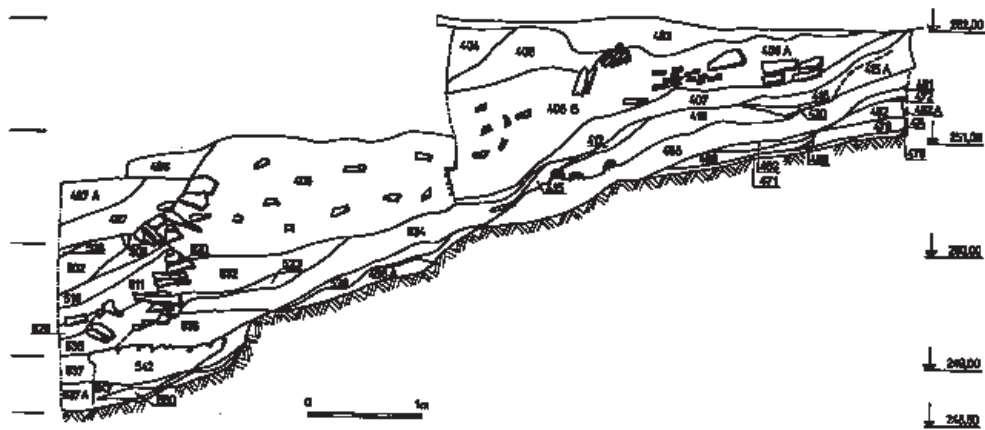
OBR. 23. SEVERNÍ TRAKT – SLEVÁRENSKÝ DVŮR, CELKOVÁ SITUACE SOND A ŘEZŮ. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NORDTRAKT – SLEVÁRNA-HOF, LAGE DER SONDEN UND SCHNITTE.

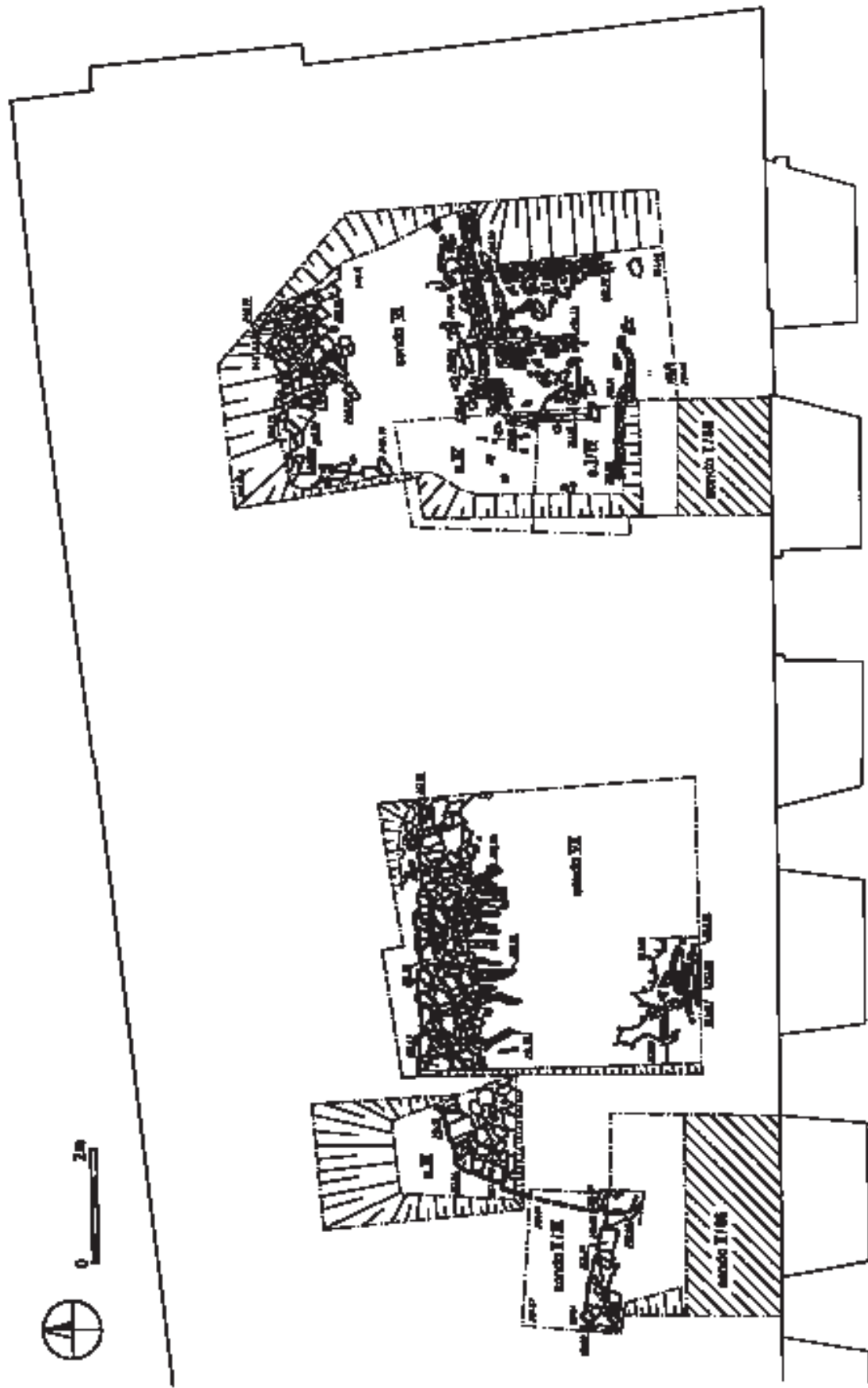
OBR. 24. SEVERNÍ TRAKT – SIEVÁRENSKÝ DVŮR, PŮDORYSNÁ SITUACE PODLOŽÍ A KŮLOVÉ JAMKY PŘI SEVERNÍ HRANĚ SONDY VII. KRESBA M. DOUSOVÁ. – NORDTRAKT – SIEVÁRNA-HOF, GRUNDRISS DER OBJEKTE IM ANSTEHENDEN BODEN MIT EINGEZEICHNETEN PFOSTENG RUBEN AM NORDRAND DER SONDE VII.

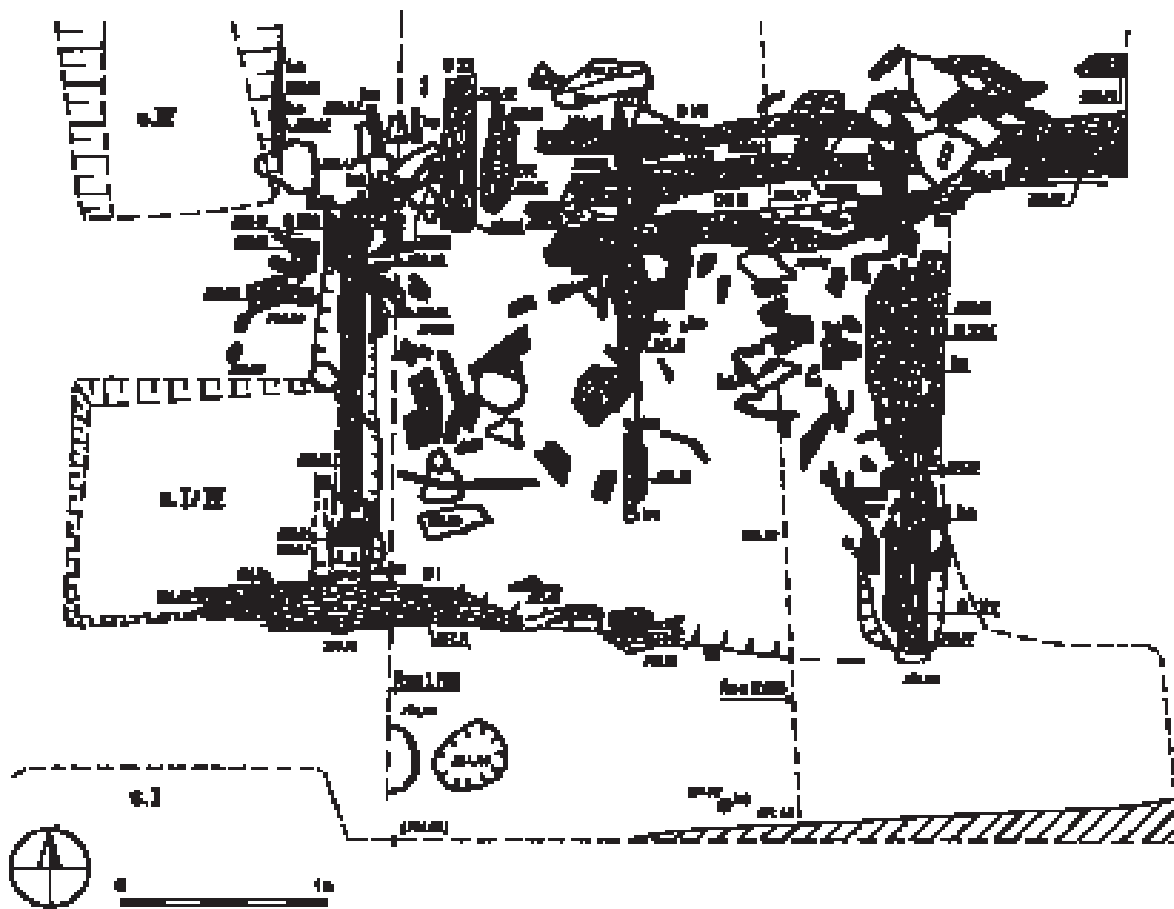
OBR. 25. SEVERNÍ TRAKT – SLÉVARENSKÝ DVŮR, SONDA VI, ZÁPADNÍ ŘEZ. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NORDTRAKT – SLÉVÁRNA-HOF, SONDE VI, WESTLICHER SCHNITT.

OBR. 26. SEVERNÍ TRAKT – SLÉVARENSKÝ DVŮR, SONDA VI, VÝCHODNÍ ŘEZ. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NORDTRAKT – SLÉVÁRNA-HOF, SONDE VI, ÖSTLICHER SCHNITT.

OBR. 27. SEVERNÍ TRAKT – SLEVÁRENSKÝ DVŮR, PŮDORYSNÁ SITUACE I. FÁZE OPEVNĚNÍ. KRESBA M. DOUSOVÁ. – NORDTRAKT – SLEVÁRNA-HOF, GRUNDRIß DER ERSTEN BEFESTIGUNGSPHASE.

OBR. 28. SEVERNÍ TRAKT – SLÉVÁRENSKÝ DVŮR, DETAIL DUBOVÉ KONSTRUKCE V PROLÁKLINĚ. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NORDTRAKT – SLÉVÁRNA–HOF, DETAIL DER EICHENKONSTRUKTION IN EINER SENKE.

Popis terénní situace: Původní přírodní svah ostrožny se sklání k severu v rozmezí 252,20–249,76 m n. m. (sonda VII), 252,74–250,12 (sondy II, III). Ve východní části plochy je narušen proláklinou nejspíše přírodního původu (251,10–248,30 m n. m. – sonda VI), která zabíhá za jižní hranici vymezeného prostoru (obr. 24; viz také výše pojednávaná plocha císařské konírny). Místy jsou doloženy umělé zásahy do původního povrchu (zvl. sonda II–III). Mimo ně nasedají na zjílovatělý povrch rostlého podloží hlinité vrstvy s variabilním podílem složek jílovitých a prachovitých, dosahující největší mocnosti v prostoru prolákliny (obr. 25, 26; pod úrovní vrstev 419 a 536). V jejím rámci převažují vrstvy hlinité, které obsahují velké množství organického materiálu. Na těchto vrstvách spočívá dřevěná konstrukce sestávající jednak z několika souběžných trámů uložených ve směru S–J a zakotvených kolíky procházejícími zadlabanými otvory do podloží, jednak z břeven příčných. Ojedinele je dochováno spojení břevna zadlabáním (obr. 27, 28; foto 16, 17). Mimo proláklinu zastihujeme vrstvy s vyšším podílem prachu a jílu a minimálním obsahem keramického inventáře. Popsaná situace je převrstvena heterogenním souvrstvím jílovitých, ale zčásti i zahliněných vrstev, provázených proměnlivým množstvím opukových kamenů. Při severní hranici zkoumaných ploch se na jejich bázi místy dochovala v šíři 80–120 cm kumulace na plocho ložených kamenů, někde s výrazným, k severu směřujícím lícem. V rámci tohoto souvrství jsou torzovitě dochována břevna, probíhající ve směru S–J, tedy kolmá na dochovaný opukový líc. Jejich přítomnost dovoluje uvedenou konstrukci jednoznačně interpretovat jako bázi hradby s roštovou výztuží a čelní kamennou plentou (obr. 27; foto 18). V nejlépe dochované části roštu byly zjištěny rozestupy 30–60 cm mezi jednotlivými břevny a jejich až trojnásobná superpozice v intervalu kolem 10 cm. Břevna jsou zaklíněna do kamenů čelní stěny. V sondě VII byla při jižní hraně výkopu 480 cm od severního líce čela zjištěna ve dvou úrovních také břevna podélná. Ta však lze vzhledem k jejich poloze v prostoru a k situaci v sousedním víceúčelovém sále považovat již za pozůstatky roštu příčné hradby, přetínající ve směru S–J ostrožnu. Tato břevna ležela v těsném sousedství a zčásti i v superpozici nad řadou mělce zahloubených kúlových jam, rozlišených

OBR. 29. SEVERNÍ TRAKT, SLÉVÁRENSKÝ DVŮR, SONDA III, SEVERNÍ A ZÁPADNÍ REZ. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NORDTRAKT – SLÉVÁRNA-HOF, SONDE III, NÖRDLICHER UND WESTLICHER SCHNITT.

v sondě VII pod vrstvou 491 v rostlém terénu (obr. 24; foto 18). Jámy o průměru 18–26 cm byly zjištěny v linii západ–východ v nepravidelných rozestupech 30–60 cm. Kúlová jamka, označená v době výzkumu za nejistou, byla dokumentována při jižní hraně sondy VI (výplň jako 415A?), náleží však mladší situaci. Objekt či báze jámy, nalézající se v nejstarší stratigrafické pozici a zahloubený do rostlého podloží, byl v obdobné poloze při jižní hraně vkopu pro budovu konírny dokumentován i v západní hraně sondy II.

Pro zakládání čelní kamenné stěny byl svah místy upravován. Vzhledem k sesuvům částí souvrství po svahu však nelze vždy jednoznačně bázi opevnění a způsob její konstrukce definovat. V rámci sond II–III byl dokumentován neporušený, k jihu se stáčející oblouk kamenného čela opevnění. Je dochován jednoznačně v původní poloze (obr. 29). Vrstva, do níž jsou jeho spodní kameny zapuštěny (197), obsahovala nepočetný středohradištní materiál, dále k jihu (sonda II) nasedala konstrukce na hlinitojílovitou vrstvu obdobného charakteru, ale bez jakýchkoliv nálezů. Z vrstvy s opukovými kameny ve stratigraficky nejstarší pozici (198) bylo získáno jen několik zlomků pravěké keramiky. K západnímu čelu jsou o něco výše na svahu přiloženy na spáru další opukové kameny, jejichž kumulace se v úzkém dochovaném pruhu táhne přibližně západním směrem, zachycený líc se mírně vychyluje k severu. Od jihu je rozsah této kamenné konstrukce vymezen hranou základového vkopu pro budovu konírny. Tato část opevnění je torzovitě dochována pouze ve své bázi (obr. 27, foto 19 a 20).

Další horizont je tvořen mohutnou opukovou konstrukcí, dosahující šíře až 650 cm (obr. 25: 112=393=406=256, 502, 30a, b; 31: 443, 447; foto 12 a 23). Při její severní hraně jsou dochovány stopy líce, většinou vykloněného či destruovaného. Kameny jsou loženy často na plocho, celkový charakter skladby je ale nepravidelný, s dutinami, místy s kameny v poloze odpovídající destrukci či navážce. V sondě VI bylo na několika místech mezi kameny zaznamenáno prostorově omezené svislé rozhraní. Stopy po dřevěné výztuži nebyly zjištěny. Na stykových plochách kamenů se objevují zbytky jílového pojiva. Pozůstatky vnitřního jižního líce jsou viditelné při jižní hraně sondy VI a VII (obr. 25, 31), kde k němu přiléhají zbytky sídlištního souvrství, dochovaného v úzkém pruhu podél základového vkopu pro renesanční konírnu. V sondě VI byla zachycena pod touto konstrukcí také vrstva jílu, která mohla tvořit podkladovou vrstvu. Dále k západu, v prostoru sondy VII, kamenná konstrukce ve své jižní části nasedá na starší souvrství s roštěm a místy je i porušuje hlubším zářezem. Opakovaně i pro tento horizont byl v sondách II–III dokumentován ohyb líce hradby jižním směrem, v linii téměř totožné s lícem opevnění staršího, jen o něco málo předsunuté k severu (obr. 29; 30; foto 19–21). Opukové čelo mladší fáze (192; obr. 29, 30; foto 19–21) nasedá na hlinitou vrstvu (195) se zbytky rozměrnějších břeven. Obdobně jako v předchozím horizontu k západnímu čelu přisedá rovněž kamenná konstrukce směřující souběžně se starší západním směrem, jen poněkud posunutá jižněji. Její pokračování bylo zachyceno sondami V a VIII v západní polovině dvora (obr. 30b). Dochovaná šíře této konstrukce dosahuje v tomto místě 2 m, její původní šíři můžeme vzhledem k celkovým nálezovým souvislostem a poznatkům z plochy interiéru severního traktu předpokládat v rozpětí 3–5 m. Nebyly nalezeny žádné indicie pro to, že by podélná kamenná hradba chránila severozápadní část akropole

FOTO 17. PRAHA – HRAD, SEVERNÍ TRAKT. DETAIL PŘEDCHOZÍ SITUACE. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, NORDTRAKT. DETAIL DER ZUVOR GENANNTEN SITUATION. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

FOTO 18. PRAHA – HRAD, SLÉVÁRENSKÝ DVŮR. TORZO ČELA STARŠÍ FÁZE DŘEVOHLINĚ HRADBY SE ZBYTKY DŘEVĚNÉ VÝZTUŽE. V ZADNÍ ČÁSTI SONDY ZBYTKY KŮLOVÝCH JAM V PODLOŽÍ. SONDA VII. FOTO J. FROLÍK. – PRAGER BURG, SLÉVÁRNA-HOF. TORSO DER BLENDE DER ÄLTEREN PHASE DER HOLZ-ERDE-MAUER MIT ÜBERRESTEN DER HOLZKONSTRUKTION. IM HINTEREN TEIL DER SONDE SIND RESTE DER PFOSTENGRUBEN ERKENNBAR. SONDE VII. FOTO J. FROLÍK.

FOTO 19. PRAHA – HRAD, SLÉVÁRENSKÝ DVŮR. SITUACE ZÁPADNÍHO ČELA DVOU FÁZÍ HLAVNÍHO HRADIŠTNÍHO OPEVNĚNÍ S TORZEM PŘÍZDĚNÉHO SEVERNÍHO KŘÍDLA SPOJOVANÉHO S FORTIFIKACÍ ZÁPADNÍHO PŘEDHRADÍ. SONDA II/III. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, SLÉVÁRNA-HOF. WESTLICHE BLENDE ZWEIER PHASEN DER BURGWALLZEITLICHEN HAUPTBEFESTIGUNG MIT EINEM TORSO DES ZUGEBAUTEN NORDTRAKTS, DER MIT DER BEFESTIGUNG DER WESTLICHEN VORBURG IM ZUSAMMENHANG STEHEN SOLL. SONDE II/III. FOTO: I. BOHÁČOVÁ.

FOTO 20. PRAHA – HRAD, SLÉVÁRENSKÝ DVŮR. DETAIL PŘEDCHOZÍ SITUACE. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, SLÉVÁRNA–HOF. DETAIL DER ZUVOR GENANNTEN SITUATION. FOTO: I. BOHÁČOVÁ.

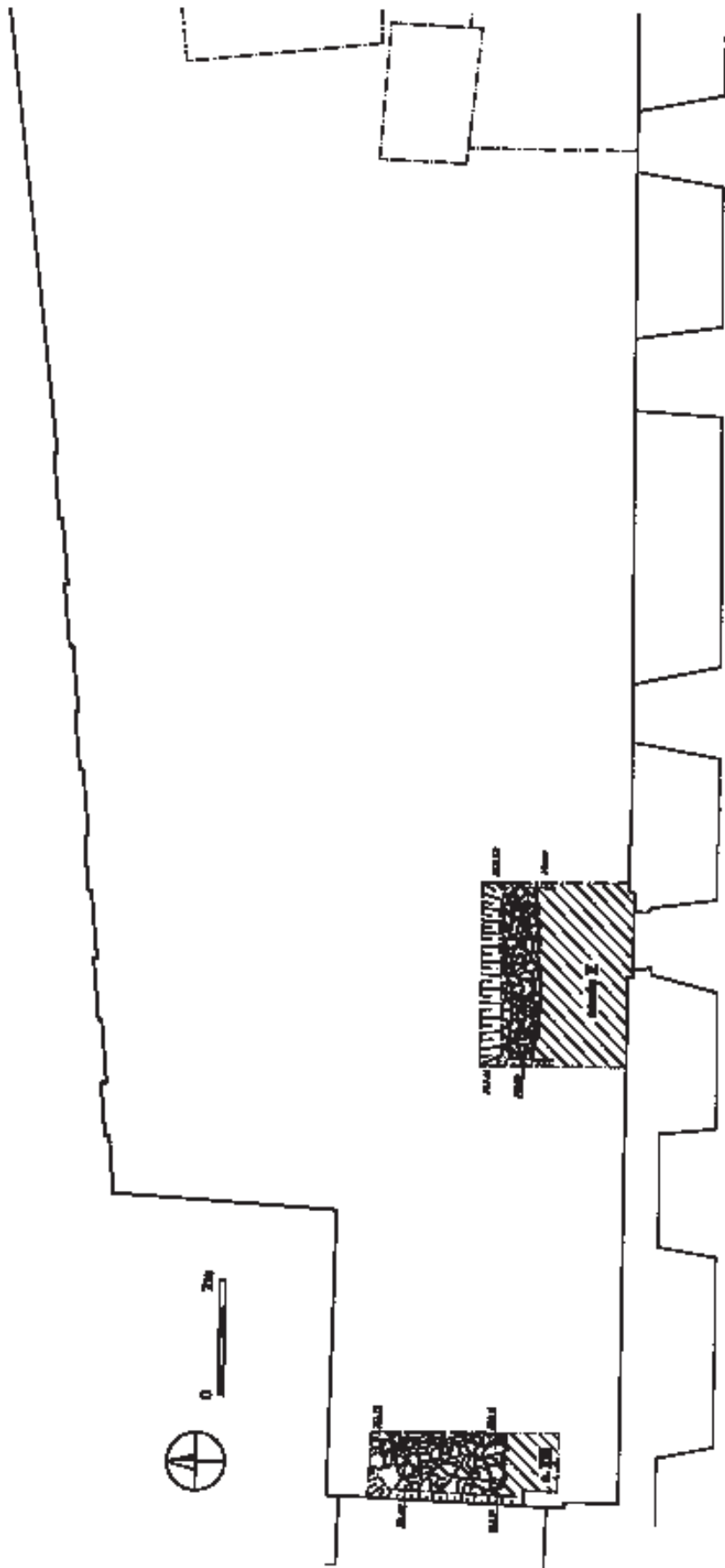

FOTO 21. PRAHA – HRAD, SLÉVÁRENSKÝ DVŮR. ZÁPADNÍ ČELO MLADŠÍ FÁZE HLAVNÍHO HRADISTNÍHO OPEVNĚNÍ V POHLEDU OD ZÁPADU. SONDA II. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, SLÉVÁRNA HOF. WESTLICHE BLENDE DER JÜNGEREN PHASE DER BURGWALLZEITLICHEN HAUPTBEFESTIGUNG, VON WESTEN GESEHEN. SONDE II. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

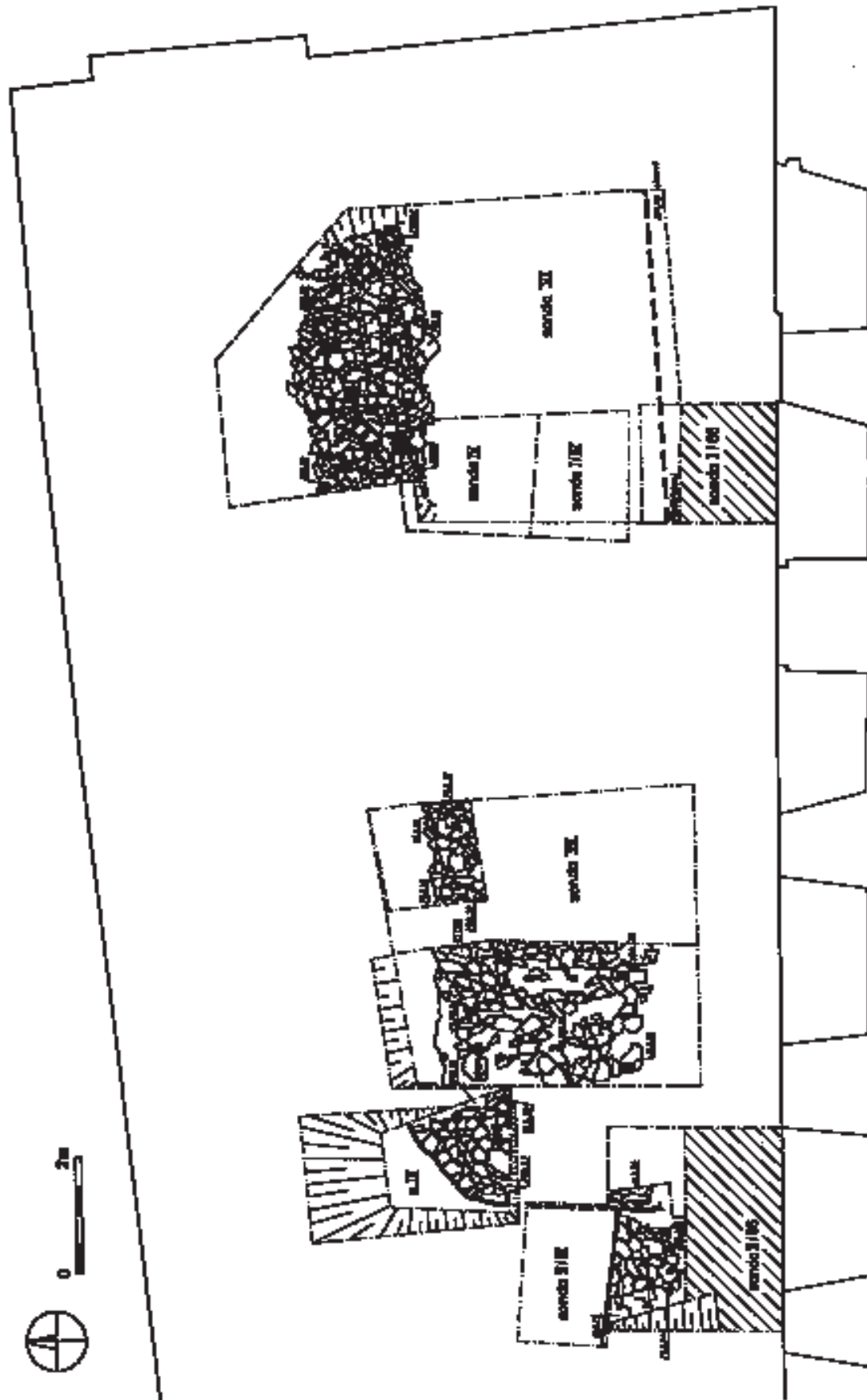

FOTO 22. PRAHA – HRAD, SLÉVÁRENSKÝ DVŮR. POVRCH KAMENNÉHO TĚLESA MLADŠÍHO PODÉLNÉHO OPEVNĚNÍ PO ZACÍSTĚNÍ (NADLOŽÍ ODBAGROVÁNÍ). SONDA VII. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, SLÉVÁRNA–HOF. OBERFLÄCHE DES STEINKÖRPERS DER JÜNGEREN LÄNGSBEFESTIGUNG NACH DER FREILEGUNG (DAS HANGENDE WURDE ABGEBAGGERT). FOTO I. BOHÁČOVÁ.

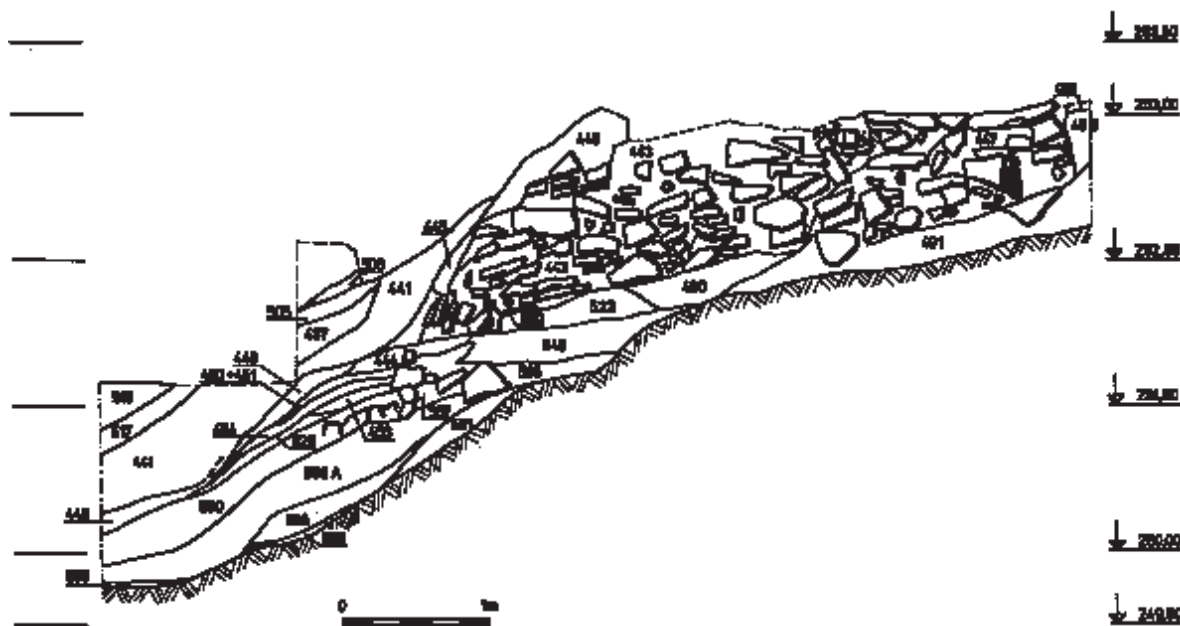

OBR. 30A. SEVERNÍ TRAKT – SLEVÁRENSKÝ DVŮR ZÁPADNÍ ČÁST, PŮDORYSNÁ SITUACE II. FÁZE OPEVNĚNÍ. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NORDTRAKT – SLEVÁRNA-HOF; GRUNDRIß DER ZWEITEN BEFESTIGUNGSPHASE.

OBR. 30B. SEVERNÍ TRAKT – SLEVÁRENSKÝ DVŮR VÝCHODNÍ ČÁST, PŮDORYSNÁ SITUACE II. FÁZE OPEVNĚNÍ. KRESBA M. DOUSOVÁ. – NORDTRAKT – SLEVÁRNA-HOF, GRUNDRIß DER ZWEITEN BEFESTIGUNGSPHASE.

OBR. 31. SEVERNÍ TRAKT – SLÉVÁRENSKÝ DVŮR, SONDA VII, STŘEDNÍ PROFIL. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NORDTRAKT – SLÉVÁRNA–HOF, SONDE VII, MITTLERER SCHNITT.

byla provázána hliněným násypem. Ten nebyl zjištěn ani v případě obou fází konstrukce lemující přilehlou část předpokládaného západního předhradí. Proti jeho existenci svědčí vrstva opukové destrukce, zachycená v severozápadní části tzv. víceúčelového sálu. Vrstvy překrývající mladší kamennou hradbu centrální části hradu či její destrukci nasedají v jižní části prostoru na její povrch vodorovně, v severní spadají příkře k severu a kopírují tak původní přírodní svah.

V rámci celého souvrství uloženého na příkrém svahu se projevuje výrazná statická nestabilita. Interpretace geneze vrstev nemůže být proto vždy jednoznačná. Původní polohu některých kontextů indikují např. pravidelně uložené pozůstatky roštu či pravidelně uspořádané opukové kameny. V dalších případech je nezbytné počítat s druhotným přemístěním či alespoň posunem vrstev po svahu, čemuž nasvědčuje jak jejich uložení, tak jejich složení.

Interpretace a chronologie: Popsanou terénní situaci lze rozčlenit opět do několika výrazných horizontů a subhorizontů. Horizont A, nasedající na původní geologický podklad, je tvořen hlinitými, částečně hlinitojílovitými či prachovými vrstvami. Spadá do období před výstavbou dřevohlinité hradby. K němu náleží i torza kůlových jamek, jejichž řada byla zjištěna pod severní částí příčného ramena hradby (sonda VII, obr. 24).

Horizont A je završen položením dřevěné konstrukce, jejíž celková nálezová situace indikuje vztah této konstrukce k výstavbě dřevohlinitého opevnění. Vzhledem k detailnímu utváření povrchu rostlého terénu lze předpokládat, že proláklina mohla být drobnou pramennou pánví. Nejpravděpodobnější je souvislost dřevěné konstrukce se zabezpečením hradebního tělesa proti sesuvu. Uvažovat lze i o vztahu k odvodňování areálu, zatím však nebyly nalezeny obdobné příklady řešení tohoto problému. Konstrukce leží na rozhraní vrstev převážně hlinitých s bohatým obsahem organických příměsí (Čulíková 2001) a vrstev s vyšším podílem jílu a kamenů, které lze spojovat již s hradebním tělesem. Situování severních částí jejich břevien spolu s umístěním dalších dřevěných prvků souběžně s vrstevnicemi v poloze, která odpovídá průběhu nepřilíš výrazného rozhraní mezi vrstvami, naznačuje linii vnitřní hranice tohoto opevnění. Vrstvy, v nichž byla konstrukce uložena, byly vzhledem k obtížně určitelné genezi označeny jako horizont AB, horizont dřevohlinitého tělesa opevnění je označen jako B1. Lze k němu přiřadit torza kamenného čela, vrstvy se zbytky roštu a další jílovité kontexty na bázi hradebního tělesa. Jeho svrchní část je tvořena vrstvami v druhotné poloze, což odráží situaci na příkrém svahu, kde dochází k postupným sesuvům souvrství – zánikový horizont nelze vždy jednoznačně oddělit od původního tělesa hradby. Subhorizontem s nejasným chronologickým odstupem je navazující kamenná konstrukce, chránící plochu západně hlavní hradní fortifikace. Horizont B1 je uzavřen bází horizontu B2, rozhodně nejpozději založením spodní části kamenné konstrukce, v omezeném prostoru také její jílovitou substrukcí (sonda VI – 534). Tento horizont je tvořen právě touto na sucho budova-

nou hradbou a příslušnými sídlištními vrstvami, sporadicky dochovanými za jižní hranou opevnění. Pokud jde o uzavřenost těchto kontextů, je z postupu terénních prací, dokumentace i získaného keramického materiálu zřejmé, že celá situace je značně kontaminována. Kromě obtížně postihnuteľného rozhraní mezi původní konstrukcí hradby a její destruovanou severní částí byla čitelnost situací i „uzavřenost“ vrstev ovlivněna též použitím těžké mechanizace, kterou byly historické terény včetně části hradebního tělesa narušeny a posléze vytěženy. Určitý podíl na kontaminaci lze připsat i malé kompaktnosti této celokamenné konstrukce. Sídelní situace jsou téměř likvidovány základovým výkopem pro renesanční stavbu a jejich rezidua nedotčená mladšími zásahy jsou jen obtížně rozlišitelná.

2.9. SEVERNÍ TRAKT – SLÉVÁRNA

VÝZKUM 1983, I. BOHÁČOVÁ – J. FROLÍK (OBR. 1: 839).

V roce 1983 proběhl menší záchranný výzkum v objektu někdejší hradní slévárny, kde se pod parkánovými násypy podařilo mj. zachytit nevelké pozůstatky hradištního opevnění (*Boháčová 1986; Boháčová – Frolík – Žegklitz 1988*). Srovnáním nálezoové situace s výsledky odkryvu sousedícího slévárenského dvora lze dospět k závěru, že v tomto prostoru bylo nejspíše dokumentováno pokračování mladší fáze tohoto opevnění, konkrétně zbytky vnitřního líce celokamenné hradby bez maltového pojíva, zapuštěné do půdního horizontu, a značná část jejího destruovaného tělesa. Mezi kameny je ale dochováno více hliněného materiálu a vnitřní hrana není vždy vertikální (*Boháčová – Frolík – Žegklitz 1988*, obr. 1–3, 5).

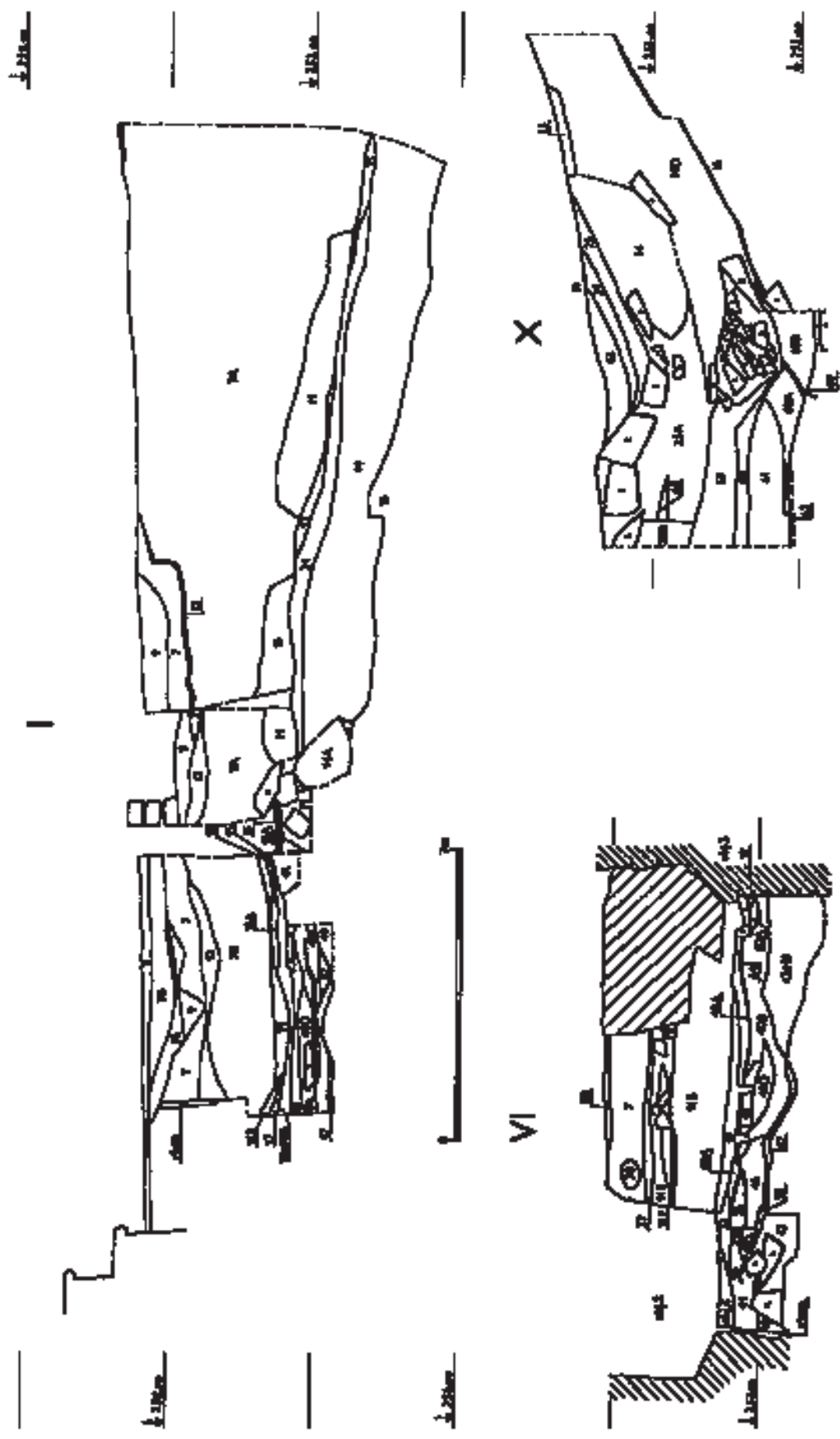
Výpověď sporadických keramických zlomků nasvědčuje, stejně jako v sousedícím prostoru, jejímu vzniku ve vyspělém mladohradištním období a zániku v jeho vrcholné fázi, v době oběhu keramiky se zduřelými okraji.

2.10. JIŽNÍ TRAKT – MÍSTNOST POD OKTOGONÁLNÍ KAPLÍ V JIHOZÁPADNÍM ROHU III. NÁDVOŘÍ

VÝZKUM 1985–86, I. BOHÁČOVÁ – J. FROLÍK – J. ŽEGKLITZ (OBR. 1: 1069).

Okolnosti a metoda výzkumu: V r. 1985 a v prvních měsících roku následujícího proběhl předstihový výzkum v ploše místnosti pod oktogonální kaplí (*Boháčová 1992*), částečně narušené pozdně středověkou kamennou zástavbou. Plocha byla postupně rozebírána po sektorech, vytvořených novějšími zásahy do raně středověkých terénů, jejichž hrany byly postupně dokumentovány. Podloží nebylo dosaženo, výzkum byl s výjimkou pásu při řezu X zastaven v úrovni povrchu obnažené roštové výztuže fortifikace (obr. 13; 32), která měla podle vyjádření památkového odboru KPR vzhledem k svému historickému významu stavbou zůstat nedotčena. Tento požadavek však nebyl respektován a neprozkoumaný terén byl bez vědomí archeologa zcela vytěžen pod úroveň povrchu přírodního podloží.

Popis terénní situace: Nejstarší zkoumaný horizont byl tvořen hliněným tělesem hradby se zmíněnou roštovou konstrukcí s povrchem na kótě cca 257 m n. m. Břevna ložená severojižním směrem spočívala v pěti vrstvách nad sebou, ztrouchnivělá dřeva jednoho z horizontů vytvářela v severní části dochovaných historických terénů téměř souvislou plochu. V západní části prostoru lze pozorovat určitou tendenci ke stáčení dřev směrem SV–JZ. V jižní části vrstvy, stejně jako břevna v nich spočívající, spadala příkře k jihu (obr. 13; 32X: 16; foto 24). Při pomyslné hraně tohoto svahu leželo ojedinělé dřevo příčné. Při jižním okraji sondy se nalézala kumulace rozměrných opukových kamenů, jejíž okraj zasahoval za hranici zkoumaného prostoru. Kameny byly uloženy zčásti naplocho v nesoudržném hrudkovitém materiálu. Další kameny byly sporadicky roztroušeny v hlinitojílovitém tělese fortifikace, jejich kumulace byla odkryta v severovýchodní části prostoru, kde ležely neuspořádaně v kompaktní jílovité zemině a vytvářely výrazně nerovný povrch tohoto horizontu. Při rozhraní roštu a této kamenité vrstvy byla zjištěna kúlová jáma o průměru 40 cm, ta však podle nálezoové situace náleží spíše následnému horizontu. Kamenitá svrchní část tělesa opevnění byla překryta souvrstvím s drobnými sídlištními objekty, se středohradištními keramickými zlomky i s paleobotanickými zbytky (zuhlňatělá pšeničná zrna). V rámci mladší části sídlištního souvrství se nalézají tenký proplástek zahliněné kamenité drti (2–3 cm), indikující v plošně omezeném prostoru úpravu povrchu terénu či krátkodobě fungující komunikaci. Situaci uzavírá vrstva více či méně zahliněné, neuspořádaně ložené opukové suti.

OBR. 32. JIŽNÍ KŘÍDLO, MÍSTNOST POD OKTOGONÁLNÍ KAPLÍ. ŘEZ I, VI A X. KRESBA V. RICHTEROVÁ. – SÚDTRAKT, RAUM UNTER DER OKTOGONALKAPELLE. SCHNITTE I, VI UND X.

Interpretace a chronologie: Nálezovou situaci raného středověku tvoří dva základní horizonty a několik dalších subhorizontů. Starší horizont – B1 – je reprezentován opevněním jedné stavební fáze, která zaniká vytvořením sídlištního horizontu B2. Ten se dlouhodobě vyvíjí v rozmezí oběhu keramických horizontů provázených jednoduchými, límcovitě odsazenými a posléze kalichovitými okraji (Boháčová 1988; 1993a; 1996b, obr. 6). Horizont A je indikován pouze nepřímo keramickými zlomky obsaženými v hradebním tělese. Kumulace kamenů při jižním okraji zkoumaného prostoru může souviset s kamenným čelem fortifikace, líc však nebyl identifikován. Uložení části kamenů nasvědčuje jejich druhotné poloze. Vrstvu rozměrných opukových kamenů lze předběžně na základě převažujícího mladohradištního inventáře vztahovat nejméně k tomuto období, podle celkové situace v navazujícím prostoru (Boháčová 1999, 701–707) spadá však její uložení až do období budování kvádrkové hradby.

2.11. STARÝ KRÁLOVSKÝ PALÁC – LUDVÍKOVO KŘÍDLO

VÝZKUM 1985–86, I. BOHÁČOVÁ – J. FROLÍK (OBR. 1: 1110–11).

Okolnosti a metoda výzkumu: Ludvíkovo křídlo vybíhá jižním směrem za linii vymezenou královským palácem a současně románskou hradbou. Navazuje bezprostředně na situace dokumentované pod jižním palácovým dvorem (obr. 16: 5). V severní části jeho suterénu, do níž směřují výše zmíněné dřevohlinité konstrukce, však došlo již v minulosti k odstranění veškerých středověkých terénů (obr. 18). Definitivně tak zanikla možnost poznání stratigrafických vztahů v klíčové situaci v těsném východním sousedství jižní brány kvádrkové opevnění.

Výzkum proběhl v souvislosti s rekonstrukčními pracemi nejprve jako záchranný ve dvou statických sondách a poté ve střední části křídla jako výzkum předstihový (Boháčová 1989; 1991). Zde byly historické terény rozebírány po přirozených vrstvách v ploše bez kontrolních bloků za soustavné nivelace. Mimo dokumentované stěny statických sond, které byly součástí následně zkoumaného prostoru, byla však stratigrafická situace zaměřena také ve stěně rýhy pro inženýrské sítě, která procházela přibližně jeho středem. Výzkum nebyl komplexně zpracován.

Popis terénní situace: Obdobně jako v přímo sousedícím Tereziánském traktu zde byly zachyceny v nejstarší stratigrafické pozici situace náležící staršímu středohradištnímu období (obr. 33). Dokumentované vrstvy s náznaky sídlištních objektů, jejichž charakter by měl být ověřen celkovým zpracováním zkoumaných situací, nasedají na svahoviny bez prokázaného antropogenního materiálu, které jsou skloněny pod úhlem cca 15° k jihu (dochovaná část svahu zachycena v rozpětí 239,60–237,50 m n. m.). Nejmladší dosvědčenou aktivitu v těchto místech reprezentuje poškozený hřbitovní horizont s hroby v superpozici (cca 239,10–239,75 m n. m.). V sekvenci se ojediněle objevuje vyspělá mladohradištní produkce horizontu keramiky se zduřelými okraji (obr. 34: 37). V prostoru, do něhož směřují komunikace, lícované zídky i hlinitý násep s dřevěnou konstrukcí (viz výše popsaná situace Tereziánského traktu), se pod současnou dlažbou nachází již jen výrazně snížená úroveň rostlého podloží.

Interpretace a chronologie: Ve sledovaném prostoru nejsou přímo dochovány relikty hradištního opevnění (s výjimkou kvádrkové hradby probíhající mimo zkoumanou plochu a tvořící severní stěnu objektu). Doloženo je však opět využívání polohy, která je situována jižně – tedy vně – několika fází opevnění hlavního areálu, v průběhu dlouhého časového období v rámci raného středověku. Chronologické i prostorové vztahy dovolují uvažovat o zjištěných hrobech jako o součásti pohřebiště zkoumaného v severovýchodním sousedství v tzv. *místnosti s valem* a podporují také předpoklad o souvislosti mezi tímto pohřebištěm a nálezy kosterních pozůstatků pod jižním palácovým dvorkem. Jeho funkce byla ukončena nejpozději výstavbou kvádrkové hradby, která pohřebiště protнула, avšak již v době oběhu keramiky horizontu se zduřelými okraji. Keramický inventář z nejstarších situací odpovídá technologií i morfologií keramiky ze situací předcházejících vzniku dřevohlinitého opevnění (tj. horizontu A).

2.12. STARÝ KRÁLOVSKÝ PALÁC – ARKÁDY

VÝZKUM 1991–1992, I. BOHÁČOVÁ – J. FROLÍK – I. VOCHOZKOVÁ (OBR. 1: 1540).

Okolnosti a metoda výzkumu: Ve statické sondě o rozměrech 260 x 200 cm byly postupně rozebírány přirozené vrstvy a dokumentovány všechny čtyři vznikající řezy. Sonda byla situována ve východním poli arkád královského paláce a přinesla souvislý řez historickými terény o rozpětí 550 cm.

FOTO 23. PRAHA – HRAD, SLÉVÁRENSKÝ DVŮR. DETAIL PŘEDNÍ DOCHOVANÉ ČÁSTI KAMENNÉHO TĚLESA MLADŠÍHO PODÉLNÉHO OPEVNĚNÍ V POHLEDU OD ZÁPADU. SONDA VII. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, SLÉVÁRNA-HOF. DETAIL EINES ÜBERLIEFERTEN VORDERTEILS DES STEINKÖRPERS DER JÜNGEREN LÄNGSBEFESTIGUNG, VON WESTEN GESEHEN. SONDE VII. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

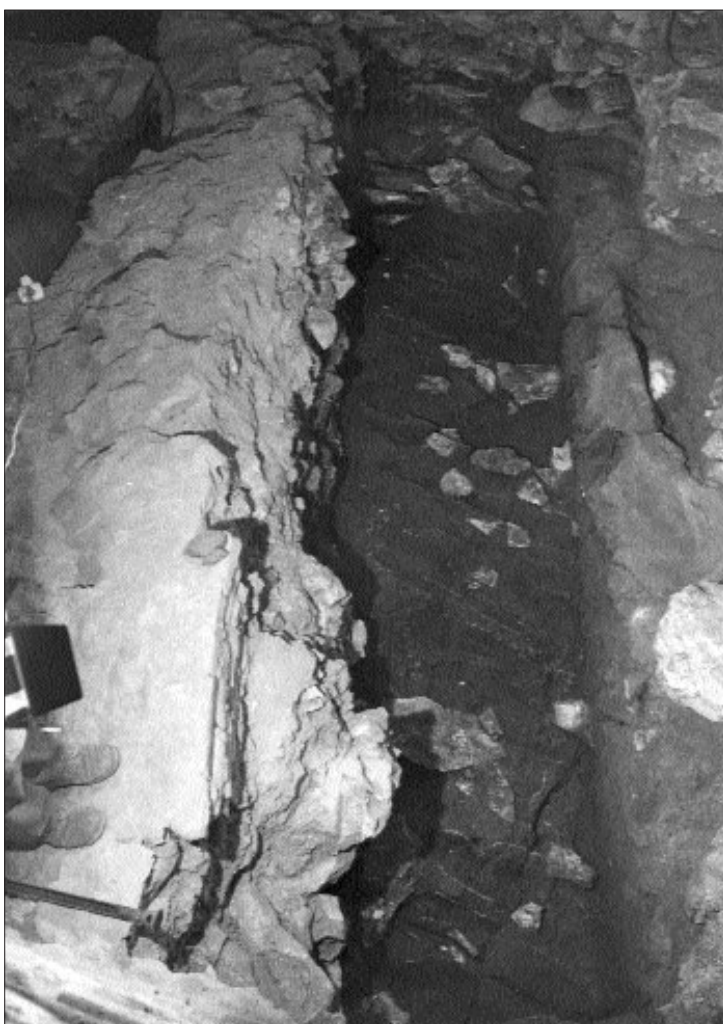

FOTO 24. PRAHA – HRAD, PROSTOR POD OKTOGONÁLNÍ KAPLÍ. ZBYTKY ROŠTOVÉ KONSTRUKCE HRADBY V POHLEDU OD ZÁPADU. FOTO J. ŽEGKLITZ. – PRAGER BURG, RAUM UNTER DER OKTOGONALEN KAPELLE. RESTE EINER ROSTKONSTRUKTION, VOM WESTEN GESEHEN. FOTO J. ŽEGKLITZ.

Popis terénní situace: Na mírně svažité, nepravidelný a nejspíše uměle upravovaný povrch rostlého terénu (247,31–246,69 m n. m.) zde nasedá tenká hlinitá vrstva s početnými keramickými zlomky. Na jejím povrchu byla založená k jihu lícovaná opuková konstrukce v čele hlinitého tělesa. Její líc je při východním profilu dochován do výše cca 100 cm, šíře kamenného čela kolísá mezi 60–140 cm (obr. 16: 3; 18; 35). Severně od něj byly zjištěny dvě úrovně roštové konstrukce s břevny ve směru S–J. Nalézají se v rámci jílovoprachovitého a místy i písčitého násypu, který je oddělen od nadloží rozhraním, jehož součástí je šikmá stěna vyložená vodorovně uloženými břevny směřujícími od východu k západu. Na ně nasedá zásyp, tvořený nepravidelně uloženým souvrstvím sestávajícím z vrstev obdobného složení, které však obsahují rovněž zbytky mazanice a uhlíky. Do tohoto souvrství je zapuštěn objekt s vodorovnou bází a téměř kolmou severní stěnou.

Interpretace a chronologie: Stratigraficky je možné v popsané situaci vyčlenit 5 základních horizontů. Nejstarší – A – je tvořen vrstvou spočívající bezprostředně na svahu ostrožny. Relativně bohatý keramický materiál i charakter vrstvy svědčí o sídlištním původu tohoto kontextu. Keramický inventář náleží staršímu středohradištnímu období (obr. 49: B), obdobné složení vykazuje následný horizont B1, který je tvořen dřevohlinitou konstrukcí s kamenným čelem a ve zkoumaném úseku jednosměrným roštem. Jeho zánikový horizont – B2 – sestává ve své spodní části z destruovaného tělesa tohoto opevnění. Geneze jeho svrchní části není jednoznačná, stejně jako interpretace vzniku následného horizontu – B3 – jehož kontexty částečně odpovídají charakterem materiálu vrstev horizontu B2. V prvotních interpretacích byla tato situace spojována s fortifikací, nelze však zcela ani vyloučit její souvislost se sídlištní aktivitou. Zmíněná šikmá stěna z vodorovných dřev mohla být součástí jak mladší fortifikace (zadní stěna, případně komora), tak jiného objektu. Objekt v nadloží – horizont B4 – lze již interpretovat jako sídlištní.

Výzkum není dosud zpracován. Pozornost byla věnována pouze situaci v bezprostředním kontaktu s dřevohlinitou konstrukcí na bázi souvrství a keramickému materiálu z její starší části. Předběžně lze konstatovat, že keramický materiál získaný z horizontů B1–B4 náleží středohradištnímu období a výskyt mladších prvků nebyl jednoznačně prokázán. Ke konečné interpretaci tohoto podrobného výseku nárůstu historických situací může přispět vedle detailního zpracování pouze posouzení celkové situace v širších souvislostech nebo případná budoucí sondáž.

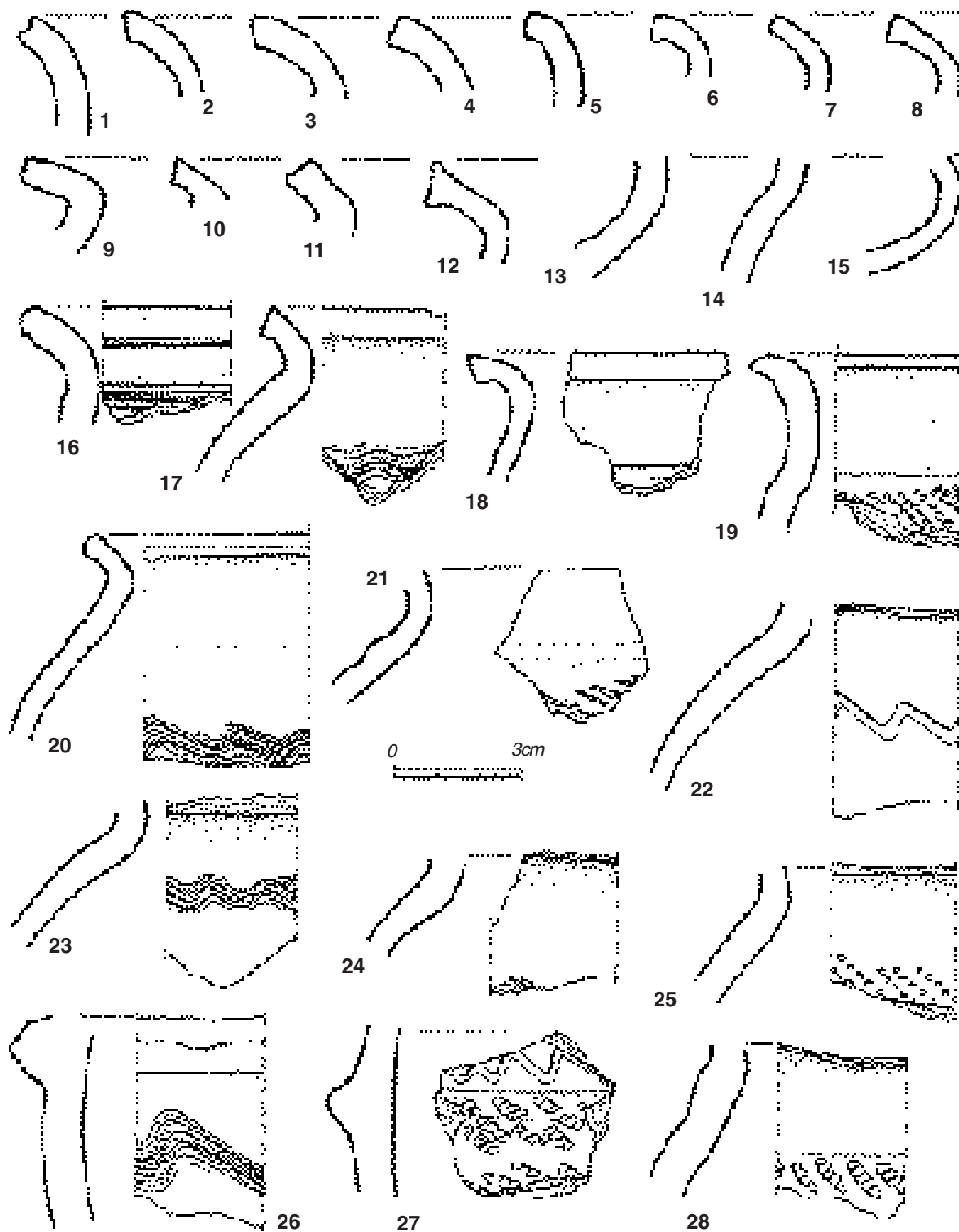
2.13. SEVERNÍ PALÁCOVÝ DVŮR

VÝZKUM 1986–88, I. BOHÁČOVÁ – J. FROLÍK – K. TOMKOVÁ – I. VOCHOZKOVÁ
(OBR. 1: 1128, 1252–54).

Okolnosti a metoda výzkumu: V těsném severním sousedství arkád královského paláce probíhal v letech 1986–87 předstihový výzkum pod deskou přilehlého dvora (obr. 16; 18). Také tento prostor byl zkoumán v předválečném období, tehdy v souvislosti s konstruováním betonových pilířů a budováním prohlídkové komunikace (Borkovský 1949, 28–30). Na tuto činnost navázala v 80. letech nová dokumentace stávajících řezů terénem. Z nich byl poté výzkum postupně rozvinut do plochy. Výzkum není zpracován.

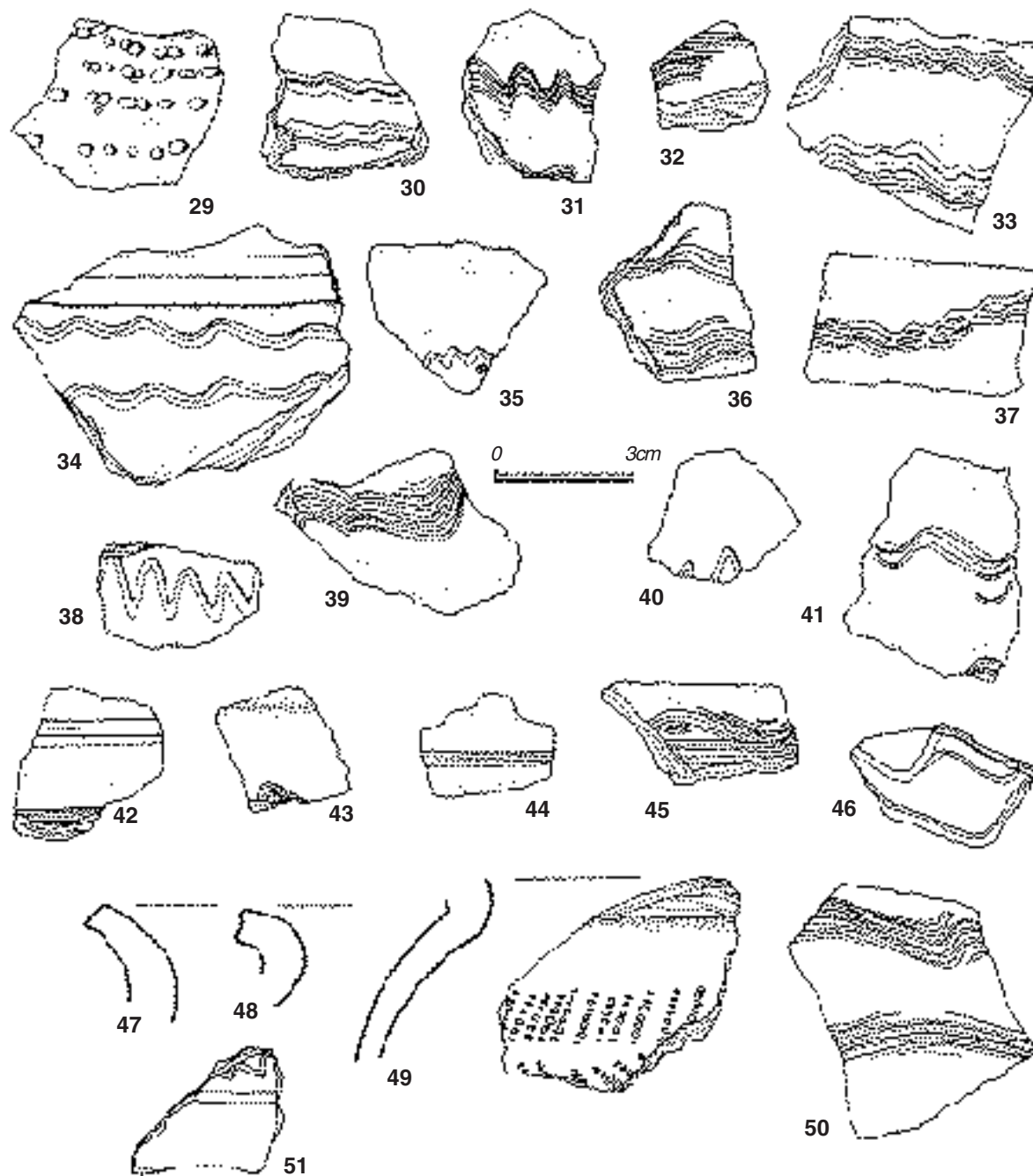
Terénní situace: Na svah, mírně skloněný k jihu (min. zastižená kóta 249,25 m n. m.), nasedá mocné sídlištní souvrství nejprve jílovitohlinitých, posléze hlinitopísčitých a více kamenitých vrstev sídlištních situací. Na jeho bázi byl v plošně omezeném rozsahu zjištěn jílovitý násyp s několika úrovněmi dřevěného roštu v spodní části. V malém úseku zde bylo zachyceno opukové lícované čelo opevnění. Dřevohlinité těleso bylo založeno na tenčí hlinité vrstvě spočívající na mírném svahu jílovitého podloží. Vyklíňovalo cca 5 m od líce hradby, kde by bylo možné vzhledem k doloženému příčnému břevnu předpokládat zadní stěnu opevnění, nelze ji ale doložit. Další části terénu jsou buď výzkumu nepřístupné, nebo byly již v minulosti odstraněny stavebními zásahy. Rošt byl jednosměrný, dochována zůstala pouze ztrouchnivělá břevna nebo jejich otisky. Podélná břevna byla zjištěna výjimečně. Situace jižně líce opevnění byla dochována jen v nepatrném torzu a její výzkum (pruh terénu o šíři několika cm) nebyl z technických důvodů reálný. Dochovaná úroveň tělesa je překryta sídlištními vrstvami raného středověku (obr. 36).

Interpretace a chronologie: Výzkum dokumentoval zbytky roštové konstrukce a v malém úseku i část čelní kamenné stěny fortifikace, situované vysoko na svahu ostrožny. V průběhu předválečného výzkumu nebyly stopy hradby v této poloze rozpoznány (a vzhledem k minimálnímu rozsahu činnosti z pochopitelných důvodů ani nemohly být) a nejstarší vrstvy byly spojovány až s úpravou tohoto prostoru při výstavbě knížecího paláce. Sporadický středohradištní keramický materiál i situování hradby

OBR. 33 (POKR. NA NÁSL. STR.). LUDVÍKOVO KRÍDLO. KERAMIKA Z NEJSTARŠÍHO SÍDLIŠTNÍHO HORIZONTU (VRSTVA 16, 16A). OKRAJE A TYPY VÝZDOBY. KRESBA F. FLEK – L. RASLOVÁ. – LUDWIGS TRAKT. KERAMIK AUS DEM ÄLTESTEN SIEDLUNGSHORIZONT (SCHICHTEN 16 UND 16A). RÄNDER UND VERZIERUNGSTYPEN.

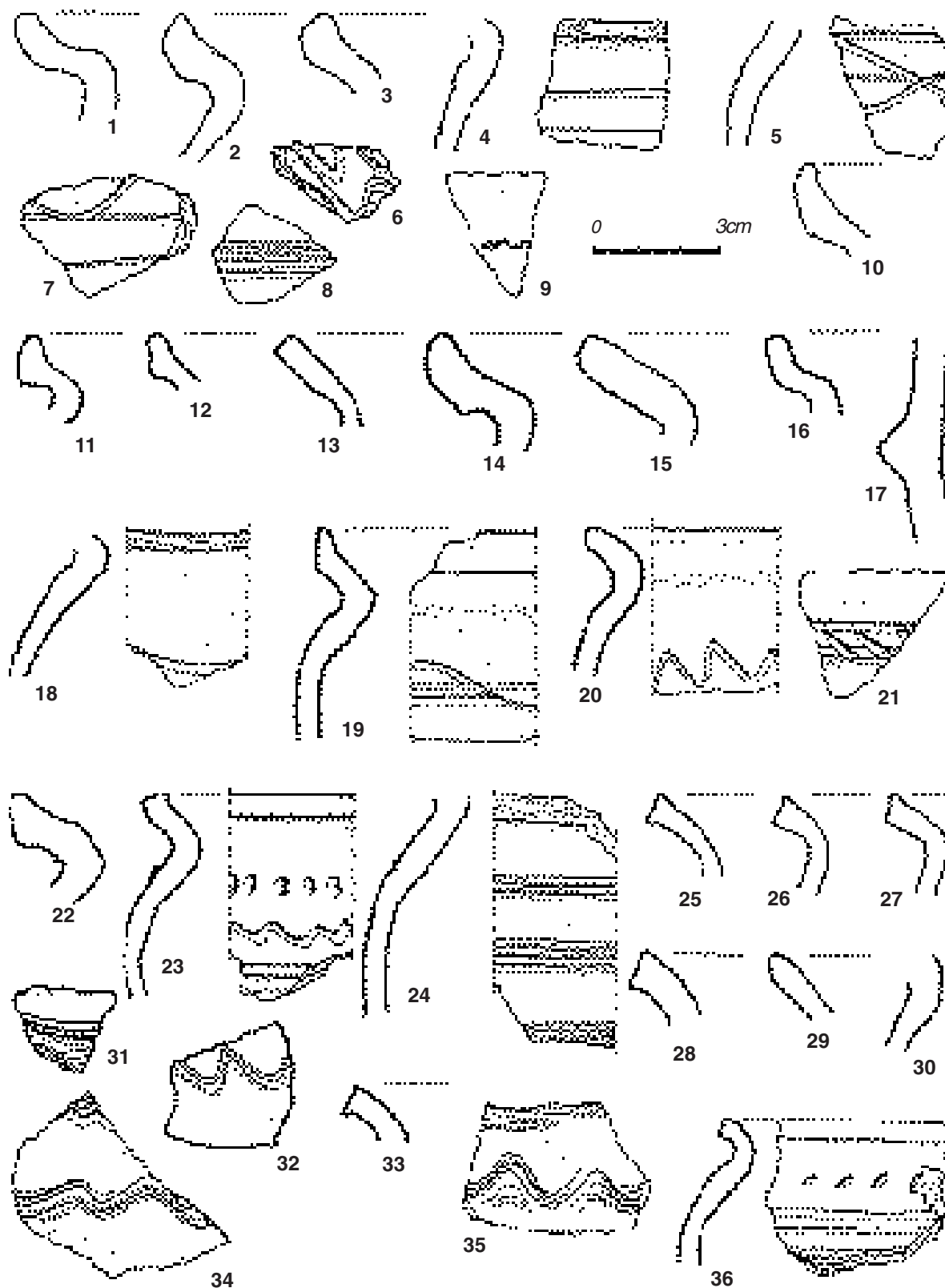
nedovoluje jednoznačnou interpretaci situace v souvislosti s celkovou genezí areálu hradu, zejména ve vztahu k odkryvu fortifikačního tělesa v bezprostředně jižně sousedících arkádách Starého paláce. V rovině hypotézy lze za starší objekt považovat konstrukci vybudovanou výše na svahu, tedy v prostoru severního palácového dvora, jednoznačné důkazy však chybí a výpověď keramického inventáře z obou situací není dostatečná.

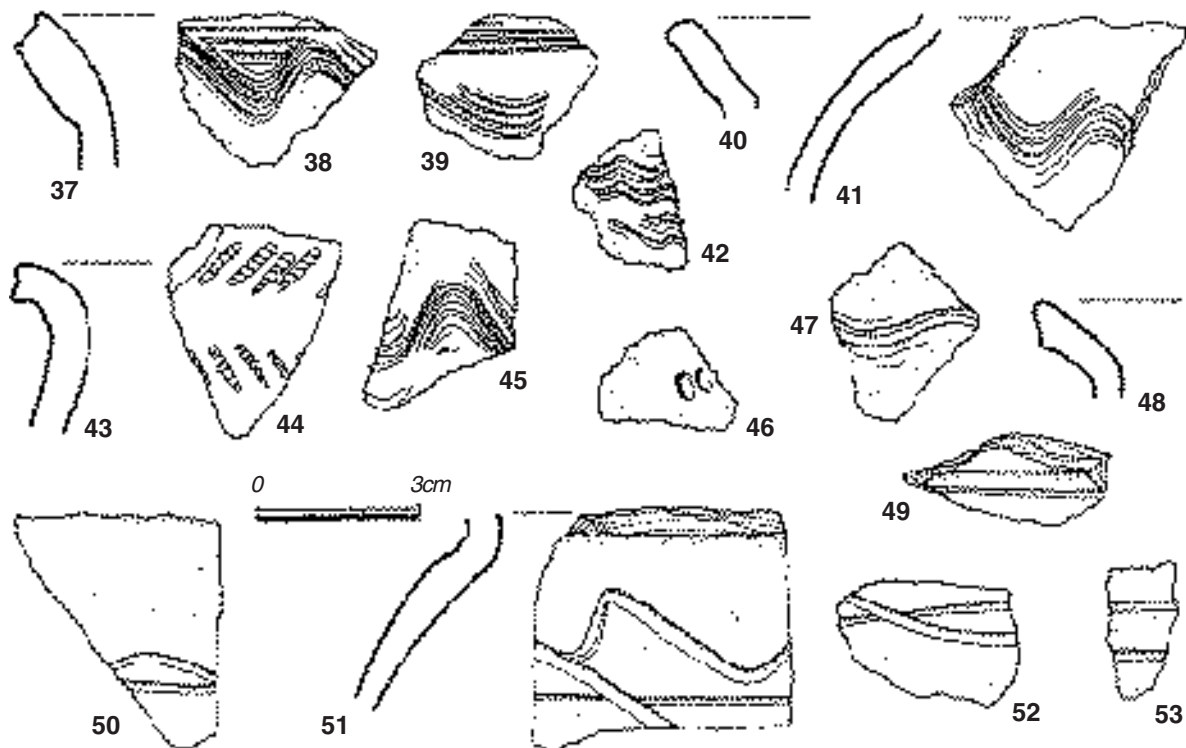
2.14. LOBKOVICKÝ PALÁC

VÝZKUM 1960, I. BORKOVSKÝ, 1972–80, T. DURDÍK, 1982–85, I. BOHÁČOVÁ – J. FROLÍK – J. ŽEGLITZ
(OBR 1., 560, 565–66, 756, 848–53).

Okolnosti a metoda výzkumu: Poznatky o raně středověkém opevnění ve východní části Hradu byly získány také v souvislosti s celkovou rekonstrukcí objektu situovaného nad jižním svahem východního cípu ostrožny. Základní informace o geomorfologii a nejstarším vývoji tohoto prostoru přinesly geologické sondy a vrty realizované v 60. letech. V jejich souhrnném vyhodnocení (*Kos 1967*) je zde jižní svah charakterizován jako mírný. V jeho svrchní části pod severním křídlem paláce byla zachycena plochá mulda vyplněná písčítými náplavami pozůstatků vltavské terasy. Místa byly zaznamenány kumulace opukových kamenů, hypoteticky spojované s hradištním opevněním. Tento předpoklad byl potvrzen archeologickým výzkumem, který proběhl nejprve v r. 1961 ve třech geologických son-

OBR. 34 (POKR. NA NÁSL. STR.). LUDVÍKOVO KRÍDLO. VÝBĚR KERAMIKY Z MLADŠÍHO SÍDLIŠTNÍHO HORIZONTU PORUŠENÉHO HROBY A Z VÝPLNĚ HROBOVÝCH JAM. 1–9: H4, 10: H6, 11–21: H7, 22–32: VRSTVA 62+63, 33: OBJ. 26, 35–36: OBJ. 29, 37–39: OBJ. 31, 40–42: 24, 43–47: 81, 48–53: 17 (SEKVENCE VRSTEV A OBJ. OD NEJMLADŠÍCH K NEJSTARŠÍM DLE PŮVODNÍ INTERPRETACE BĚHEM VÝZKUMU). KRESBA F. FLEK – L. RASLOVÁ. – LUDWIGS TRAKT. AUSWAHL DER KERAMIK AUS DEM JÜNGEREN, DURCH GRÄBER GESTÖRTEN SIEDLUNGSHORIZONT UND AUS DER VERFÜLLUNG DER GRÄBER. 1–9: GRAB 4, 10: GRAB 6, 11–21: GRAB 7, 22–32: SCHICHT 62+63, 33: OBJEKT 26, 35–36: OBJEKT 29, 37–39: OBJEKT 31, 40–42: SCHICHT 24, 43–47: SCHICHT 81, 48–53: SCHICHT 17. DIE SCHICHTEN UND OBJEKTE SIND VON DEN ÄLTESTEN ZU DEN JÜNGSTEN ANGEORDNET (NACH URSPRÜNGLICHER INTERPRETATION).

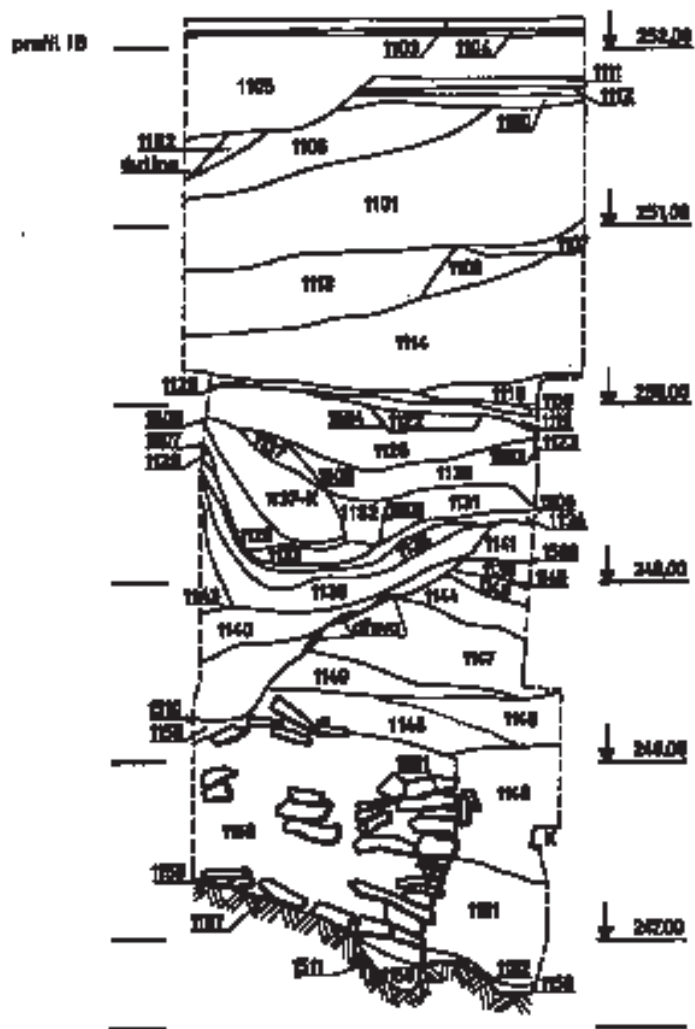

dách (Borkovský 1962, obr. 45 /chybně okótováno – správná úroveň povrchu 243,45 m n. m./ a 46; 1969, 48) a poté v letech 1972–80 (T. Durdík, dosud bez celkového zpracování) a 1982–1985 (Boháčová – Frolík 1991; Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988; dosud bez celkového zpracování). Výzkum 80. let lze charakterizovat jako záchranný, při němž převažovala dokumentace obnažených stěn výkopů a jejich vzorkování. Pouze některé výseky ze zanikajících situací bylo možné zkoumat v menších plochách. Ucelené zhodnocení nálezové situace v místech dnešního Lobkovického paláce bylo součástí statě připravované do tisku v 80. letech (Durdík – Frolík, rkp.).¹

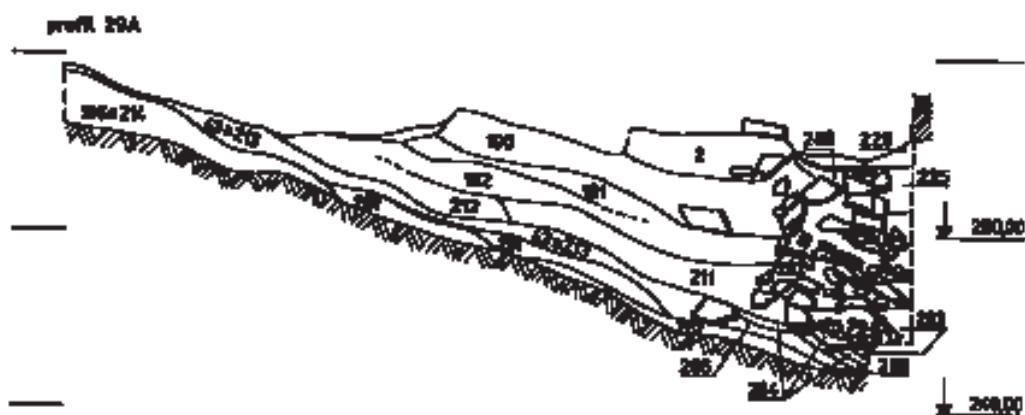
Terénní situace a interpretace: Svah ostrožny klesá v místech Lobkovického paláce od západu k východu nejprve pozvolněji z 244,77 na 242,21 m n. m., z této kóty pak klesá prudčeji k 229,36 m n. m. při SV nároží paláce. Svah jižní klesá v rozpětí kót 244,77–242,21 na úroveň kolem 229 m n. m. při jižním průčelí, přičemž severní polovina svahu je mírnější. Problematika příkopu, doloženého v nejstarší stratigrafické situaci v severním křídle při malém dvoře, byla již vícekrát zmiňována (Boháčová – Frolík 1991; Boháčová 1998b, 292). Z dvou prokazatelně doložených úseků příkopu lze rekonstruovat jeho směr, odpovídající přibližně průběhu vrstevnic. Další pokračování tohoto útvaru k V či SV nelze vzhledem k nedostatečným údajům o situaci podloží určit. Naopak, vzhledem k poměrně podrobně zmapované úrovni podloží v severovýchodní části velkého dvora a v pásu dále k severu lze předpokládat, že příkop směrem západním nepokračoval a v tomto prostoru vyklíňoval (Boháčová 1998c, obr. 1–2). Další anomálií je zmíněná plochá mulda s terasovými šterky, která však s uvedeným příkopem, jenž je chápán jako fortifikační prvek, nesouvisí. Následnou doloženou fází fortifikace je již dřevohlinitá hradba s kamenným čelem (Boháčová – Frolík 1991, obr. 3; Boháčová 1998c, obr. 3B), která byla vybudována částečně v trase příkopu. Výplň příkopu, která byla navršením tohoto tělesa definitivně uzavřena, přináší opět důkazy o osídlení ostrožny před výstavbou této hradby, ať již připouštíme či zpochybňujeme souvislost tohoto osídlení s někdy uvažovanou tzv. druhou sídelní fází (například Smetánka – Frolík 1997, 52–53).

Doložena je roštová konstrukce hradby. Díky pozici roštu odkrytého v severním křídle při malém dvoře můžeme minimální šíři opevnění rekonstruovat na 550 cm s tím, že nebyla zachycena jeho zad-

¹ Autorům tímto děkuji za zpřístupnění jejího rukopisu, kterého jsem mohla při své práci použít a jehož závěry, týkající se určení jednotlivých fází hradby, přejímám. V přepracované a rozšířené verzi byl výzkum Lobkovického paláce publikován v r. 2000 jako: Durdík, T. – Frolík, J. – Chotěbor, P. 1999: Stavební dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě ve středověku a raném novověku, in: *Castrum Pragense* 2, Praha, 21–111.

OBR. 35. ARKÁDY KRÁLOVSKÉHO PALÁCE – REZ OPEVNĚNÍM A JEHO NADLOŽÍM. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – ARKADEN DES PALAS – SCHNITT DURCH DIE HOLZ-ERDE-MAUER UND IHR HANGENDES.

OBR. 36. SEVERNÍ PALÁCOVÝ DVOREK – REZ OPEVNĚNÍM. KRESBA M. DOUŠOVÁ. – NÖRDLICHER PALASHOF – SCHNITT DURCH DIE HOLZ-ERDE-MAUER.

ní stěna. Jak vyplývá z rekonstruovaného průběhu vrstevnic (alespoň ve východní části areálu) byla tato starší fáze hrady opět situována při hraně ostrožny, nad jejím příkřejším svahem. Jako součást tohoto opevnění byl interpretován také násyp s roštovou konstrukcí zjištěný pod střední částí západního křídla paláce (*Durdík – Frolík, rkp.*). Mladší opevnění bylo vybudováno poněkud jižněji. Z něho byla v jižním křídle zachycena mohutná kamenná destrukce, pouze několik kamenů v její spodní par-

tii může nasvědčovat původní pozici čela (*Borkovský 1962*, obr. 46). Za zadní stěnu hradby jsou považovány mohutné kulatiny, zastižené ve vyvrácené poloze v jihozápadní části paláce, kde se vlastní těleso hradby v pozici na svahu neudrželo a kde je s ním hypoteticky opět spojována níže položená mohutná opuková destrukce (*Durdík – Frolík, rkp.*). Kamenné čelo výše položené starší hradby bylo později v úseku při východní západní zdi velkého nádvoří znovu využito a dozděno opukovými bloky na maltu. Protože tato situace byla zastižena pouze na jediném místě a nenacházíme k ní další analogie, není možné se k ní vyjádřit v širších souvislostech. Materiál z výzkumu 80. let byl zatím prezentován jen dílčím výběrem, vážícím se k nejstarším situacím. Keramické soubory z dřívějších etap výzkumu rovněž nebyly dosud zpřístupněny. S definitivním uzavřením problematiky geneze opevnění v místech dnešního Lobkovického paláce je tedy nutné vyčkat do doby, kdy bude zpracován materiál, shromážděný k tomuto tématu během jednotlivých etap výzkumu a umožněno tak propojení získaných informací, často možná pro poznání základních vývojových etap Pražského hradu nezastupitelných.

3. HRADČANSKÁ OSTROŽNA A PROMĚNY JEJÍHO OPEVNĚNÍ V ČASE

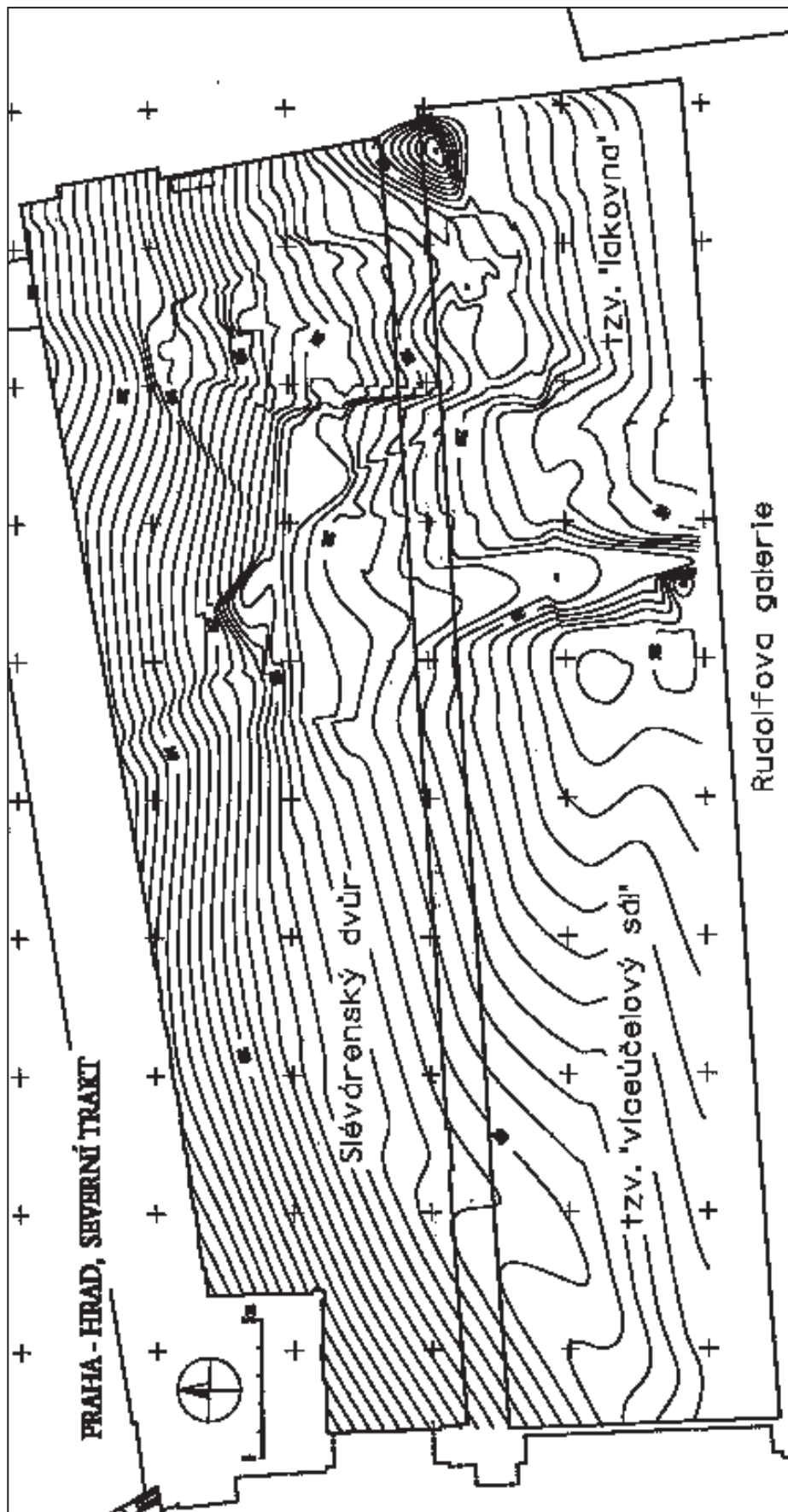
3.1. TERÉNNÍ KONFIGURACE.

POZNÁMKY K MAPOVÁNÍ PŮVODNÍHO GEORELIÉFU HRADČANSKÉ OSTROŽNY

Základním východiskem studia geneze fortifikačního systému je morfologie lokality, neboť terénní konfigurace je faktorem, který ovlivňuje volbu místa pro založení opevněného sídla a situování jednotlivých fortifikačních prvků. Ty se v případě ostrožných poloh, k nimž náleží Pražský hrad (foto 25; obr. 2), často vážou na hrany ostrožny a respektují či využívají přirozené anomálie v utváření povrchu. Možnosti a výsledky výzkumu opevnění a jeho vývojových fází jsou proto do značné míry závislé na míře poznání terénního reliéfu v době před vybudováním fortifikačního systému. V případě dlouhodobé a složité geneze takového komplexu historických struktur, jaký představuje Pražský hrad, je postižení původní terénní konfigurace velmi komplikované, v jednotlivých částech areálu hradu se kromě toho podmínky pro její rekonstrukci značně odlišují. V centrální části ostrožny lze původní úroveň podloží (chápáno včetně půdního pokryvu) sledovat nebo rekonstruovat poměrně snadno, neboť přirozený terén vystupuje většinou až k současnému povrchu. Naopak obtížně mapovatelné, v závislosti na intenzitě historických stavebních aktivit, jsou hrany a svahy ostrožny a především západní část areálu, tedy právě místa, jejichž znalost je pro poznání celkové geneze opevnění nepostradatelná. Studium obou témat – původní morfologie i problematiky vývoje fortifikace – se tak zaměřuje na řešení obdobných otázek a do značné míry se prolíná.

Guthovy (1934, 692–693) poznatky o morfologii hradního ostrohu nebyly dosud významněji překonány. Ostroh je tvořen úzkým, nepravidelně tvárněným skalnatým hřbetem, vybíhajícím z hradčanského návrší, od něhož byl kdysi v místech dnešního vstupu do Hradu oddělen hlubokou přirozenou strží. Severní svah klesal bez výraznějších anomálií strmě k potoku Brusnici, jižní svah byl mírnější a více pročleněný. Výrazným útvarem zde byla především rokle, zasahující do ostrožny z jihovýchodu. Využívaná plocha ostrožny dosahovala rozlohy cca 5 ha (zahrnuty nejsou osídlené polohy na jižním svahu vně opevnění), centrální areál spolu s východní částí zaujímal necelé 4 ha.

Za poslední desetiletí archeologického výzkumu v hradním areálu se zmnohonásobil počet bodů, ve kterých byla zachycena úroveň podloží (*Hrdlička 1996*, map. listy č. 213, 214, 241, 242), pro některá místa jsou k dispozici i údaje geologické. Přesto není toto pokrytí plochy dostatečné. Poznání přirozeného georeliéfu komplikuje především nestejně hustota a asymetričnost rozložení dokumentačních bodů, logická v intenzivně se vyvíjejícím, místy hustě zastavěném (rozlehlé palácové stavby, víceúrovňové podsklepení budov, fortifikace, systémy inženýrských sítí) a k tomu morfologicky členitém prostoru. Mimoto na rozsáhlých plochách již není původní úroveň terénu dochována, což u osamocených bodů nemusí být vždy rozpoznatelné. Je zřejmé, že interpretovat genezi historického nadloží a určit jeho bázi je tím obtížnější, čím

OBR. 37. SEVERNÍ TRAKT – VRSTEVNICOVÁ REKONSTRUKCE POVRCHU OSTROŽNY PŘED VÝSTAVBOU DŘEVOHLINĚ HRADBY. DIGITALIZACE P. FLAŽIK. – NORDTRAKT – REKONSTRUKTION DER HÖHENLINIEN DER OBERFLÄCHE DES BERGSPONS VOR DEM AUFBAU DER HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG. DIGITALISIERUNG P. FLAŽIK.

menší je rozsah a čím řídkší je rozložení poznaných ploch. V případě bodových a izolovaných zjištění je míra spolehlivosti interpretace často nízká.

Identifikace původního přirozeného povrchu ostrožny je nesnadná také vzhledem k tomu, že značnou část nadloží tvoří svahoviny či antropogenní činností přemístěné podloží, které často nelze od sebe rozlišit. Z detailněji prováděného souběžného výzkumu různých přírodovědných disciplin nadto vyplývá (*Boháčová 1998e*, IV/2–4), že makroskopická pozorování jsou nedostatečná a že bezpečně potvrdit nebo vyvrátit přítomnost antropogenních aktivit může pouze souběžná analýza různých přírodovědných oborů. Úroveň povrchu podloží, která je mapována, nebývá většinou ani přesněji definována (např. kóty včetně svahovin a půdního pokryvu), chybí i stanovení velikosti možných odchylek, vyplývajících z nejednoznačných údajů.

Absence některých bodů či nesprávná interpretace podloží může výsledný obraz výrazně zkreslit. Na mnohých a současně z hlediska vývoje osídlení hradní ostrožny klíčovými místech, k nimž náleží především prostor jižní rokle a plocha tzv. západního předhradí s přílehlými svahy, nebudeme zřejmě ani v budoucnosti schopni opustit rovinu hypotéz. Přitom právě pro studium takových témat, jakými jsou nejen průběh opevnění, ale i možnosti sídelního využívání a otázka hierarchizace jednotlivých částí areálu, má znalost původního utváření ostrožny základní význam. I z těchto důvodů je třeba prvé pokusy o zmapování georeliéfu (výseky centrální části jižního – *Herichová 1996* – a severního svahu ostrožny – obr. 37) soustavně doplňovat a verifikovat (*Boháčová 1998c*).²

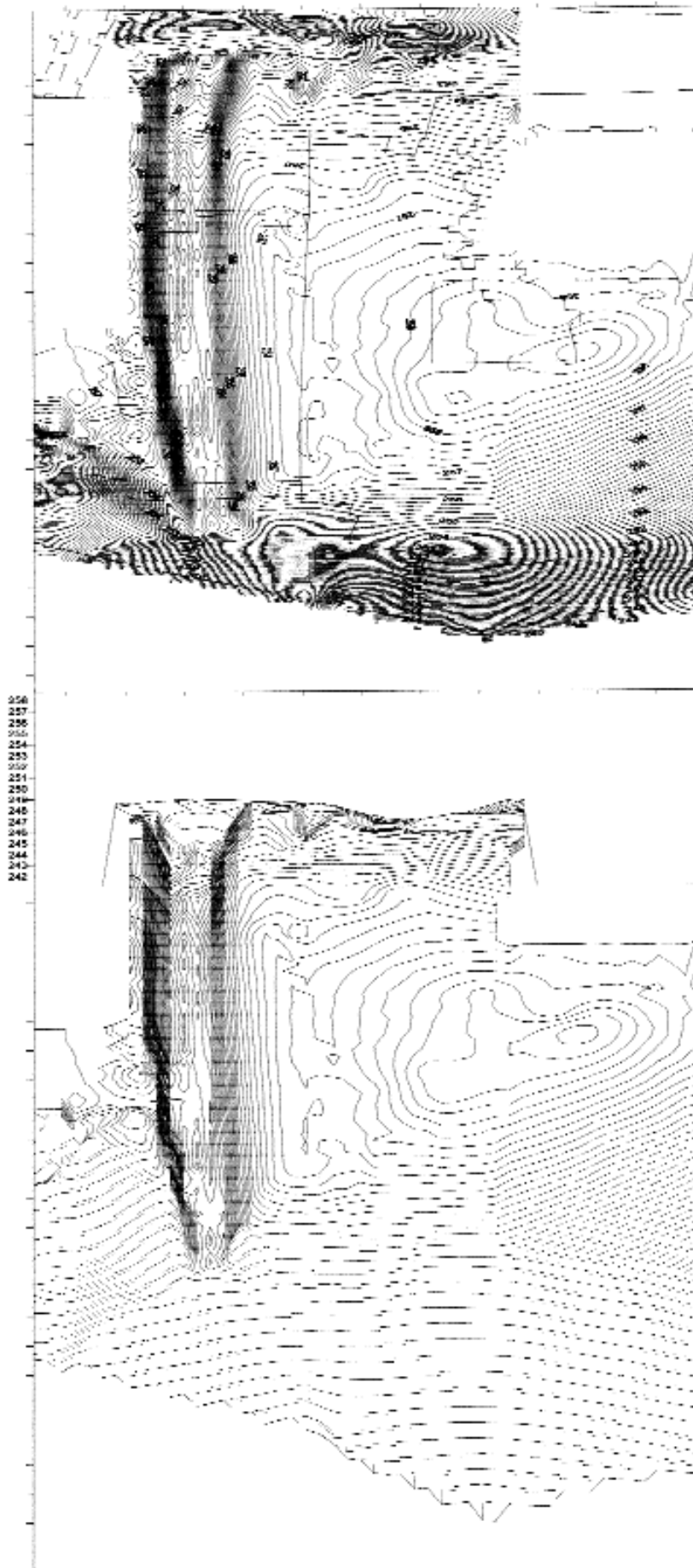
² V době závěrečné korektury tohoto textu února 2001 vyšel článek *J. Frolíka (2000, 103–104, 113–114)* zpochybňující mj. některé poznatky týkající se rekonstrukce georeliéfu v jihozápadní části III. hradního nádvoří a s ní související problematiky hlavního vstupu do hradního areálu publikované v citované stati (k poslední uvedené otázce viz také kap. 4.1.2. s pozn. 7). Autor v rovině obecné a teoretické shodně s mým přístupem vnímá objektivní obtíže při mapování původního terénu ve specifických podmínkách geneze Pražského hradu, ke sporu nedochází ani pokud jde o proklamované základní zásady metodiky rekonstrukce georeliéfu. Odmítá však výslednou podobu rekonstruovaného georeliéfu pro jihozápadní část III. nádvoří, která dle jeho názoru vychází z 5, respektive 6 bodů (*Frolík 2000, 103, 113, 310*; pozn. 11, 12, 314; pozn. 95, 96 – v autorově textu jako 94, 95).

Rekonstrukce původního terénu v jihozápadní části III. nádvoří (tj. výzkumy dotčená plocha těsně severně a východně výběžku s oktagonální kaplí) je opřena o výpověď 9 dokumentačních bodů v ploše cca 600 m² (bereme-li v úvahu pouze kóty podloží nedosahující vrstevnice 257 m n. m. jsou to body 2, 3, 4, 6, 37, 38, 39, 49, 50) a o další 3 údaje z bezprostředně navazujících ploch, kterými jsou prostor pod Oktagonální kaplí a prostor tzv. románského bastionu (body 26, 27, 32). Z rozmístění bodů je zřejmé, že pro rekonstrukci situace klíčové polohy v jihozápadní části III. nádvoří jsou údaje, které přinášejí, dostačující. S výslednou podobou rekonstrukce a se situováním hrany svahu ostrožny v této ploše navíc korespondují i údaje další terénní dokumentace pořízené během výzkumu III. nádvoří i přílehlého prostoru pod Oktagonální kaplí, která většinou ve značných hloubkách původní terén v jižní části zkoumaných ploch ani nezastihuje (srov. obr. 13).

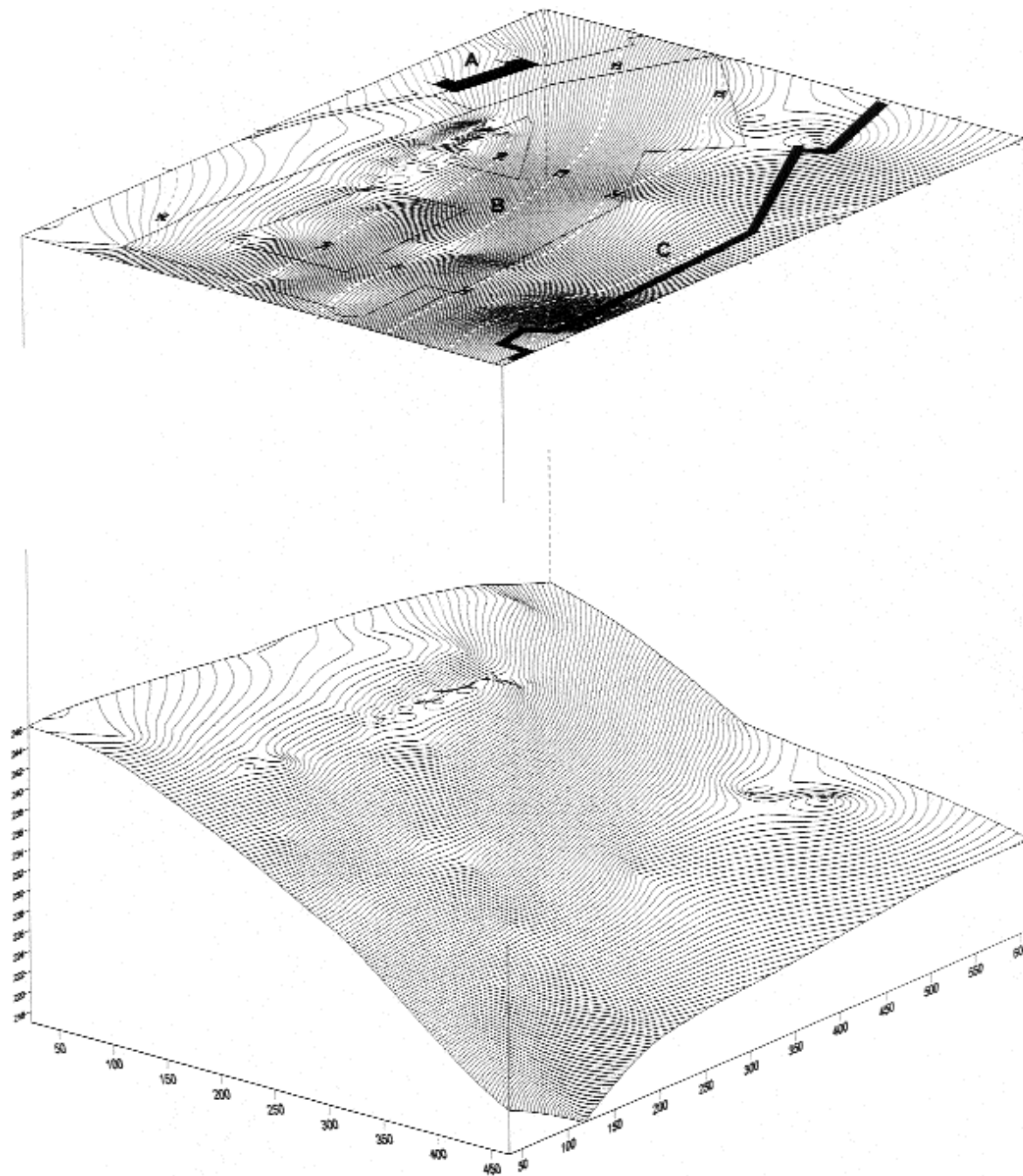
Izolované dokumentační body s malou výpovědní hodnotou (body 33, 34, 35 při jižní hraně jižního křídla a především naprosto osamocené body 19 a 40 v prostoru II. nádvoří), ležící ve značné vzdálenosti od diskutovaného prostoru, které celkovou rekonstrukci vrstevnic přirozeného terénu ve střední části ostrožny doplnily, podobně jako výsek průběhu vrstevnic v podsklepené a tedy velmi obtížně mapovatelné části jižního křídla západně středního traktu, který byl převzat z dříve publikovaného výstupu (*Herichová 1996*, obr. 2 – bez identifikace použitých bodů), již její podobu v jihozápadním rohu III. nádvoří významněji neovlivňují. Námitky *J. Frolíka* se týkají vlastně jiného prostoru a ve vztahu k jihozápadnímu rohu III. nádvoří je nelze považovat za opodstatněné.

Jiným problémem je nejasný a zvláště obtížně dokumentovatelný průběh hrany ostrožny mimo plochu III. nádvoří, západně tzv. románského bastionu, kde můžeme hypoteticky uvažovat o více variantách. Pro testování těchto hypotéz však nemáme k dispozici dostatek pramenů, případně dříve získané prameny nebyly dosud dostatečně zpracovány a vyhodnoceny.

V rámci svého příspěvku uveřejňuje *Frolík* také celkovou rekonstrukci původního reliéfu ostrožny doplněnou o vymezení obtížně mapovatelných míst (*Frolík 2000, 113*). Ta ale není provázena žádnou další dokumentací, ani odkazem na archivní materiál. Její výpověď nelze vztáhnout k základní topografické situaci a nelze ji žádným způsobem ověřit. „Bílých míst“ je však na ploše hradního areálu celá řada a vezmeme-li jako základní klíč k jejich identifikaci rozsah ploch poškozených mladšími stavebními zásahy (např. příkopy v areálu někdejšího západního předhradí, jižní a severní trakt), rozhodně se již při zevrubném pohledu s polohami vyznačenými na citované kresbě významněji nekryjí.

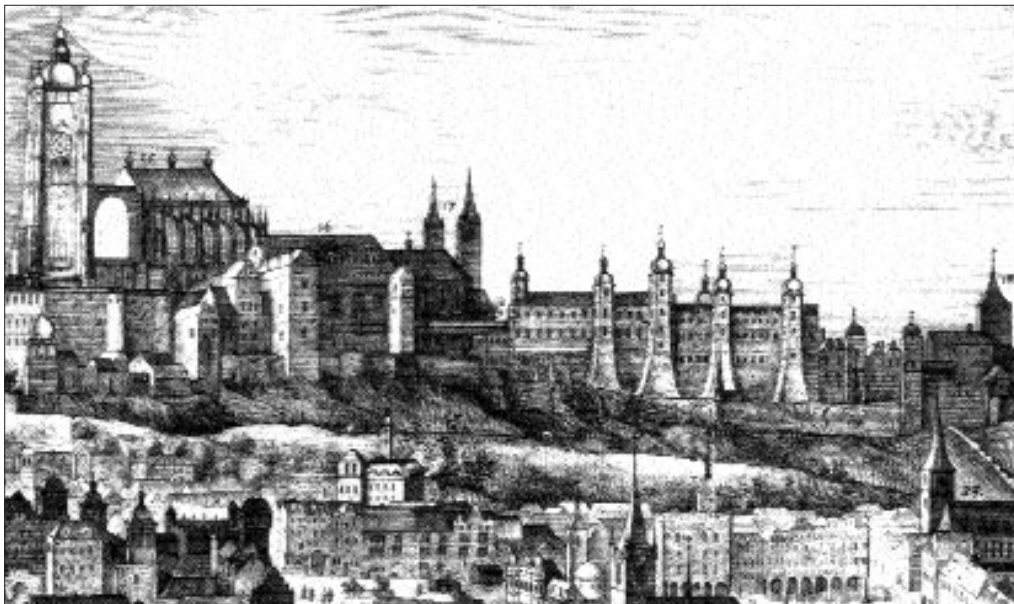
OBR. 38. ZÁPADNÍ ČÁST III. NÁDVORÍ A PŘILEHLÝ PROSTOR STŘEDNÍHO TRAKTU. REKONSTRUKCE PŮVODNÍHO POVRCHU OSTROŽNY S PROSTOREM PROLÁKLINY NA SEVERNÍM SVAHU, RELIKTEM NEJSTARŠÍHO PŘIKOPOVITÉHO ÚTVARU V JEJÍM ZÁPADNÍM SOUSEDSTVÍ A IDEÁLNÍ REKONSTRUKCÍ PŘÍKOPU PŘED PŘÍČNÝM DŘEVOHLINITÝM OPEVNĚNÍM. DIGITALIZACE M. KRÉMEN. (BLÍŽE BOHÁČOVÁ 1998C). – WESTTEIL DES III. BURGHOFES UND ANGRENZENDER TEIL DES MITTLEREN TRAKTS. REKONSTRUKTION DER URSPRÜNGLICHEN OBERFLÄCHE DES BERGSPORNS MIT EINER SENKE AM NORDHANG, EINEM RELIKT DES ÄLTESTEN GRABENÄHNLICHEN GEBILDES WESTLICH DER SENKE UND EINER IDEALEN REKONSTRUKTION DES GRABENS VOR DER QUERLIEGENDEN HOLZ-ERDE-MAUER. DIGITALISIERUNG M. KRÉMEN. (FÜR NÄHERE ANGABEN S. BOHÁČOVÁ 1998C).

OBR. 39. LOBKOVICKÝ PALÁC – MODEL PŮVODNÍHO POVRCHU OSTROŽNY S PŘÍKOPOVITÝM ÚTVAREM. DIGITALIZACE M. KŘEMEN. (BLÍŽE BOHÁČOVÁ 1998C).
 – LOBKOWITZER PALAST – MODELL DER URSPRÜNGLICHEN OBERFLÄCHE DES BERGSPORNS MIT EINEM GRABENÄHNLICHEN GEBILDE. DIGITALISIERUNG
 M. KŘEMEN. (FÜR NÄHERE ANGABEN S. BOHÁČOVÁ 1998C).

Jednoznačnou se dnes jeví situace v západní části dnešního III. nádvoří, kde se rozkládala minimálně členitá vyvýšenina (obr. 38; srov. *Boháčová 1998c*, 680–681, obr. 5A, 687).³ Její svahy se podle poznatků z výzkumu III. nádvoří, severního traktu a z jižní části ostrožny skláněly mírně k západu, jihu i severu. Obtížně lze sledovat přirozený

³ U obr. 5A citovaného textu prosím čtenáře o opravu následujících údajů: u kóty podloží bodu 39 zadán chybně údaj 255,34 namísto 256,04 m n. m.; body 7–11 odečtené z řezu v délce 13 m vedeného příčně hradebním tělesem byly při technickém zpracování omylem posunuty o 5 m jižně (vzhledem k situování řezu vůči ostrožně však tato skutečnost celkovou rekonstrukci neovlivnila); v legendě zaměněno písmeno F a G.

OBR. 40. JIŽNÍ SVAH OSTROŽNY. VÝSEK ZE SADELEROVA VYOBRAZENÍ PRAŽSKÉHO LEVOBŘEŽÍ K R. 1606. – SÜDHANG DES BERGSPORNS. AUSSCHNITT AUS SADELEERS ABBILDUNG DES LINKEN PRAGER MOLDAUFERS AUS DEM JAHRE 1606.

povrch jižního svahu. Průběh vrstevnic v jižní části ostrožny je v zásadě respektován linií opevnění i pozdější zástavby. Je tomu tak pravděpodobně i západně dnešního středního křídla, kde se vrstevnice podle rekonstrukce povrchu podloží, podobně jako v protilehlé severní části, stáčejí více směrem ke středu ostrožny. Tato situace může naznačovat složitější geomorfologii západní části areálu, např. i možný a dosud nepředpokládaný přírodní předěl či určité zúžení ostrožny západně hlavní linie opevnění raně středověkého hradu. Údaje, na jejichž základě byl průběh vrstevnic jihozápadně dnešního středního křídla rekonstruován, jsou ale značně sporadické. Tato místa byla v minulosti dotčena rozsáhlými stavebními zásahy: podélnou zástavbou při jižní hraně ostrožny a hlavním příčným opevněním opakovaně v těchto místech obnovovaným. Ve velké části tohoto prostoru není tedy původní úroveň terénu dochována nebo je obtížně rozpoznatelná. Předpokládaný průběh vrstevnic je třeba dále ověřovat. Odpovídá si-li Guthově domněnce o maximální šíři ostrožny v prostoru mezi dnešním II. a III. nádvořím, komplikuje ale úvahy o příhodnosti polohy v západní části areálu k osídlení a dokonce o možném nejstarším těžišti sídlení v západní a přilehlé střední části lokality (Frolík – Smetánka 1998, 301). Tento problém je za současného stavu našich vědomostí a bez detailního vyhodnocení dříve získaných pramenů neřešitelný.

V prostoru III. hradního nádvoří se jižní svah obloukovitě stáčí k severu. Ve východní části nádvoří je totiž narušen známou příčnou roklí, která tvoří výrazný předěl ostrožny. Nově získané poznatky z tohoto prostoru, jejichž propojením s údaji geologickými vznikl vrstevnicový plán jižní části hradního svahu (Herichová 1996, obr. 2), naznačují, že rokle se otvírá jihovýchodním směrem a vytváří pod hlavním hřebenem ostrožny menší plošinu. Východně od rokle se hřeben ostrohu značně zužuje a jižní svah svírá spolu s příkrým svahem severním poměrně úzký prostor, jehož šíře dosahuje např. přímo za závěrem katedrály jen několik desítek metrů. Dále k východu, až k Opyši, kde se ostrožna uzavírá, pokračuje její hrana a zřejmě i svah (vyloučíme-li možný přirozený původ příkopovitého útvaru dokumentovaného ve východní části Lobkovického paláce) bez výraznějších anomálií (obr. 39). Utváření terénu při západním okraji rokle není detailně poznáno. Doložen je menší úsek příkopovitého útvaru pod jižní částí Býčího schodiště v jihovýchodním rohu III. nádvoří, který může mít svůj počátek rovněž v přírodní roklí, stejně tak však může být útvarem antropogenním. V každém případě

FOTO 25. VÝCHODNÍ ČÁST HRADČANSKÉ OSTROŽNY S PRAŽSKÝM HRADEM V POHLEDU OD SEVEROVÝCHODU. STAV 1996. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – ÖSTLICHER TEIL DES HRADSCHINER BERGSPORNS MIT DER PRAGER BURG, VON NORDOSTEN GESEHEN. STAND 1996. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

je situace v této části ostrožny nejasná a těžko dokumentovatelná. Na druhé straně variabilní pročleňování a místy mírnější sklon terénu, patrný rovněž z ikonografických pramenů (obr. 40; foto 27), činily jižní svah přístupnějším. Jako takový byl také, alespoň v raném středověku, i využíván, ať již k sídlení či k jiným aktivitám. Tato skutečnost je doložena právě pro střední partii jižního svahu, tedy pro blízké okolí jižní rokle, na jiných místech byl naopak zřejmě dosti neschůdný (Čiháková 1999, 11).

Obtížně dostupná byla prudká strana severní. V době založení Hradu byl zářez potoka Brusnice hlubší než dnes. Strmý svah vymezující areál ostrožny od severu byl méně členitý než svah jižní, byl však rovněž rozbrázděn. O jeho nestabilitě a terénních sesuvech v těchto místech jsme informováni prostřednictvím historických pramenů i archeologicky získaných poznatků (FRB II, 123; Boháčová – Frolík – Žegklitz 1988, 34). Vzhled severního svahu ilustruje i zmíněná proláklina, nejspíše drobná pramenná pánev, vybíhající z prostoru někdejších císařských koníren, tzv. víceúčelového sálu. Obdobné útvary jsou pozorovatelné na jižním svahu Jeleního příkopu i v současnosti (foto 26). Detailně však dosud morfologii této oblasti neznáme.⁴

Původní přírodní poměry plochy, označované jako západní předhradí, byly již v průběhu 13. stol. zcela proměněny budováním příkopů středověkého fortifikačního systému. Z nich nejzápadnější vznikl v místě předpokládané mohutné přírodní rokle, která oddělovala ostrožnu s panovnickou rezidencí od rozlehlého hradčanského návrší. Rekonstruovat v dostatečném rozsahu původní povrch této části areálu, klíčové z hlediska celkové geneze lokality, se patrně již nepodaří.

3.2. KONSTRUKCE OPEVNĚNÍ A JEHO VÝVOJ

3.2.1. POČÁTKY HRADU

Osídlení ostrožny před výstavbou nejstarší dřevohlinité hradby dokládají pro centrální a východní část ostrožny zmíněné stratigraficky starší situace, provázené početnými zlomky, a rovněž analýzy archeobotanické. Podle nich je míra intenzity využívání ostrožny člověkem vysoká od doby uložení nejstarších horizontů a dlouhodobě stabilní (Čulíková 1998; 2001).

Z prvků fortifikačního systému, který mohl být užít pro opevnění ostrožny v nejstarších dobách jejího osídlení, je doložen pouze příkop. Jeho část byla zachycena pod severním úsekem pozdější hlavní příčné fortifikace, mezi ústřední částí a plochou tzv. západního předhradí. Detailní průběh tohoto útvaru mimo prostor severního traktu

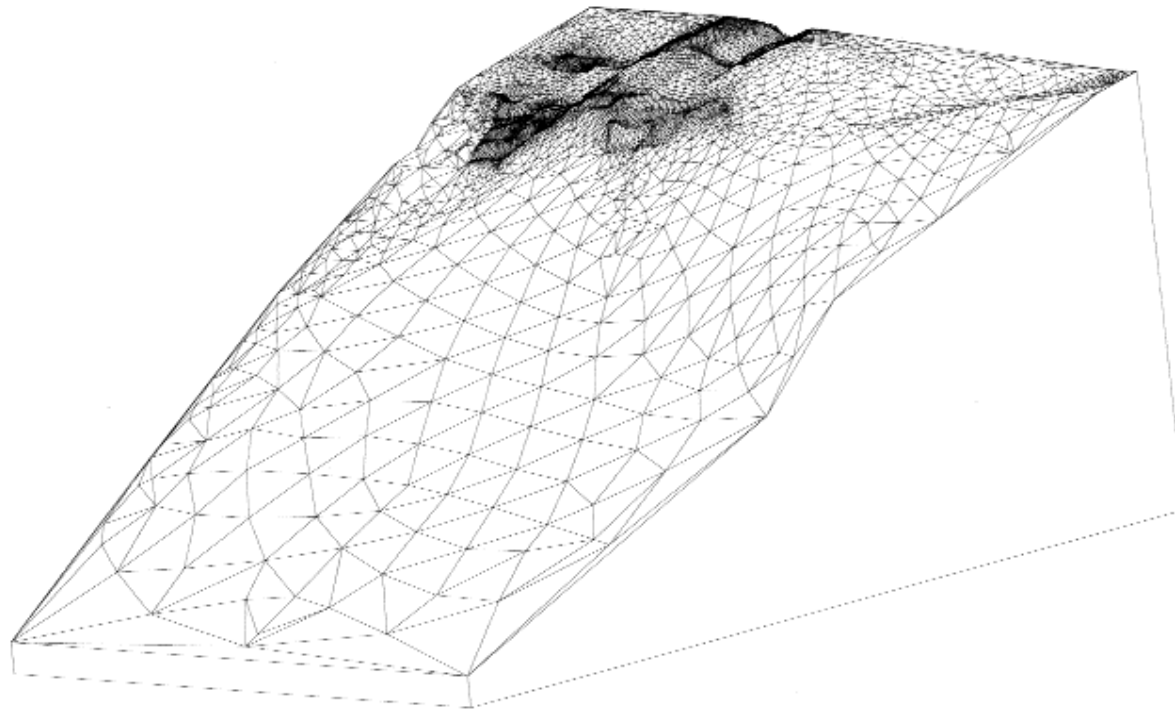
⁴ V nečekané hloubce několika metrů od současného povrchu bylo např. v r. 1987 zastiženo podloží při severozápadním okraji Jiřského nám. (253,10–30 m n. m. – Frolík 1989, 165).

FOTO 26. PRAHA – HRAD, JIŽNÍ SVAH JELENÍHO PŘÍKOPU. STAV 1996. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, SÜDLICHER ABHANG DES HIRSCHGRABENS. STAND 1996. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

(císařských koníren a přilehlého dvora), kde podle rekonstrukce povrchu vyústuje na severní hraně ostrožny, není znám (obr. 37 a 41). Analogický objekt v obdobné stratigrafické pozici při východním cípu návrší v areálu Lobkovického paláce vyklišuje při jižní hraně ostrožny, avšak ani zde neznáme jeho další průběh k severu či severovýchodu (obr. 39). Příkopy mohly navazovat na útvary přírodní. Taková možnost se vzhledem k nepravidelnému tvaru i poloze při hraně ostrožny nabízí zejména u východního z nich. Zatímco v severním traktu jde o souměrný objekt se zaobleným profilem, nepravidelný útvar na východě se strmým vnitřním svahem může být i přirozeného původu. To ovšem nevylučuje jeho dodatečnou úpravu a využití jako obranného prvku. Dokumentované a dochované úseky jsou ale natolik torzovité, že je obtížné tyto otázky posuzovat. Minimální rozsah odkryvu ve východní části ostrožny, stejně jako nalezová situace v severním traktu, kde je třeba počítat s výraznými terénními úpravami v souvislosti s budováním následně dřevohlinité hradby, nedovolují řešit otázku využití materiálu získaného hloubením či úpravami každého z těchto objektů.

Doprovodné dřevěné ohrazení příkopu v severním traktu, které vzhledem k relikvům dřev nalezených na bázi objektu předpokládáme, mohlo mít více podob. Jednou z možností je řídka řada kúlů propojených vodorovnými prvky. Takovou byla zřejmě konstrukce ve východním sousedství tohoto objektu, jejíž stopy v podobě žlábků a drobných kúlových jamek však nelze jednoznačně stratigraficky přiřadit pouze jedné konkrétní situaci. Žlábek zachycený východně příkopu ve vzdálenosti 280–300 cm (obr. 20) od jeho hrany nemůže vzhledem ke své poloze souviset se zadní stěnou hradby starší

OBR. 41. REKONSTRUKCE PŮVODNÍHO POVRCHU OSTROŽNY PŘED VÝSTAVBOU DŘEVOHLINITÉ HRADBY VE VÝSEKU SEVERNÍHO TRAKTU ZOBRAZENÉM NA OBR. 37 A K NĚMU PŘÍLEHLÉMU SVAHU JELENÍHO PŘÍKOPU. SITUACE PŘIROZENÉ PROLÁKLINY A RELIKTY NEJSTARŠÍHO PŘÍKOPU. DIGITALIZACE P. FLAJŽÍK. – REKONSTRUKTION DER URSPRÜNGLICHEN OBERFLÄCHE DES BERGSPORNS VOR DER ANLAGE DER HOLZ-ERDE-MAUER IM SELBEN AUSSCHNITT WIE IN ABB. 37 UND DES ANGRENZENDEN HIRSCHGRABENS. LAGE DER NATÜRLICHEN SENKE UND RELIKTE DES ÄLTESTEN GRABENS. DIGITALISIERUNG P. FLAJŽÍK.

a pravděpodobný není ani vztah k fortifikaci mladší. Uvažovat lze tedy o ohrazení, které mohlo být buď součástí prvotní fortifikace, nebo náleželo k některému z nejstarších horizontů sídlištní zástavby. Žádné stopy po konstrukci typu dřevohlinité hradby, která by takové ohrazení provázela, nebyly rozpoznány. Mohly být pohlceny výstavbou následného opevnění, vzhledem k nálezové situaci není však reálné, že by příkop byl prováděn zemním násypem s parametry blízkými tomuto opevnění.

V místech pravděpodobného vyklínění příkopu na severní hraně ostrožny byla v nejstarší stratigrafické pozici dokumentována torza řady kůlových jamek (obr. 24; foto 18). Ani interpretace této situace nemůže být definitivní vzhledem k minimálnímu rozsahu plochy, na níž byla zjištěna, i vzhledem ke stavu jejího dochování. Hypoteticky je možné jamky spojovat např. s jinak nedoloženou obvodovou palisádou, o jejíž existenci v nejstarších fázích vývoje opevněného areálu lze uvažovat. Potvrdit takový předpoklad mohou však pouze zatím neexistující nálezy obdobného charakteru z dalších míst ostrožny. Poloha jamek (kromě reliktu kůlové jámy doložené na hraně S II), které jsou situovány v místech předpokládaného vyústění výše popsaného příčného příkopovitěho útvaru, navozuje však spíše souvislost s tímto objektem. Jamky mohly náležet konstrukci, uzavírající tento příkop od severu.

Dokumentované zvrstvení výplní obou nejstarších příkopovitých útvarů vypovídá o tom, že jejich zánik nebyl zcela jednorázový, nelze jej však považovat ani za dlouhodobý. O rychlejším zaplnění dolních partií svědčí vrstvy přemístěného podloží. To je v případě příčného příkopu v centrální části na řezu X částečně překryto hlinitou vrstvou, jejíž vztah k sídelním aktivitám prokazují četné keramické zlomky, které obsahovala, ale jejíž genezi nelze jednoznačně určit. V dalších dokumentovaných výsecích téhož objektu (XB, II/91 – *Boháčová 1996c*, příl. II, obr. 15 a 18) se však tato vrstva neprojevuje. Vzhledem k nálezové situaci lze zánik objektu spojovat i s vršením hlinitého tělesa hradby nebo s terénními úpravami, které mu předcházely. Útvar ve východní části, v areálu Lobkovického paláce (*Boháčová – Frolík 1991*, obr. 3), byl dále

vyplňován souvrstvím, jež lze interpretovat jako přemístěné vrstvy sídlištního charakteru, snad sesuté z vyšší polohy.

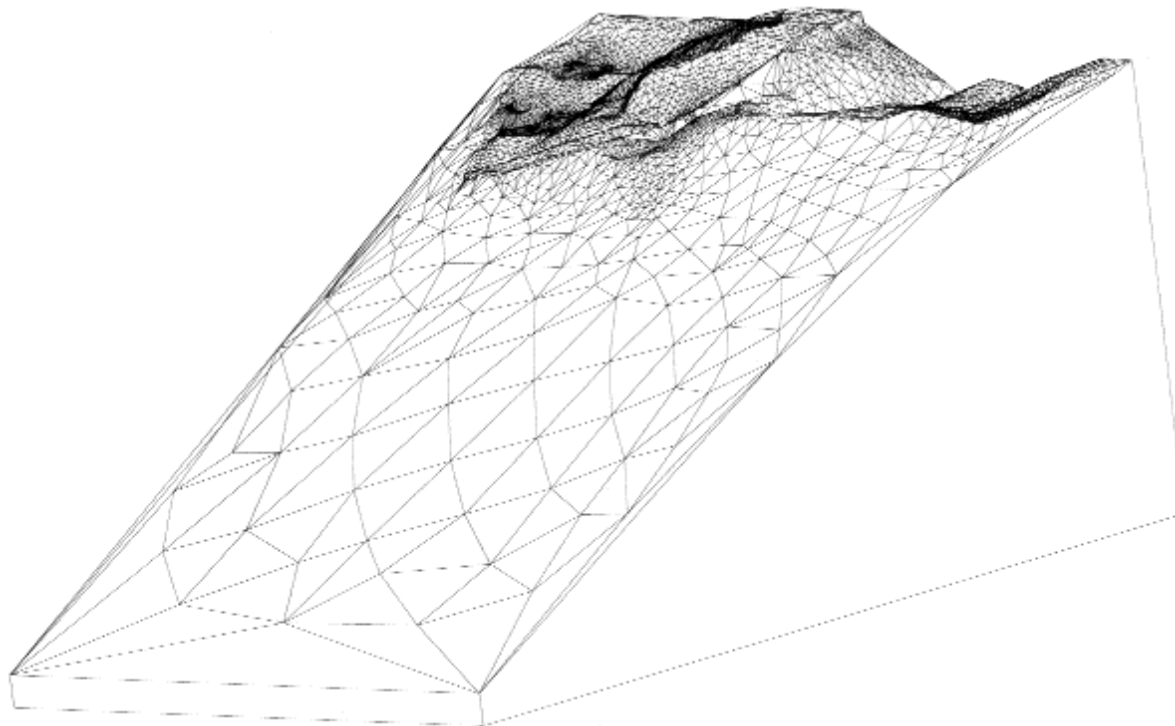
Přirozenou ochranou osídlené ostrožny byly její svahy a příčná rokle v místech dnešního hlavního vstupu do hradního areálu, oddělující její východní, výrazněji pro členěnou část, využitou k vybudování mocenského ústředí, od ploššího návrší, které se rozkládalo dále od rokle k západu. Zejména morfologicky členitý a v některých partiích zřejmě i povlovný svah jižní však ochranu sídla dostatečně nezajišťoval. Spolu s popsány příkopovitými útvary, přetínajícími příčným směrem ostrožnu, mohla v nejstarších fázích života hradu lokalita, výhodně situovaná z hlediska obrany, chránit i jen dřevěná hradba. O ní však lze vzhledem k nálezové situaci Pražského hradu uvažovat jen v rovině hypotézy.

3.2.2. PRVÁ ZNÁMÁ HRADBA

Starší fáze dřevohlinitého opevnění je na všech zkoumaných místech (viz výše dokládané nálezy – někdejší císařské konírny, slévárenský dvůr, III. nádvoří, Starý královský palác a k němu od severu přiléhající arkády, Lobkovický palác, Opyš) tvořena hlinitým násypem zpevněným roštovou konstrukcí a čelní kamennou stěnou. Tento konstrukční typ lze považovat za charakteristický pro nejstarší známou hradbu hradního opevnění. Svými parametry odpovídá základním rysům stavebních technik, objevujících se ve velkomoravském prostředí a ve stejné době či o něco později i v Čechách (srov. *Procházka 1986*, 178–184). Příčné rameno hradby bylo provázeno příkopem.

Podélné části opevnění zachycujeme na hraně ostrožny, tj. v prostoru přechodu mezi mírně svažitém terénem jejího hřebenu a příkřejšími svahy (interval svahu mezi cca 15 a 30 stupni). Celková šíře tělesa hradby kolísá mezi 500 a 600 cm, šíře čelní stěny se pohybuje většinou v rozmezí několika málo desítek centimetrů, výjimečně přesahuje 100 cm. Kamenné čelo je zejména v jihozápadní části dnešního III. nádvoří dochováno v unikátním rozsahu (přes 20 m). V jeho lici jsou patrné otvory po dřevěné výztuži, která prostupovala celou mocností čelní stěny. Zakomponování břeven do čelní stěny je doloženo na většině zkoumaných míst. Rošt je jednosměrný, břevna jsou kladena v nevelkých horizontálních odstupech a kumulují se (či jsou lépe dochována?) zejména na bázi hlinitého násypu. Příčné prvky se vyskytují sporadicky. Ve všech *in situ* ověřovaných případech bylo pro výztuž užíváno dřeva z dubu, výjimečně se setkáváme i s rozsochatými částmi stromu. Stav dochování dřev nedovoluje získat přesné údaje o konstrukci roštu. Horizontální vzdálenosti břeven spodních úrovní však zřejmě nepřesahují 0,5 m, často jsou dřeva ukládána těsně vedle sebe nebo se i přímo dotýkají. Také původní výškové intervaly mezi jednotlivými rošty lze vzhledem k slehnutí zeminy obtížně stanovit. Břevna na sebe někdy i dosedají, většinou se mocnost násypu mezi jednotlivými úrovněmi roštu pohybuje mezi 10–30 cm. Zbytky roštu byly zjištěny i ve svrchních dochovaných partiích tělesa na severním svahu. Relikty fortifikace zde však nepřesahovaly výšku 1 m.

K otázce technického řešení zadní stěny staršího opevnění výzkum nepřinesl nové průkazné doklady, vzhledem k analogiím z jiných lokalit a z výzkumu v prostoru Opyše (kde je ale konstrukce stěny doložena jen pro fázi mladší) můžeme snad na některých místech uvažovat o stěně z horizontálních prvků, držené kůly. Linie zadní stěny není vždy jednoznačně zřejmá, občas však její průběh indikují podélná břevna, objevující se někdy, ne však výlučně, právě v zadní části hradby. Jinde, např. na příkřejším severním svahu ostrožny, lze předpokládat absenci vnitřní stěny (srov. *Procházka 1986*, obr. 1: 13). Vzhledem k dostatečnému převýšení terénu by kamenné čelo i při mírném zešíkmení koruny opevnění v podobě rampy dosahovalo třímetrové výše, která bývá předpokládána pro tento typ hradby jako minimální. Takovému řešení nasvědčuje např. i situace výzkumu pod oktogonální kaplí, kde na starší hradební těleso přímo naseda-

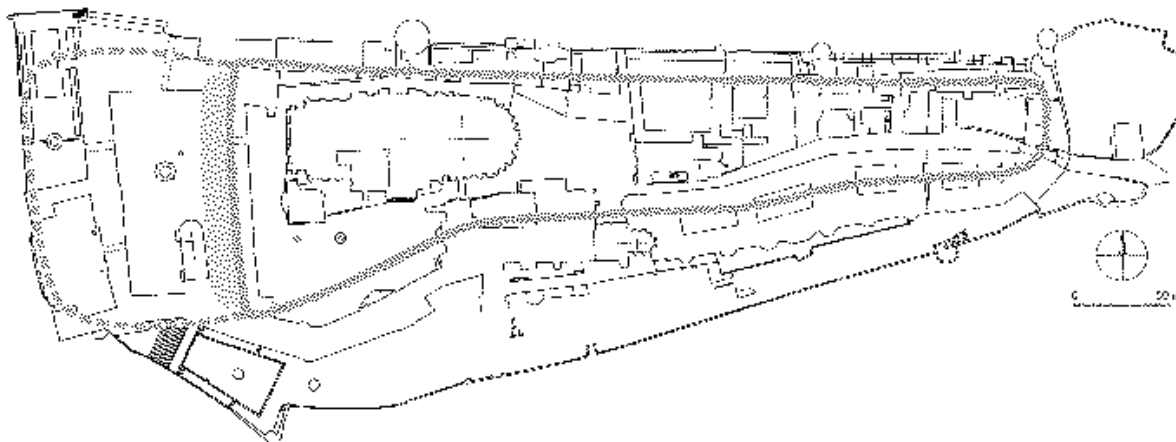

OBR. 42. REKONSTRUKCE PŮVODNÍHO POVRCHU OSTROŽNY (V ROZSAHU JAKO NA OBR. 41). SITUACE RELIKTŮ STARŠÍ HRADBY S PŘÍKOPEM. DIGITALIZACE P. FLAJŽÍK. – REKONSTRUKTION DER URSPRÜNGLICHEN OBERFLÄCHE DES BERGSPORNS (WIE IN ABB. 41). LAGE DER RELIKTE DER ÄLTEREN MAUER MIT EINEM GRABEN. DIGITALISIERUNG P. FLAJŽÍK.

jí středohradištní sídlištní situace (dle výpovědi drobných kúlových jamek i objektů v primárním uložení – *Boháčová 1992*; obr. 32).

V prostoru III. nádvoří náleží starší fázi opevnění konstrukce s čelní kamennou stěnou a roštovou jednosměrnou konstrukcí – tzv. *hradba břetislavská*. Na jižním svahu nebyla zadní stěna opevnění dokumentována, její přibližnou polohu indikují, alespoň v jihozápadní části III. nádvoří v místech jen mírně svažitého terénu, podélná břevna uložená ve vzdálenosti 550 cm od čelní plenty a absence dřevěných prvků severně od linie břevny vytyčené (obr. 5B; 13).

Unikátní je příklad pravoúhlé dubové konstrukce na severním svahu, zakotvené vertikálními prvky do podlahy (foto 16, 17). Kůly a kolíky opracované do špice procházejí vydlabanými oky v půlkulatinách. Konstrukce, která je překryta jílovitou bází hradebního tělesa, sloužila nejspíše ke zpevnění nestabilního a snad i zamokřeného terénu v prostoru drobné přírodní prolákliny. Proti interpretaci tohoto systému jako části srubových staveb spjatých s osídlením (*Frolík – Smetánka 1997*, 53–54) svědčí mimo situační vazbu na těleso hradby také jeho umístění přímo v proláklině a současně na svahu (sklon kolem 20°) při hraně ostrožny. Na všech dokumentovaných místech bylo pro těleso hradby užito zeminy odpovídající svým charakterem přemístěnému místnímu podložnímu materiálu, tvořenému zvětralinami ordovických hornin s úlomky břidlic a křemenců, zcela výjimečně (např. v JZ rohu III. nádvoří) s křemennými oblázky. Není proto důvod k domněnkám, že zemina k výstavbě fortifikací byla přivážena z větší vzdálenosti. V tělese hradebních násypů nalzáme relativně početné soubory keramiky, které technologií i morfologií odpovídají horizontu keramiky zastížené ve vrstvách pod tímto tělesem (*Boháčová 1996a; 1996b*). Protože se vrstvy s nejstarší keramikou nalzájí právě jen na svazích ostrožny (jižní svah: arkády Starého paláce, Ludvíkovo křídlo, Tereziánský trakt; severní svah: slévárenský dvůr) a nikoli na jejím temeni, je pravděpodobné, že relikty osídlení, které představují, byly odstraněny nejen průběžnou

OBR. 43. PRAŽSKÝ HRAD – REKONSTRUKCE PRŮBĚHU NEJSTARŠÍHO DŘEVOHLINITÉHO OPEVNĚNÍ (PLNĚ – PROPOJENÉ ÚSEKY NEJSTARŠÍ DOLOŽENÉ HRADBY, ČÁRKOVANÉ – PŘEDPOKLÁDANÉ OPEVNĚNÍ ZÁPADNÍHO PŘEDHRADÍ. – PRAGER BURG – REKONSTRUKTION DES VERLAUFS DER ÄLTESTEN HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG (DURCHGEZOGEN: ZUSAMMENHÄNGENDE ABSCHNITTE DER MAUER, GESTRICHILT – ANGENOMMENE BEFESTIGUNG DER WESTLICHEN VORBURG).

erozí, ale především při budování mohutného fortifikačního systému. Využita k jeho stavbě byla jistě i zemina získaná při hloubení příčného příkopu lemujícího opevnění.

Opevnění bylo většinou budováno na uměle upraveném terénu, zejména založení kamenného čela byla věnována zvýšená pozornost (doloženo zakládání do mělkého žlábků nebo na horizontálně zarovnaný povrch). Na jižním svahu (v západní části III. nádvoří) vytváří upravený rostlý terén bermu o šíři 160 cm, jinde není berma dosud prokázána. Dále se svah, který opevnění lemuje, sklání již k jihu. Na jediném místě v prostoru III. nádvoří je obnažena do tohoto svahu zapuštěná, k jihu lícovaná zídka, která se dochovala ve výši 60 cm. Mohla být součástí komplikovanější konstrukce opevňovacího systému tvořené více prvky, mohla také zpevňovat svah proti erozi. Nevíme, zda se obdobná situace opakuje i na jiných místech. Dále k jihu pokračuje za menším terénním stupněm opět svah. Je zřejmě uměle upravovaný. Mohl by být i severní stěnou příkopu, existence takového útvaru však není potvrzena a podle současných poznatků není ani pravděpodobná. Východně jižní rokle, v místech pozdějšího knížecího paláce, lze o přítomnosti příkopu odůvodněně pochybovat, neboť je zde zmapována rozsáhlá část průběžně k jihu klesajícího terénu. Na severní straně ostrožny není příkop žádným způsobem doložen a není zde ani předpokládán. Situace povrchu terénu, jeho úpravy a jejich jednotlivé fáze nemohly být podrobněji na jižním svahu ostrožny sledovány. Neporušené části původního svahu zasahující pod III. nádvoří jsou překryty několikametrovými navážkami, níže byl svah dlouhodobě narušován stavební aktivitou v rámci dnešního jižního křídla Hradu.

Příčné západní rameno hradby (obr. 19; 27; 42;) mohlo být již v této své starší fázi lemováno zdvojeným příkopem, jehož dvě části podle zjištění v severním traktu odděluje předěl, převyšující jejich dno přibližně o jeden metr. Vnitřní část příkopu se při hraně ostrožny mírně stáčí k východu, obě však před jejím svahem vyklíňují. Vnější, u níž však nelze zcela vyloučit o něco mladší původ, mohla být doplněna, jak naznačuje žlábek zachycený v jejím dně, dřevěným ohrazením. Prezentovaný průběh příkopu (obr. 38) je výsledkem rekonstrukce, vycházející ze značně narušené situace, kterou bylo možné dokumentovat jen v malých nesouvislých úsecích v prostoru severního traktu či v ojedinělých bodech mimo něj.⁵ Přesné parametry a techniku konstrukce nelze stanovit. Mohutnost a komplikovanost příčné fortifikace neodpovídá *Borkovského* (1969, 51) představě o lehčím opevnění mezi jádrem hradu a plochou, označovanou jako západní předhradí.

⁵ Není zcela zřejmé, zda jde v celém rozsahu o útvar umělý, neboť ve zkoumané části příkopu dosahujícího hloubky 4 m nebylo zastíženo skalní podloží. Otázka umělého či přirozeného původu útvarů přetínajících hradčanskou ostrožnu je však tématem pro výzkum přírodovědný.

K severozápadnímu ohybu opevnění odkrytému na slévárenském dvoře je přistavěna konstrukce, chránící severní část zmíněné plochy. Mírně se vychyluje severním směrem a respektuje tak vyústění obou částí příkopu, od nichž je oddělena bradlovým útvarem zjílovatělého podloží. Dochována je z ní pouze báze malého úseku opukové, na sucho skládané zdi s vnějším lícem (obr. 27; foto 18 a 19).

Nedostatečně známá je situace podélného opevnění v prostoru jižní rokle a plochy východně od ní. Vedle pozitivně doložených, ale v rámci staršího raně středověkého horizontu existence hradu obtížně datovatelných drobných výseků opevnění (severní palácový dvorek, arkády Starého paláce) se zde objevují tarasní zídky, které nacházíme na různých místech vně i uvnitř opevněné plochy, často vysoko na svahu. Jejich interpretace a datování je zřejmě ne vždy řešitelnou otázkou dalšího studia. V každém případě je např. stratigrafická pozice tarasů v areálu III. nádvoří evidentně variabilní. Naskytá se otázka, zda konstrukční podoba blízká formě fortifikací nebyla běžně používána k terénním úpravám značně členitého a k sídlení zejména zpočátku obtížně využitelného povrchu ostrožny. Postihnout průběh opevnění by však v tom případě bylo vzhledem k nespojitě odkrývaným úsekům i torzovitosti zachování některých částí i v budoucnosti velmi obtížné. K objasnění tohoto problému zatím nepřispěl ani již zmíněný pokus o rekonstrukci původní terénní konfigurace této části hradčanské ostrožny. Výsledná modelace původního terénu v jižní rokli a v jejím blízkém okolí nevyznívá nijak jednoznačně (Herichová 1996) a není možné se o ni při hledání variant polohy opevnění opírat. Zatím nelze ani s jistotou konstatovat, že nejstarší poznaná fáze opevnění jižní proláklinu přímo přetínala, jak se předpokládá, a překonávala tak výškový rozdíl mnoha metrů. Její kamenné čelo (projevující se v terénní dokumentaci 20. let výrazněji než vlastní těleso – srov. obr. 5) je totiž postihnutelné pouze v západní části areálu pod III. nádvořím. Nelze zcela vyloučit, že fortifikace se mohla ze svého směru vychylovat a respektovat svým průběhem vrstevnice či je přímo sledovat a obtížněji schůdnou část rokle obíhat. Porovnáním situování opevnění u lokalit, u nichž je doložen jeho vztah k vrstevnicím, zjišťujeme, že opevnění často, ne však bezvýhradně, terénní nepravidelnosti respektuje. Interpretaci celkové situace vedle přítomnosti tarasů komplikuje také nevyřešený problém komunikačního systému Pražského hradu v hradištním období (Boháčová 1998d), neboť původní domněnka o existenci jižního vstupu a tedy i o vedení komunikace těmito místy v raných vývojových fázích hradu nebyla přesvědčivě vyvrácena. Oporou nemůže být ani osídlení rokly, které je pro středohradištní období doloženo nejen v její horní části, ale i v polohách nacházejících se jednoznačně vně opevnění (nevyhodnocený výzkum Ludvíkova křídla 1986–1988, předběžná informace viz Boháčová 1989, 169; 1991, 191; Tereziánský trakt – Boháčová 1998d, 15). S jistotou lze ale tvrdit, že opevnění neprobíhalo v těsném severním sousedství kostela připisovaného sv. Bartoloměji. Tam se podařilo zachytit genezi sídlištního souvrství, nasedajícího na přírodní povrch ostrožny (Boháčová 1998e, IV 2; Čulíková 1998). Spodní části sekvence byly interpretovány jako sedimenty ve vodním prostředí (Zavřel 1998). Tato situace by mohla naopak indikovat přítomnost překážky, za níž by mohlo k vytvoření stojaté vody dojít. Problematiku prostorového vztahu nejstarší fortifikace a jižní rokly bude třeba nadále v širších souvislostech sledovat. Řešení této otázky je alespoň zatím i nad rámec technických možností výzkumu geofyzikálního. V některých místech, zvláště ve východní části III. nádvoří (obr. 5D), je problematické přiřadit zjištěné torzovité výseky konstrukcí dávaných do souvislosti s fortifikací konkrétní fázi opevnění, případně určit jejich vícefázovost.

Na obvodu centrální části Hradu byla na jižním i severním svahu ve shodné (vždy nejstarší) stratigrafické pozici a v místě příhodném pro situování opevnění, tj. na hraně ostrožny, opakovaně zjištěna dřevohlinitá hradba, vykazující ve všech zkoumaných místech obdobné parametry konstrukce. Vzhledem k nálezové situaci a rozsahu zkoumané plochy můžeme o jejich nespojitých úsecích předpokládat (což lze s vyšší pravděpodobností konstatovat pro západní část centrálního prostoru), že náleží pozůstat-

kům nejstarší fortifikace tohoto typu, chránící ústřední a východní část areálu (obr. 43; foto 28). Západní rameno tohoto opevnění bylo vůči předpokládanému západnímu předhradí ještě zesíleno mohutným příkopem. Této fortifikaci mohlo předcházet buď opevnění jiné, snad lehčí konstrukce, zachovávající stejnou dispozici, jehož stopy nám zcela či zčásti unikají, nebo případně fortifikace s jiným prostorovým řešením, jejíž existenci však dostupné prameny zatím neindikují. Ze shrnutí těchto skutečností vyplývá, že vybudování výše popsané hradby znamená, ať již byla předchozí historická skutečnost jakákoliv, zásadní proměnu přemyslovské rezidence.

3.2.3. MLADŠÍ FÁZE HRADIŠTNÍHO OPEVNĚNÍ

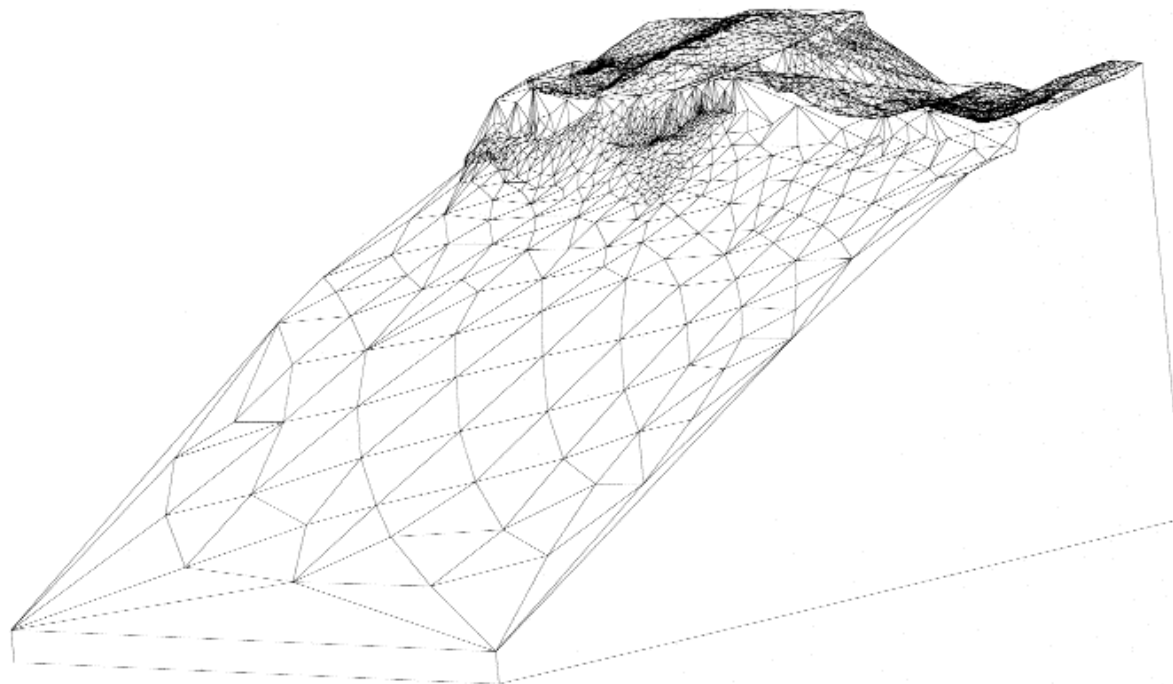
Na místech, kde byly jednoznačně rozpoznány dvě následné etapy budování hradištní fortifikace (severní trakt, III. nádvoří, Starý královský palác), se projevuje současně s větší mohutností hradby většinou i konstrukční variabilita mladšího opevnění. V prostoru východně jižní rokle a zřejmě i jinde je ale geneze obranného systému, jak bylo výše naznačeno, daleko složitější. Na jižním svahu se několikrát – především však v širším okolí Starého paláce (obr. 16; 18) – setkáváme s dalšími fázemi dřevohlinité hradby či jí podobné konstrukce, aniž jsme schopni propojit či synchronizovat jejich jednotlivé úseky. V tomto případě jde vždy o jednosměrný rošt, někdy známe i parametry čelní kamenné stěny, která většinou nepřesahuje šíři několika desítek centimetrů. Obecným trendem v čase je však na jižním svahu posouvání čelní stěny opevnění vně areálu a postupné, i když nepříliš výrazné, rozšiřování sídelní plochy.

U mladší fortifikace v prostoru III. nádvoří je patrná nejednotnost v užitých typech dřevěné výztuže i jejich kombinování. Vedle unikátně dochované komorové konstrukce srubovitého typu se u téhož tělesa v těsné blízkosti objevují různé varianty obousměrného roštu v několika vrstvách nad sebou, někdy zpevněvané pilotováním. V čele opevnění, v poloze tentokrát výrazněji předsunuté před starší fází opevnění než na svahu severním, je doložena opět kamenná lícovaná stěna. Je jen místy patrná v podobě kumulace opukových kamenů, dokumentovaná je však často v několikametrové mocnosti.

Mladší fáze opevnění přetínala jižní rokli ve směru své původní linie. Není ale možné určit, zda zjištěné části dřevěné výztuže v prostoru rokle náleží v celém 12 m pásu jedné fázi opevnění. Pozice mladšího opevnění (mocnost dochované hradby, stratigrafická poloha kamenného čela) nevyklučuje, že v těchto místech byla situována pouze jediná fáze fortifikace, v úvahu je však opět třeba brát nestabilní situaci ve svahu. Té odpovídá užití pilotáže jistící dřevěnou výztuž. Další průběh opevnění za prostor rokle směrem k východu nelze souvisle sledovat. Víme však, že vícefázové opevnění probíhalo při severní zdi knížecího paláce, pravděpodobná je tedy návaznost některé z jeho etap na popsanou fortifikaci, dokumentovanou až do jihovýchodního rohu III. nádvoří. Dále se výrazně projevuje mladší fortifikace až ve východní části ostrožny v jižním křídle Lobkovického paláce, kde je opět situovaná pod její hranou, jižně staršího opevnění.

Pokud jde o situaci v jihozápadní části hradního areálu, nemůžeme bez další průkazné dokumentace vyvozovat jednoznačné závěry ani z opakovaných Pasternakových údajů o severojižním valu v rámci areálu pod III. nádvořím, ani z osamocené zmínky o opukové konstrukci, lícované k severu, u níž lze snad uvažovat o souvislosti s mladší fází fortifikace. S jihozápadním ohybem mladšího tělesa lze však alespoň předběžně spojovat výše citované zmínky Borkovského o opevnění zachyceném v prostoru tzv. románského bastionu v r. 1938 (*Borkovský 1937–38*, 1265).

Příčné západní rameno nejstarší známé hradby akropole bylo dodatečně zesíleno východním směrem, tj. na vnitřní straně, násypem, zpevněným rozměrnými kameny (obr. 19). Ty se shlukují do nepravidelných zídek, které se táhnou východozápadním

OBR. 44. REKONSTRUKCE PŮVODNÍHO POVRCHU OSTROŽNY (V ROZSAHU JAKO NA OBR. 41). SITUACE RELIKTŮ MLADŠÍ HRADBY S PŘÍKOPEM. PŘÍKOP VIDITELNÝ PRŮHLEDEM PŘES PRILÉHAJÍCÍ KŘÍDLO OPEVNĚNÍ SMĚRUJÍCÍ DÁLE K ZÁPADU. DIGITALIZACE P. FLAJŽÍK. – REKONSTRUKTION DER URSPRÜNGLICHEN OBERFLÄCHE DES BERGSPORNS (WIE IN ABB. 41). LAGE DER RELIKTE DER JÜNGEREN HOLZ-ERDE-MAUER MIT EINEM GRABEN. DER GRABEN IST DURCH EIN SICHTÖFFNUNG IM ANGRENZENDEN TEIL DER WEITER NACH WESTEN FÜHRENDEN MAUER ZU SEHEN. DIGITALISIERUNG P. FLAJŽÍK.

směrem. Obdobné řešení nalzáme např. již ve velkomoravských Mikulčicích (severní část opevnění akropole; za zpřístupnění dokumentace a možnost komparativního studia děkuji L. Poláčkovi). Situování vnitřní stěny příčné hradby v prostoru severního traktu není možné přesně identifikovat, hradba byla zřejmě upravována ve své zadní části stupňovitě. Zbytky několika kulových jam i celková nálezová situace nasvědčují dřevěné konstrukci v týlu zvýšeného stupně hradby. Příkop i v mladší fázi přetrvává před příčným opevněním. Funkce obou jeho částí je ukončena současně, s budováním kvádřikové hradby.

Na severním svahu ostrožny (obr. 25; 30; 44) bylo zachyceno v šíři 650 cm celokamenné těleso hradby bez dokladů dalších konstrukčních prvků. Jeho bází tvoří vrstva jílu, mezi kameny je v různé míře doloženo hlinité pojivo. Spodní vnitřní dochovaná část tělesa je zapuštěna do starších sídlištních situací, případně do vrstev, tvořících přírodní pokryv svahu. Místy je patrný svislý líc vnitřní stěny. Mladší fáze respektuje průběh staršího podélného opevnění, nasedá na něj a pouze v jihovýchodním rohu zkoumané plochy jeho linii na vnitřní straně poněkud přesahuje. Sleduje rovněž s minimální výchylkou severozápadní ohyb starší hradby. Nad severním svahem k ohybu opevnění byla stejně jako ve starší fázi přiložena konstrukce chránící od severu plochu západně hlavní fortifikace. Z ní jsou odkryty pozůstatky opukové, na sucho skládané zdi, která je doložena v délce 24 m. Podle nálezové situace v navazující západní části tzv. víceúčelového sálu tato kamenná hradba rovněž nebyla provázána hlinitým tělesem. Obdobně jako předchozí, jen v nepatrném reliktu zachycená, ale analogicky situovaná konstrukce, nerespektovalo toto křídlo průběh vrstevnic, ale bylo mírně vychýleno více k severu, směrem dolů po svahu.

Pro volně stojící celokamenné konstrukce bez maltového pojiva a především pro hradbu hlavního opevnění dosahující mocnosti 650 cm nemáme v našem prostředí přímé analogie. Srovnatelné by mohly být pouze některé partie opevnění libušinského hradiště (především boční křídla, u nichž je udávána šíře 450–600 cm), kde je však kámen buď kombinován s dřevěnými prvky nebo není konstrukce vnitřní stěny známa (Váňa

1973, 22–42). Západně našeho území jsou celokamenné, volně stojící raně středověké hradby jedním z běžně užívaných typů, souběžně s technikou zdění na sucho se ale v přibližně stejné četnosti objevuje i maltové pojivo (Brachmann 1987). Ve Slezsku, kde se rovněž setkáváme s častějším používání kamene (Kaźmierczyk 1983), je volně stojící kamenná hradba menších rozměrů známa z Giłowa (Jaworski 1994, 46–48).

Na většině míst Pražského hradu, kde byl zkoumán jeho raně středověký fortifikační systém, byly zastíženy dvě výrazné fáze jeho budování z doby před výstavbou kvádřikové hradby zděné na maltu. Na morfologicky členitějším svahu jižním byly dokumentovány další nespojitě úseky dřevohlinitých konstrukcí (většinou roštových) s lícovanou čelní zdí a zaznamenána vyšší variabilita forem dřevěné výztuže. Doložené úseky těchto konstrukcí nemusejí náležet výhradně pozůstatkům fortifikačního systému. Podobně řešeny mohly být i terénní úpravy související s rozšířením sídlištní plochy.⁶ Ty je ale od místních a jednorázových oprav opevnění v prostorově omezených úsecích obtížné rozlišit. Oproti tomu proměna stavební formy mladší hradby na severním svahu je natolik výrazná, že vede k předpokladu, že v tomto případě nejde pouze o místní úpravu, ale o rozsáhlejší záměr. Na opačné straně ostrožny není celokamenná hradba v této podobě doložena. Z rozdílné nálezové situace opevnění severního (obr. 45) a jižního svahu (obr. 18) vyplývá hiát v genezi nejmladší části souvrství i skutečnost, že relikty obdobné konstrukce by v podmínkách stavební geneze jižního svahu měly nejspíše zcela odlišnou podobu než mají pozůstatky hradebního tělesa dokumentovaného v severním traktu na severním svahu, vně kvádřikové hradby.

4. FORTIFIKAČNÍ SYSTÉM JAKO PRAMEN POZNÁNÍ VYUŽITÍ PROSTORU

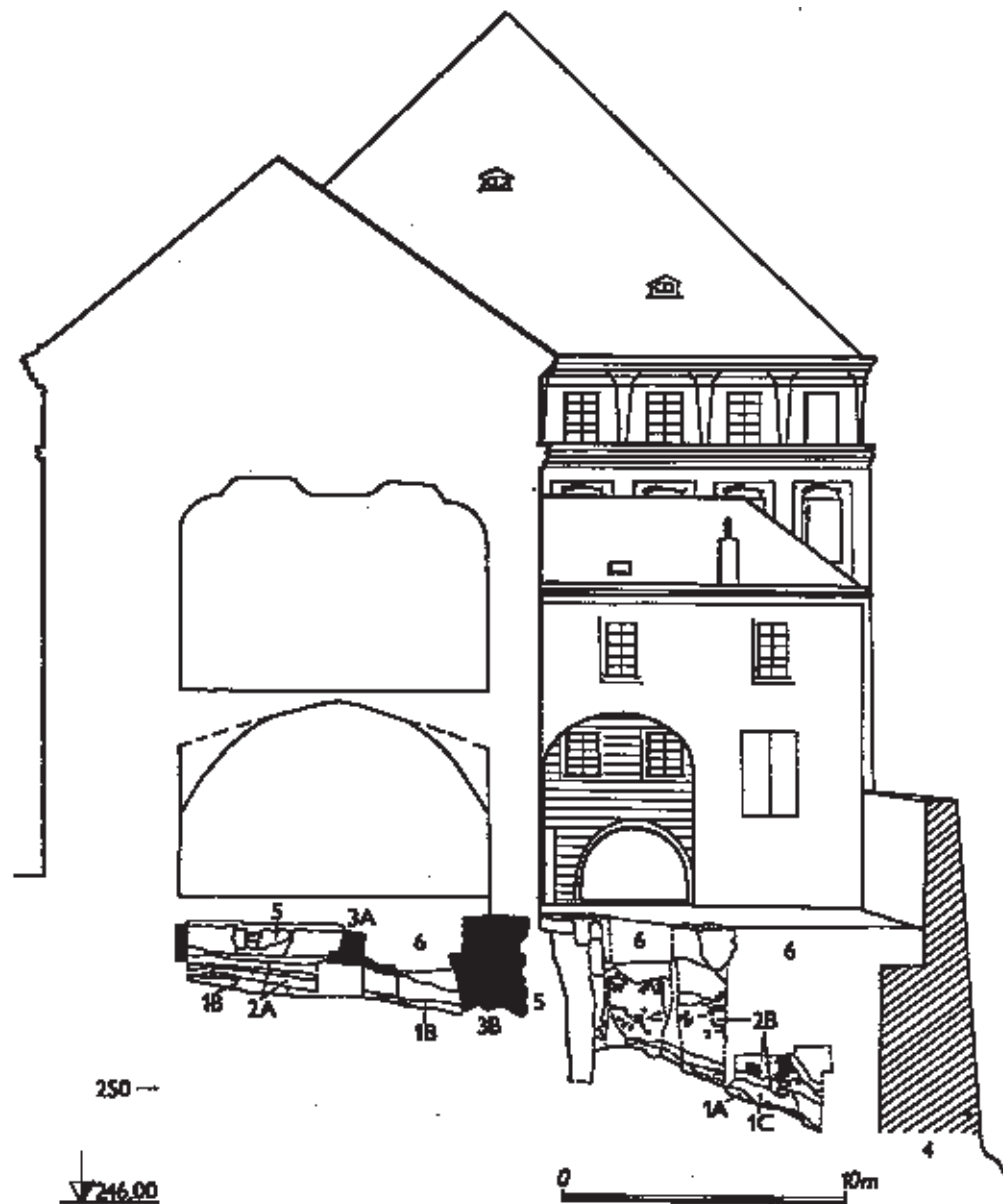
4.1. SOUČASNÝ STAV A PERSPEKTIVY POZNÁNÍ VÝVOJE DISPOZICE PRAŽSKÉHO HRADU

4.1.1. POZNÁMKY K PROBLEMATICE STUDIA GENEZE OPEVNĚNÍ (ARCHEOLOGICKÉ DATOVÁNÍ A MOŽNOSTI SYNCHRONIZACE NESPOJITÝCH ČÁSTÍ FORTIFIKAČNÍHO SYSTÉMU)

Obecná problematika datování fortifikací podle keramického inventáře byla již vícekrát zmiňována (Boháčová 1996b, 491). Shrňme, že keramické soubory získané z hradebních těles jsou sice definitivně shora uzavřenými celky (pomineme-li možnost kontaminace v průběhu výzkumu), většinou v nich však převažují prvky, pro jejichž výskyt je výstavba opevnění termínem *ante quem*. Keramika odpovídající době jeho vzniku se objevuje pouze ve statisticky zanedbatelném počtu. Skutečnost, že složení stratigrafiky na sebe navazujících keramických souborů z jednotlivých etap opevnění Pražského hradu se výrazněji nemění, navíc naznačuje, že při rekonstrukci opevnění bylo opakovaně užíváno téhož stavebního materiálu. Při hodnocení inventáře zánikového horizontu opevnění situovaného nad příkrým svahem přistupuje ještě problém shora otevřeného souboru.

Pokoušíme-li se o synchronizaci jednotlivých částí fortifikace, nemůžeme tedy vycházet pouze ze srovnání keramického inventáře jejích zkoumaných úseků, ale především ze shod a rozdílů v stratigrafické pozici reliktní opevnění a v jejich situování v rámci ostrožny ve vztahu k prostoru a k nadmořské výšce. Vodítkem může (ale nemusí) být také shoda v konstrukčních parametrech. V příhodných situacích se lze opřít i o chronologickou výpověď inventáře zánikového horizontu opevnění či sekvencí, které výstavbě hradeb předcházejí a nově i o nepočtená dendrochronologická data (viz kapitola 4.3.2.).

⁶ Zatím neinterpretovaná mohutná celokamenná konstrukce bez maltového pojiva, spadající do rámce raně středověku, byla zjištěna v r. 1987 (Frolík 1989, 165) i na hraně severního svahu v SZ části Jiřského nám. Kombinací podélného a příčného křídla (odkryv Frolík 2000) se podobá tarasům známým z plochy III. nádvoří, i zde však její funkce zůstává nejasná.

OBR. 45. PRAŽSKÝ HRAD – SEVERNÍ SVAH. VÝVOJ SÍDLIŠTNÍCH SITUACÍ V PROSTORU SEVERNÍHO TRAKTU. 1A, B – STŘEDOHRADIŠTNÍ SOUVRSTVÍ, 1C – STARŠÍ TĚLESO DŘEVOHLINITÉHO OPEVNĚNÍ, 2A – OSÍDLENÍ 10. –11. STOL., 2B – CELOKAMENNÁ MLADOHRADIŠTNÍ HRADBA, 3A – KVÁDRÍKOVÝ DŮM, 3B – KVÁDRÍKOVÁ HRADBA, 4 – GOTICKÁ PARKÁNOVÁ HRADBA, 5 – STAVBA A ZARÍZENÍ RENESANČNÍ KONÍRNY, 6 – RECENTNÍ NARUŠENÍ. KRESBA L. RASLOVÁ. – PRAGER BURG – NORDHANG. SIEDLUNGSPHASEN IM RAUM DES NORDTRAKTS. 1A, B – MITTELBURGWALLZEITLICHE SCHICHTENFOLGE, 1C – ÄLTERER KÖRPER DER HOLZ-ERDE-MAUER, 2A – ANSIEDLUNG IM 10.–11. JH., 2B – JUNGBURGWALLZEITLICHE STEINMAUER, 3A – QUADERSTEINHAUS, 4 – GOTISCHE ZWINGERMAUER, 5 – RENAISSANCE-PFERDESTALL UND SEINE EINRICHTUNG, 6 – REZENTE STÖRUNG.

Překážkou poznání geneze opevnění a propojení jeho známých a nespojitých úseků jsou vedle obtíží s jejich chronologickým zařazením také nepoznané či nepoznatelné skutečnosti. Této překážce můžeme čelit pouze formulováním alternativních hypotéz a dlouhodobým testováním jejich pravděpodobnosti s vědomím, že řešení nemusí být v dohledné době nalezeno. Připomeňme si alespoň nejzávažnější situace, v nichž se s tímto úskalím při studiu genezy fortifikací Pražského hradu setkáváme.

Současnost obou zjištěných úseků nejstaršího příkopovitého útvaru chránícího centrální část ostrožny je odvozována z keramického inventáře v jejich výplni a z jejich totožné stratigrafické pozice (Boháčová – Frolík 1991). Oba objekty jsou zahloubeny do přirozeného terénu a definitivně byly uzavřeny při vybudování nejstarší ze známých dřevohlinitých hradeb. Ve stejné stratigrafické pozici jako příkopy se nacházejí také

FOTO 27. PRAŽSKÝ HRAD S JIŽNÍM SVAHEM A MALOU STRANOU VE 2. ČTVRTINĚ 16. STOL. PODLE M. JEŽKA (1997). – PRAGER BURG MIT DEM SÜDLICHEN ABHANG UND DER KLEINSEITE IN 2. VIERTEL DES 16. JHS. NACH M. JEZEK (1997).

nepříliš početné pozůstatky sídlištních vrstev, které překrývají rostlý terén, nebo zbytky prachovitých uloženin spojované s půdním horizontem, v nichž jsou výjimečně nalezeny prehistorické nebo časně historické nálezy. Zmíněné vrstvy obsahují zlomky srovnatelného keramického horizontu jako výplň obou příkopů. Přímý vztah těchto sídlištních relikvů k příkopovitým objektům není však dochován a souvrství v příkopech nemůžeme interpretovat jako primárně uložené pozůstatky sídlištních situací. Nelze tedy s jistotou rozhodnout, zda aktivity, za jejichž doklady můžeme oba úseky příkopu stejně jako pozůstatky sídlištních vrstev považovat, byly současné, či zda následovaly po sobě. Chronologický rozsah nejstarší sídelní fáze, kterou reprezentují, indikuje raně středověký keramický inventář získaný z těchto jen torzovitě dochovaných sídlištních situací a z jejich bezprostředního nadloží. Časové vymezení je závislé na stavu poznání středohradištní produkce tohoto období.

Nepoznán zůstává také způsob opevnění obvodu osídlené ostrožny před výstavbou nejstarší dosud doložené dřevohlinité hradby. V prvních fázích výzkumu slévarenského dvora byla existence ještě starší podélné fortifikace na severním svahu předpokládána. Tehdy byla poloha stratigraficky nejstarších vrstev, které se udržely ve svažitém terénu v sondě VI v poměrně značné mocnosti, vysvětlována překážkou – hradbou, o níž by se tyto vrstvy mohly opírat. Dokončení výzkumu v jednotlivých sondách včetně sondy VI, v jejímž rámci vrstvy nakonec vykliňují, však ukázalo, že celé nadloží svahu je velmi nestabilní a projevují se v něm posuny tak variabilní, že genezi situací vně dokumentované fortifikace nemůžeme postihnout. Obtížně identifikovatelná (obr. 25; 26, 31) je v těchto terénních poměrech rovněž hrana ostrožny, jejíž linii indikuje rekonstrukce původního povrchu této části areálu (obr. 37) při kótě 251 m n. m. Úvahy o starším podélném opevnění celé ostrožny nelze tedy zatím podložit žádnými konkrétními fakty. Nezbývá než konstatovat, že v souvisle prozkoumané ploše popsané části severního traktu nebyly nalezeny doklady existence dalšího nepoznaného opevnění ty-

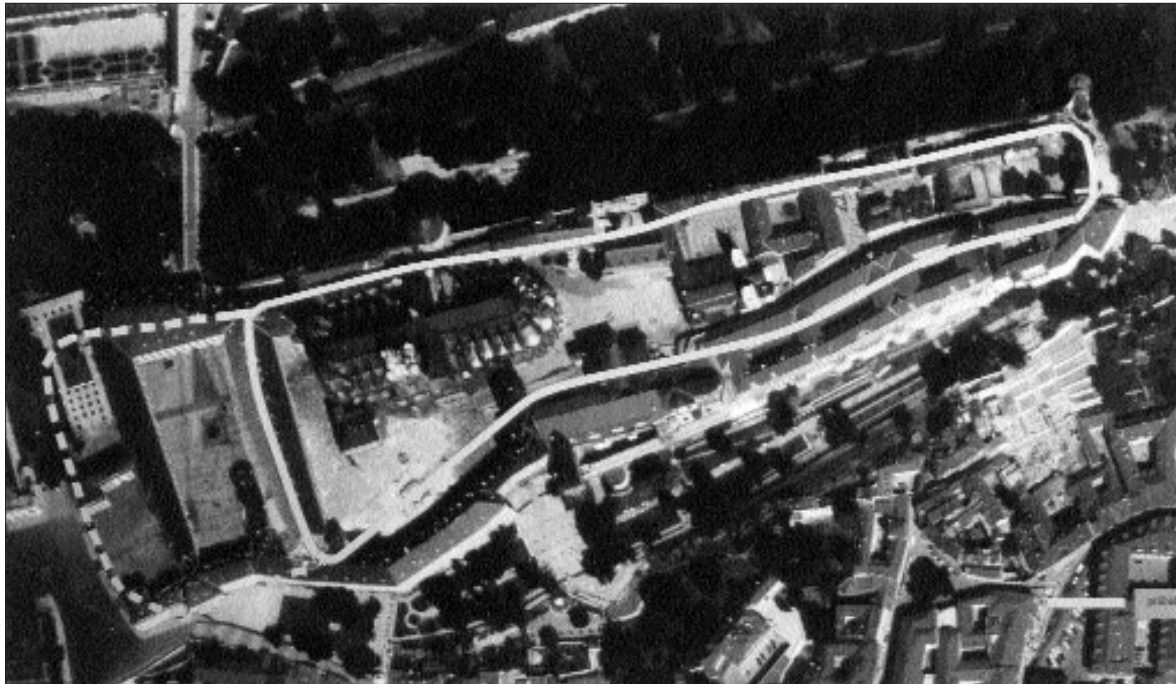

FOTO 28. PRAŽSKÝ HRAD Z PTAČÍ PERSPEKTIVY S REKONSTRUKCÍ PRŮBĚHU NEJSTARŠÍHO DŘEVOHLINITÉHO OPEVNĚNÍ (PLNĚ – PROPOJENÉ ÚSEKY NEJSTARŠÍ DOLOŽENÉ HRADBY, ČÁRKOVANÉ – PŘEDPOKLÁDANÉ OPEVNĚNÍ ZÁPADNÍHO PŘEDHRADÍ. – PRAGER BURG AUS VOGELPERSPEKTIVE MIT DER REKONSTRUKTION DES VERLAUFS DER ÄLTESTEN HOLZ-ERDE-BEFESTIGUNG (DURCHGEZOGEN: ZUSAMMENHÄNGENDE ABSCHNITTE DER MAUER, GESTRICHELT – ANGENOMMENE BEFESTIGUNG DER WESTLICHEN VORBURG).

pu dřevohlinité hradby, které by její nejstarší známou fází předcházelo. Jeho stopy se však nemusely zachovat a odpověď na otázku, zda by toto uvažované opevnění mohlo být situováno níže v příkřejším terénu mimo sledovanou plochu, nelze opřít ani o výpověď dokumentovaných situací, ani o studium analogií.

Pro období po výstavbě mohutného fortifikačního systému chránícího ústřední část hradu již získáváme obraz daleko celistvější. Otázku vztahu příčné hradby pod dnešním středním křídlem k obvodovému opevnění ostrožny jednoznačně vyřešil výzkum severního traktu, který prokázal odkryvem severozápadního ohybu fortifikace současnost příčné a podélné hradby v obou zde doložených etapách. Vzhledem k celkové náleзовé situaci, dokumentující další bezprostředně navazující vývoj v sledovaném prostoru, lze předpokládat, že mladší zde doložená fáze opevnění je nejmladší hradbou předrománského období v centrální části hradu. Keramika z jejího zánikového horizontu odpovídá produkci vztahované k výstavbě kvádrkové hradby a pozice vrstev tohoto horizontu neindikuje ve sledované stratigrafii žádný významnější hiát. Oproti předchozím fázím hradby tvořeným z velké části hliněným tělesem zde byl nově použit jako převažující stavební materiál kámen a k opakovanému přemístování většího množství starších keramických zlomků již nedošlo. V případě mladšího celokamenného tělesa hradby je tak díky změně technologie jeho výstavby chronologický posun patrný i v proměně keramického inventáře. Mladohradištní keramika, vázaná na kalichovitou profilaci okrajů, byla získána jak z celokamenného hradebního tělesa, tak i z části, rozšiřující starší příčné opevnění východním směrem (obr. 52; vzhledem k terénní situaci je předpokládána současnost přestavby příčného i obvodového ramene hradby, tento dílčí problém však zatím nebyl ověřován). Otázku, zda zde doložené fáze hradištního opevnění následovaly bezprostředně po sobě, nelze zodpovědět. Na severním svahu by sesutí další konstrukce situované ve stejné poloze zřejmě v terénu nebylo rozpoznáno a příčné opevnění je dochováno pouze ve své spodní části. Tento problém je však z hlediska sledování nejmladšího předrománského opevnění předcházejícího výstavbě kvádrkové hradby irelevantní.

FOTO 29. PRAHA – HRAD, III. NÁDVOŘÍ. SITUACE PŘEMÍSTĚNÝCH VRSTEV MEZI ČELEM MLADŠÍ FÁZE HRADIŠTNÍHO OPEVNĚNÍ A KVÁDRÍKOVOU HRADBOU. STAV 1997. POHLED OD ZÁPADU. FOTO H. TOUŠKOVÁ. – PRAGER BURG, III. BURGHOF. UMGELAGERTE SCHICHTEN ZWISCHEN DER BLENDE DER JÜNGEREN PHASE DER BURGWALLZEITLICHEN BEFESTIGUNG UND DER QUADERSTEINMAUER, VON WESTEN GESEHEN. STAND 1997. FOTO H. TOUŠKOVÁ.

V úseku severojižním probíhalo hlavní opevnění ve všech etapách nejspíše ve stejné linii, respektující hranu příkopu probíhajícího pod dnešním středním traktem. Spojitost mezi příčným západním a podélným jižním opevněním vyplývá z nepublikovaných zmínek o otočce opevnění směrem k severu v starší terénní dokumentaci z výzkumu jižního křídla (*Borkovský 1937–38, 1265*). Vzhledem k situování zmíněného zkoumaného prostoru vně jižní hrany ostrožny je pravděpodobnější souvislost tohoto údaje s mladší známou fází fortifikace. Pro starší fázi je ohyb opevnění naznačen mírným posunem v orientaci břevna roštu tělesa odkrytého pod oktogonální kaplí (obr. 13), které odpovídá umístění staršího opevnění v západní části III. hradního nádvoří a s velkou pravděpodobností k této nejstarší známé dřevohlinité hradbě na jižním svahu náleží. Parametry opevnění, jeho situování i sekvence keramického inventáře jsou shodné s poznatky získanými na severním svahu. Jako jednu z možných variant synchronizace jednotlivých známých úseků opevnění lze vzhledem k těmto skutečnostem vyslovit předpoklad o totožnosti starších odkrytých fází fortifikace na severním i jižním svahu, přímý doklad jejich spojitosti ale neexistuje. Jednoznačné řešení nepřinesla ani série dat dendrochronologických. Údajný nález severojižního opevnění v jihozápadním rohu III. nádvoří (*Pasternak 1927, 552*), jehož existence by tuto hypotézu mohla podpořit, nelze v argumentaci použít, neboť není průkazně dokumentován.

Těleso mladší fortifikace posunuté před starší hradbu níže na svah lze sledovat až k východnímu okraji III. nádvoří. Dostupný keramický inventář z násypu spadá ještě do středohradištního období, zánik do vyspělého mladohradištního období provázeného horizontem keramiky se zduřelými okraji. Otázkou je tedy jeho časové zařazení. Interpretaci situace na jižním svahu komplikuje skutečnost, že po vybudování mohutného zdiva kvádríkové hradby došlo v prostoru někdejšího opevnění k rozsáhlým terénním úpravám. Na rozdíl od severní hrany ostrožny zde totiž bylo nové opevnění vystavěno v poloze předsunutě před starší hradby, které se tak octly uvnitř nově vyme-

FOTO 30. PRAHA – HRAD, PROSTOR TZV. ROMÁNSKÉHO BASTIONU. OPUKOVÁ DESTRUKCE MEZI ROMÁNSKOU STUDNOU A ZÁKLADOVÝM ZDÍVEM BASTIONU (VPRAVO). STAV 1997. POHLED OD ZÁPADU. FOTO I. BOHÁČOVÁ. – PRAGER BURG, RAUM DES SOG. ROMANISCHEN BASTIONS. STEINDESTRUKTION ZWISCHEN EINEM ROMANISCHEN BRUNNEN UND DER GRUNDMAUER DES BASTIONS (RECHTS). VON WESTEN GESEHEN. STAND 1997. FOTO I. BOHÁČOVÁ.

zené plochy. Nálezové situace v jižní části III. nádvoří nasvědčují stržení části staršího hradebního tělesa a vyrovnání terénu při novém opevnění. Těmito změnami byl v nadložní sekvenci předchozí fortifikace vytvořen hiát, jehož rozsah v čase a obsah můžeme jen odhadovat. Při sledování geneze situací svázaných s opevněním jižního svahu by však neměl být opomenut ještě jeden fakt. V širším okolí prostoru jihozápadního ohybu opevnění centrální části hradu i na několika dalších místech jižního svahu se setkáváme s výrazným, ale dosud neinterpretovaným jevem. V poloze mezi vnější linií staršího hradištního opevnění a kvádříkovou hradbou jsou nápadné mocné kumulace rozměrných opukových kamenů, známé z jihozápadního rohu III. nádvoří (foto 29), z prostoru pod oktogonální kaplí (Boháčová 1992), z okolí románské studny (Boháčová 1999, obr. 8; archiv plánů ARÚ 975/5; foto 30), ale také ze Starého paláce i z paláce Lobkovického na východě ostrožny (Borkovský 1962, obr. 45–46). Jejich geneze nebyla v žádném z případů jednoznačně objasněna, vždy jsou však dávány do souvislosti s hradištní fortifikací, zejména s její čelní stěnou či její destruovanou podobou, nebo s terénními úpravami po vzniku kvádříkového opevnění. Nelze vyloučit, že tyto mohutné kamenné konstrukce či jejich sutě mohou být pozůstatky obdobného technického řešení, jaké jsme poznali u mladší fáze opevnění v prostoru severního traktu. Takové interpretaci by mohl odpovídat keramický inventář z vrstev opuky pod oktogonální kaplí, stejně tak by mohla být objasněním nezřetelných a dále nedokumentovaných zmínek o severním líci kamenné konstrukce pod III. nádvořím. Toto řešení je však jen další neověřenou hypotézou, kterou bude nutné v průběhu dalšího studia a případného terénního výzkumu testovat.

Ačkoliv na více místech ostrožny máme doložené dvě fáze budování hradištní fortifikace, nelze mladší z nich vždy považovat za jednorázovou přestavbu hradištního opevnění. Lze konstatovat, že nová část fortifikace využívala většinou starší těleso a sledovala přibližně jeho trasu. Zejména na jižním svahu, kde jsou doloženy další nespojitě úseky konstrukcí, které svými parametry odpovídají dřevohlinité hradbě, musíme počítat s vícenásobnými přestavbami či opravami fortifikačního systému v krátkodobějších intervalech. Synchronizace těchto úseků konstrukcí není reálná a zřejmě není ani zcela nezbytná. Konstrukce mohou totiž souviset pouze s lokálními terénními úpravami svahu a jejich vznik může být ovlivněn i náhodnými faktory. Neindikují významnější proměnu fortifikačního systému. Zcela jiná je situace pokud jde o ověření aplikace rozsáh-

lého stavebního záměru, spojeného ve známém úseku s výraznou změnou technologie stavby opevnění, v celém hradního areálu. Studium této problematiky je ale závislé na zpracování dosud nezhodnocených vesměs předválečných výzkumů. Ke klíčovým tématům patří vedle pramenů, získaných výzkumem III. nádvoří, např. otázka geneze a interpretace raně středověkých terénních situací v prostoru tzv. románského bastionu a zejména v okolí románské studny, pomoci by mohlo i zpracování stratifikovaných keramických souborů z víceetapového výzkumu Lobkovického paláce.

Předpokládaná fortifikace západní části hradního areálu zůstává zatím rovněž nepoznána. Doloženo je pouze severní křídlo konstrukce, přistavěné ve dvou fázích k ohybu hlavní hradby v prostoru slévárenského dvora. Jeho průběh však byl dokumentován jen v malém úseku a o souvislosti se zmíněnou fortifikací lze jen uvažovat.

4.1.2. OTÁZKY KOLEM VSTUPNÍCH BRAN

S dispozicí fortifikace je spojeno i řešení vstupů do hradního areálu a propojení jeho jednotlivých částí. Konstrukční prvky bran hradištního opevnění však nebyly zatím nikde na Pražském hradě objeveny. Situování vstupů do opevněného areálu bylo proto pro toto období odvozováno od dosavadních poznatků o systému komunikací v rámci hradu v mladší fázi raného středověku a od jeho předpokládané návaznosti na komunikační síť v pražské aglomeraci (*Borkovský 1969*, 71–77; *Frolík – Smetánka 1997*, 86, 89–90). Pro počáteční fázi existence hradu bylo dosud vesměs počítáno s cestou procházející kolem rotundy sv. Víta a směřující k jihozápadnímu rohu III. nádvoří, přestože jednoznačné důkazy pro takové konstatování chybí (srov. *Boháčová 1998d*). V rámci keramického souboru z vrstvy překrývající spodní úroveň dřevěné konstrukce – mostu (př. č. 248, „materiál mezi spodní a vrchní vrstvou prken před presidentskou branou“) se vyskytují již mj. vyspělé zduřelé okraje keramiky mladší fáze raného středověku (*Boháčová 1998d*, obr. 4; *1998e*, IV, 5). I když abstrahujeme od jeho výpovědi, která může být vzhledem k poznatkům o kvalitě ostatních souborů sporná, situování brány v nejstarší doložené hradbě do zmíněného prostoru se jeví jako problematičké a nevěrohodné z důvodů horizontální stratigrafie i výškových poměrů (obr. 13; *Boháčová 1999*, 704–707, obr. 7–9).⁷ Spodní úroveň komunikace (256,52 m n. m.: *Pasternak 1926*, 488; 256,88 m n. m.: APH) směřuje totiž přímo do míst (místnost pod oktagonální kaplí), v nichž byly odkryty zbytky částečně sneseného tělesa této fortifikace. Jeho povrch zasahuje o něco výše než dokumentovaná úroveň dřev konstrukce. Na něj nasedaly běžné sídlištní situace, datovatelné ještě do období středohradištního (sekvence keramiky s jednoduchými, poté s límcovitě odsazenými a posléze kalichovitě profi-

⁷ *J. Frolík (2000*, 104 a pozn. 12, 106–108, 312: pozn. 39 – v textu jako 38) odmítá toto zpochybnění. Situace uvažované nejstarší hradní komunikace ve vztahu k prostorovým i výškovým poměrům jejího nejbližšího okolí byla již detailně prezentována (*Boháčová 2000*, 701–707, 713). Z ní jednoznačně vyplývá, že nejstarší dokumentovaná konstrukce není nejstarší stratigrafickou situací tohoto prostoru, že její průběh koliduje s tělesem hradby odkryté v bezprostředním sousedství a že interpretace konstrukce jako nejstarší komunikace se dá obtížně skloubit s rekonstruovaným průběhem původního terénu.

K diskusi o důležité a současně velmi komplikované terénní situaci v jihozápadním rohu III. nádvoří připomeňme tedy jen tolik, že jejím hlavním obsahem jsou dvě témata: 1) zpochybněný vztah nejstarší dřevěné konstrukce k počáteční fázi existence Pražského hradu a s tím související problém nejstaršího komunikačního systému a jeho následné stability, 2) problém interpretace dřevěných konstrukcí, které vykazují ve více fázích totožný směr i totožný charakter a přitom směřují do míst, která se vzhledem k průběhu terénu nejeví jako příliš příhodná pro vedení komunikace.

Skutečnost, že nejstarší konstrukce nenáleží nejstarší stratigrafické situaci a že nemůže být nejstarší hradní komunikací dokládá rovněž prezentovaný keramický soubor (*Frolík 2000*, 108), který je vztahován k situaci starší, než je vznik konstrukce, a který obsahuje mj. zlomky okrajů kalichovité profilace. Uvažované zalomení konstrukce o 45° (*Frolík 2000*, 107–108), kterým by bylo možné objasnit nesoulad ve výpovědi pramenů, její terénní situace, tak jak byla dokumentována v době výzkumu ve dvacátých letech, nemožňuje.

lovanými okraji – Boháčová 1988; 1993a). Pro hypotetické situování brány zde zbývá 3 m široký pozdějšími zásahy narušený pruh terénu, který však nenavazuje na směr dřevěné úpravy. Zmíněná konstrukce mimo to není nejstarší stratigrafickou situací sledovaného místa, protože překrývá nehomogenní jílovitou vrstvu s rozměrnými, neuspořádaně loženými kameny a torzy dřev. Současně přesahuje svou jižní částí hranu ostrožny a zasahuje tak již nad její svah, který je dokonce dále směrem k jihozápadu při jihozápadním ohybu opevnění v průběhu raného středověku terasovitě upravován. Ačkoliv nelze bez revize přejímat chronologické údaje archivní dokumentace z 20. a 30. let, je zřejmé, že tyto úpravy předcházely stavebním aktivitám svázaným s budováním kvádríkového opevnění. Výpověď pramenů nevylučuje možnost, že zmíněná komunikace (pokud nadále setrváme u této interpretace) náleží až mladší raně středověké situaci, musela by však být položena na uměle sníženém terénu. Připustíme-li možnost situování brány do tohoto prostoru, komunikace, která by navazovala na průběh odkryté konstrukce, by vyústovala do poměrně strmého svahu a směřovala do ohybu opevnění, tedy patrně již mimo opevněný areál do prostoru podhradí.

Pro zjištěné nesrovnalosti ve výpovědi pramenů nenacházíme za daného stavu poznání uspokojivé vysvětlení. Mladší plocha vyložená dřevem (její severní okraj neznáme a bohužel i zde se objevují rozdíly v údajích absolutních výšek – 257,32: APH a 257,18 m n. m.: *Pasternak 1926*, 488; podle terénního náčrtu dochovaného mimo deník se úroveň svrchních dřev pohybuje mezi 257,51–257,32, pro druhou úroveň *podlahy* je udána kóta 257,15 m n. m.) může se známou prolukou v kvádríkovém opevnění při Bílé věži a jí procházející mladší komunikací souviset (základový ústupek na kótě 257,30 m n. m.). Proluka směřuje přímo k západu a komunikace jí vedená již nemusela při jejím vyústění do západní části areálu překonávat příčný příkop, který výstavbou kvádríkového opevnění zaniká. Fotografie z terénního výzkumu dokládají (Archiv ÚRM č. A 4324), že dokumentovaný kamenný štět navazuje na mladší z vyděvených ploch a že do úrovně jejího povrchu bylo později uloženo dřevěné vodovodní potrubí.

Přirozené vysvětlení úpravy ploch dřevy a příčiny totožného směru konstrukce i jejího prostorového umístění ve více fázích bychom snad mohli hledat v přítomnosti stabilního vodního zdroje. Ten je doložen v těsné blízkosti od sklonku raného středověku. Jeho existence i ve starším období by opakovaně a jinde nedoložené anomálie, tj. pečlivou úpravu povrchu terénu dřevy i mírné vybočení linie opevnění, mohla zdůvodnit.

Prozatím můžeme shrnout, že přesvědčivý doklad ani výrazné indicie situování vstupu do opevněného areálu před výstavbou celokamenné hradby do těchto míst, tj. do jihozápadního ohybu hlavního opevnění hradu, nemáme k dispozici. Problematická je ale především jeho existence v době fungování staršího dřevohlinitého opevnění, s nímž se prostorově vylučuje. Obrátme však znovu pozornost k místům, kde byla také brána dříve předpokládána, totiž do střední části jižního svahu ostrožny. Její existence zde je sice nověji zpochybňována (*Frolík – Smetánka 1997*, 86; 1998, 298–300), ale užitá argumentace není pro definitivní odmítnutí starší hypotézy dostatečná. Prostor, v němž mohla být brána situována, nebyl totiž v úplnosti poznán a pohřebiště, které do něj zasahuje, náleží až mladohradištnímu období. Naopak poměrně logicky působí představa, že ke vstupu byla užívána přírodní jižní rokle. V jejím prostoru vně opevnění je pro starší fázi existence hradu doloženo osídlení (viz kapitoly 2.5. a 2. 11.), jehož propojení s opevněným areálem se také jeví jako pravděpodobné. Cesta zvolna stoupající roklí, či přesněji jejími svahy, se zdá být příhodnější než komunikace, která by procházela západním směrem vně hlavního opevnění, zdolávala již ve svém prvním úseku (při pozdějším Ludvíkově křídle) několikametrové převýšení a posléze se musela vyrovnávat s dalšími terénními nerovnostmi i řešit napojení k západnímu vstupu do Pražského hradu, chráněnému příčnou depresí při dnešním Hradčanském náměstí. Podobně jako u jiných obtížně řešitelných otázek lze očekávat, že jednoznačný důkaz potvrzující či vyvracející její existenci někde v blízkém okolí jižní rokle se již zřejmě v budoucnu

získat nepodaří. Komunikace, které byly dosud objeveny a zkoumány na jižním svahu, byly zatím podle průvodního materiálu datovány až do období funkce brány v kamenné kvádřikové hradbě. Vzhledem k současným posunům mladší fáze raně středověké relativní sekvence pražské keramiky hlouběji do minulosti bude zapotřebí nové cílené analýzy materiálu, který je k dispozici od konce 30. let a nebyl dosud detailně zhodnocen. Na jistější půdu se nedostaneme ani při hledání možných spojnic s doloženým raně středověkým osídlením Malé Strany (Čiháková – Zavřel 1997), jehož prokázaná intenzita a rozptýl odrážejí možnosti výzkumu i poznání tohoto prostoru. Důležitá v této souvislosti je však skutečnost, že domněnka o směřování významné dálkové cesty přes Hradčany k Malé Straně trasou Úvozu a dnešní Nerudovy ulice byla vyvrácena (Čiháková – Zavřel 1997, 99). Předpoklad nejméně komplikovaného – tedy přímého – komunikačního propojení obou částí sídelně rezidenčního komplexu se tak o to více jeví jako velmi pravděpodobný.

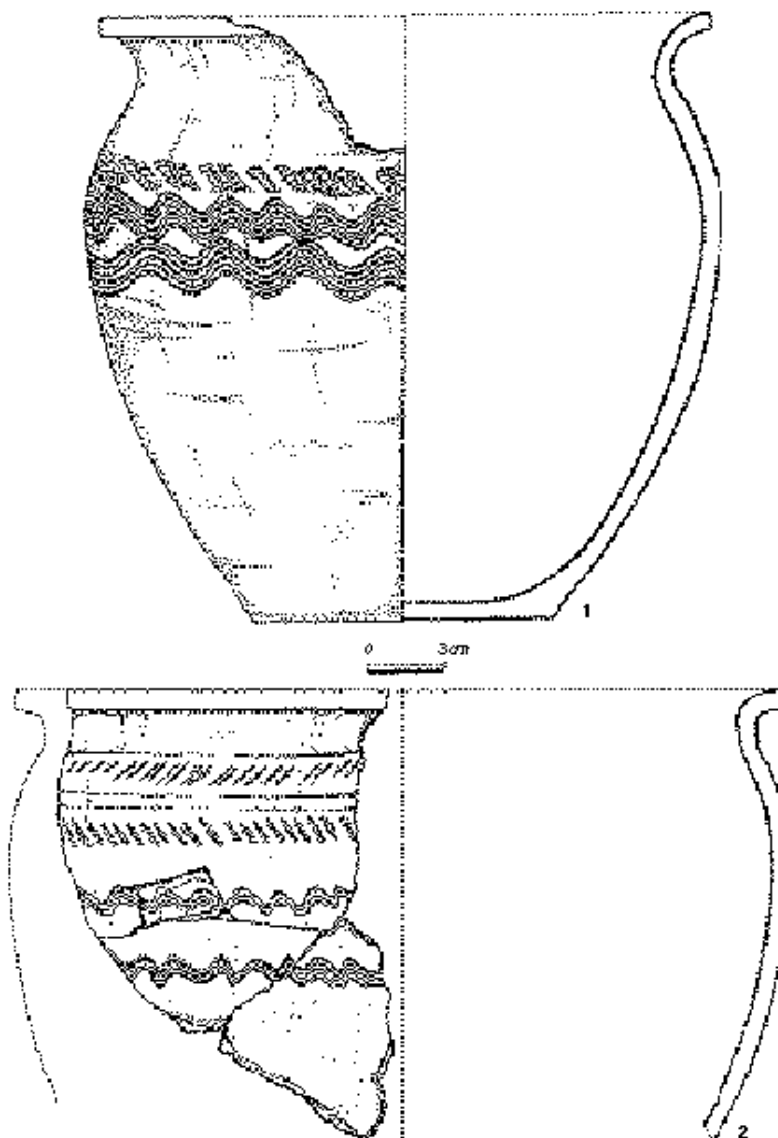
4.2. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY A RELATIVNÍ A ABSOLUTNÍ CHRONOLOGIE

4.2.1. VÝVOJOVÉ FÁZE OPEVNĚNÍ PRAŽSKÉHO HRADU A KERAMICKÝ INVENTÁŘ

Výstavba prvé doložené dřevohlinité hradby spadá podle keramické sekvence v severním traktu Pražského hradu i v jihozápadní části III. nádvoří nejdříve do doby, v níž se mezi středohradištní keramickou produkcí objevují zlomky s novými morfologickými a výzdobnými prvky: složitější profilace jednoduchých okrajů, jakou jsou nízká okružít, varianty blízkí se vodorovně vyloženým okrajům, okraje mírně konkávně prožlabené nebo výskyt dvojitého rydla (obr. 50; Boháčová 1996a, obr. 12: 1, 5, 9). Tento zatím blíže necharakterizovaný keramický horizont (PH B0)⁸ nejspíše předchází nástupu keramiky provázené okraji s límcovitým odsazením v jejich *klasické podobě* (PH B1) – tj. nádob s výrazně ven téměř vodorovně vyloženými a převážně nekonkávnými okraji se vzhůru protaženým ukončením a s minimalizovaným hrdlem (Borkovský 1962, obr. 44, 1–3, 6–9; 1965, obr. 17: 1, obr. 18: 1–3; Čiháková 1984, obr. 7: 8, 10, 11; Boháčová – Čiháková 1994, Taf. IB S9, S10, S12, PH5; Čiháková – Dobrý 1999, Abb. 12: SK17+12+11). Nastupuje po morfologicky i technologicky velmi variabilním keramickém horizontu (PH A1), rozvíjejícím počáteční strohou profilaci okrajů starších středohradištních (nebo i starohradištních?) nádob s jednoduchým zaobleným okrajem (tento stratigraficky nevymezený horizont označen PH A0) do forem s jeho hráněným, prožlabeným nebo variabilně protaženým ukončením, jaké jsou známé z poloh překrytých výstavbou hradního opevnění (obr. 46–49; Boháčová 1996a; 1996b). Výstavba této nejstarší doložené fáze hradby byla kladena předběžně na sklonek 9. nebo na poč. 10. století. Na jižním svahu, resp. v jihozápadním ohybu opevnění horizont keramiky s límcovitě odsazenými okraji zachycujeme ve vrstvách nasedajících na tyl opevnění (obr. 51). V souboru z báze vnitřního příčného příkopu se naopak tento keramický horizont ještě neprojevuje (Boháčová 1996a, obr. 4).

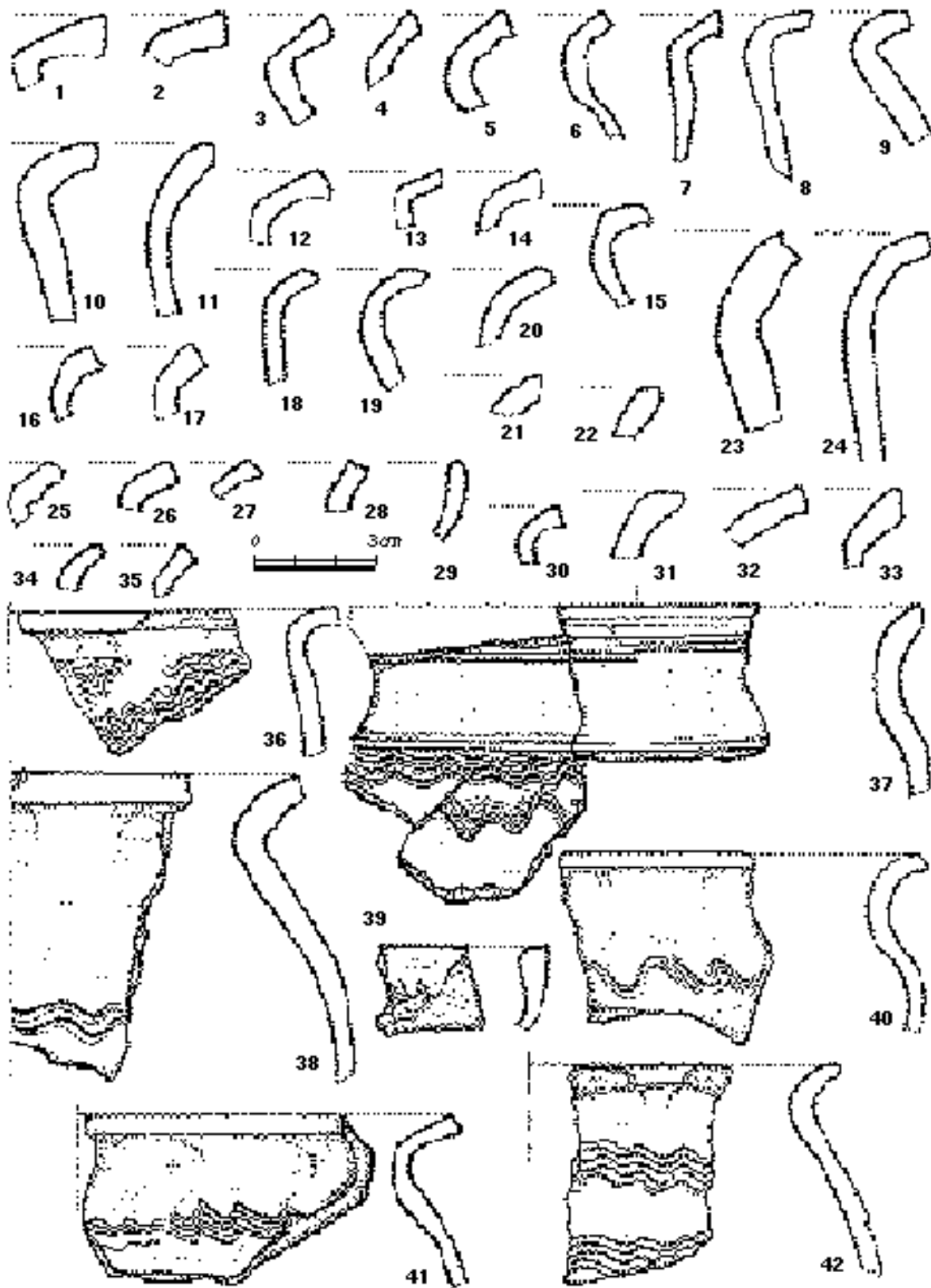
V nejmladší fázi hradby, tj. v rozšíření příčného opevnění směrem do areálu akropole a v celokamenné konstrukci s jílovitým pojivem na severním svahu, nacházíme zlomky vyspělé mladohradištní keramiky s kalichovitou profilací (PH B2). Obdobné prvky se v severním traktu objevují i ve vrstvách bezprostředně nasedajících na zadní část tělesa (obr. 52). Nástup tohoto typu, typického pro pražské prostředí 11. stol., je předpokládán v průběhu 10. stol., není však dosud upřesněn. Donedávna uvažovaný přesah jeho oběhu ještě do 12. století (Hrdlička 1993, 100; 1997, 653) bude patrně zpochybněn.

⁸ Pro snazší orientaci a usnadnění komparace s dalšími soubory shodného stáří z jiných lokalit jsou rýsuující se – i když zatím neurčitě vymezené – keramické horizonty označeny otevřeným systémem písmen a číslic, který reflektuje základní horizonty vývoje raně středověkého Pražského hradu.

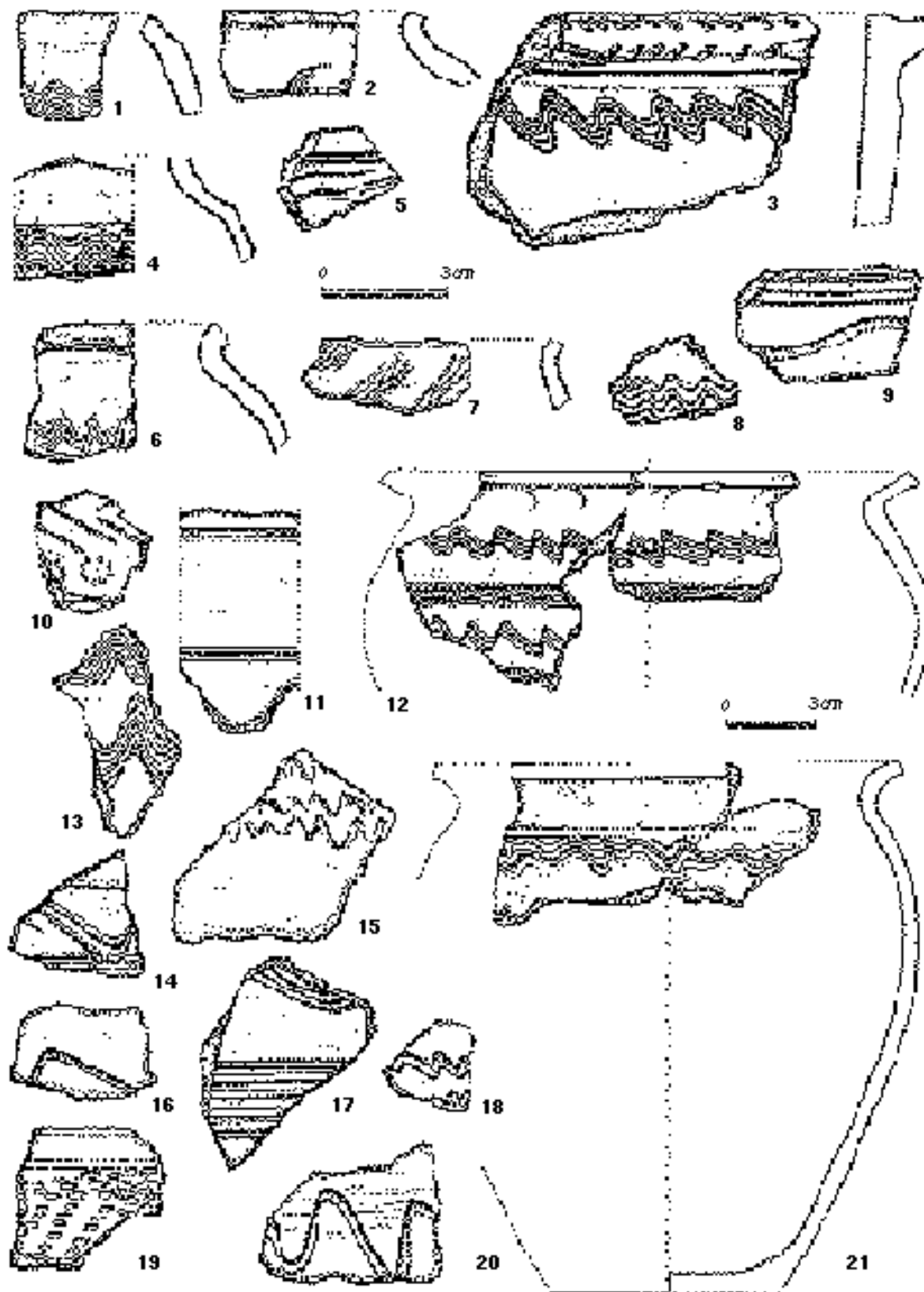

OBR. 46. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY Z DEPRESE POD TĚLESEM NEJSTARŠÍ ZNÁMÉ DŘEVOHLINITÉ HRADBY. SEVERNÍ TRAKT – SLÉVÁRENSKÝ DVŮR. KRESBA I. SKRIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN DER KERAMIK AUS EINER SENKE UNTER DEM KÖRPER DER ÄLTESTEN BEKANNTEN HOLZ-ERDE-MAUER. NORDTRAKT – SLÉVÁRNA-HOF.

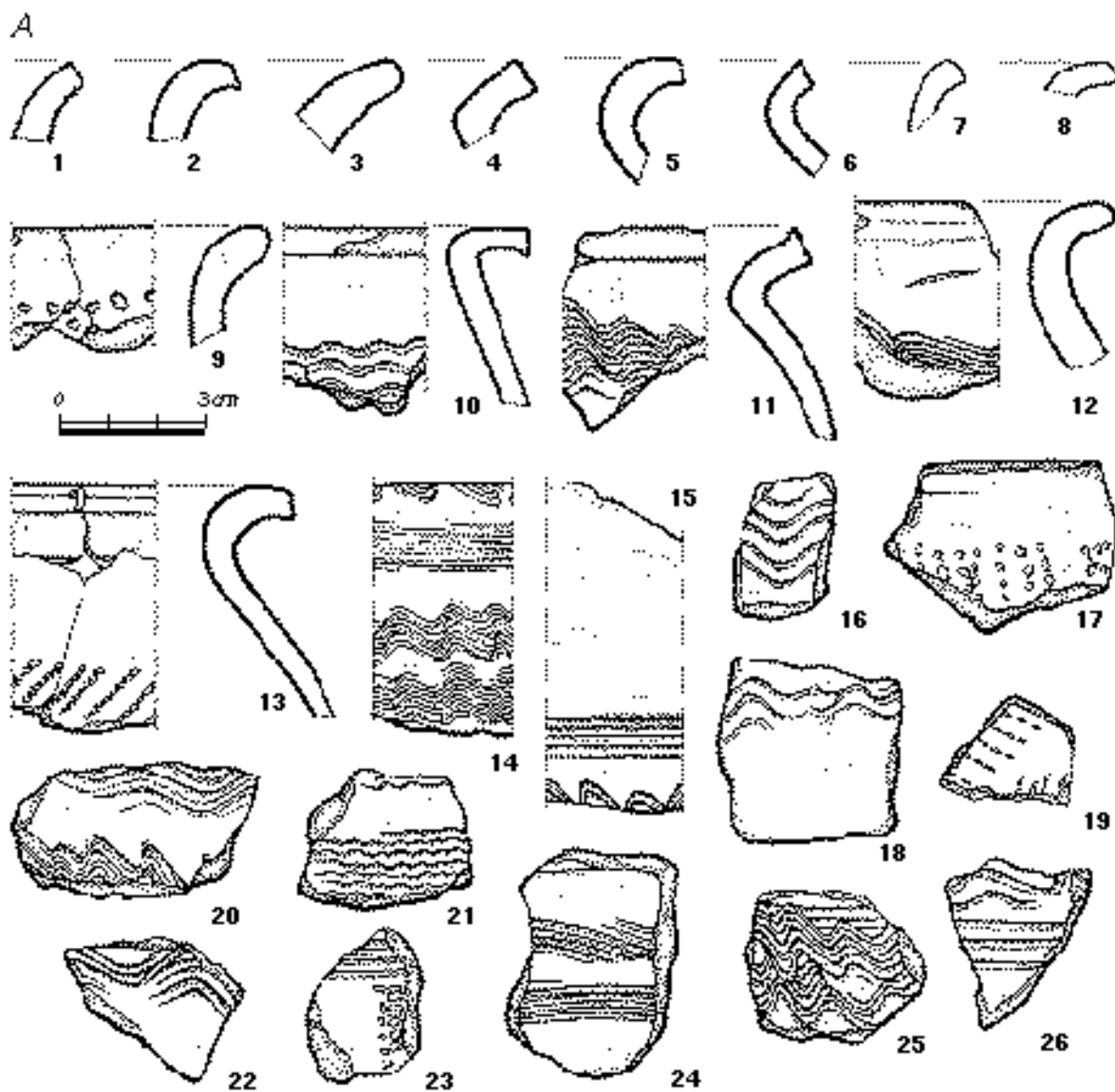
V zánikovém horizontu opevnění předcházejícího výstavbě kvádřikové hradby se na všech zkoumaných místech setkáváme s keramikou horizontu s archaicky zduřelými okraji v jejich široce variabilní škále (PH C0). Bývají provázeny např. silnostěnnou tuhou keramikou, nekvalitně vypálenou jemně ostřenou keramikou často s bílým přetahem a jednoduchými mírně profilovanými okraji, hrubě ostřenou produkcí vázanou na velké zásobnicové tvary s vzhůru vytaženými okraji. V totožných situacích jsou však zaznamenávány také mladší formy klasicky zduřelé profilace i miskovité tvary v hnědých škálách barevnosti hrnčiny. Nejmladší zánikové horizonty dřevohlinitého opevnění či situace související s výstavbou kvádřikové hradby (přesněji jejich výseky či torza) jsou spojeny s rozsáhlými úpravami terénu a s přesuny množství zeminy (při vnitřním líci hradby je dokumentováno zasypání příkopů a vyrovnávání svahu). Díky těmto terénním změnám vznikají *nepravidelně inverzní stratigrafie* (Hrdlička 1997, 655), dále prokazatelné, ale časově neurčitelné hiáty v stratigrafické sekvenci. Jindy situace zanikají v dlouhém, shora obtížně omezeném časovém intervalu (vhodným příkladem je dlouhodobě se rozpadající hradba na severní hraně ostrožny). Jsou-li ta-

OBR. 47. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY Z DEPRESE POD TĚLESEM NEJSTARŠÍ ZNÁMÉ DŘEVOHLINĚNÉ HRADBY, SEVERNÍ TRAKT – SLEVÁRENSKÝ DVŮR, KRESBA I. SKŘÍVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN DER KERAMIK AUS EINER SENKE UNTER DEM KÖRPER DER ÄLTESTEN BEKANNTEN HOLZ-ERDE-MAUER, NORDTRAKT – SLEVÁRNA-HOF.

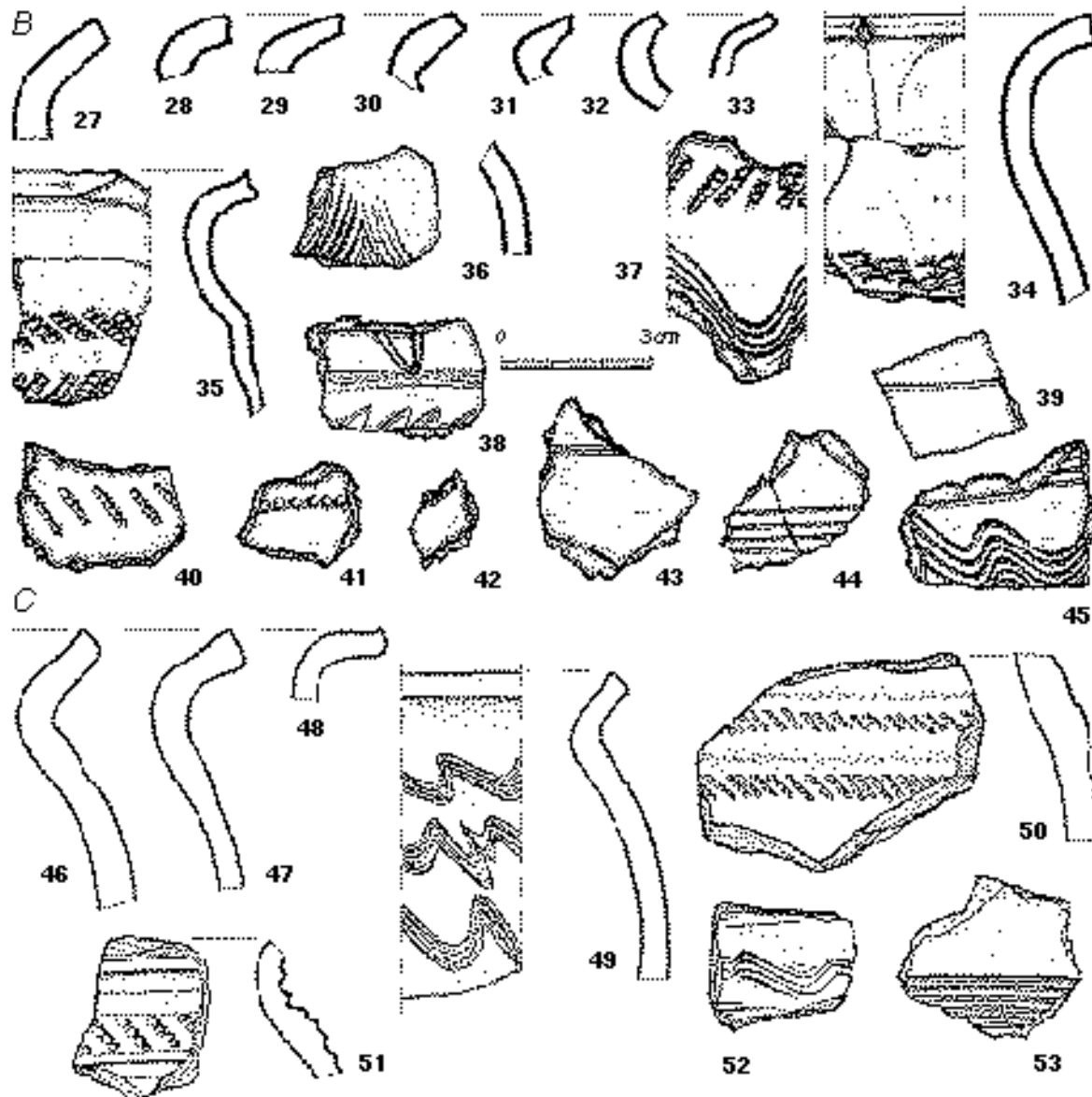
OBR. 48. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY Z DEPRESÉ POD TĚLESEM NEJSTARŠÍ ZNÁMÉ DŘEVOHLINĚ HRADBY. SEVERNÍ TRAKT – SLEVÁRENSKÝ DVŮR. KRESBA I. SKŘIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN DER KERAMIK AUS EINER SENKE UNTER DEM KÖRPER DER ÄLTESTEN BEKANNTEN HOLZ-ERDE-MAUER. NORDTRAKT – SLEVÁRNA-HOF.

OBR. 49A. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY ZE SITUACÍ PŘEKRYTÝCH TĚLESEM NEJSTARŠÍ ZNÁMÉ DŘEVOHLINITÉ HRADBY, SEVERNÍ TRAKT – TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL. KRESBA I. SKŘIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN DER KERAMIK UNTER DEM KÖRPER DER ÄLTESTEN BEKANNTEN HOLZ-ERDE-MAUER. NORDTRAKT – SOG. MEHRZWECKSAAL.

kové výseky archeologických situací studovány izolovaně, nelze výsledky díky intenzivnímu a komplikovanému vývoji hradních terénů považovat za reprezentativní. Pří-
 mý vztah k výstavbě kvádrkové hradby není u žádného ze souborů doložen, hiáty ve
 vývoji nelze vyloučit ani u stratigrafií starších, ani u vrstev uložených po výstavbě to-
 hoto opevnění. Aktuálním se tento problém stává nyní v souvislosti s množícími se ná-
 vrhy na posun relativní chronologické sekvence hlouběji do minulosti (Hrdlička 1997,
 653; Dragoun 1998; Bartošková 1999). Zpracovaný a publikovaný keramický materi-
 ál související s touto problematikou je zatím více než sporadický (Boháčová 1994b),
 případně nebyl vzhledem k prokazatelným opakovaným rekonstrukcím či jiným zása-
 hům do zdiva hradby v souvislosti s otázkami její chronologie využíván (Boháčová –
 Frolík – Žegklitz 1988; Boháčová 1997b), což platí i pro nedávno diskutovaný výzkum
 čp. 38 ve Vikářské ulici (Bartošková 1999, 736).

Drobnou sondou do této problematiky bylo zhodnocení keramického inventáře
 z několika vybraných situací, jejichž výpověď by i přes výše uvedená omezení mohla
 k poznání keramického horizontu svázaného s výstavbou kvádrkové hradby přispět.

OBR. 49B. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY ZE SITUACÍ PŘEKRYTÝCH TĚLESEM NEJSTARŠÍ ZNÁMÉ DŘEVOHLINĚ HRADBY. B – ARKÁDY KRÁLOVSKÉHO PALÁCE, C – LOBKOVICKÝ PALÁC. KRESBA I. SKRIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN DER KERAMIK UNTER DEM KÖRPER DER ÄLTESTEN BEKANNTEN HOLZ-ERDE-MAUER. B – ARKADEN DES PALAS, C – LOBKOWITZER PALAST.

Na dvou místech střední části jižního svahu a při západním křídle hradby nad severním svahem byl u vrstev, u nichž lze předpokládat spojitost s výstavbou opevnění, sledován vývoj keramického inventáře z hlediska zastoupení technologicky nejmladších prvků. Výsledky opakovaně naznačují, že významná výše uvedená proměna Pražského hradu probíhá nejspíše v době oběhu vyspělejších forem mladohradištní keramiky, charakterizované tenkostěnnými variantami okrajů s klasicky zduřelou ostře řezanou profilací ve variabilní barevné škále, avšak ještě s vazbou na keramickou hmotu blízkou předchozí produkci,⁹ většinou se středním, někdy ale i poměrně tvrdým výpalem (PH C1). Jejich nejvyspělejší tvrdě vypálené varianty světlých odstínů, s hladkou úpravou povrchu s jemnými rýžkami (PH C2) se objevují v bezprostředním nadloží sledo-

⁹ Postupný vývoj keramického těsta u skupiny provázející zduřelou profilací okrajů, projevující se ubýváním ostřiva v hmotě i na povrchu nádob, provázený ztenčováním stěn a zkvalitňováním výpalu, byl již konstatován (Boháčová 1993c, 513; Hrdlička 1997, 97–98).

vaných situací. Obdobně je charakterizován horizont keramiky spojovaný s výstavbou paláce (*Hrdlička 1997*, obr. 4) a blízká se jeví např. keramika ze souvrství starší polohy staroměstského osídlení, spadající hlouběji před výstavbu městského opevnění (*Dragoun 1998*). Tento závěr je ale opřen pouze o zhodnocení cíleného výběru z novějšího a v současnosti dostupného materiálu (obr. 22).

EXKURS I

Charakteristika vybraných nálezových situací souvisejících s výstavbou kvádríkové hradby

1a) III. nádvoří. Sonda V/93. Horizont úprav po ukončení funkce mladší fáze dřevohlinité hradby. Je tvořen vrstvami, bezprostředně nasedajícími na dochované těleso opevnění a šikmo ukloněnými vrstvami respektujícími původní svah terénu, sesutými či přemístěnými do volné prostory před původní čelo opevnění. Materiál je částečně získán ze začišťování plochy, vzhledem k stavu terénu a režimu areálu není však pravděpodobná mladší intruze (obr. 22: 1–12). Přítomné jsou tenkostěnné varianty klasicky zduřelé profilace a zlomek technické misky. Uložení vrstev tohoto horizontu podle pozorování během výzkumu těsně předchází vzniku kvádríkové hradby nebo je současné s její stavbou.

1b) III. nádvoří. Řez XIV/1993. Horizont úprav po ukončení funkce mladší fáze dřevohlinité hradby a jeho nadloží. Situace směrem jižním volně navazuje na předchozí prostor, dokumentovány jsou terény při kvádríkové hradbě. Přímý kontakt mezi nimi je však doložen pouze pro spodní část horizontu, kde nebyl získán žádný průkazný keramický materiál. Inventář souvrství není početný, ani neobsahuje žádné výrazné prvky. V rámci kamenité destrukce a jejího již vodorovně uloženého nadloží se vedle běžné keramiky počátků horizontu se zduřelými okraji objevuje tenkostěnná a tvrději vypálená produkce. Řez pouze dokumentuje nárůst souvrství při vnitřním líci kvádríkové hradby, k poznání keramického horizontu svázaného s jejím vznikem však nepřispívá.

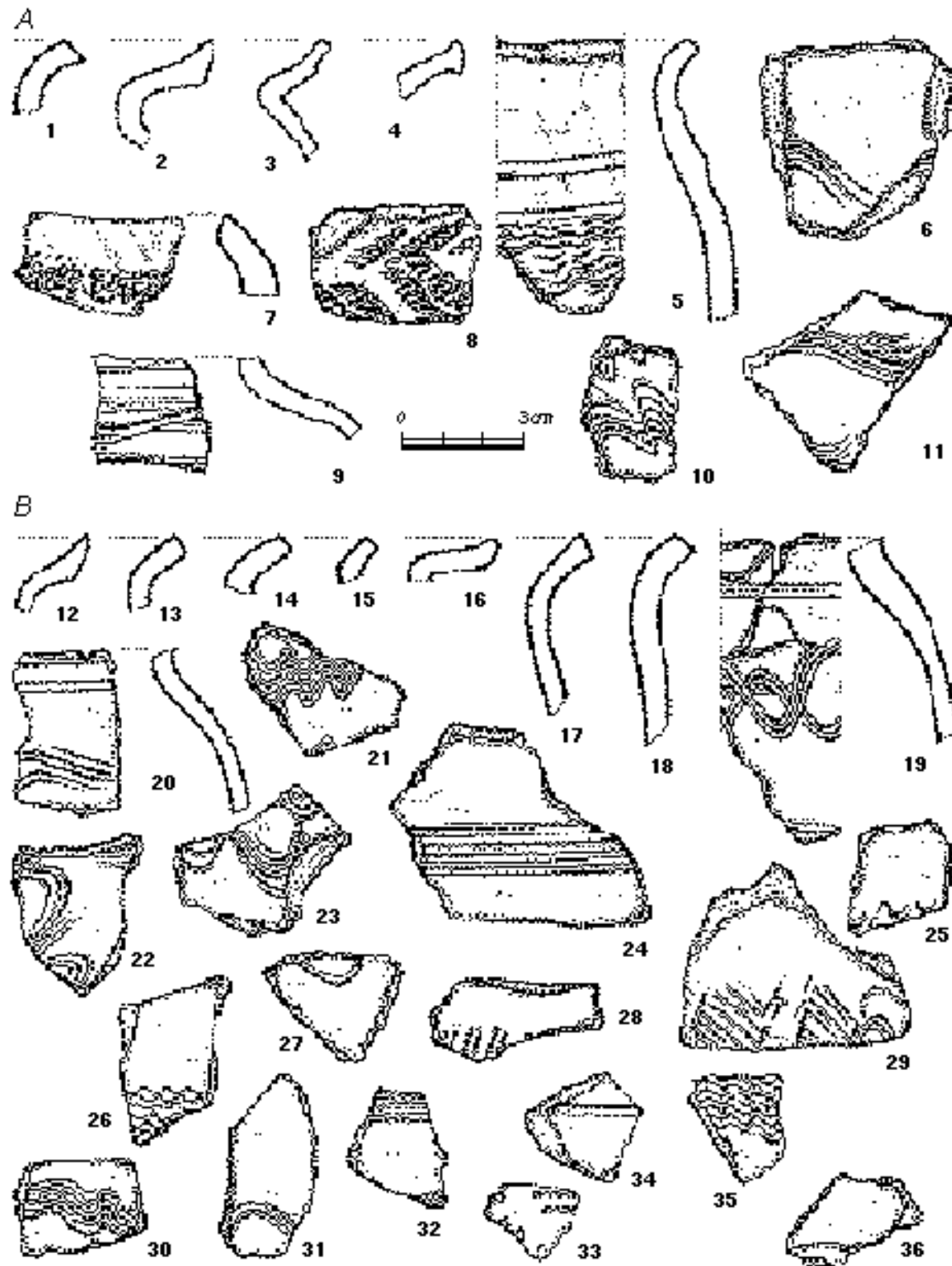
2) III. nádvoří. Sonda I/1993. Souvrství narušené kvádríkovým zdívkem sídlištního objektu, výzkum ukončen na úrovni spojované vzhledem k poznatkům z okolního prostoru se zánikovým horizontem mladší ze dvou doložených fází dřevohlinité hradby. Nad vrstvami spojovanými s hradištním opevněním se ve spodní části sekvence objevuje tvrdě vypálená keramika horizontu se zduřelou profilací okrajů a zlomek misky. V bezprostředním nadloží těchto vrstev se již vyskytují vospělé formy okrajů s klasicky zduřelou profilací.

3) Severní trakt, tzv. víceúčelový sál, západní část, výzkum v etapách v l. 1982–1993, zpracováno jen pro horizonty před výstavbou kvádríkové hradby (*Boháčová 1996c*). V několika etapách záchranného výzkumu byly v uvedených letech postupně dokumentovány výseky situace, postihující vývoj vně severní části západního křídla hradby. Hradba zde byla stavěna do vnitřní ze dvou větví příkopu hradištního opevnění, vnější část zaniká rovněž v souvislosti s její výstavbou, stavební úroveň vně hradby však nebyla při výzkumu rozlišena. Ještě v průběhu období, v němž obíhá produkce nejvospělejších forem klasicky zduřelé profilace, dochází k sesutí a následné obnově severozápadního nároží hradby. Téměř v celé sekvenci v nadloží mladohradištní výplně vnějšího příkopu (od kóty 251, 60 m n. m. – srov. obr. 19) se objevují v jejím inventáři okraje s klasicky zduřelou profilací (obr. 22: 13–26). Již pod úrovní kóty 253 m n. m. nastupují varianty vázané na tvrdě vypálený tenkostěnný střep. Z nálezové situace (obr. 19 a 53) lze usuzovat, že se pohybujeme ještě v úrovni odpovídající základové partii opevnění, tuto hypotézu nelze ale doložit. Známa úroveň rozhraní nadzemního a základového zdíva (254,50 m n. m.) na vnitřním líci totiž nemusí odpovídat situaci vně hradby. Přímý vztah vně uložených vrstev k jejímu nenarušenému líci nebyl poznán a situace dále k západu je narušena vyhloubením příkopu v období vlády Přemysla Otakara II.

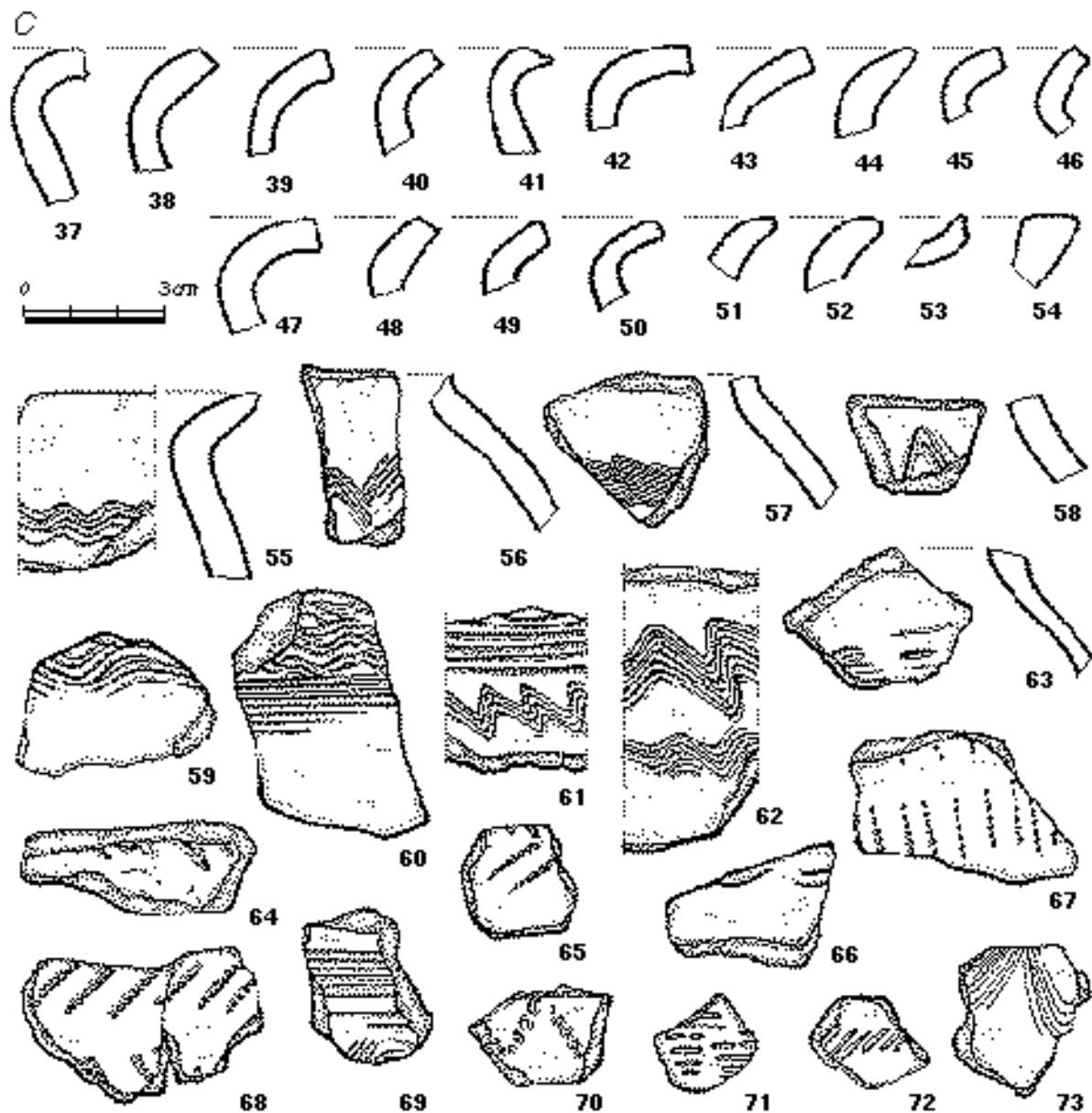
4.2.2. RANĚ STŘEDOVĚKÝ PRAŽSKÝ HRAD

A JEHO OPEVNĚNÍ V ABSOLUTNÍ CHRONOLOGII PÍSEMNÝCH PRAMENŮ

Stěžejním momentem pro stanovení absolutní chronologie geneze opevnění je samozřejmě pokus o napojení zjištěných skutečností na sporadická absolutní data, která máme pro sledované období k dispozici a která lze s výstavbou a dalším vývojem opevnění klást do souvislosti díky údajům písemných pramenů či jejich historické interpretaci (*Sláma 1988*, 79; *Třeštík 1997*, 334–347):

OBR. 50A, B. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY Z NEJSTARŠÍCH ZNÁMÝCH ÚSEKŮ DŘEVOHLINITÉ HRADBY. A – PROSTOR POD OKTOGONÁLNÍ KAPLÍ (1–4; 14A), B – SEVERNÍ TRAKT – SLEVÁRENSKÝ DVŮR. KRESBA I. SKRIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN AUS DEN ÄLTESTEN BEKANNTEN TEILEN DER HOLZ-ERDE-MAUER. A – RAUM UNTER DER OKTOGONALKAPELLE (1–4; 14A), B – NORDTRAKT – SLEVÁRNA-HOF.

OBR. 50C. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY Z NEJSTARŠÍCH ZNÁMÝCH ÚSEKŮ DŘEVOHLINITÉ HRADBY. C – SEVERNÍ TRAKT – VÍCEÚČELOVÝ SÁL. KRESBA I. SKŘIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN AUS DEN ÄLTESTEN BEKANNTEN TEILEN DER HOLZ-ERDE-MAUER. C – NORDTRAKT – SOG. MEHRZWECKSAAL.

– r. 885, případně léta bezprostředně následující – založení kostela P. Marie knížetem Bořivojem (*Kristián*, 24);

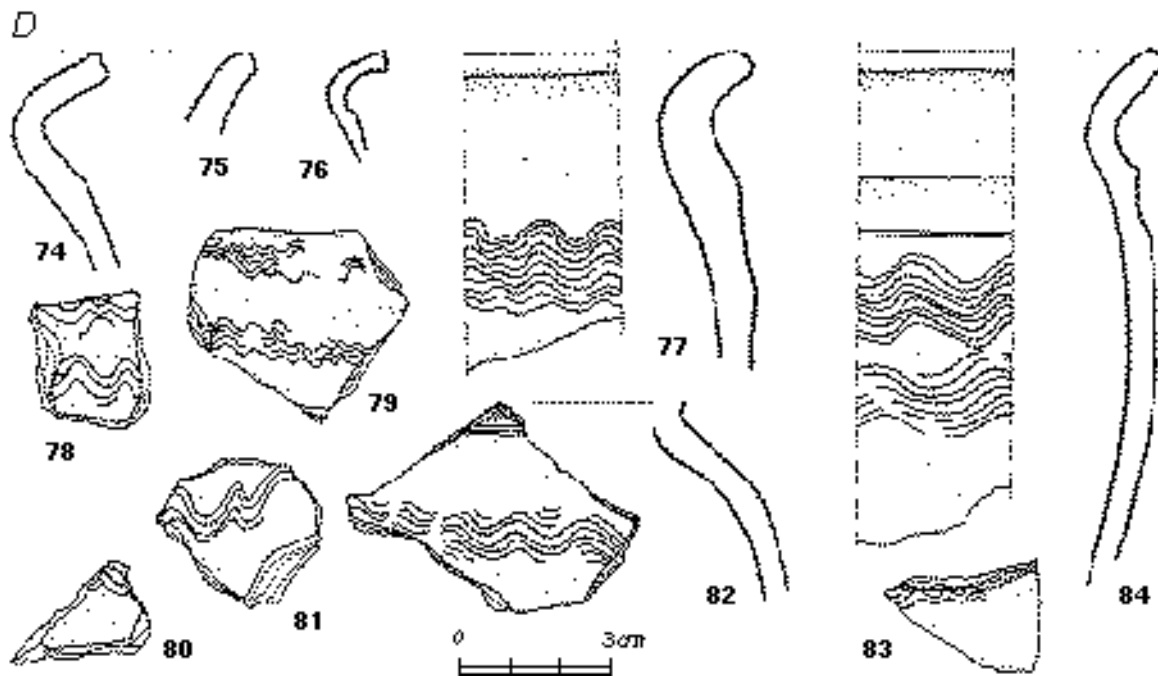
– *sklonek 9. a počátek 10. stol.* – vláda prvních historicky doložených knížat (před 890 – vláda knížete Bořivoje, 890–894 – Čechy pod vládou Svatopluka, 895–915 – životní data knížete Spytihněva);

– *průběh 40., spíše počátek 50. let 11. stol.* (Spytihněvovo údělnictví) – přestavba hradby kolem celého Pražského hradu (*Kosmas II–14*, 104);

– *počátek 12. stol.* – hradby Vyšehradu bezpečnější než Pražského hradu (*Kosmas III–29*, 199);

– r. 1135: „Eodem anno metropolis Bohemiae Praga more Latinarum civitatum coepit renovari“ (*FRB II*, 222).

Praha je podle výpovědi písemných pramenů stabilní rezidencí českých historických knížat. Základním pilířem pro chronologickou osnovu vývoje Pražského hradu v abso-

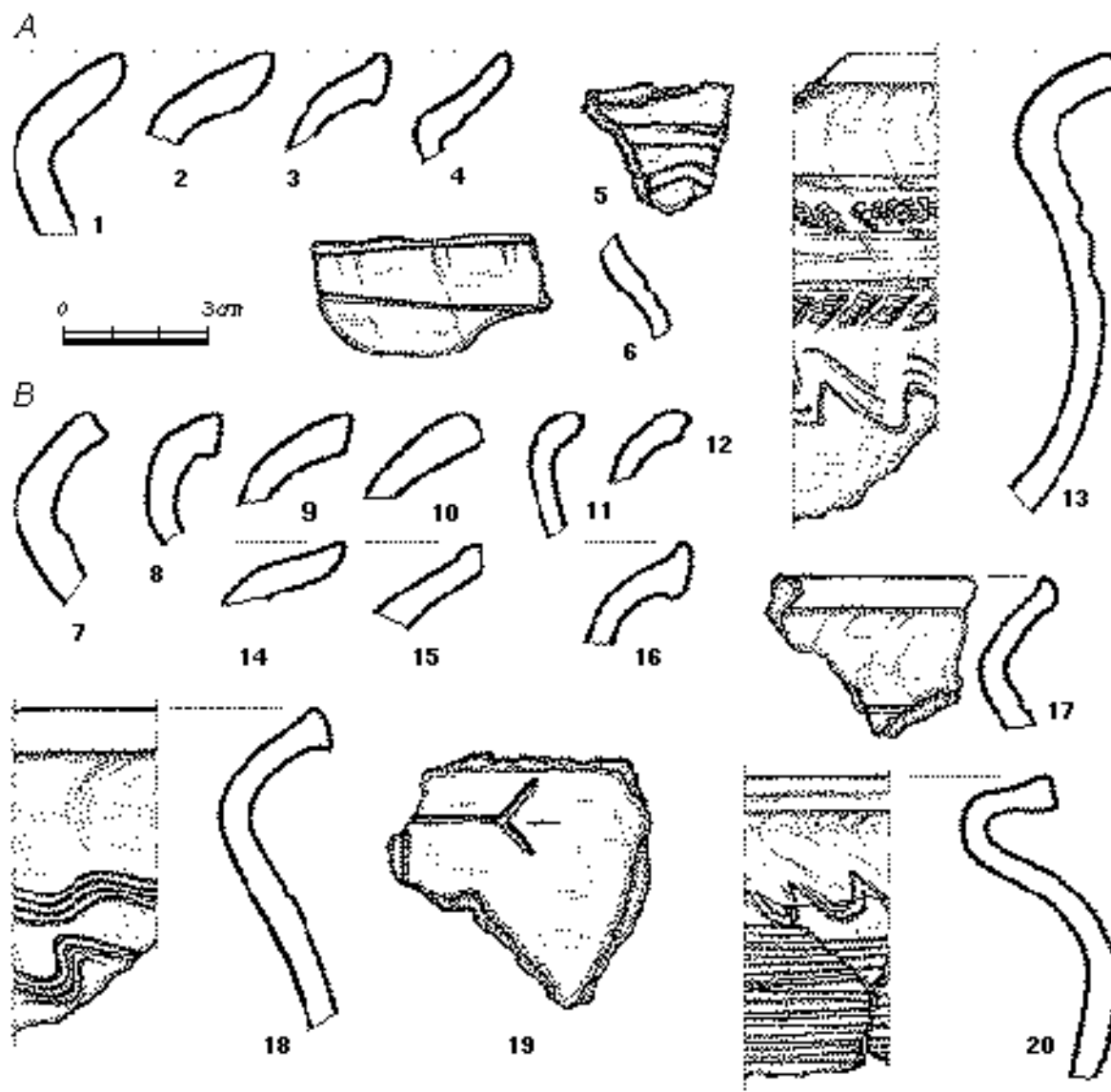
OBR. 50D. TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY Z NEJSTARŠÍCH ZNÁMÝCH ÚSEKŮ DŘEVOHLINITÉ HRADBY. KERAMIKA Z TĚLESA MLADŠÍ HRADBY V JIHOZÁPADNÍ ČÁSTI III. NÁDVOŘÍ – VRSTVY 5147–5148. KRESBA I. SKRIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN AUS DEN ÄLTESTEN BEKANNTEN TEILEN DER HOLZ-ERDE-MAUER. KERAMIK AUS DEM KÖRPER DER JÜNGEREN MAUER IM SÜDWESTLICHEN TEIL DES III. BURGHOFES – SCHICHTEN 5147–5148.

lutních datech je tak Kristiánova zpráva o založení kostela P. Marie Bořivojem. Přímý vztah opevnění a tohoto kostela však není archeologicky doložen. Výstavbu mohutné opeňovací soustavy přemyslovské rezidence můžeme hypoteticky spojovat jak s knížetem Bořivojem, tak s jeho nástupcem Spytihněvem, který se zřejmě zasloužil o vybudování středočeského přemyslovského dominia, či posléze a nejpозději s Vratislavem. Zůstává otázkou, zda a jaký vliv mohly mít na výstavbu opevnění kontakty s Velkou Moravou, či přímo Svatoplukovo pražské *intermezzo*.

Dalšími mezníky jsou ojedinělé zprávy o přestavbách raně středověkého opevnění Pražského hradu. Prvá hovoří v období vlády knížete Břetislava I. (a současně v době údělnictví jeho prvorozeného syna Spytihněva). Z následné a zcela obecné zmínky o větší bezpečnosti hradeb Vyšehradu než Pražského hradu nelze dle mého soudu vyzovovat závěry o stavu hradního opevnění. Posledním údajem je zpráva Kanovníka vyšehradského z doby vlády Soběslava I. Ta byla většinou a především v poslední době (Boháčová 1994b; Hrdlička 1993; 1997, 653; Frolík – Smetánka 1998, 299) spojována s Pražským hradem a jeho kvádříkovým na maltu zděným opevněním. Představa o spojitosti kvádříkové hradby s uvedenou citací nekoliduje podle výpovědi dostupných pramenů s možným výskytem starších typů produkce se zduřelými okraji hlouběji před přelomem 11. a 12. století.

4.2.3. DŘEVOHLINITÁ HRADBA A DENDROCHRONOLOGICKÉ DATOVÁNÍ

Novým faktorem při studiu chronologie opevnění jsou první absolutní data, k nimž dospěl dendrochronologický výzkum dlouhodobě střídaného materiálu z Pražského hradu teprve nedávno (Dvorská – Boháčová 1999; Boháčová 1999; v tisku). Dendrochronologické údaje jsou opřeny o křivku, budovanou na měření letokruhů dubu, tedy dřeviny, zastoupené v raně středověkých situacích Pražského hradu nejpočetněji (a vážící se především na fortifikační stavby). Vznikající standardní dubová křivka pro Prahu byla vytvořena na základě měření několika desítek dřev pocházejících převáž-

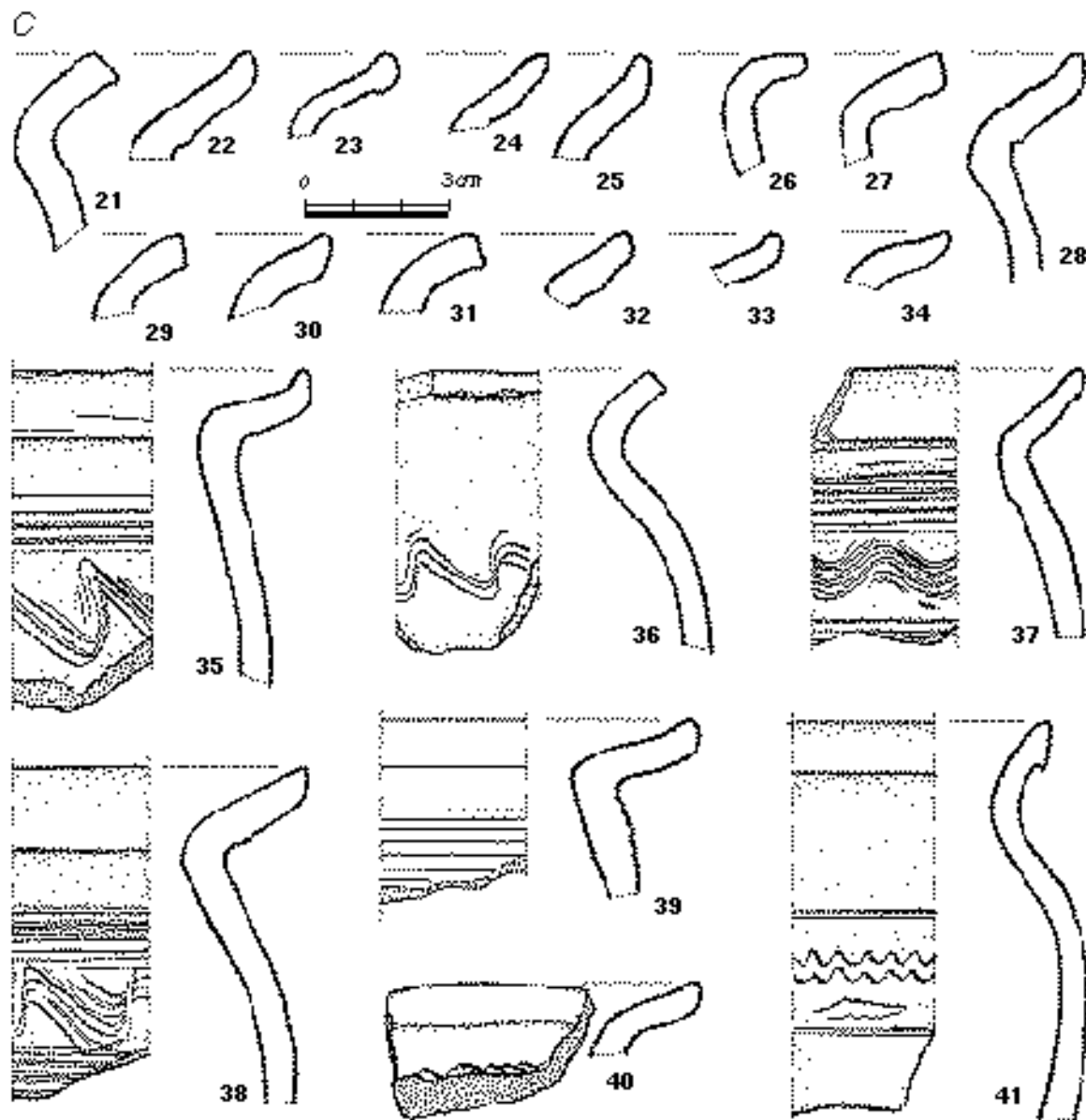
OBR. 51 (POKR. NA NÁSL. STR.). VÝBĚR OKRAJŮ A TYPŮ VÝZDOBY ZE SEKVENCE V NADLOŽÍ NEJSTARŠÍ DŘEVOHLINĚ HRADBY. PROSTOR POD OKTOGONÁLNÍ KAPLÍ. A: VRSTVA 44, 26, B – 40C, C – 40B. KRESBA I. SKŘIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – AUSWAHL DER RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN AUS DER SCHICHTENFOLGE IM HANGENDEN DER ÄLTESTEN HOLZ-ERDE-MAUER. RAUM UNTER DER OKTOGONALKAPELLE: A – SCHICHTEN 44, 26, B – SCHICHT 40C, C – SCHICHT 40B.

ně z výzkumu Pražského hradu a zahrnovala zprvu období od pol. 9. do pol. 10. stol. (tab. 1).¹⁰

Data využitelná pro problematiku vývoje hradištního opevnění byla získána ze dvou poloh. Prvý soubor je tvořen dřevy konstrukce odkryté v proláclině v prostoru slévárenského dvora, druhou skupinu tvoří dřeva dochovaná *in situ* v archeologickém areálu pod deskou III. hradního nádvoří a depositárně uložené prvky z téhož výzkumu. Dřeva, u nichž jsou známy nebo identifikovatelné nálezové okolnosti, náleží mladší fázi dřevohlině fortifikace.

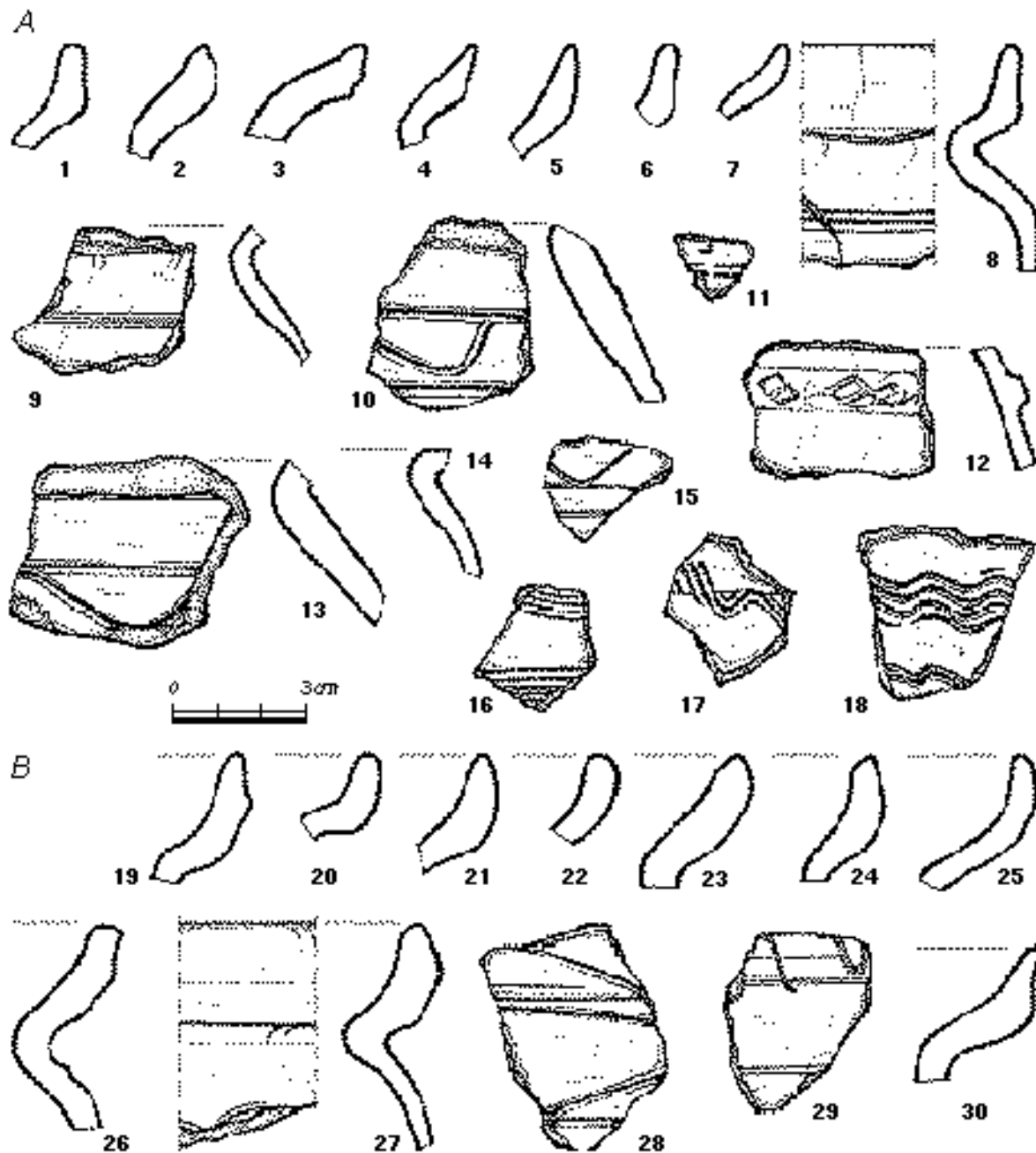
Podle výsledků tohoto studia (tab. 1) lze data smýcení stromů pro konstrukci v proláclině na severním svahu ostrožny kláštera do intervalu 2. pol. 80. let 9. stol. – počátek 10. stol., nejpozději do r. 917. Pro mladší fázi fortifikace na jižním svahu byla pro situace *in situ* získána data v rozpětí 90. léta 9. stol. – první třetina 10. století, nejvýše

¹⁰ Měření a datování provedla J. Dvorská (dendrochronologická laboratoř ARÚ AV ČR Brno, pracoviště Mikulčice) v rámci grantového projektu GAČR-404/96/K089.

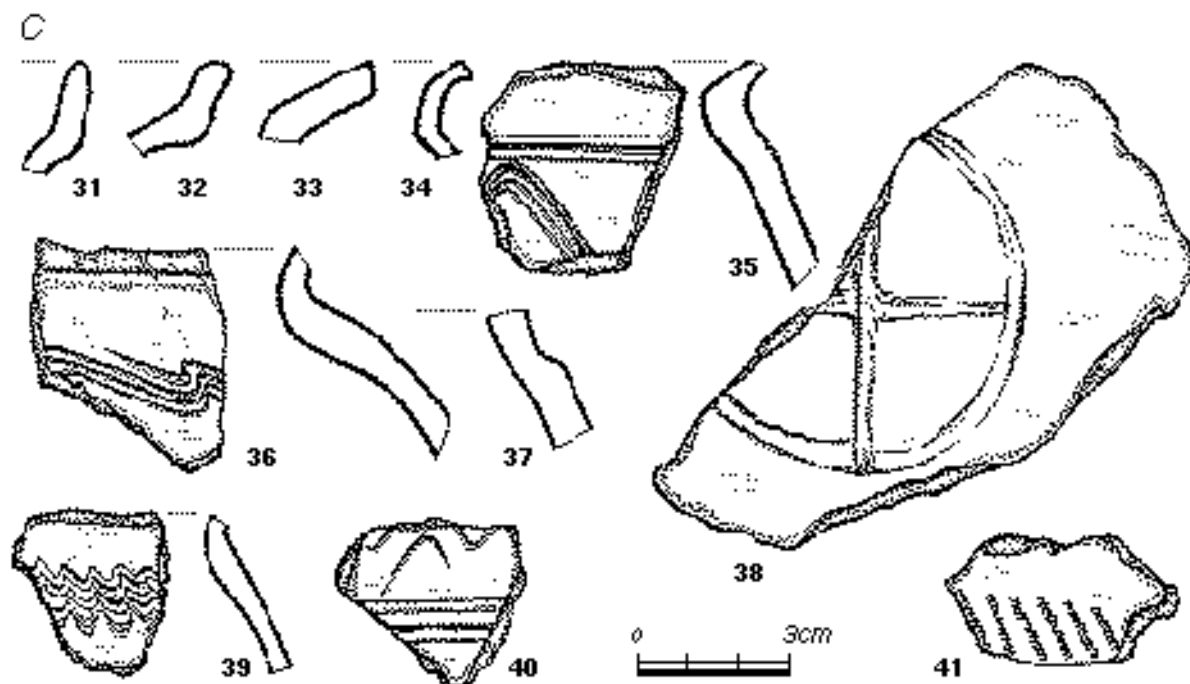
zařazené dřevo spadá do období *po r. 921*. Nejmladší z depositárně uložených dřev, které lze vztáhnout k téměř kontextu, bylo smýceno *po r. 939*. Interval mezi koncem měřitelné křivky a konečným datem porážení dřev však stav většiny z nich neumožňuje určit. Další získaná data, která se váží k dřevěné zástavbě v prostoru jižní rokle a v západní a severozápadní části hradního areálu, pokrývají období od poslední třetiny 9. stol. do 12. století. Ta však nelze pro problematiku vývoje fortifikací využít.

Zatím nebylo v rámci Pražského hradu možné provést srovnání dat vyplývajících z dendrochronologických měření s výpovědí sekvence keramického inventáře z kvalitních stratografií. Výjimkou je soubor definitivně uzavřený dřevěnou konstrukcí v prostoru slévárenského dvora, tedy podle dendrochronologické analýzy *po r. 905*, *nejpozději však r. 917*, a jeho bezprostřední nadloží (Boháčová 1996a). Spolehlivost výpovědi získaných dat by mohla být nezávisle ověřena konfrontací výsledků dendrochronologického studia dubu s dendrochronologií raně středověké jedle. Jedlový standard pro Prahu a jeho datování opřené zpočátku o menší soubor dřev z malostranského podhradí byly upřesněny pomocí nově analyzovaného materiálu z Pražského hradu (Dobry 2001).

OBR. 52 (POKR. NA NÁSL. STR.). TYPY OKRAJŮ A VÝZDOBY ZE SEKVENCE V NADLOŽÍ NEJSTARŠÍ DŘEVOHLINĚ HRADBY. A – SEVERNÍ TRAKT – TZV. VÍCEČELOVÝ SÁL, VNITRNÍ ROZŠÍŘENÍ DŘEVOHLINĚ HRADBY B1, B – TAMŽEŽ, SÍDLIŠTNÍ SOUVRSTVÍ NASEDAJÍCÍ NA ROZŠÍŘENÍ DŘEVOHLINĚ HRADBY, C – SEVERNÍ TRAKT – SLÉVÁRENSKÝ DVŮR, PŘECHODOVÝ HORIZONT MEZI HRADBAMI B1 A B2. KRESBA I. SKRIVANOVÁ – L. RASLOVÁ. – RAND- UND VERZIERUNGSTYPEN AUS DER SCHICHTENFOLGE IM HANGENDEN DER ÄLTESTEN HOLZ-ERDE-MAUER. A – NORDTRAKT – SOG. MEHRZWECKSAAL, INNERE AUSDEHNUNG DER HOLZ-ERDE-MAUER B1, B – EBD., EINE AUF DIE AUSGEBREITETE HOLZ-ERDE-MAUER ANSETZENDE SIEDLUNGSSCHICHTENFOLGE, C – NORDTRAKT – SLÉVÁRNA-HOF, ÜBERGANGSHORIZONT ZWISCHEN DEN MAUERN B1 UND B2.

Podle prvých výsledků komparace dat získaných z dubových i jedlových dřev vyzdvižených z totožných kontextů se jejich chronologická výpověď významněji neliší. Dendrochronologická data v sekvencích Pražského hradu spíše podporují předpoklad pozdějšího nástupu výrazných proměn ve středohradištní keramické produkci (horizonty PH B0, B1), než bylo dosud uvažováno v souvislosti s malostranským podhradím (Čiháková – Dobrý 1999). Definitivní řešení této otázky je závislé na početnosti, kvalitě a komplikovanosti stratografií s dřevěnými prvky v prostoru celé pražské aglomerace. Prameny, které máme dosud k dispozici, nejsou pro její uzavření zatím dostatečné. Mu-

síme také počítat s tím, že i exaktní dendrochronologická data určená jako termín *ad quem* mohou být zatížena drobnou chybou v rozpětí několika málo let, i s tím, že jako potenciálně všudypřítomný problém se objevují dřeva druhotně použitá, jejichž výskyt je zřejmě daleko běžnější, než jsme dosud předpokládali. Hlavním problémem využití výpovědi dendrochronologických dat získaných v archeologickém kontextu v historickém studiu bude tak vždy především archeologická interpretace nálezové situace.

Dendrochronologické datování nejmladších z použitých dřev (dřeva X, XI, obr. 28) podporuje původní předpoklad o vzniku dřevohlinité hrady nejspíše za knížete Spytihněva (podle nejvyššího možného data nejpozději na samém počátku vlády knížete Vratislava). Předložené údaje nejsou v rozporu s historicky doloženými skutečnostmi ani s interpretací nálezové situace a spadají do časového rámce, uvažovaného pro keramický inventář zkoumaných situací. Bude-li jejich výpověď potvrzena, bude upřesněna chronologie dotčené části středohradištní keramické sekvence a pro keramický soubor PH A0 – PH A1 (obr. 46–48) bude k dispozici datum *maximálně* 917 jako termín *ante quem*. Otázkou zůstává interpretace skutečnosti, že z dřev téže konstrukce lze vydělit skupinu prvků (dřeva V, XII, XV – obr. 28), jejichž datování spadá do užšího intervalu 90. let. 9. století. Podle stratigrafické situace byla konstrukce ukládána v jednom časovém horizontu, proto lze nejspíše uvažovat o druhotném využití starších dřev. Důležité je v této souvislosti pozorování, že záseky či jiné konstrukční detaily byly vždy nalezeny na funkčních místech, což nasvědčuje tomu, že k jejich zhotovení došlo až při budování konstrukce v této poloze a že dřeva buď dříve sloužila jinému účelu, nebo byla dlouhodobě deponována.

Hypotézu o současnosti nejstarších doložených dřevohlinitých hradeb na severním i jižním svahu, vycházející z nálezové situace reliktních hradeb a výpovědi sekvencí keramického inventáře, komplikuje vročení stratigraficky následné fáze fortifikace v areálu III. nádvoří do období jen o málo mladšího (nejmladší dřevo *in situ* po 921, nejmladší dřevo z depozitáře po 939). Mladohradištní prvky z keramického inventáře zkoumaného tělesa nejsou známy. Hiát v jeho nadloží souvisí s činností při nebo bezprostředně po výstavbě kvádrkové hrady a jeho délku a obsah neznáme. Vyloučit nelze ani v tomto případě druhotné použití dřev a v úvahu je nutné vzít i špatné dochování konzervovaných prvků z III. nádvoří.

Vzorek č.	Dřevina	SPL	Ukončení	Délka	Začátek	Konec	Datace
dřeva in situ:							
CH1	dub	0	+15ak	76	818	884	po 919
CH2	dub	0	+3ak	50	841	890	po 903
CH3	dub	0	+3ak	48	-	-	krátké
CH4	dub	0	+4ak	73	-	-	zatím nedat.
CH5	dub	0	+1ak	71	840	910	po 921
CH6	dub	14	+1wk?	80	851	910	911?
CH14	dub	0	+13ak	88	805	873	po 898
CH15	dub				-	-	deform., naměř.
CH16	dub				-	-	deform., naměř.
CH17	dub				-	-	krátké
CH18	dub	0	ak	42	-	-	krátké
CH19	dub	0	+6ak	54	822	875	po 881
CH20	dub	0	+2ak	69	810	878	po 890
CH21	dub				-	-	krátké
CH22	dub				-	-	krátké
CH23	dub	0	+7ak	76	-	-	zatím nedat.
CH24	dub	0	+1ak	52	738	892	po 803
CH25	dub	0	+3ak	81	793	873	po 888
CH26	dub	0	+2ak	40	832	871	po 883
CH27	dub	0	+25ak	38	835	872	po 907
dřeva z deponií:							
CH48	dub	0	ak	72	824	895	925±10
CH53	dub	10	+5ak	130	785	914	919+max16
CH54	dub	0	ks+10ak	49	848	891	901+max5
CH51	dub	0	ks+15ak	46	808	854	889+max16
CH53	dub	0	wk?	88	782	888	899?
CH56	dub	17	+2wk?	89	821	889	891?
CH57	dub	0	+4ak	105	821	925	po 939
CH73	dub	0	ks	81	700	880	900±10
CH78	dub	0	+40ak	71	-	-	zatím nedat.
CH85	-				-	-	krátké
CH88	dub	0	+25ak	40	-	-	nedat.-nepravidelné
CH87	dub	2	+18wk?	58	781	848	885?
CH82	dub	0	ak	50	-	-	krátké
CH89	dub	0	+20wk?	78	787	874	884?
CH94	dub	0	+10wk	82	-	-	zatím nedat.
CH111	dub	0	+2wk?	69	815	883	885?
CH113	dub	10	+11ak	81	815	885	krátké po 908

TABULKA 1a. PRAHA – HRAD – III. NÁDVORÍ. DENDRODATA PRO MLADŠÍ FÁZI HRADBY.

Vzorek č.	Dřevina	SPL	Ukončení	Délka	Začátek	Konec	Datace
CH41a	dub	0	ks	54	-	-	nedatované/oké
CH42	ješlůnan	-			-	-	deform., krátké
411 (XV)	dub	0	ak	120	787	888	po 898
GH43 (XII)	dub	18	+10wk	81	787	867	877
XII/II	dub	18	ak	100	780	878	881+max10
VII	dub	0	ak	69	773	841	po 851
XIV/II	dub	15	ak	97	780	878	877+max14
XII/IV	dub	18	ak	102	780	881	882+max11
XII/V	dub	15	ak	100	780	878	880+max14
XIII	dub	0	ak	85	778	868	po 876
XVI	dub	0	ak	102	770	871	po 881
XVI	dub	0	ak	84	770	863	po 873
V	dub	14	ak	81	798	878	877+max15
XI	dub	9	ak	71	820	890	907±10
X	dub	17	ak	108	788	904	905+max12
Xc	dub	0	ak	73	820	892	po 902
891 (XI)	dub	0	+7ak	88	803	881	po 908

TABULKA 1b. PRAHA – HRAD – SEVERNÍ TRAKT. DENDRODATA PRO KONSTRUKCI POD HRADEBNÍM TĚLESEM.

5. ZÁVĚRY

5.1. VÝVOJ RANĚ STŘEDOVĚKÉHO OPEVNĚNÍ PRAŽSKÉHO HRADU

Podle hlavních doložených etap výstavby fortifikačního systému v areálu Pražského hradu lze stanovit čtyři základní horizonty jeho vývoje v raně středověkém období. Prvý (A) je omezen termínem *ante quem* výstavbou dřevohlinité hradby chránící střední a východní část hradčanské ostrožny. Následný horizont (B1) je obdobím vzniku a existence této fortifikace, doplněné vůči západnímu předhradí ještě mohutným příkopem a představující významnou proměnu knížecí rezidence. Třetí horizont (B2–Bx) je etapou přestavby a další existence tohoto typu opevnění, která však není na všech místech Pražského hradu jednotná a která se do dalších horizontů člení podle konkrétních podmínek každého místa, aniž jsme schopni vývoj jednotlivých míst synchronizovat. Pouze v prostoru severního traktu lze označit etapu B2 za nejmladší vývojovou fázi hradištního opevnění. Čtvrtý horizont (C) je charakterizován přestavbou raně středověkého knížecího sídelního areálu na kamenný hrad. Jejím markantním projevem je výstavba celokamenné kvádrkové hradby a s ní propojené monumentální stavby palácové. Uvedené horizonty jsou většinou viditelně spojeny se změnou vzhledu přemyslovské rezidence. Protože je však nedokážeme dostatečně přesně vymezit absolutními daty, širší souvislosti těchto proměn nám zatím víceméně unikají.

Časový rámec vývoje nejstaršího osídlení Pražského hradu je při současném stavu poznání chronologie středočeské raně středověké keramiky a vzhledem ke specifickému složení keramických souborů v prostředí centrální lokality obtížné stanovit. V rámci předběžných úvah, které snad bude možné v blízké budoucnosti opřít nejen o relativní synchronizaci některých ústředních lokalit, ale také o dendrochronologická data, je zatím pro výskyt technologických a morfologických skupin stratigraficky nejstarších souborů keramiky z Pražského hradu počítáno vzhledem k širším historickým souvislostem nejméně s obdobím kolem poloviny a s 2. pol. 9. stol. Pro přesnější vymezení počátků osídlení nemáme v současnosti oporu, odpověď však může být hledána v keramickém souboru, který je pro tuto etapu získán (obr. 45–47). Podstatným momentem pro datování bude dlouho očekávaná korelace relativní i absolutní chronologie Pražského hradu s vývojem levobřežního podhradí, především propojení kvalitních stratigrafických sekvencí z raně středověké Malé Strany se základními horizonty vývoje Pražského hradu. Výrazné proměny v keramické produkci středohradištního období jsou v prostředí Malé Strany kladeny ve srovnání s Pražským hradem hlouběji do minulosti o cca 20–30 let (Čiháková – Dobrý 1999; Čiháková 1999, 13–19).

CHRONOLOGIE			PRVKY OPEVNĚNÍ - CHARAKTERISTIKA				
1	2	3	4	5	6	7	8
Stratigrafický horizont	Absolutní data	Keramický inventář	Stavební materiál	Konstruktivní typ opevnění	Šířka	Příkop	Areál
A-PH7	před 908-917*	-	stupy D	?	?	420-440x120	A-p
A-LP	-	-	-	-	-	min400x250	A-v
B1-PH20	po 908, nejvýše 917*	SH	H, D, OK	hradba s KC a roštem	500-600	dvojdílný? 1400xmin400	A-p
B1+	-	-	OK	?; báze s vnějším lícem	?	-	P
B2-PH15	po 921* (po 939)*	SH	H, D, OK	hradba s KC, roštem a j. variabilní výztuží	max. 1200	-	A-j
B2-PH20	?, (hypoteticky před 1055**)	MH	OK, místy HP, H na bázi	hradba, prvky výztuže nedoloženy	650	dvojdílný? 1400xmin400	A-s
B2+PH20	-	MH	OK	hradba, dolní část vnější líce	min. 200, max. 500	-	P
C	po 1135**	-	OK, M	kvádrková hradba	nadzemní část 300	-	A

TABULKA 2. 1: HORIZONTY DLE MÍSTA VÝZKUMU: PH7 – TZV. VÍCEÚČELOVÝ SÁL; PH15 = III. NÁDVORÍ, PH20 = SLEVARÉNSKÝ DVŮR; LP = LOBKOVICKÝ PALÁC + PŘISTAVĚNO K; 2: *DENDRODATA (DŘEVO Z DEPOZITÁŘE); ** PÍSEMNÉ PRAMENY; 3: KERAMICKÝ INVENTÁŘ Z HRADEBNÍHO TĚLESA: SH – STŘEDOHRADEBNÍ, MH – MLADOHRADEBNÍ; 4: D – DŘEVO; H – JILOVITÁ HLÍNA; HP – HLINITOJILOVITÉ POJIVO; M – MALTA; OK – OPUKOVÝ KÁMEN; 5: KC – ČELNÍ KAMENNÁ STĚNA; 6, 7: ROZMĚRY V CM; 8: A – AKROPOLE, P – PŘÍČNÉ, J – JIŽNÍ, S – SEVERNÍ, V – VÝCHODNÍ OPEVNĚNÍ; P – SEVERNÍ ČÁST PŘEDPOKLÁDANÉHO PŘEDHRADÍ.

Základní údaje o typech, parametrech, stratigrafických vztazích a chronologii poznaných úseků opevnění Pražského hradu lze nejpřehledněji shrnout v tabulce.

5.2. RANĚ STŘEDOVĚKÝ PRAŽSKÝ HRAD V KONTEXTU VÝVOJE JEHO OPEVNĚNÍ

Základní dispozice opevněné lokality je dána konfigurací terénu v prostoru, který byl pro její založení určen. Morfologie východní části hradčanské ostrožny, kde je situován Pražský hrad, odpovídala jistě z více důvodů potřebám založení mocenského centra. Sídlně využitelný prostor nebyl sice rozsáhlý, byl však zřejmě dostatečný pro potřeby panovnické rezidence. Její funkci, jak lze usuzovat z výpovědi archeologických pramenů, Pražský hrad raného středověku plnil patrně především. Poloha byla přirozeně chráněna, byla polohou dominantní a v těsném kontaktu s potenciálním hospodářským zázemím, či, přesněji řečeno, se sídelní aglomerací, za jejíž součást je třeba opevněné sídlo považovat. Vnitřní morfologická členitost areálu nemusela být nevýhodou, mohla naopak odpovídat zakladatelským záměrům.

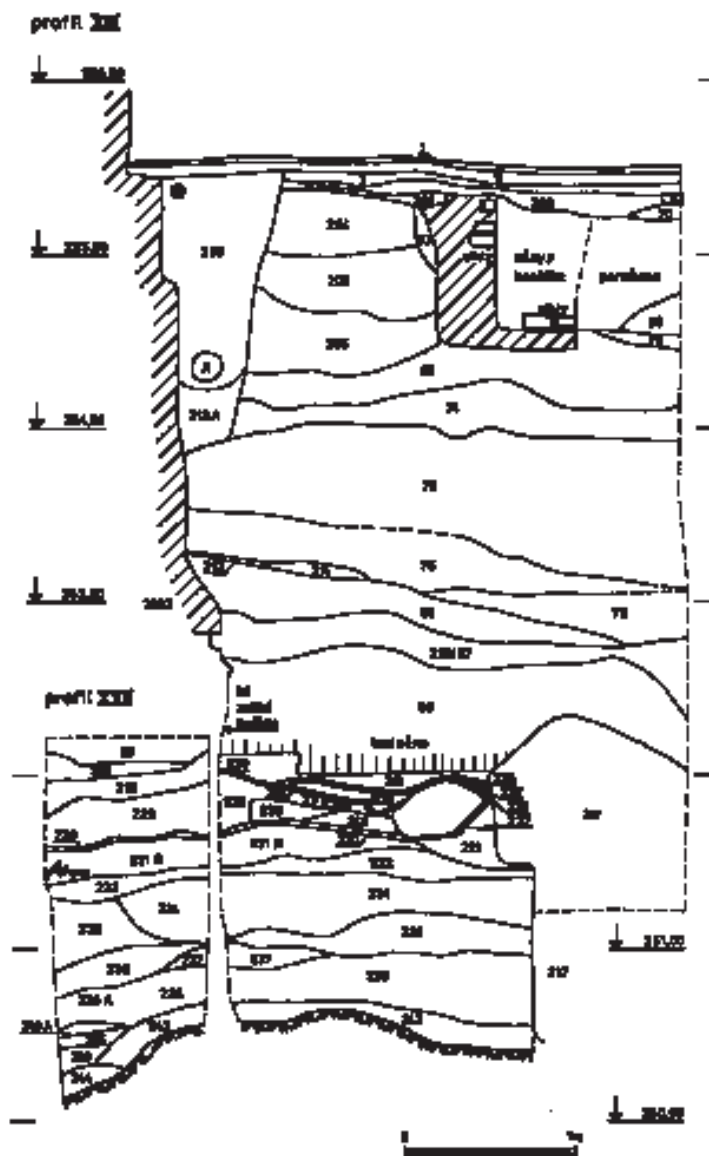
Prvotní interpretace nejstaršího příkopovitého útvaru, známého ze střední a východní části ostrožny, jako nejstaršího fortifikačního prvku hradního areálu, byla spolu se stanovením základních vývojových etap před vybudováním typického hradištního opevnění předložena bezprostředně po odkryvu mimořádně důležitých situací vážících se k nejstarším etapám existence Pražského hradu v prostoru severního traktu (*Boháčová – Frolík 1991*). Jeho výzkum tehdy nebyl zcela dokončen, ale jeho pokračování již nové poznatky, které by zásadním způsobem mohly ovlivnit pohled na genezi nejstarších situací v těchto místech, nepřineslo. Výsledky výzkumu severního traktu tak potvrdily starší a bez znalosti širších souvislostí jen obtížně objasnitelná zjištění z prostoru Lobkovického paláce, neboť nálezová situace a sekvence základních horizontů byla na obou místech totožná.

V průběhu devadesátých let pokročilo na jedné straně zpracování a vyhodnocení části materiálu ze severního traktu (*Boháčová 1996a; 1996b; 1996c*), na druhé straně byla původní interpretace dále rozvíjena jednak do podoby představené v širěji zaměřené publikaci (*Frolík – Smetánka 1997, 53–55; srov. Boháčová 1998b*), jednak užita s určitými interpretačními posuny v historické syntéze věnované objasnění dějů v období počátku českého státu (*Třeštík 1995, 233; 1997, 340–341*). Vedle toho byla jako jedna z možných variant řešení dispozičního vývoje hradu v nejstarší fázi jeho existence předložena hypotéza o prioritě západní části ostrožny (*Hrdlička 1997, 651*).

Archeologické prameny, tj. analýza nejstarších nálezových situací a souběžné zpracování keramického i archeobotanického materiálu, jednoznačně dokládají výrazné osídlení hradčanské ostrožny před výstavbou nejstarší dřevohlinité hradby, známé z centrální a východní části areálu. Dnes již relativně početné nálezy nejstarší keramiky (několik set zlomků z jednotlivých odkryvů) se soustřeďují především na hranách a svazích ostrožny v její střední, ale i ve východní části (tj. v ploše odpovídající např. hradu vymezenému kvádříkovou hradbou). Rovněž přímo pod tělesem dřevohlinité hradby zachycujeme, i když zřejmě v přemístěné poloze, vrstvy sídlištního charakteru. Absence takových vrstev na temeni jádra ostrožny je, jsou-li známé úpravy terénu před výstavbou hradby a jsou-li současně dochovány sídlištní situace přímo pod hradebním násypem na jejích hranách, vysvětlitelná právě jen přemístěním velké části terénů. Množství keramických zlomků srovnatelného stáří bylo také z hradebního tělesa získáno.

Nejvýznamnější soubor archeologického materiálu z počáteční fáze existence Pražského hradu poskytl především výzkum severního traktu. Zde byl, vedle početného souboru keramických zlomků a ojedinělých nálezů šperků (mj. náušnice s mnohonásobnou esovitou smyčkou nalezená na svahu pod opevněním a skleněné perly s kovovou trubičkou z příčného hradebního tělesa), získán v drobné přírodní depresi bohatý vzorek

OBR. 53. SITUACE VRSTEV PŘED ZÁPADNÍM PRŮČELÍM KVÁDRÍKOVÉ HRADBY. KRESBA M. DOUSOVÁ. – SCHICHTENFOLGE VOR DER WESTLICHEN STIRNWAND DER QUADERMAUER.

archeobotanických makrozbytků. Postihuje škálu několika desítek jak planě rostoucích, tak pěstovaných druhů bylin a dřevin a je jedním z dokladů intenzivního osídlení ostrožny před výstavbou nejstaršího známého dřevohlinitého opevnění (Čulíková 2001).

Dobu funkce příkopovitého útvaru, který byl odkryt ve východní a střední části hradního areálu, je obtížné přesněji určit. Obdoba nálezových situací podporuje předpoklad o současné funkci obou jeho částí. Z charakteru jeho výplně nelze na žádném z dosud odkrytých míst vyvozovat závěr ani o způsobu a délce trvání jeho zániku, ani o jeho přímém překrytí sídlištní vrstvou. Definitivně jsou oba objekty uzavřeny až tělesem opevnění. Časovou následnost příkopů a doloženého nejstaršího osídlení není tedy možné považovat za prokázanou, takto dokumentované aktivity mohou být i současné. Připomeňme v této souvislosti, že jednoznačné doklady významnějšího osídlení relativně shodného stáří (tj. z hlediska keramického inventáře) s nálezy z centrální a východní části areálu pro západní část ostrožny s kostelem P. Marie zatím chybí. Revize a zpracování výzkumu 50. let k objasnění této otázky nepřispěly, neboť keramika, kterou by bylo možné vztáhnout k zmíněnému období, je v souboru z výzkumu Borkovského (1953) zastoupena jen velmi sporadicky (Frolík – Maříková–Kubková – Růžičková – Zeman 2000, obr. 2/50–53). Také drobný soubor získaný výzkumem tzv. severního vý-

běžku (Frolík 1997) vykazuje s výjimkou několika ojedinělých zlomků mladší morfologické znaky než soubory získané ze situací, předcházejících výstavbě dřevohlinitého opevnění (Boháčová 1996a; 1996b). Prameny, které by umožnily posoudit a porovnat intenzitu a charakter osídlení v centrální a západní části ostrožny, k dispozici tedy dosud nemáme a chybí také revize dalších starších výzkumů dotýkajících se této oblasti.

Ukončení nejstarší sídelní etapy spadá podle výpovědi výše prezentovaných archeologických pramenů nejpozději do prvních dvou desetiletích 10. stol. Do jejího rámce spadá i založení kostela P. Marie. Protože však o opevnění lokality v období před založením dřevohlinité hradby centrálního areálu máme jen minimální poznatky, nejsme schopni blíže charakterizovat areál, v němž k této události došlo. Nelze vyloučit, že přirozenou ochranu ostrožny přehrazené příkopem doplňovalo v nejstarší sídlištní etapě jen lehčí dřevěné ohrazení. Obtížně lze ale bez konkrétních důkazů přijmout opakovaný předpoklad sjednocení plochy hradu (Frolík – Smetánka 1997, 53–55), které by dočasně nerespektovalo jinak zcela stabilní předěl ostrožny v místě dnešního středního křídla. Je logickou, ale bohužel zatím nedoloženou konstrukcí, která řeší obtížně interpretovatelný problém excentrického situování kostela P. Marie do západní části areálu. Uvažovat však o tom, že by knížecí rezidence zůstávala na svazích ostrožny neopevněná, není zřejmě únosné.

Shrňme, že současný stav našich poznatků neumožňuje zdůvodnit excentrickou polohu kostela P. Marie. Tato otázka úzce souvisí s objasňováním geneze Pražského hradu a je proto stále živým tématem (Hrdlička 1997, 651; Třeštík 1997, 340, 451; Frolík – Smetánka 1997, 70–80; 1998, 300–302; Boháčová 1998b; 1998c). Pro hypotézu o dočasném sjednocení plochy hradu ani pro potvrzení předpokladu priority západní části areálu v době založení kostela neexistují zatím zásadnější argumenty. Podle svědectví archeologických pramenů se dosud jako nejpravděpodobnější jeví varianta vybudování prvního kostela v 80. letech 9. století mimo areál, který byl stabilním – bezpochyby nejpozději v prvních dvou desetiletích 10. století – ústředím opevněného centra.

Podle výpovědi prvních dendrochronologických dat by výstavba staršího dřevohlinitého opevnění mohla probíhat ještě na samém počátku vlády knížete Vratislava. I když budeme předpokládat, že monumentální dílo bylo realizováno za vlády Spytihněvy, mohutné opevnění s příkopem by definitivně oddělilo prostor centrální části hradu od plochy s kostelem P. Marie asi 30 let po jeho založení, tedy po období, odpovídajícímu nejméně jednomu generačnímu střídání. Excentricita jeho založení by v tomto pojetí nebyla již tak výrazná a rozpor mezi výpovědí historických a archeologických pramenů by nebyl tak vyhraněný jako v případě výstavby tohoto opevnění hlouběji v minulosti.

Více informací než pro počáteční stadium vývoje Pražského hradu máme k dispozici pro období od vybudování dřevohlinité hradby. K realizaci náročného záměru opevnění ostrožny byla v centrálním areálu užita nejprve nejméně komplikovaná konstrukce. I tato jednoduchá, ale mohutná hradba, zesílená ještě rozměrným příkopem vůči západnímu předhradí, však zcela proměnila dosavadní vzhled přemyslovské rezidence. Výsledky výzkumu naznačují, že k ní došlo v době počátků výraznější proměny keramické produkce, která směřovala k vyspělejší a především unifikovanější technologii i morfologii nádob. Opevněním budovaným jednotnou technikou byla obehnaná centrální plocha ostrožny spolu s východní částí. Dříve předpokládaná dílčí fortifikace mezi nimi není doložena. Mohutným příkopem bylo podle dosavadních poznatků provázáno pouze hlavní příčné opevnění. Přírodní rokle, zasahující do ostrožny od jihovýchodu, vytvářela přirozený předěl mezi vyvýšeninou v západní části akropole a zúženým a postupně klesajícím návrším v části východní. Významné církevní instituce byly v 10. stol. umístěny do obou částí ústředního areálu, bazilika sv. Jiří do části východní, biskupské sídlo na vrchol západní vyvýšeniny, rotunda sv. Víta nad vyústěním zmíněné rokle. Součástí opevněné plochy byly nezbytně i knížecí palác a stolec, jejich přesné umístění však neznáme. Pohřebiště (Borkovský 1938–46) situované na jihozápadní svah zmíněné vyvýšeniny, z něhož je známo pouze několik hrobů, bylo součástí hrad-

ního areálu někdy v počátečních fázích jeho existence.¹¹ Z doby fungování starší fáze fortifikace zůstaly ve středu opevněného areálu podle výsledků dosavadního archeologického výzkumu dochovány jen nevýrazné stopy sídelní aktivity. Většinou se jedná pouze o objekty zahloubené do podloží či nevelká torza sídlištních situací. Souvislejší doklady sídlení nacházíme při západním okraji centrální části i v podobě vrstev s torzy dřevěných staveb. Starší z nich by mohly náležet ještě středohradištnímu období, u mladších není výpověď keramických souborů, které je provázejí, natolik dostatečná, takže je lze datovat jen rámcově do doby mladohradištní. Rozsáhlejší pozůstatky středohradištního sídlištního souvrství zůstaly dochovány také v jihozápadním rohu opevněné centrální plochy a na západním svahu jižní rokle.

Poměrně záhy došlo v areálu hradu k prvním úpravám, které mohly být vyvolány statickými problémy i nutností rozšiřovat jeho vnitřní sídelní prostor. Zejména v ploše rozsáhlejšího odkryvu III. nádvoří nalézáme komplikované a výrazně variabilní formy dřevěné výztuže. Narůstá šíře hradby. Podle výsledků dendrochronologického studia by výstavba tohoto opevnění mohla spadat do druhé čtvrtiny 10. stol., nejvyšší získané datum (*po r. 939*) je však zpochybnitelné, neboť je ojedinělé a je získáno z depozi-tárně uloženého prvku. Ve své další genezi po určitou dobu fortifikace zřejmě procházela jen menšími a lokálně omezenými úpravami, při nichž nedocházelo k výrazným inovacím ani v technice stavby, ani pokud jde o rámcové situování hradebního tělesa. Početné zastoupení dřevěných prvků datovaných před závěr 9. stol. naznačuje možnost častého druhotného užití dřev v konstrukci.

Novým řešením je v závěrečné fázi existence hradby s kamenným čelem použití většího množství kamene v tělese opevnění. Projevuje se jednak v rozšíření příčného ramene jeho vyztužením formou zídek a v obložení kůlových jam, jednak v úsecích celokamenné hradby na sucho budované bez doprovodného hlinitého tělesa, která byla dokumentována na severním svahu ostrožny jak u opevnění centrální části, tak u křídla vybíhajícího k západu.

Konstrukce tohoto řídce se vyskytujícího typu však není doložena v celé délce a mocnosti opevnění. Jako báze pro její založení je např. v případě obvodového opevnění severního svahu vedle jílovité podkladové vrstvy využito i starší těleso. Na druhé straně by rozsáhlé kumulace opukových kamenů, dokumentované opakovaně při jižním svahu ostrožny, mohly souviset s obdobným typem fortifikace i v této poloze. Ukotvení popsané proměny opevnění do chronologického rámce a historických dějů není v současné době reálné, lákavá je možnost vztahování této události k úpravám fortifikace doloženým Kosmou před r. 1055. Keramika, která výstavbu celokamenné hradby provází (PH B2), spadá do vyspělejší části sekvence produkce s kalichovitými okraji a rozhodně takovou variantu nevylučuje. Funkce tohoto opevnění, které nadále respektuje předěl mezi ústředním areálem a plochou západního předhradí, je ukončena stavebními úpravami souvisejícími s budováním mohutného tělesa kvádrkové hradby, spojované s románskou přestavbou Pražského hradu. Po celou dobu existence známých variant hradištní hradby (tj. dřevohlinitá konstrukce s kamenným čelem či celokamenné těleso bez maltového pojiva) je ústřední plochou opevněného areálu centrální partie ostrožny s navazující zúženou východní částí. Tato její pozice zůstává neměnná i v dalších etapách existence Pražského hradu. Současně jsou k sídelním aktivitám využívány plochy západně a jižně hlavního areálu. Pro výraznější proměny využívání vnitřní plochy před románskou přestavbou rezidence nemáme žádné doklady.

K uvažovanému opevnění prostoru předhradí v západní části ostrožny může náležet severní celokamenné křídlo konstrukce dodatečně přistavěné k ohybu hlavní severojižní fortifikace, které ubíhá ve své dokumentované části (24 m) mírně po svahu, směrem do Jeleního příkopu. Při rokli, která tento prostor oddělovala od osídleného

¹¹ Novější chronologický rozbor této situace nebyl proveden, ojedinělý keramický zlomek ze zásypu hrobu bojovníka může náležet i vyspělému středohradištnímu období.

návrší dnešních Hradčan, nebyly dosud žádné stopy hradby ani jiného ohrazení zachyceny. Známa není ani situace při jižní hraně tohoto úseku ostrožny. V severozápadní části plochy byl situován kostel P. Marie, obklopený pohřebištěm, v jižní části byly zjištěny při příkopu před hlavní příčnou fortifikací další hroby. Osídlení mladší fáze raného středověku je prokázáno v širším okolí kostela. Pro závěr tohoto období máme při severním okraji plochy indicie řemeslné činnosti. Sídlištní aktivity v tomto prostoru uzavřelo vyhloubení mohutného systému příkopů ve 13. století.

Vzhledem ke skutečnostem poznaným v prostoru III. nádvoří, v suterénu Ludvíkova křídla a pod Tereziánským traktem je zřejmé využívání západního svahu rokle a prostoru jihovýchodně od něj, tj. části jižního svahu ostrožny, jako sídelního areálu. Osídlení vně několika postupně vznikajících linií hradištního opevnění je doloženo pro nejstarší období ve střední části Ludvíkova křídla a v západní části Tereziánského traktu, kde rokle zřejmě přecházela v menší plošinu. Otázka funkce a stáří dalších konstrukcí, typově srovnatelných s opevněním, které těmito místy procházejí a které mohou s fortifikačním systémem souviset, zůstává nedořešena. Přítomnost osídlení v těchto místech by také mohla nasvědčovat prostupnosti jižní části hlavního opevnění hradu. Sídlištní zástavba zasahující až do sklonku mladohradištního období je doložena ve východní části jižního palácového dvorku; tehdy zbývající severní část tohoto prostoru slouží jako pohřebiště (Ludvíkovo křídlo, Starý palác, snad i Tereziánské křídlo). Také patrně jediné střední část jižního svahu byla k sídelnímu využití příhodná. Dále k východu, kde došlo v minulosti k četným a rozsáhlým terénním úpravám, nalézáme pro sledované období již jen sporadické stopy lidské činnosti, které umožňují konstrukci téměř jakékoliv podoby fortifikačního systému.¹²

Vztah areálu vně hlavní fortifikace k podhradnímu osídlení nejsme dnes schopni vymezit. Uvažovat v rovině hypotézy o přímém propojení a bezprostřední návaznosti těchto částí jediné aglomerace je jisté, zejména po nedávných objevech v prostoru Malé Strany (Čiháková – Zavřel 1997; Čiháková – Dragoun 1997; Čiháková 1999) lákavé. Tato varianta, představující zcela nově možnou podobu raně středověké pražské aglomerace jako opevněného celku, tvořeného hradem a malostranským podhradím, byla již také ve schematizované podobě prezentována (Hrdlička 2000, obr. 1) a jeví se, vzhledem k terénní konfiguraci i vzhledem k pozdějšímu vývoji aglomerace jako velmi pravděpodobná.

Výstavba kvádříkové hradby na maltu je vyvrcholením fortifikační techniky raného středověku a současně i uzavřením hradištního období vývoje Pražského hradu. Souběžně s ní docházelo k rozsáhlým terénním úpravám, k pročleňování areálu a k výstavbě řady kamenných staveb včetně knížecího paláce, tedy k proměně celého areálu ve výstavnou rezidenci z kamene. Nové opevnění lze vnímat jako symbol této proměny.

Historické prameny dokládají, že Praha měla v rámci středních Čech centrální postavení minimálně od doby Bořivojova vyhnanství na Moravu. Současně lze předpokládat, že v té době byla Praha již rezidencí, a zůstává otázkou, kdy se jí stala. Pro tuto dobu máme také doloženo výrazné osídlení hradčanské ostrožny nejméně v rozsahu pozdějšího hradního areálu. S Pražským hradem je spojována rovněž tradice nastolování panovníka. Pražská kotlina byla již v té době místem s výraznou sídelní tradicí, výhodně situovaném z hlediska komunikačního. Zdá se tedy, že zaujímala prvenství v několika rovinách. Historické bádání (Třeštík 1995, 233) jí zatím přisuzuje prioritní význam především v oblasti kultu a nastolovacích tradic. Víme současně, že Levý Hradec i Budeč hrají i v následujícím období významnou roli v rámci přemyslovské domény, minimálně jako místa úzce svázaná s panovnickým rodem; jejich postavení mohlo být prvořadé i v době předchozí. Uvažovaná poměrně pozdní výstavba nejstaršího poznaného opevnění typu dřevohlinité hradby v prostoru hradčanské ostrožny sice na

¹² Např. relikv násypu s torzy dřev zachycený záchraným výzkumem v zahradě Na valech na kótě okolo 235,00 m n. m. v blízkosti pavilonu Bellevue v r. 1986 – sonda XIII, nepubl., archiv ARÚ čj. 4385/86.

prvý pohled podporuje současné představy o vývoji české metropole a jejím vztahu k dalším významným lokalitám v období 9. století, na druhé straně zatím u řady zkoumaných lokalit s výjimkou budečského předhradí (*Bartošková 1992; 1997a*) chybí postižení chronologického rámce nejstarších fází osídlení a jeho vztahu k fortifikacím.

Nové poznatky přinesl výzkum opevnění Pražského hradu i pro období mladší fáze raného středověku. Z nich lze považovat za nejvýznamnější objev na sucho skládaného celokamenného tělesa severní fortifikace. Potvrdí-li se v budoucnosti hypotéza o rozsáhlejší stavebním záměru, realizovaném na více místech hradního areálu, bude spojitost nejmladší doložené fáze hradištního opevnění se zprávou o obnově hradeb za Břetislava I. značně pravděpodobná.

Jen okrajově jsme se dotkli problematiky kvádrkové hradby. Výsledky studia však potvrzují předpoklad o její příslušnosti k románskému období a neodporují nejnovějším poznatkům o vývoji keramiky mladohradištního období.

Přes poměrně rozsáhlou sumu nových vědomostí o situaci, vývoji a konstrukčních technikách raně středověkého fortifikačního systému Pražského hradu či alespoň některých jeho úseků není jeho problematika uzavřena. Budoucí výzkum by měl být zaměřen především na objasnění nejpálčivějších hiátů v našem poznání. Za ně z pohledu předkládaného souhrnu považuji zejména otázku podélné fortifikace Bořivojova hradu, řešení situace jižního svahu ve vztahu k podhradnímu osídlení i studium neméně závažného tématu nejstaršího osídlení západního předhradí. V obecnější rovině chápu jako jeden z největších dluhů archeologie raného středověku vůči historickému bádání vymezení a synchronizaci raně středověkých vývojových fází (a jim odpovídajících keramických sekvencí) Pražského hradu, pražského suburbia a dalších předních středočeských lokalit a jejich provázání s absolutní chronologií a tedy i s historickými procesy, jimiž Čechy raného středověku procházely.

EXKURS 2

Levý Hradec a Praha

Dvoudílný areál lokality situované na ostrožně vymezené údolím Vltavy a Žalovským potokem bývá vnímán jako přímý předchůdce Pražského hradu v jeho rezidenčních a centrálních funkcích. Tato hypotéza, odvozená ze zprávy historických pramenů o založení prvního kostela v Čechách přemyslovským knížetem Bořivojem právě na Levém Hradci (*Guth 1934, 690–692*), nebývá v současnosti příliš zpochybňována (*Frolík – Smetánka 1997, 36–38; Třešník 1997, 330, 342*). Předpokládaný vzájemný vztah mezi Levým Hradcem a Pražským hradem však znejistily novější a početné doklady staršího středohradištního osídlení především v centrální části hradčanské ostrožny (*Boháčová – Frolík 1991; Boháčová 1996a; 1996b*). Určitou rezervovanost v této problematice projevil v minulosti také *Smetánka (1982, 22)* a zejména *Sláma (1987)*.

Nepočtený keramický materiál prezentovaný *Borkovským (1965, 26–29, 64–72)* nepotvrzuje jednoznačně vyšší stáří levohradeckého osídlení. Protože v širší míře nebyl dosud fond levohradecké keramiky z jednotlivých stratigrafických horizontů zpřístupněn, nelze např. ani z hlediska stáří lokalit zatím považovat prioritu Levého Hradce za průkaznou.

Závažný je i problém datování prvotního opevnění každé z částí Levého Hradce dřevohlinitou hradbou. Vyslovován je předpoklad, že obě části – nazývané akropolí a předhradím – byly takto opevněny ještě před založením kostela sv. Klimenta (*Frolík – Smetánka 1997, 38; Tomková 1998a, 330*), archeologickými prameny však toto tvrzení patrně není možné doložit (*Tomková 1997, 37*). Sporadické údaje o stratigrafických jednotkách a jejich inventáři, spojené s konstatováním absence keramiky s límcovitými okraji (*Tomková 1998a, 329–330*), nemohou být dostatečným dokladem pro takovéto časové zařazení. Sama absence mladších vývojových prvků není při známých limitech výpovědní hodnoty souborů svázaných s genezí opevnění (*Boháčová 1996a, 225–234*) jednoznačnou oporou pro časové určení doby vzniku kontextu. Zřetelný není ani vztah nejstaršího osídlení a jednotlivých fortifikačních prvků. Osídlení předcházející výstavbě hradby je evidováno na předhradí (*Borkovský 1965, 33*). V případě hlavního areálu není sice o osídlení vyššího stáří než opevnění uvažováno, není však zřejmé, zda ojedinelé prezentované keramické zlomky nalezené pod tělesem nej-

starší hradby (Borkovský 1965, 26) jsou opravdu zcela ojedinělé a neindikují přítomnost staršího osídlení. Pro ni by mohly svědčit i nepřiliš jednoznačné zmínky vztahující se ke keramickému inventáři této hradby (Tomková 1998a, 329–330). V obou polohách jsou v podobě palisády, kombinované na předhradí ještě s příkopem, známé jednodušší fortifikační prvky, u nichž je předpokládána současnost s nejstarší dřevohlinitou hradbou (Borkovský 1965, 23–25, 33–34; Tomková 1995, 97, 99; srov. variantu řezu O–P). Dosavadní prezentace výzkumu však tyto názory nedokládá.

Chceme-li srovnávat Levý Hradec s Pražským hradem, stojíme tedy na půdě dosti nejisté. Otázka většího stáří Levého Hradce zůstává otevřená a doloženo jednoznačně není ani časové zařazení nejstarší známé levohradecké hradby. Klíčem k řešení této otázky může být vymezení shod a rozdílů v materiálu získaném z obou hradebních těles a ve srovnání nálezových situací předcházejících jejich vzniku. Archeologické výzkumy však dokládají mimořádnost Prahy i v dalších aspektech. Pražské sídlo bylo podle jejich výsledků dlouho před proměnou způsobenou výstavbou dřevohlinité hradby obklopeno kontinuálním osídlením, které se zahušťovalo především v jeho bezprostředním dosahu v areálu dnešní Malé Strany (Čiháková – Dragoun 1997). Svůj význam má jistě i pás pohřebišť (Borkovský 1951; Frolík – Tomková – Žegklitz 1988; Smetánka 1994), jejichž chronologie a inventář svědčí o výjimečnosti tohoto centra nejpozději v závěru 9. stol.

Ani historické prameny jinou metropoli než Prahu neznají. Kristián ji pro dobu Bořivojova vyňhanství v souvislosti se sněmovním polem již označuje jako *civitas metropolis*. Zatímco Bořivoj podle tohoto autora po svém návratu z Moravy postavil kostel zasvěcený Panně Marii *in ipsa civitate Pragensi* (Kristián 22, 24), Levý Hradec, kde byla o několik let dříve založena vůbec prvá sakrální architektura v Čechách, jejíž podobu ani přesnou polohu podle nejnovějších zjištění neznáme (Sommer 1997), nese označení *in castello* (Kristián 20). Také Kosmas přisuzuje nejvýznamnější roli Praze (Kosmas I, 19, II, 91). Lze namítnout, že oba autoři mohli situaci popisovat tak, jak ji důvěrně znali ze svého pohledu, případně je lze podezřívát z určité tendenčnosti (srov. Sláma 1986, 46; Třeštitík 1995, 334). Je však možné na druhé straně volbu místa pro prvou křesťanskou svatyni považovat za zcela dostatečný důkaz o prioritě lokality? Můžeme vyloučit, že tato skutečnost nemohla mít i jinou příčinu, dostupnými historickými prameny obtížně postižitelnou?

Existující archeologické prameny dnes běžně přijímanou představu o vztahu Prahy a Levého Hradce spíše komplikují a provokují formulování dalších, dříve neuvažovaných otázek. Umožňují však srovnání základních parametrů obou opevněných lokalit a jejich fortifikačního systému. Pokud jde o celkovou dispozici lokalit, je v obou případech zřejmě využito výhodné přírodní konfigurace. Levý Hradec je tvořen dvěma samostatně opevněnými rozlehlými terénními bloky (3,6 a 2,8 ha) a jeho dispozice je tedy na první pohled odlišná od situace Pražského hradu. Současně jsou obě lokality do určité míry srovnatelné využitím přírodně chráněné ostrožny s obdobným převýšením nad okolním terénem, levohradecké kolem 50 m, hradčanské mezi 50 a 60 m. Příčné členění přirozenými roklemi je doloženo i v areálu Pražského hradu a nelze vyloučit, že původní podoba ostrožny, setřená dnes mladšími úpravami, byla situací levohradecké podobnější, než se nám dnes jeví. Levohradecký areál je ale poněkud rozsáhlejší a vzhledem k menší výškové členitosti a větší šíři ostrožných bloků je tato poloha v srovnání s hradčanskou situací příhodnější k osídlení.

Analogie nacházíme v parametrech některých částí opevnění (Borkovský 1965, 22–38; Tomková 1995; srov. např. řez sondy I, C–D). Shodné je založení kamenného čela na upravený terén i zakotvení břevna roštu do čelní kamenné stěny ve starším opevnění obou částí levohradeckého areálu a v první hradbě Pražského hradu. Mocnost staršího levohradeckého opevnění (akropole do 380 cm, předhradí do 400 cm) nedosahuje šíře pražské hradby. Kamenná čelní stěna je budována u obou lokalit ve srovnatelném rozměru několika desítek centimetrů, na levohradeckém předhradí a v severozápadním ohybu pražské hradby je zachycena v šíři kolem 100 cm. Rošt má přibližně shodné odstupky, na Pražském hradě je však doložen i ve spodních partiích opevnění. Báze vnitřní stěny levohradeckých hradeb je zpevněna dřevěnou stěnou podchycenou kůly, výše jsou předpokládány terasové úpravy. Opět jde tedy o řešení blízké tomu, které lze vyvozovat z poznatků v areálu Pražského hradu. Zatímco u nejstarší fáze pražského dřevohlinitého opevnění nebyla zjištěna variabilita výztuže, v sondě 4 na levohradeckém předhradí je uvažováno o výztuži komorového typu (Tomková 1995, 20). Detailní srovnání by zasluhovala situace při severozápadním a jihozápadním ohybu starší hradby opevnění levohradecké akropole, kde je Borkovským (1965, 23) zmiňována celokamenná, oboustranně líčovaná konstrukce s dřevěnou výztuží sbíhající dolů po svahu, a situace konstrukcí, navazujících v obou fázích opevnění Pražského hradu na jeho severozápadní ohyb (viz výše). U mladších fází opevnění se na předhradí Levého Hradce setkáváme rovněž s vyšší variabilitou dřevěné výztuže. Uváděn je opět rošt, čtenější je ale komorová konstrukce nebo jí blízké formy (Tomková 1995, např. plán 3, řez K–L,

příčné prvky na řezech E–F, C–D). Objevují se, obdobně jako v mladším hradebním tělese Pražského hradu, i svislé prvky. Shodné parametry nebyly naopak nalezeny u příkopů obou lokalit. Obdobně jako u jiných lokalit je zde prokázána obecná tendence k rozšiřování hradby a příklon ke komplikovanějším formám konstrukce v mladších fázích; opakuje se využití staršího tělesa. Současně je zřejmá variabilnost konkrétního řešení v detailech a skutečnost, že rozdíly v charakteristikách jednotlivých částí opevnění nemohou být spolehlivým nositelem přesnější chronologické informace ani základem pro určení relativní časové sekvence. Nejméně zřetelná je situace, podobně jako na Pražském hradě, v počáteční fázi osídlení levohradecké ostrožny.

K zodpovězení některých konkrétních otázek, např. upřesnění doby přeměny sídla na hradčanské ostrožně v rezidenci nebo datování vývoje levohradeckého opevnění, může pomoci budoucí archeologický výzkum i revize staršího materiálu. Obecnější témata, k nimž náleží objasnění vztahu Pražského hradu v prvopočátcích jeho existence k Přemyslovcům nebo jeho postavení vůči dalším lokalitám, které jsou spojeny s vládnoucím rodem, lze řešit jen v nejužší spolupráci s dalšími historickými disciplinami.

PRAMENY A LITERATURA

- Bartošková, A. 1992:* Archeologický výzkum budečského předhradí. První etapa zhodnocení – Die archäologische Erforschung der Budečer Vorburg in der Lage „Na kašně“. Die erste Bewertungs-etappe, *Archeologické rozhledy* 44, 431–452, 498–502.
- *1996:* K současnému stavu hodnocení archeologického výzkumu budečské akropole – Zum derzeitigen Stand der archäologischen Ausgrabung der Akropolis auf Budeč, *Archeologické rozhledy* 48, 300–310.
- *1997a:* Keramický soubor z počátků raně středověkého osídlení budečského předhradí – Ein keramischer Komplex aus den Anfängen der frühmittelalterlichen Besiedlung der Vorburg von Budeč, *Památky archeologické* 88, 111–142.
- *1997b:* Rekapitulace archeologického výzkumu Budče – Rekapitulation der archäologischen Untersuchung vom Budeč, *Archeologické rozhledy* 53, 41–55.
- *1999:* Zánikový horizont budečské akropole (ke chronologii raně středověké keramiky) – Der Untergangshorizont des Akropolisburgwalls von Budeč (Zur Chronologie der frühmittelalterlichen Keramik), *Archeologické rozhledy* 51, 726–739.
- *2000:* Revize klíčové archeologické situace na Budči, *Archeologické rozhledy* 52, 665–678.
- Boháčová, I. 1986:* Praha – Hrad, Slévárna 1982 [nálezová zpráva], ARÚ AV ČR čj. 4030/86.
- *1988:* Stratifikovaný nález hradištní sekery na Pražském hradě – A stratified find of a Slavic-period axe from the Prague Castle. In: *Sborník kruhu přátel Muzea hl. m. Prahy* 1, Praha, 77–83.
- *1989:* Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – Ludvíkovo křídlo, *Pražský sborník historický* 22, 169.
- *1991:* Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – Ludvíkovo křídlo, *Pražský sborník historický* 24, 191.
- *1992:* Praha – Hrad, místnost pod oktogonální kaplí [nálezová zpráva], ARÚ AV ČR čj. 55/92.
- *1993a:* Hradištní keramika z výzkumu pod oktogonální kaplí Pražského hradu [rukopis].
- *1993b:* Praha – Hrad, Tereziánské křídlo [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR čj. 1751/93.
- *1993c:* Několik poznámek ke studiu (raně) středověké keramiky. Příspěvek do diskuse. – Einige Bemerkungen zum Studium der (früh)mittelalterlichen Keramik. Beitrag zur Diskussion, *Archeologické rozhledy* 45, 508–518.
- *1994a:* Praha – Hrad, III. nádvoří [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR čj. 7314/94.
- *1994b:* Několik poznámek k opevnění Pražského hradu na sklonku raného středověku a k současnému stavu jeho poznání – Einige Bemerkungen zur Befestigung der Prager Burg am Ende des Frühmittelalters. Der Zeitgenossische Zustand der Erkenntnisse, *Archaeologia historica* 19, 9–18.
- *1996a:* Nejstarší horizonty severního traktu Pražského hradu a jejich keramický inventář. In: *Kurnatowska, Z. (ed.), Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej* 1, Wrocław, 215–325.
- *1996b:* Nejstarší stratifikovaná keramika a studium hradištního opevnění Pražského hradu – Die älteste stratigraphierte Keramik und das Studium der frühmittelalterlichen Befestigung der Prager Burg, *Archaeologia historica* 21, 483–492.
- *1996c:* Praha – Hrad, Severní trakt – suterén někdejších Rudolfovců. 1982–1993. I. část [nálezová zpráva], ARÚ AV ČR čj. 1555/96.
- *1996d:* Praha – Hrad, III. nádvoří [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR čj. 5680/96.
- *1997a:* Pražský hrad v období velkomoravském – Die Prager Burg in grossmährischer Zeit. In: *Marsina, R. – Ruttkay, A. (eds.), Svätopluk 894–1994, Nitra*, 33–40.

- Boháčová, I. 1997b:* Keramika přelomu raného a vrcholného středověku z prostoru čp. 39 a 40 ve Vikářské ulici na Pražském hradě – Keramik von der Wende des Früh- und Hochmittelalters im Raum der Vikariusgasse Nr. 39 und 40 auf der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 49, 86–102.
- *1998a:* Zum Befestigungssystem der Přemyslidenburgen (am Beispiel der archäologischen Untersuchungen in der Prager Burg und in Stará Boleslav). In: Henning, J. – Ruttikay, A. (eds.), *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 37–47.
- *1998b:* Rec.: Jan Frolík – Zdeněk Smetánka: Archeologie na Pražském hradě, *Archeologické rozhledy* 50, 291–293.
- *1998c:* K problematice výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Problematik der Aussage von der stratigrafischen Entwicklung der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 50, 672–688.
- *1998d:* K problematice dispozice a komunikačního systému Pražského hradu v raném středověku – Über Disposition und Kommunikationssystem in der Prager Burg im Frühmittelalter, *Archaeologia historica* 23, 9–19.
- *1998e (ed.):* Archeologický areál III. nádvoří Pražského hradu. Průvodce problematikou a archeologickými prameny, I.–IX. [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR čj. 6540/98.
- *1998f:* Umocnienia Grodu Praskiego w okresie wczesnego średniowiecza. Nowe źródła i ich wstępna interpretacja – Fortifikations of the Prague Stronghold in the Early Middle Ages. New Sources and Their Preliminary Interpretation, *Acta archaeologica Waweliana* 2, Kraków, 5–17.
- *1999:* Archeologický areál pod III. nádvořím Pražského hradu. Poznámky k jeho významu a vyprávěcí hodnotě jeho pramenů v kontextu studia raně středověkého hradu Praha – Das archäologische Areal unter dem III. Hof der Prager Burg. Bemerkungen zum Bedeutung und Aussagekraft der Quellen im Kontext der Frühmittelalterlichen Burg, *Archeologické rozhledy* 51, 692–714.
- *v tisku:* Das archäologische Areal auf dem III. Hof der Prager Burg und seine Bedeutung für die Erforschung der Chronologie Mittelböhmens im frühen Mittelalter. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřínský, Z. (eds.), *Velká Morava mezi východem a západem, Uherské Hradiště*.
- Boháčová, I. – Čiháková, J. 1994:* Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus den ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer. In: Staňa, Č. (ed.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice 1, Brno*, 173–177.
- Boháčová, I. – Frolík, J. 1991:* Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu – Neue archäologische Quellen und die Anfänge der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 43, 562–576.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Žegklitz, J. 1988:* Záchraný výzkum v prostoru bývalé slévárny na Pražském hradě – Salvage excavation in the area of the one-time Foundry at the Prague Castle. In: Smetánka, Z. – Frolík, J. (eds.), *Castrum Pragense* 1, Praha, 29–36.
- Boháčová, I. – Herichová, I. 1995:* Zpráva o záchraném archeologickém výzkumu prováděném na základě smlouvy č. 758/95 na lokalitě Praha 1–Hradčany, Pražský hrad, III. nádvoří [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR čj. 5374/95.
- Boháčová, I. – Vochozková, I. 1993:* Praha – Hrad 1993, III. nádvoří [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR čj. 3801/93.
- Borkovský, I. 1938:* Zpráva o archeologickém výzkumu Pražského hradu za r.1938 [zpráva o výzkumu], *Archiv Pražského hradu* čj. S1888/38.
- *1937–1938:* Deník vykopávek [terénní deník], uloženo na pracovišti ARÚ AV ČR na Pražském hradě.
- *1938–46:* Hrob bojovníka z doby knížecí na Pražském hradě, *Památky archeologické* 42, 122–132.
- *1941:* Soběslavská hradba v Rožmberském paláci na Pražském hradě – Die Burgmauer des Fürsten Sobeslav im Rosenberg-Palais auf der Prager Burg, *Zprávy památkové péče* 5, 1–12.
- *1946:* Počátky Pražského hradu. In: *Pražský hrad ve středověku* [katalog výstavy], Praha.
- *1949:* O počátcích pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze. Praha.
- *1951:* Pohřebiště u Královské jízdárny na Pražském hradě – Cimetière près de l'hippodrome royal au château de Prague, *Archeologické rozhledy* 3, 101–104, 117–120, 275–284.
- *1953:* Kostel Panny Marie na Pražském hradě – Eglise de la Ste Vierge au Château de Prague, *Památky archeologické* 44, 129–200.
- *1959:* Výzkumy v Černé věži na Pražském hradě, *Památky archeologické* 51, 257–321.
- *1960:* K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě, *Památky archeologické*, 333–387.
- *1962:* Opyš Pražského hradu – Opyš, der Ostteil der Prager Burg, *Památky archeologické* 53, 384–454.

- Borkovský, I.* 1965: Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců. Praha.
- 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
- Brachmann, H.–J.* 1987: Zu Herkunft und Verbreitung von Trocken- und Mörtelmauerwerk im frühmittelalterlichen Befestigungsbau Mitteleuropas. In: Labuda, G. – Tabaczyński, S. (eds.), *Studia nad etnogenezą Słowian* 1, Wrocław, 199–215.
- Bubeník, J.* 1990: K současnému stavu archeologie raného středověku v Čechách – Zum gegenwärtigen Stand der Archäologie des frühen Mittelalters in Böhmen, *Archeologické rozhledy* 42, 343–352.
- 1993: Příspěvek k poznání rozsahu a rozvoje osídlení Čech ve starší až střední době hradištní – Beitrag zur Erkennung des Umfangs und der Entfaltung der Besiedlung von Böhmen in der älteren bis mittleren Burgwallzeit, *Archeologické rozhledy* 45, 57–71.
- 1998: Ein Beitrag zur Erkenntnis des Klučover Horizontes – Příspěvek k poznání klučovského horizontu, *Památky archeologické* 89, 230–266.
- 1999: Poznámky o nejstarších hradištních raného středověku v Čechách – Bemerkungen zu den ältesten Burgstätten des Frühmittelalters in Böhmen, *Archeologické rozhledy* 51, 631–648.
- Čiháková, J.* 1984: Pražská keramika 11.–13. stol., *Archaeologica Pragensia* 5, 257–262.
- 1999: Malá Strana od pravěku do vrcholného středověku. In: Vlček, P. a kol., *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha, 11–27.
- Čiháková, J. – Dobrý, J.* 1999: Dendrochronologische Bearbeitung der Hölzer aus den archäologischen Untersuchungen der Prager Suburbiums. In: Poláček, L. – Dvorská, J. (eds.), *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March. Internationale Tagungen in Mikulčice* 5, Brno, 39–54.
- Čiháková, J. – Dragoun, Z.* 1997: Nástin vývoje podhradí Pražského hradu do pol. 13. stol. – Abriß der Entwicklung des Suburbium der Prager Burg bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts, *Archeologické rozhledy* 49, 56–62.
- Čiháková, J. – Zavřel, J.* 1997: Ibráhímův text a archeologické poznání Malé Strany – Ibrahim's Text und die archäologische Erforschung der Prager Kleinseite, *Archaeologica Pragensia* 13, 93–103.
- Čulíková, V.* 1998: Rostlinné makrozbytky z raně středověkých sedimentů na III. nádvoří Pražského hradu – Pflanzliche Makroreste aus Frühmittelalterlichen Sedimenten im III. Burghof der Prager Burg, *Archaeologica Pragensia* 14, 329–341.
- 2001: Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu – Pflanzliche Makroreste von 5 frühmittelalterlichen Lokalitäten aus dem Weichbild des Zentralteiles der Prager Burg, in: *Mediaevalia archaeologica* 3, Praha, 303–327.
- Dobrý, J.* 2001: Zpráva o datování dřev z Pražského hradu [odborný posudek], ARÚ AV ČR čj. 826/01.
- Dragoun, Z.* 1998: Nálezy ze záchranného výzkumu na parcele domu čp. 97/I na Národní třídě na Starém Městě pražském – Funde aus der Rettungsgrabung auf der Parzelle des Hauses Nr. 972/I in der Národní–Straße in der Prager Altstadt, *Archaeologica Pragensia* 14, 105–121.
- Durdík, T. – Frolík, J. rkp.*: Lobkovický palác na Pražském hradě [rukopis].
- Dvorská, J. – Boháčová, I.* 1999: Das historische Holz im Kontext der archäologischen Untersuchungen der Prager Burg. In: Poláček, L. – Dvorská, J. (eds.), *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March. Internationale Tagungen in Mikulčice* 5, Brno, 55–67.
- Fiala, K.* 1922: Starý hrad pražský, *Stavitel* 3, 101–111.
- 1933: Hrad pražský v době románské. Praha.
- FRB II*: Kanovník vyšehradský, *Chronicon*, ed., *Fontes rerum bohemicarum – Prameny dějin českých*, Praha 1873 sq., 203–237.
- Frolík, J.* 1987: K poznání obytné zástavby Pražského hradu [nepublikovaná kandid. práce], ARÚ ČSAV Praha.
- 1989: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí, *Pražský sborník historický* 22, 164–165.
- 1997: Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. Příspěvek k počátkům osídlení západního předhradí Pražského hradu. – Die Ausgrabung im sog. Nordausläufer der Prager Burg. Ein Beitrag zu den Anfängen der Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg, *Archaeologica Pragensia* 13, 75–92.
- 2000: Pražský hrad v raném středověku. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (eds.), *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, Praha, 101–120.
- Frolík, J. – Boháčová, I. – Žegklitz, J.* 1988: Preliminary results of the investigations of the Lobkovic palace on the Prague Castle – Předběžné výsledky výzkumu v Lobkovickém paláci na Pražském hradě. In: Smetánka, Z. – Frolík, J. (eds.), *Castrum Pragense* 1, Praha, 71–82.

- Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988: Výzkum slovanského pohřebiště v jižním křídle Jízdárny Pražského hradu, *Památky archeologické* 79, 424–455.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha.
- 1998: K archeologickému studiu Pražského hradu, *Archeologické rozhledy* 50, 291–307.
- Frolík, J. – Kubková–Maříková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A. 2000: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. *Castrum Pragense* 3, Praha.
- Guth, K. 1929: Počátky Prahy. In: *Českou minulostí. Práce žáků V. Novotného*, Praha, 50–64.
- 1934: Praha, Budeč, Boleslav. In: *Svatováclavský sborník I*, Praha, 686–818.
- Henning, J. 1998: Neue Ergebnisse – Neue Fragen. Bemerkungen zu Stand und Perspektiven der Forschungen zum frühmittelalterlichen Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. In: Henning, J. – Ruttikay, A. (eds.), *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 441–448.
- Herichová, I. 1996: Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu – The reconstructed relief of the southern slope in the central part of Prague Castle, *Archaeologica Pragensia* 12, 339–345.
- Herrmann, J. – Heussner, K. U. 1991: Dendrochronologie, Archäologie und Frühgeschichte vom 5. bis 12. Jh. in den Gebieten zwischen Saale, Elbe und Oder, *Ausgrabungen und Funde* 37, 314–324.
- Hilbert, K. 1934: O nálezech rotundy Václavovy. In: *Svatováclavský sborník I*, Praha, 218–229.
- Hrdlička, L. 1993: Poznámky k chronologii pražské středověké keramiky – Bemerkungen zur Chronologie der Prager mittelalterlichen Keramik, *Archeologické rozhledy* 45, 93–112.
- 1996: Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace v měř. 1 : 1000, list mapy 1 : 5000 Praha 7–1, ARÚ AV ČR čj. 5511/96.
- 1997: K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagekraft der stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 49, 649–662.
- 2000: Centrum raně středověké Prahy. In: Piekalski, J. – Wachowski, K. (eds.), *Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław i Europa środkowa*, Wrocław, 191–214.
- Chudziak, W. 1996: Zasiadlenie strefy chełmińsko–dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu (VII–XI wiek). Toruń.
- Jaworski, K. 1994: Wykorzystanie surowców skalnych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Gielowie koło Niemczy. In: Skoczylas, J. (ed.), *Użytkowanie surowców skalnych w początkach państwa polskiego*, Poznań, 46–51.
- Ježek, M. 1997: Česká města na fóliích würzburského alba (II. část), *Průzkumy památek IV/2*, 19–47.
- Kaźmierczyk, J. 1983: Grodzisko w Dobromierzu koło Bolkowa. Studium do badań pogranicza Państwa Wielkomorawskiego na Śląsku, *Studia Archeologiczne* 13, 159–244.
- Klanica, Z. 1986: Počátky slovanského osídlení našich zemí. Praha.
- Kos, J. 1967: Stavební stav a základové poměry Lobkovického paláce na Pražském hradě [odborný posudek], APH čj. 11608–0088.
- Kosmas: Kosmas, *Chronica Boemorum*, ed. Bretholz, Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, MGH SRG NS II, Berlin 1923.
- Krąpiec, M. 1998: Dendrochronological dating of early medieval fortified settlements in Poland. In: Henning, J. – Ruttikay, A. (eds.), *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 257–266.
- Kristián: Kristiánova legenda, ed. J. Ludvíkovský, Praha 1978.
- Kurnatowska, Z. 1998: Forschungen zu frühmittelalterlichen Burgen in Grosspolen. In: Henning, J. – Ruttikay, A. (eds.), *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 31–36.
- Leciejewicz, L. 1978: Gród i podgródzie u Słowian zachodnich – problemy funkcji i rozwiązań przestrzennych, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej* 12, Studia i Materiały 5, 51–57.
- Mencl, V. 1948: Praha předrománská a románská. In: Chaloupecký, V. – Květ, J. – Mencl, V., *Praha románská. Praha, stavební a umělecký vývoj města*, Praha, 45–125.
- Pasternak, J. 1926: Deník vykopávek [terénní deník], nepubl., viz Boháčová 1998e.
- 1927: Deník vykopávek [terénní deník], nepubl., viz Boháčová 1998e.
- Podlaha, A. 1903: Pozůstatky chrámu sv. Víta, zbudovaného na hradě Pražském Spytihněvem II. a Vratislavem II., *Památky archeologické* 20, 369–380.
- Poleski, J. 1992: Podstawy i metody datowania okresu wczesnośredniowiecznego w Malopolsce. Kraków.

- Profantová, N. 1996:* Slovanské osídlení hradiště Bohnice–Zámka a jeho zázemí na základě výzkumů N. Maška – Die slawische Besiedlung des Burgwalls Bohnice–Zámka und seines Hinterlandes auf Grund der Ausgrabungen N. Mašeks, *Archaeologica Pragensia* 12, 65–140.
- 1998: Doubravčice. K problematice počátků raně středověkého hradiště na základě výzkumů J. Kudrnáče, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 157–275.
- 1999: Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand der frühmittelalterlichen Besiedlung des Burgwalls Šárka (Gem. Dolní Liboc, Prag 6) – K současnému stavu poznání raně středověkého osídlení hradiště Šárka (ob. Dolní Liboc, Praha 6), *Památky archeologické* 90, 65–106, 217–224.
- Procházka, R. 1986:* Vývoj slovanské opevňovací techniky na Moravě v raném středověku [nepubl. kandidátská disertační práce], ARÚ ČSAV Brno.
- 1990: Charakteristika opevňovacích konstrukcí předvelkomoravských a velkomoravských hradišť na Moravě. In: Nekuda, V. – Unger, J. – Čížmář, M. (eds.), *Pravěké a slovanské osídlení Moravy*, Brno, 288–306.
- 1998: Zur Konstruktion der Wehrmauern der slawischen Burgwälle in Mähren im 8. bis 12./13. Jahrhundert. In: Henning, J. – Ruttkay, A. (eds.), *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 363–370.
- Sláma, J. 1986:* Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. *Praehistorica* 11. Praha.
- 1987: Levý Hradec. Svědek české minulosti [katalog výstavy], Roztoky u Prahy, nestr.
- 1988: Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. *Praehistorica* 14. Praha.
- Smetánka, Z. 1982:* Počátky Pražského hradu a jeho postavení v raném středověku, *Věda a život* 27 (42), 21–25.
- 1994: Archaeological excavations in the Lumbe garden of Prague Castle and their implications for the study of the culture of the early Czech state. In: Fridrich, J. (ed.), 25 years of the archaeological research in Bohemia, *Památky archeologické – Supplementum* 1, 162–167.
- Sommer, P. 1997:* Der Grundstein der Rundkirche von Levý Hradec – Základní kámen levohradecké rotundy, 586–595. In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al. (eds.), *Život v archeologii středověku – Das Leben in der Archäologie des Mittelalters – Life in the archaeology of the middle ages – La vie vue par l'archéologie médiévale*, Praha.
- Staňa, Č. 1997:* Mikulčice a Pražský hrad – Mikulčice and Prague Castle, *Archeologické rozhledy* 49, 72–84.
- Šolle, M. 1975:* Doba velkomoravská a období povelkomoravské v Čechách – A Survey of Archaeological Research of the Great Moravian and Post–Great Moravian Periods in Bohemia. In: Kruphantzlová, Z. (ed.), *Vývoj archeologie v Čechách a na Moravě 1919–1968*, *Archeologické studijní materiály* 10 (2), Praha, 32–47.
- Štěpánek, M. 1965:* Opevněná sídliště 8.–12. století ve střední Evropě. Praha.
- Tomková, K. 1989:* Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác, *Pražský sborník historický* 22, 169.
- 1995 (ed.): *Levý Hradec. Předhradí. Průvodce prameny z výzkumu I. Borkovského*. Praha.
- 1997: Pražský hrad v kontextu výzkumů vybraných středoevropských hradišť, *Archeologické rozhledy* 49, 36–40.
- 1998a: Die Stellung von Levý Hradec im Rahmen der mittelböhmisches Burgwälle. In: Henning, J. – Ruttkay, A. (eds.), *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 329–339.
- 1998b: Quellen zur Erkenntnis der Frühmittelalterlichen Besiedlung in Katastern Tismice und Mrzky – Prameny k poznání raně středověkého osídlení na katastru Tismic a Mrzek, *Památky archeologické* 89, 267–302.
- Třeštík, D. 1995:* Die Gründung Prags. In: Brachmann, H.–J. (ed.), *Burg – Burgstadt – Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa*, Berlin, 228–240.
- 1997: *Počátky Přemyslovců*. Praha.
- Turek, R. 1957:* Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen. Praha.
- 1982: *Čechy v raném středověku*. Praha.
- Váňa, Z. 1973:* *Přemyslovský Libušín*. Praha.
- Wczesnośredniowieczne grodziska 1994:* *Wczesnośredniowieczne grodziska ziemi chełmskiej. Katalog źródeł*. Toruń.
- Zavřel, J. 1998:* *Geologie* [odborný posudek], viz: Boháčová 1998e (ed.), IV.

PŘÍLOHA

Popisy kontextů (převzato z originální dokumentace, u výpisů ze standardizovaných formulářů JK: jemná komponenta, HK: hrubá komponenta, nahodile do 5 %, mírně do 10 %, četně do 20 %, U – uhlíky, Dř – dřevo, C – cihly, K – kámen, OK – opuka, KRC – křemeneček, BRD, BR – břidlice):

obr. 8 (III. nádvoří, sonda 33): 1 – rudolfská dlažba; 2 – hlinitý záryp; 3 – spáleniště 1541?; 4 – severní zeď schodiště do gotické místnosti; 5 – karolinský záryp; 6 – starší gotický terén; 7 – jílovitá hlína; 8 – záryp drobná břidlice.; 9 – povrch valu; 10–16 vrstvy trámů; 17 – rostlý terén;

obr. 10 (III. nádvoří, řez 20): 1 – románská hradba XII. stol.; 2 – obláček (štěrka, parkán?); 3 – nejstarší terén románský; 4 – základ starého paláce ve východní stěně sondy; 5 – opukový záryp hrady Břetislavské – 12. stol.; 6 – terén 15. stol.; 7 – světlý hlinitý záryp; 8 – spáleniště; 9 – starší gotický terén 14. stol.; 10 – gotická zeď Z – V; 11 – dlážděná podlaha; 12 – nahnědlá hlína s třískami; 13 – hnědá románská bouračka; 14 – hlína s velkou opukou; 15 – náryp z opukové bouračky; 16 – Břetislavská hradba; 17 – rostlý terén;

obr. 11 (III. nádvoří, řez 19): 12 – dlažba 1926; 13 – karolinská tarasní zídka; 14 – dřevěný most; 15 – vrstva hlíny se (?); 16 – románský terén 12. stol.; 17 – svatovítská bouračka; 18 – vrchní vrstva koster; 19 – kostra na zděné hrobce; 20 – spálená pěšinka; 21 – svatovítská bouračka; 22 – hlinitá vrstva se spáleným povrchem; 23 – opuková stavební suť; 24 – hlinitá navážka na jejímž povrchu terén XII. stol.; 25 – opukový záryp; 26 – opukové tarasy z materiálu zbořeného Břetislavovy hrady; 27 – terén X. a XI. stol.; 28 – rostlá břidlice; 29 – románská chodba; 33 – fošny; 34 – černé bláto; 35 – hnědá vrstva s kulturním obsahem; 36 – 3 cm vrstva spálený písek; 37 – hnědá vrstva s uhlíky; 38 – dno sondy; nikoliv rostlý terén;

obr. 12 (III. nádvoří, sonda V): 5100–5/V: kompaktní černohnědá kra; POZN. konzervované zbytky dřev; 5101–5/VI, VII: JK 50 % středně ulehlejší písčité hl.; HK 50 % malé–střední kaménky; POZN. silně rozeschlá; 5102–5/VI, VII: JK 80 % kyprá šedožlutá prachovitějílovitá hl.; HK mírně drobné U, mírně malé–střední kaménky; POZN. hrudkovitě se rozpadající; 5103–5/VI: JK 70 % oranžovo hnědá středně ulehlejší prachovitějílovitá hl.; HK nahodile drobné U, četně malé kaménky; POZN. mramorovaná, místy šedá; 5104–5/VI: JK 85 % kyprá, žlutá, hnědá, šedá prach. hl.; HK nahodile drobné U, mírně malé–střední kaménky; POZN. mramorovaná; 5105–5/VII: JK 70 % středně ulehlejší šedoohnědá prachová hl.; HK 30 % malé–střední kaménky, břidlice, nahodile U; POZN. mramorovaná; 5106–5/VI: JK 40 % ulehlejší šedoohnědá prachová hl.; HK nahodile drobné U, 60 % střední–velké kaménky, opuka; POZN. mramorovaná; 5107–5/VI, VII, IX: JK 80 % ulehlejší hnědá prachovitějílovitá hlína; HK nahodile drobné U, mírně malé–střední kaménky, dřevo; POZN. mramorovaná; 5107A–5/VI, VII: JK 80 % středně ulehlejší hnědá prach.–jíl. hlína; HK nahodile drobné U, mírně malé–velké kaménky, kameny, dřevo; 5108–5/VI, VII: JK 80 % středně ulehlejší šedoohnědožlutá prach.–jíl. hlína; HK nahodile drobné U, mírně malé–střední kaménky; POZN. mramorovaná, rez. skvrny; 5109–5/VI: JK 90 % ulehlejší šedoohnědá prach.–jíl. hlína; HK mírně drobné U, četně malé kaménky, nahodile stř.–velké K; POZN. oproti 5108 více kompaktní; 5110–5/VI: JK 95 % středně ulehlejší sypká šedoohnědorůžová prach. hlína; HK mírně drobné U; 5111–5/VI: JK 70 % středně ulehlejší šedá prach. hl.; HK 30 % malé kaménky, nahodile drobné U; 5112–5/VI: JK 50 % středně ulehlejší šedoohnědá mramorovaná prach. hl.; HK 50 % střední–velké kaménky, opuka, nahodile drobné U; 5113–5/VI: JK 60 % ulehlejší šedoohnědá mramorovaná prach. hl.; HK nahodile drobné U, 40 % malé kaménky–kameny, opuka; POZN. K šikmo uloženy, destrukce 5900?; 5114–5/VI, VII: JK 80 % středně ulehlejší oranžovošedá prachovitějílovitá hlína; HK nahodile drobné U, 20 % malé kaménky–kameny, opuka; POZN. malé kaménky – břidlice; 5114A–5/VI: JK 95 % ulehlejší šedoohnědá prach. hl.; HK nahodile malé kaménky, nahodile drobné U; POZN. mramorovaná + dřevo?; 5115–5/VI: JK 98 % ulehlejší šedooranžová prachovitějílovitá hlína; HK nahodile drobné U, nahodile malé kaménky; 5116–5/IX: JK 30 % ulehlejší šedoohnědá prachovitějílovitá hlína; HK nahodile drobné U, 70 % střední kaménky–kameny opuka; POZN. kameny na plocho; 5118–5/IX: JK 40 % šedožlutá písčité hlína; HK mírně drobné U, 60 % malé–střední kaménky, břidlice; POZN. 5118A vrstva charakteru 5118; 5119–5/IX: JK 85 % šedá ulehlejší prachová hlína; HK četně drobné U, mírně velké kaménky–kameny; 5121–5/IX: JK 90 % ulehlejší hnědošedá prachová hlína; HK mírně drobné U, mírně malé–střední kaménky; 5125–5/IX: JK 50 % středně ulehlejší hnědošedá písčité hlína; HK 50 % malé–střední kaménky, nahodile drobné U; 5126–5/VII: JK chybí popis!; 5127–5/VI: JK 85 % ulehlejší hnědá prach. hlína; HK mírně malé–střední kaménky, opuka, křemeneček, nahodile drobné U; POZN. hrudkovitá, našlapáno?; 5128–5/VI: JK 65 % středně ulehlejší světle šedoohnědá prach. jíl. hlína; HK 30 % malé kaménky–K, opuka, nahodile žlutá malta, nahodile drobné U; 5129–5/VI: JK 45 % žlutý středně ulehlejší písek; HK 20 % malé–velké kaménky, 30 % drobné žlutá malta; POZN. nahodile skvrny šedoh. prach.hl.; 5133–5/VI, IX: JK 90 % ulehlejší světle šedá a žlutá prachovitějílovitá hlína; HK 10 % malé–střední kaménky, břidlice, nahodile drobné U; POZN. mramorovaná, místy dřevo?; 5133 – chybí popis?; 5135–5/VIa: JK 70 % ulehlejší šedá a světle žlutá prach. hl.; HK 15 % K–bloky, mírně malé–velké K, nahodile dřevo, nahodile U; POZN. břidlice, opuka, mramorov.; 5136–5/VIa: JK 40 % středně ulehlejší šedá a oranž. prach. hl.; HK 40 % malé kaménky–kameny, nahodile malé fragmenty dř., nahodile U; POZN. břidlice, opuka, mramorov.; 5137–5/VIa: JK 95 % středně ulehlejší hnědá prach. jíl. hl.; HK nahodile drobné dřevo, U, nahodile malé kaménky; POZN. břidlice, opuka?; 5138–5/VIa: JK 80 % středně ulehlejší hnědá prach. hl.; HK mírně malé–velké kaménky, nahodile drobné–mf.dřevo, U; 5139–5/VIa: JK 95 % ulehlejší šedooranžovožlutá prach. hlína; HK nahodile malé kaménky, břidlice; POZN. mramorovaná; 5140–5/VIa: JK 90 % značně ulehlejší šedá a žlutá prach. hlína; HK 10 % malé kaménky, zjílovatělá břidlice; POZN. 5140A porušená, navětrala 5140; 5141–5/VIa: JK 85 % světle šedá středně ulehlejší prach. hlína; HK mírně malé kaménky, zjílovatělá břidlice; POZN. rezavé skvrny; 5142–5/VIa: JK 80 % šedá středně ulehlejší prach. hlína; HK mírně malé kaménky, břidlice, mírně dřevo, drobné–malé fragmenty; POZN. dřevo nesoudržné; 5143–5/VIa: JK 90 % ulehlejší prach. hlína, šedožlutohnědá, mramorovaná; HK mírně malé kaménky, břidlice, opuka?, nahodile drobné U; 5144–5/VIa: JK 60 % středně ulehlejší běžový prachový písek; HK 35 % kameny, opuka, mírně malé kaménky, nahodile drob. U; POZN. K při bazi – uloženy na plocho; 5145–5/VIa: JK 90 % ulehlejší světle hnědá prach. hl.; HK 5 % malé kaménky, 5 % drobné U; 5145A–5/VIa: JK 90 % ulehlejší světle šedá prach. hl.; HK 5 % malé kaménky, 5 % drobné U; POZN. vrstva charakteru 5145; 5146–5/VI: JK 48 % středně ulehlejší šedožlutá prach. hl.; HK 50 % kameny–malé kaménky, nahodile drobné U; POZN. rozpadavá v hrudkách; 5147 – vrstva charakteru 5148; 5147B–5/VI: JK 80 % ulehlejší prach.–jíl. hlína hnědošedá; HK mírně malé kaménky (BŘ, O), mírně drobné U; 5148–5a/východní: JK 70 % středně ulehlejší žlutohnědá prachovitějílovitá hlína; HK četně malé–velké kaménky, mírně drobné U, (O, BŘ, KRC); POZN. mramorovaná, pukliny; 5150–5a/východní: JK 85 % souvrství prach. hlíny a popela; HK: 30 % drobné U, nahodile malé kaménky, břidlice; POZN. strádání propáště; 5150C–5a/východní: JK 100 % žlutá prach. hl.; POZN. tvoří hroudy; 5151–5a/východní: JK 95 % ulehlejší světle žlutá a šedá prach. hl.; HK nahodile malé kaménky, opuka, břidlice; POZN. opuka zašlapaná do povrchu; 5152–5a/východní: JK 70 % kyprá hnědošedá prach. hl. s příměsí písku; HK mírně malé–střední kaménky, malé oblázky (KRC, O, BŘ); 5153–5a/východní: JK 90 % středně ulehlejší zelenošedá prach. hl.; HK mírně malé kaménky–kameny (O–bloky), nahodile drobné U; 5154–5a/východní: JK 95 % středně ulehlejší tmavě šedá prach. hl.; HK nahodile drobné U, nahodile malé kaménky, O–nahodile 5155–5a/východní; JK 10 % středně ulehlejší hnědá prach. hl.; HK 80 % kameny–opuka, 10 % dutiny; 5156–5a/východní JK 68 % ulehlejší hnědá prach. hl.; HK 15 % malé–střední kaménky, nahodile drobné U; POZN. rezavé nálety na kamelech; 5158–5a/východní JK 80 % ulehlejší hnědá prach. hl.; HK 20 % kameny–malé kaménky (BŘ, KRC), nahodile drobné U; POZN. rezavé nálety na kamelech; 5900–5/VIa: JK 80 % ulehlejší hnědá prach. hl.; HK 90 % do líce vyskládané ploché opukové kameny; POZN. tzv. „Břetislavská hradba“; 5901–5/VI: JK 10 % hnědá prach. jíl. hlína; HK 90 % nepravidelné řádky z hrubě osekané opuky, zarovnaný líc; POZN. obezdívka?

obr. 19 (tzv. vícedělový sál): 1 – žlutohnědá opuková drť; 2 – šedoohnědý jíl + OK, mazanice, Dř; 3 – šedoohnědá jílovitá; 4 – jemný šedý jíl (zčásti v dutinách) + OK; 5 – hnědý ulehlejší jíl + K; 6 – maltová podlaha cihlového kanálu, C + malta; 7 – hnědožlutý jíl, OK; 8 – cementová podlaha; 9 – recentní záryp hliníty; 9a – recentní záryp – bouračka; 10 – malta + vápno (stavba cihlového kanálu); 11 – maltovina; 12 – větrací kanál; 13 – šedočerná jílovitá + OK; 15 – opukové zdvo základové; 16 – šedá hlinitojílovitá ulehlejší; 17 – „skála“; 18 – jílovitá šedá (výkop kanalizace) + OK, malta, C; 57 – žlutošedý a žlutý jíl, drobné OK; 105 – žlutohnědý jíl + OK; 106 – černohnědá hlinitojílovitá, K, U; 108 – „vkop kanalizace“; 108A – šedoohnědá jílovitá; 109 – šedá jílovitá + štěrka; 110 – šedočerná jílovitohlinitá + U; 112 – černá hlinitojílovitá + U; 113 – rozvalený val; 119 – vrstva charakteru 113, hlinitější, hrudkovitá; 120 – hnědá jílovitá; 120A – hnědá jílovitá, charakter 120; 124 – v příkopu, hnědá jílovitá kamenitá + Dř – zl; 125 – žlutá jílovitá + K; 126 – žlutá jílovitá hrudkovitá; 130 – jemná hlinitojílovitá, prachovitá světlehnědošedá; 132A – šedá nazelenalá, místy kompaktní kra (báze); 134 – žlutohnědá spraš + U, Dř, hrudky šedého jílu; 135 – žlutá spraš; 136 – zjílovatělá žlutohnědá podloží;

obr. 25, 26, 29, 31 (slévarenský dvůr): 1 – podsýpka; 2 – světle hnědá jílovitá; 3 – hlinitopísčité maltovina; 4 – písek; 5 – záryp kolektoru; 6 – maltovina; 7 – písčité přepálená, cihly; 8 – propálená uhlíky; 9 – hlinitojílovitá hnědá; 10 – maltovina tmavá; 11 – maltovina; 12 – hlinitojílovitá hnědá; 13 – maltovina; 14 – hnědá hlinitopísčité; 16 – hnědá hlinitopísčité; 17 – hnědá hlinitopísčité, množství skorápek; 18 – šedá, nazelenalá hlinitopísčité; 19 – žlutohnědý mramorovaný jíl, kameny; 20 – hlinitopísčité, kameny; 21 – maltovina, kameny; 22 – šedooranžový jíl; 24 – tmavá písčitéjílovitá, kameny, pod 21; 25 – tmavá písčito jílovitá pod 22; 27 – šedá, písčité jílovitá pod 22; 28 – malta s kameny pod 24; 29 – mramorovaný jíl s kameny, žlutohnědý jíl; 30 – jílovitá světlá, uhlíky; 31 – jílovitá hnědá tmavá, uhlíky; 32 – propálená hlína, uhlíky; 33 – jílovitá hnědošedá, uhlíky; 35 – jílovitá zelenošedá, uhlíky; 36 – jílovitá tmavošedá, uhlíky; 38 – žlutá. suť pískovcových kamenů; 39 – hnědý jíl; 40 – uhlíky; 101 – jílovitá hnědá kameny, U; 102 – jílovitá žlutá kameny, U; 103 – (vkop) OK, malta; 104 – překopaný hnědý jíl – vkop; 105 – šedá hlinitojílovitá, U; 106 – šedoohnědá hlinitojílovitá, U; 109 – hnědozelená jílovitá s pískem; 110 – šedá jílovitá; 111 – šedý jíl, velké OK; 112 – šedý jíl a písek, OK; 185 – černá jílovitohlinitá, opukové kameny, U; 186 – žlutohnědá jílovitá, kameny; 191 – uhlíkatá černá kyprá; 192 – plenta; 193 – žlutohnědošedá jílovitá, opukové kameny, U; 194 – šedoohnědá hlinitojílovitá, drobné opuk. kameny; 195 – světlehnědá jílovitá; 195A – spodní plenta; 196 – šedoohnědá hlinitojílovitá hnojivá; 197 – hnědlá hlinitá jílovitá, podíl spraše, OK; 197A – jako 197 úlomky opuky (hnědoběžová jílovitá s OK); 198 – jílovitá, hno-

jovitá, šedá, OK, zápachající; 199 – OK; 201 – šedá písčitohlinitá, prejzy; 202 – opuková drť; 203 – uhlíkový proplást; 205 – černá pod 202; 207 – žlutá pískovcová (pod 205); 209 – hnědá hlinitopísčítá (pod 208), U, povrch ve V části hnědý jílu; 210 – kamenitá hnědá jílovitá, malta, cihly; 211 – tmavě šedá jílovitá; 212 – žlutá hlinitá; 213 – písčítá žlutozelená; 214 – hnědá hlinitá, četné U; 218 – opuková drť; 219 – hnědý písek; 220 – výplň různorodá, velké OK; 239 – černá hlinitá, uhlíky; 240 – rezavě hnědá jílovitá písčítá, kaménky; 241 – tmavě šedá jílovitá písčítá, uhlíky, kaménky; 243 – světle hnědozlatá písčítá kameny, hručky malty; 250 – šedo hnědá jílovitohlinitá, velké kameny; 251 – světle hnědá jílovitohlinitá uhlíky, malé kaménky; 253 – tmavě šedá, uhlíky; 254 – hnědá hlinitá; 258 – černohnědá jílovitá OK, U, IV 35 a 36? 259 – opukové kameny, IV 393; 260 – hnědý jílu, tenká vrstvička; 261 – jílu žlutý tuhý OK, U; 262 – hlinitojílovitá hnědožlutá, opukové kameny; 263 – tmavošedá hlinitojílovitá uhlíky, místy opuka, zápachající; 264 – černá hlinitojílovitá, uhlíky, místy opuka; 265 – žlutý jílu, opukové kameny; 266 – hnědožlutá hlinitojílovitá, opukové kaménky; 267 – oranžovošedá hlinitojílovitá; 288? 395 – tmavě hnědá dřevěná; 395B totožné s 420? 403 – bagrem narušená povrchová vrstva; 404 – černá hlinitá K, U 394? 405 – hnědočerná jílovitá výplň, OK; 406 – hnědý jílovitý pojivo, OK – silně rozpadlé, pojivo místy; 407 – šedo hnědá hlinitojílovitá, OK; (bahnitá); 415 – hnědošedá hlinitá, 106?105? 417 – hnědá, dřevěná úroveň dřevu 395? A vrchní + jako 419, B spodní; 418 – hnědá jílovitohlinitá; 419 – hnědá jílovitá, hručky žlutého jílu, K, pod ní 2. úroveň dřev; 420 – hnědošedá hlinitá, čocky jílu světlejší než 419; 434 – jílovitohlinitá promíšená 539? S část sondy, zahrnuje i 419? 437 – šedá jílovitá, U; 440 – hnědá hlinitojílovitá U, maltovina; 441 – šedá jílovitohlinitá (pod úlomky mazanice pod 437); 443 – destrukce s hnědou hlinitou výplní; 444 – černé U; 445 – hnědá až hnědočerná, U, mazanice; 447 – hnědá jílovitá, výplň OK – destrukce; 449 – šedá písčitojílovitá, množství U; 450 – okrový jílu, mazanice; 451 – U; 448 – hnědá hlinitopísčítá, mazanice; 453 – světlehnědá jílovitohlinitá, OK; 454 – šedá hlinitá drť (drobné úl. OK); 455 – hnědožlutá probarvená jílovitá, val; 456 – hnědá hlinitá, U; 458 – tmavo hnědá s šedým nádechem, U, pískovcová drť 458A? kompaktní, na bazi dřevu; 458A – jako 458, severní část totožná? 461 – hnědá jílovitá probarvená; 462 – hlinitojílovitá nazelenalá, více hlinitá a nazelenalá = A; 463 – hnědá jílovitá prachovitá; 468 – probarvená šedá i hnědá místy hlinité fleky, jílovitá; 469 – jílovitoprachovitá šedá nazelenalá; 470 – šedo hnědá prachovitójílovitá puv. pud. typ? 471 – probarvená (skvrnitá) půdní typ? prachovitójílu. světle šedá; 472 – hnědá hlinitoprachovitá U, droby, K (přepál.); 474 – hnědá hlinitojílovitá, U; 475 – jílovitá probarvená; 479 – hnědá hlinitojílovitá OK, maltovina, prejzy; 480 – hnědá hlinitá; 481 – opuková drť; 482 – hlinitá šedá místy nazelenalá, U; 485 – probarvená mramorová, jílu + K, bráno jako 395A (MM 1989); 486 – šedá (nazelenalá) hlinitá U, drobné kamínky bráno jako 395A (MM 1989); 487 – hnědá hlinitá, maltovina, VI-S pod 482; 489 – šedá jílovitopísčítá (místy OK, běl. maltovina pod 488, nazelenalá); 490 – žlutý jílu; 491 – hnědá prachovitohlinitá, puv. pud. typ? 494 – šedá jílovitoprachovitá; 496 – hnědá hlinitopísčítá nad 495, pod 493, probarvená; 497 – souvrst. proplátek kamenité a nazelenalé; 498 – šedá písčitohlinitá; 500 – jílu, U; 501 – šedá hlinitopísčítá drť, U, drob. K; 502 – hnědá hlinitá ne-kompaktní, OK; 504 – šedo hnědá hlinitojílovitá, U; 505 – okrová jílovitoprachovitá, C, prejzy; 506 – šedo hnědá hlinitojílovitá, U; 507 – šedá hlinitojílovitá; 508 – hnědá hlinitá, U; 510 – hnědá jílovitoprachovitá; 511 – tmavožlutý písek; 512 – opuková drť 0,5–3 cm; 514 – šedá hlinitojílovitá, množství opuk. drti; 515 – hnědá hlinitopísčítá opuková drť; 516 – hnědá hlinitá maltovina, U; 517 – hnědá hlinitá, více zahliněná; 518 – hnědá hlinitopísčítá, U; 520 – U; 521 – zahliněná O drť, U; 522 – opuková drť; 523 – hnědý probarvený jílu, kaménky; 525 – maltovina, OK, hručky M, pískovce + opuk. drť; 526 – světlehnědá jílovitoprachovitá, OK světlejší než 453; 528 – šedo zelená hlinitá; 530 – žlutá písčítá na bazi destrukce 502; 532 – 519 + destrukce plenty 406? 534 – žlutý jílu, místy více OK; 535 – šedá hlinitá, U; 536 – šedá hlinitá (bahňko), OK = destrukce plenty; 537 jako 535, ale s příměsí žl. až rez. jílu; 542 – baze 536, OK na plocho, čet. U; 547 – šedo hnědá hlinitá, U; 548 – žlutý jílu, val; 549 – hnědá hlinitoprachovitá, U; 550 – světle hnědá jílovitá, proplást v 547; 558 – mramorovaná okr. hnědá, OK; jílovitá hručkovitá; 560 – tmavě hnědá prachovitá jílu, OK; 193 – destrukce plenty; 560A – jako 560, více jílu, OK, méně OK než 560; 561 šedá jílovitá, drobné U; 565 – šedá písčítá, drob. OK; 566 – šedá prachovitá; 567 – OK plenta; 568 – šedá hlinitá, proplást v 548;

obr. 32 (místnost pod oktagonální kaplí): 3 – suť; 3E – proplást mezi 3B a 7 v sektoru IV; 7 – černošedá hlinitá s četnými opukovými kameny; 7A – dtto; 7B – dtto; 9 – hnědá hlinitá s maltovinou; 11 – hnědá, jílovitá s uhlíky, propálená; 11B – při rozebírání rozlišena svrchní (1) hutnější a spodní (2) sypčí úroveň; 12 –. bělavý písek, proplástek; 13 –. cihlově červená písčito prachovitá (propálená); 14 – šedá s uhlíky, hlinitá, tvrdá; 14A – charakter 14, tvoří výplň opukových kamenů; 14C – jako 14A; 14D – charakter 14; 14E – žlutý a červený jílu s kameny; 14F – propálená šedá s uhlíky; 15 – popelovitá, četné uhlíky, černá (sektor II); 15A – propálená, šedobílá, popelovitá; 16 – dřevu, vyhnílé trámy s ojedinělými kameny na povrchu; 17 – hnědá, hlinitá hroudovitá; 18 – žlutá, hlinitojílovitá, místy do cihlova, místy šedá s uhlíky; 19 = 40A – hnědá hlinitá; 24 – světlá šedo hnědá; 25 – hnědá hlinitá ulehlá; 25A – světle šedá jílovitá hručkovitá s kaménky; 25B – jako A, ale sypčí; 26 –. žlutošedo hnědá hlinitá; 27 – zelenohnědá hlinitá; 31 – šedá písčítá (tenké proplásky); 32 – šedo černá hručkovitá; 40A –. hnědošedá kompaktní ulehlá; 40B – hnědošedá porušená hroudovitá; 40C – šedo zelená hlinitá = 44? 40D – analog. 40B; 41 – hnědá jílovitá; 43 – hnědá hlinitá; 44 – zelenošedá hlinitá; 46 = 49 – jílovitá hnědošedá; 47 – popelovitá propálená; 50 –. propálený cihlově červený jílu; 51 – popelovitá šedá ve vrchní části uhlíky; 52 – sypká hručkovitá hlinitá šedá; 59 – světle žlutohnědá, jílovitá, tvrdá (analog. 24), s drobnými kaménky; 60 – analog. 23, s četnými kaménky; 60A – patně = 60; 60B – analog. 60A; 61 – hnědošedá hlinitojílovitá ulehlá s kaménky (tmavší než 25); 62 – jako 61, méně kaménků, s dřevy; 63 – tmavo hnědá, jílovitohlinitá hručkovitá jílovitý proplástek, blízká 25; 64 – proplást kamenné drti; 68 – světle hnědozelená tvrdá jílovitá; 69 – jílovitý proplástek; 70 – písčítý proplástek.

obr. 35 (arkády): 1100 – JK: 65 % středně ulehlý, světle šedý písčítý jílu, HK: 35 % střední a velké kaménky, převaž. OK, nahodile malé fragmenty malty, omítka, nahodile malé fragmenty keramiky, cihly, prejzy; 1102 – JK: 65 % heterogenní kyprá: světle šedožlutý písek, světle bíloběžový malta, HK: 35 % velké kaménky, OK, nahodile střední fragmenty malty; 1103 – HK: 100 % celé dlaždice 8 x 25 cm; 1104 – JK: 70 % střední maltový písek ulehlý světle béžový, HK: 30 % malé oblázky; 1105 – JK: 20 % ulehlý bělošedý maltový písek jemný, HK: 80 % malé a střední kaménky; 1106 – JK: 20 % kyprá šedo černá písčítá prachová hlína, HK: 70 % velké – střední kaménky, ojediněle kameny, OK, 10 % droby U, ojediněle velké fragmenty malty, pozn. vrstva spáleníšního charakteru; 1107 – JK: 50 % kyprý šedo béžavý maltový prach hrubý, 40 % malta malé a střední fragmenty, HK. 10 % velké kaménky – kameny, OK; 1109 – JK: 60 % středně ulehlý světle šedo hnědá písčítá hlína – střední písek, HK: 40 % malé kaménky – kameny, OK; dutina (1110 – sondáž stavitele Fialy); 1111 – HK: 100 % velké fragmenty dlaždice (25 x 6 cm); 1112 – JK: 40 % ulehlý bílý maltový prach, HK: 60 % jemné oblázky; 1113 – JK: 80 % středně ulehlá prachovitá jílovitá hlína, HK: 10 % malé – střední kaménky, přev. OK, 10 % droby a malé fragmenty malty, ojediněle mazanice malé fragmenty a droby U; 1114 – JK: 90 % hnědošedý jílu, HK: 10 % malé – střední kaménky, ojediněle droby malty; 1115 – JK: 20 % kyprý šedý hlinitý písek, HK: 80 % střední kaménky – balvany, OK, nahodile droby malty; 1116 – JK: 50 % ulehlý šedý prachovitý písek, HK: 40 % střední – velké kaménky opuka, 10 % malé fragmenty malty; 1119 – JK: 85 % prachovitá jílovitá hlína, ulehlá hnědošedá, HK: 15 % malé a střední kaménky, ojediněle kameny, pozn.: na bazi kameny na plocho; 1120 – JK: 95 % kyprý světle červeně žlutý hlinitý písek, HK: 5 % malé kaménky, pozn.: propálené místo, pravděpodobně ohniště; 1122 – JK: 75 % středně ulehlá světle šedo hnědá jílovitá hlína, HK: 20 % malé a drobné kaménky, převaž. OK, nahodile droby malty; 1123 – JK: 70 % ulehlý světle šedý prachovitý jílu, HK: 20 % malé kaménky – kameny, převaž. OK, 10 % mazanice, U, droby malty, pozn. velká kúlová jamka; 1126 – JK: 80 % ulehlá světle šedá prachová hlína, HK: 20 % střední kaménky – kameny, OK, BRD, pozn. směrem ke dnu přibývá překopaného podloží, na bazi kameny na plocho; 1128 – JK: 30 % kyprá hnědošedá prachovitá jílovitá hlína, HK: 70 % ostrohranný šterk, BRD, blízké 1129; 1129 – JK: 20 % středně ulehlý šedo hnědý prachovitý písek, HK: 80 % ostrohranný šterk, BRD, pozn. překopané podloží; 1130 – JK: 90 % ulehlá šedo hnědá jílovitá hlína, HK: 10 % malé kaménky – kameny, OK, BRD; pozn. dosti hručkovitá, obsahuje množství překopaného podloží; 1131 – JK: 50 % středně ulehlá hnědá prachovitá jílovitá hlína, HK: 25 % žlutá a hnědá prachovitá jílovitá hlína v hroudách, 25 % malé kaménky – kameny, OK, BRD, KRC, pozn. podlaha obj. nebo vrstva vzniklá v době jeho existence; 1132 – JK: 40 % kyprá světle šedo hnědá písčítá hlína, HK: 10 % kameny – balvany, OK, KRC, 50 % malé – velké kaménky, BRD, pozn. BRD – rozpadlé či překopané skalní podloží; 1133 – JK: 70 % středně ulehlá šedo hnědá prachová hlína, HK: 20 % malé a střední kaménky, OK, 10 % droby mazanice; 1134 – JK: 95 % středně ulehlý hnědožlutý jílu, HK: 5 % velké kaménky, ojediněle U; 1135 – JK: 90 % ulehlá hnědá prachovitá jílovitá hlína, HK: 10 % malé kaménky, ojediněle malé fragmenty mazanice; 1137 – JK: 10 % kyprá šedo hnědá prachovitá jílovitá hlína, 90 % kameny – bloky, OK; 1138 – JK: 80 % žlutohnědý ulehlý jílu, HK: 20 % malé kaménky – kameny, BRD, ojed. OK, pozn.: překopané podloží; 1139 – JK: 80 % kyprá hnědošedá písčítá hlína, HK: 20 % malé kaménky – kameny; 1140 – JK: 89 % středně ulehlá hnědošedá prachovitá jílovitá hlína, HK: 10 % malé – střední kaménky, 10 % malé – střední fragmenty mazanice; 1141 – JK: 90 % kyprá světle hnědošedá písčítá hlína, HK: 10 % malé oblázky, ojediněle droby U; 1143 – JK: 80 % ulehlá žlutohnědá prachová hlína, HK: 20 % střední kaménky – kameny, KRC; 1144 – JK: 70 % středně ulehlá světle hnědošedá písčítá hlína, HK: 30 % ostrohranný šterk, BRD, pozn. překopané podloží nebo uložení přemístěná erozními procesy; 1145 – JK: 100 % černý uhlíkatý prach; 1146 – JK: 60 % kyprý šedo černý písek, HK: 30 % malé – velké kaménky, BRD, ojed. OK, pozn. obsahuje značné množství překopaného podloží; 1147 – JK: 60 % středně ulehlá světle žlutohnědá prachovitá jílovitá hlína, HK: 40 % malé kaménky – kameny, ojediněle bloky, KRC, ojed. OK; 1148 – JK: 80 % středně ulehlá, hnědošedá prachovitá jílovitá hlína, HK: 20 % – kameny, bloky, KRC, OK; 1149 – JK: 60 % ulehlá světle hnědá prachovitá jílovitá hlína, HK: 40 % malé kaménky – kameny, KRC, OK; 1150 – JK: 50 % hnědošedá prachová ulehlá hlína, HK: 50 % kameny – bloky, OK, nahodile droby U, nahodile malé – velké kameny, KRC, součástí otisky dřev (v jižní části JK 15 %, HK 85 %); 1151 – JK: 20 % ulehlá hnědošedá prachová hlína, HK: 70 % velké kaménky – kameny, OK, 10 % malé kaménky – kameny, KRC, nahodile droby U a Dř; 1152 – JK: 70 % tmavo hnědá, ulehlá prachová hlína, HK: 20 % malé – velké kameny, OK, mírně malé kaménky, KRC, BRD, nahodile droby U; 1156 – JK: 80 % hnědý prachovitý jílu, středně ulehlý, HK: mírně kameny, malé – velké kaménky, OK + KRC 1:1, četné droby – malé fragmenty U, Dř.; 1157 – JK: 30 % ulehlá šedo žlutá prachová hlína, HK: 70 % malé kaménky – kameny, KRC (= podloží = deluvium na letenských vrstvách); 1159 – JK: 60 % ulehlá, žlutá, šedá, rezavá prachová jílovitá hlína, HK: 25 % malé – velké kaménky, KRC, 10 % velké kameny, OK, nahodile droby, U;

obr. 36 (severní palácový dvůr): 2 – hnědá hlinitojílovitá s OK; 190 – jíl světle hnědý mramorovaný s velkými kameny; 191 – jíl tmavohnědý s U; 192 – jíl hnědý mramorovaný s kameny; 196 – vrstva charakteru 191; 211 – hnědá jílovitá; 212 – šedohnědá jílovitá s břidl. kameny; 213 – tmavohnědá jílovitá; 226 – žlutohnědý mramorovaný jíl; 235 – hnědá hlinitá sypká s U; 281 – rezavá jílovitá; 282 – hnědá hlinitá s četnými U a s OK; 283 – hnědá hlinitojílovitá s OK; 284 – hnědá hlína s U; 285 – světle hnědý mramorovaný jíl; 286 – šedá jílovitopískitá; 287 – jemná světle hnědá (splach?); 288 – sypká hlinitá šedá s U;

obr. 53 (tzv. víceúčelový sál): 1 – parkety; 2 – asfalt; 3 – beton; 63 – žlutý hrubý písek valouny + kanálek; 68 – hlinitá šedočerná, K – drobné zl.; 69 – šedá hlinitopískitá s maltovinou; 70 – maltová kra; 73 – žlutý až žlutohnědý hutný jíl; 74 – maltovina (výplň) + OK; 75 – hnědosedá jílovitá + OK; 76 – hnědá hlinitopískitá (výplň) + OK; 79 – OK; 85 – hnědá hlinitá + K – drobné zl.; 86 – sypká výplň + OK; 87 – šedohnědá jílovitá + OK; 200 – vkop při J zdi sálu – kanalizace; 204 – hlinitojílovitá světle hnědá s maltovinou + OK, C; 205 – šedá hlinitá s maltovinou + C, prejzy; 206 – světle hnědá jílovitá; 213 – bělavá malta; 213A – recentní zásep; 214 – hnědý písek; 215 – hnědá hlinitá, drobné OK četně; 217 – ražená kanalizace; 218 – šedá hlinitojílovitá + OK; 219 – hnědozelená a šedá hlinitojílovitá + U; 220 – propálená růžovohnědá, místy popelavá; 221 – šedá jílovitá; 222 – šedá nazelenalá + U, Dř – četně; 224 – prachovitá popelovitá šedobéžová + U; 225 – jako 222; 226 – narůžovělá mazanice; 227 – jako 222; 228 – žlutozelená? jílovitá + OK; 229 – žlutá jílovitá + OK; 230 – jemná šedá a žlutá písčitá; 231B – jako 231 (šedá jílovitá s proplásky popela, Dř, U), ale hlinitější; 232 – šedá jílovitá + U, OK; 234 – oranžová hlinitá, tvrdá (kra) + OK; 235 – jako 234, zbarvená do šeda, velké OK; 236 – šedozeleň OK; 237 – černá hlinitá, U – četně; 238 – šedohnědá hlinitá + U; 238A – šedohnědá hlinitá – více do hněda, Dř – stopy; 240 – šedožlutá, místy cihlově do hněda + K – dř, Dř, U; 243 – žlutý probarvený jíl + K; 244 – jílovitohlinitá + Dř; 245 – šedá hlinitá, jemná; 248 – šedozeleň jemná + U.

DIE PRAGER BURG UND IHRE ÄLTESTEN BEFESTIGUNGSSYSTEME

1. Einführung in die Problematik und Zusammenfassung früherer Forschungsergebnisse

Der frühmittelalterlichen Befestigung der Prager Burg wurde bereits seit den Anfängen der systematischen Untersuchung der Geschichte dieses Zentrums des tschechischen Staates besondere Aufmerksamkeit gewidmet. Erste Einblicke in die Entwicklung der Befestigung waren im Zusammenhang mit dem Umbau der Burg für den Sitz des ersten Präsidenten der Tschechoslowakischen Republik gewonnen worden (Abdecken des III. Burghofs). Die Ergebnisse dieser Beobachtungen dienten als Ausgangspunkt für K. Fiala und K. Guth, als diese ihre Thesen über die Raumanordnung des Areals und die Richtungen seiner Entwicklung formulierten. Zu den wichtigsten und oft unterschiedlich interpretierten Themen gehörten die Fläche des befestigten Areals, das Wegesystem und die Datierung einzelner Befestigungsphasen, insbesondere die der Quadersteinmauer. Jahrzehnte der archäologischen Untersuchung sind vor allem mit dem Namen von I. Borkovský verbunden. Dieser Forscher untersuchte den Ostteil des Bergsporns, auf dem die Burg steht, und er rekonstruierte die frühmittelalterliche Anlage dann als dreiteilig mit einer Hauptburg und zwei Vorburgen. Im Unterschied zu Guth verstand er die Steinblende einer Holz–Erde–Mauer, die unter dem III. Burghof entdeckt wurde, als die älteste Fortifikation, während er die Quadersteinmauer der Zeit Břetislav I. zuschrieb. Neue Erkenntnisse, die die Rettungsgrabungen in den 1980er und 1990er Jahren erbrachten, führten zur Ergänzung der bisherigen Vorstellungen über die Anfänge und Entwicklung des frühmittelalterlichen Befestigungssystems und oft auch zu ihrer Revision.

Die Erforschung befestigter Lokalitäten ist auch aufgrund der bisher ungenügend bearbeiteten Chronologie der mittelböhmischen Keramik aus der Burgwallzeit kompliziert. In der älteren Phase fehlt eine zuverlässige Korrelation der keramischen Sequenz mit der absoluten Chronologie. Auch die generell akzeptierte Datierung der Keramik des späteren Frühmittelalters ist unlängst in Zweifel gezogen worden. Trotzdem bleibt die Keramik das Hauptinstrument für die archäologische Datierung. Andere Quellen einschließlich dendrochronologischer Daten, die man für das frühmittelalterliche Böhmen erst unlängst gewonnen hat, sind recht selten.

Zwar wurde eine Anzahl frühmittelalterlicher Befestigungen in Böhmen nach dem II. Weltkrieg untersucht, doch bleibt die Stratigraphie der einzelnen Lokalitäten unbekannt. Zu den am wenigsten erforschten Problemen gehören auch die Anfänge und die darauffolgende Entwicklung frühmittelalterlicher Burgen. Isolierte Erkenntnisse über die Befestigung sind für das Verständnis der Gesamtdisposition und der Gliederung befestigter Lokalitäten nicht ausreichend. Der Charakteristik und den funktionalen Unterschieden der Vorburgen und Suburbien wurde bisher kaum Aufmerksamkeit gewidmet.

Terminologie. Als Burg bezeichne ich im Falle der Prager Burg den geschützten Wohnsitz des Herrschers, d.h. das Areal am Hradschiner Bergsporn von seinem Ostende – der sog. Opyš – bis zu der Schlucht, die im frühen Mittelalter die Anhöhe an der Stelle des heutigen Eingangstores quer teilte. Die Frage nach der Form des befestigten Areals ist in diesem Zusammenhang irrelevant.

Als Vorburg wird der Westteil des Areals außerhalb der frühmittelalterlichen Hauptburg bezeichnet, während der Raum der heutigen Kleinseite Suburbium genannt wird. Eine Schwierigkeit besteht in der Benennung der Siedlungsfläche im Inneren des Hauptareals am Südhang, deren Funktion und Beziehung zum Suburbium unklar ist. Für den zentralen Teil der Burg wird der übliche Terminus Akropolis akzeptiert.

Die entlang des Bergsporns verlaufende Befestigung wird als Längsbefestigung bezeichnet, während die den Bergsporn teilende Befestigung Querbefestigung genannt wird. Der Terminus Quader-

steinmauer wird für die Steinmauer gewählt, die aus der jüngsten Phase des Frühmittelalters stammt und aus präzise bearbeiteten Quadern aus Plänerkalk besteht. Die Quadersteinmauer war bisher im Tschechischen mit den Namen Romanische Mauer oder Soběslaver Mauer belegt, die aber beide chronologische Konnotationen aufweisen.

Die deutliche Veränderung der aus Prag bekannten frühmittelalterlichen Keramik im Laufe der Zeit erlaubt es, anhand der Gefäßränder einzelne Entwicklungsphasen zu definieren. Gegenwärtig werden die folgenden durch Gefäßränder charakterisierten Phasen unterschieden: Keramik mit Kragenrändern – Wende des 9.–10. Jh. oder erstes Drittel des 10. Jh., Keramik mit kelchförmigen Rändern – hochentwickelte Formen hauptsächlich des 11. Jh. und Keramik mit verdickten Rändern, bei der ein archaischer und ein klassischer Typ unterschieden werden. In den 1980er und 1990er Jahren hatte man angenommen, daß der archaische Typ der Keramik mit verdickten Rändern seit der ersten Hälfte des 12. Jh. vorkam, jetzt scheint es, daß er bereits seit dem 11. Jh. bekannt ist.

2. Quellen

Im folgenden werden die nach einzelnen Grabungsabschnitten geordneten Forschungsergebnisse der Jahre 1925–1998 vorgestellt. Die Übersicht enthält Angaben über den Erhaltungszustand der Befunde und über den Stand ihrer Bearbeitung. Die meisten Ausgrabungen sind nur allgemein bearbeitet und die Ergebnisse bisher nicht publiziert worden.

Die Leitung der Ausgrabungen lag in den Händen verschiedener Fachleute aus dem Forschungsteam der Prager Burg (insbesondere in den 1980er Jahren und in der ersten Hälfte der 90er Jahre, als J. Frolík mit der Gesamtleitung der Grabungen betraut war, aber auch in den Jahren 1925–1929 während der Untersuchung des III. Burghofs).

Im Falle der Grabungen aus den Jahren 1925–1929 wurden als hauptsächliche Quelle die damaligen Grabungstagebücher benutzt, die durch weitere, teilweise nur unvollständig erhalten gebliebene Dokumentationen ergänzt werden. Nur das keramische Material aus dem Nordtrakt (Grabungen in den Jahren 1985–1993) war bisher detailliert bearbeitet worden. Der Beschreibung der Grabungen werden ausgewählte Dokumentationen beiseite gestellt, die Befunde werden interpretiert und die Haupthorizonte beschrieben.

3. Der Hradschiner Bergsporn und die Veränderungen seiner Befestigung

3.1. Das ursprüngliche Georelief des Hradschiner Bergsporns

Die Wahl des Ortes für den Aufbau der Befestigung war durch das ursprüngliche Relief des Bergsporns beeinflußt. Dieses konnte man vor allem im Westteil des heutigen III. Burghofs rekonstruieren, in dessen Bereich eine wenig gegliederte Anhöhe angetroffen wurde. An manchen Stellen, die für die Besiedlungsentwicklung des Bergsporns von entscheidender Bedeutung waren, ist die ursprüngliche Oberfläche durch langfristige und wiederholte Bautätigkeit so stark beeinflußt, daß sie heutzutage kaum mehr rekonstruiert werden kann. Dies betrifft z.B. den zentralen Teil der Südschlucht und vor allem die westliche Vorburg. Die Situation ist außerdem am Südhang des Bergsporns zusätzlich kompliziert, weil hier ein Teil der Schichtenfolge von natürlich abgelagerter Hangerde gebildet wird, die nicht immer von anthropogenen Umlagerungen des anstehenden Bodens zu unterscheiden ist.

3.2. Die Entwicklung der Burgbefestigung und ihrer Konstruktion

3.2.1. Die Anfänge der Burg. Eine Besiedlung des Bergsporns in der Zeit vor dem Aufbau der ältesten Holz–Erde–Mauer wird im zentralen und im östlichen Teil des Bergsporns durch Reste stratigraphisch älterer Siedlungsrelikte nachgewiesen, in denen man zahlreiche Keramikfragmente fand, sowie durch archäobotanische Analysen, nach denen die damalige Nutzung des Bergsporns durch den Menschen bereits recht intensiv war. Das älteste Element, das zur Befestigung des Bergsporns benutzt werden konnte, ist ein quer verlaufender Graben. Ein Teil dieses Grabens blieb unter dem Nordteil der späteren quer verlaufenden Hauptbefestigung erhalten. Ein Objekt mit ähnlicher stratigraphischer Position ist auch am östlichen Ausläufer der Anhöhe belegt. Der Graben könnte wahrscheinlich von einem Zaun begleitet gewesen sein, was auf seiner Sohle gefundene Holzreste vermuten lassen. Am Nordrand des Grabens an der nördlichen Kante des Bergsporns wurde eine unvollständige Reihe von Pfostengruben gefunden, die mit einer Außenpalisade, die sonst allerdings nicht belegt ist, oder – und das ist wahrscheinlicher – mit einer Konstruktion in Verbindung stehen könnte, die den Graben von Norden her verschloß. Zum natürlichen Schutz des Bergsporns gehörten seine Abhänge und eine natürliche, quer verlaufende Schlucht an der Stelle des heutigen Eingangs in das Burgareal. Grabenähn-

liche Strukturen, die über den Bergsporn liefen, könnten in den ältesten Phasen an den Kanten des Bergsporns auch eine einfache Holzbefestigung, z.B. eine Palisade, ergänzt haben. Für die Existenz einer solchen Palisade sowie für die Längsbefestigung fehlen jedoch Belege.

3.2.2. Die erste bekannte Mauer. In der älteren Phase wurde die Befestigung durch eine Holz–Erde–Mauer (eine mit Lehm gefüllte Rostkonstruktion) mit einer Frontblende gebildet (belegt im Nordtrakt, im III. Burghof, im königlichen Palas, in den von Norden angrenzenden Arkaden, im Lobkowitz-Palast und auf der Opyš). Die Parameter entsprechen im Grunde genommen der Bautechnik, die im Gebiet des Großmährischen Reiches und in der gleichen Zeit oder später auch in Böhmen bekannt ist. Die Befestigung der Prager Burg war zumeist auf einem künstlich verfestigten Untergrund gebaut worden. Ihre Längsteile wurden an der Kante des Bergsporns angetroffen, wo die Neigung des Abhangs ca. 15–30° betrug. Die Gesamtbreite des Befestigungskörpers lag zwischen 5 und 6 m, die Breite der äußeren Blendmauer die Dicke der äußeren Blendmauer bewegte sich zumeist im Bereich mehrerer Dezimeter und betrug nur ausnahmsweise mehr als 100 cm. Die Balken in der Frontmauer konnten an den meisten Stellen belegt werden. Sie lagen senkrecht zur Längsachse der Mauer in mehreren, voneinander unweit liegenden horizontalen Schichten, wobei sie in der Nähe der Mauerbasis kumulierten. Die querliegenden Holzelemente sind nur sporadisch belegt. Die Balken waren aus Eichenholz gefertigt. Für die technische Ausführung der hinteren Wand gibt es keine eindeutigen Belege. Auf dem steileren Nordhang könnte die Innenwand durch eine schräge Rampe ersetzt gewesen sein. Ähnlich könnte sie auch bei der südwestlichen Biegung der Befestigung (unter der Oktogonalkapelle) ausgesehen haben, wo mittelburgwallzeitliche Siedlungsschichten direkt an den Mauerkörper anstoßen. Der Querschnitt der Mauer war von einem Graben begleitet. Eine Eichenkonstruktion am Nordhang, die mit vertikalen Elementen im anstehenden Boden verankert war, diente höchstwahrscheinlich zur Verfestigung des instabilen Untergrunds in einer kleinen natürlichen Senke, über die die Befestigung führen sollte. Gegen die Deutung dieses Systems als ein Teil der Blockhäuser mit Wohnfunktion spricht die Bindung an den Mauerkörper, die Lage in der Senke und zugleich am Abhang (Neigung ca. 20°) in der Nähe der Bergspornkante. In der Südschlucht und der östlich anschließenden Fläche sind Terrassenmauern nachgewiesen, die in ihrer Konstruktion der Befestigung nahestehen. Sie dienten wohl zur Nutzbarmachung des schwierigen Geländes für eine Ansiedlung, können aber in diesem kleinen Abschnitt nicht von der Befestigung unterschieden werden.

Zur nordwestlichen Biegung der Befestigungsmauer, die im Nordtrakt freigelegt wurde, gehörte eine Mauer, die den Nordteil der angenommenen westlichen Vorburg schützte. Sie wich leicht in nördliche Richtung ab und respektierte die Lage des Grabens. Von ihr blieb nur die Basis eines kleinen Abschnitts einer Trockenmauer aus Plänerkalksteinen mit äußerer Blende erhalten. An anderen Stellen konnte eine Befestigung dieser Fläche nicht nachgewiesen werden.

Die Querbefestigung entspricht nicht Borkovskýs Vorstellung von einer leichteren Befestigung zwischen der Hauptburg und der als westliche Vorburg bezeichneten Fläche. Der Ausbau der beschriebenen Mauer bedeutete eine grundlegende Veränderung der Přemyslidenresidenz.

3.2.3. Jüngere Phase der Befestigung aus der Burgwallzeit. An den Stellen, an denen man zwei Phasen des Aufbaus der Burgbefestigung feststellen konnte (Nordtrakt, III. Burghof, Palas), ist die jüngere Mauer mächtiger und in der Konstruktion variabler. Im Mittelteil des Südhangs wurden weitere Phasen der Holz–Erde–Mauer oder einer ihr ähnlichen Konstruktion entdeckt, ohne dabei aber ihre einzelnen Abschnitte miteinander synchronisieren zu können. Allgemein wurde auf dem Südhang die Mauer erweitert und ihre Stirnwand nach außen vorgeschoben. Der westliche, quer verlaufende Teil der Hauptburgmauer war zusätzlich mit einer inneren, mit großen Steinen durchsetzten Aufschüttung erweitert. Die innere Wand der Mauer war hier wahrscheinlich stufenförmig ausgebildet. Reste von Pfostengruben und die Gesamtsituation deuten auf das Vorhandensein einer Holzkonstruktion im hinteren Teil der höheren der beiden gefundenen Stufen. Der Graben vor der Quermauer war auch weiterhin vorhanden. Am Nordhang des Bergsporns fand man einen 650 cm breiten steinernen Mauerkörper ohne andere Konstruktionselemente. Die Basis der Mauer bildete eine Lehmschicht, zwischen den Steinen konnte stellenweise Lehm als Bindemittel nachgewiesen werden. Der innere Unterteil des Mauerkörpers war in ältere Siedlungsschichten oder in den anstehenden Boden eingetieft. An einigen Stellen war die senkrechte Wange der inneren Wand sichtbar. Auch der Biegung dieser Mauer war am Nordhang eine Destruktion aus Plänerkalksteinen beigefügt (freigelegt auf einer Länge von 24 m). Dieser Zweig war wiederum hangabwärts nach Norden gebogen.

An den meisten Stellen waren vor dem Aufbau der Quadersteinmauer zwei Phasen der älteren Befestigung deutlich erkennbar. Auf dem morphologisch stärker gegliederten Südhang waren noch weitere, nicht zusammenhängende Teile einer Holz–Erde–Konstruktion nachgewiesen worden, die aller-

dings nicht notwendigerweise Reste des Befestigungssystems darstellen. Diese Reste kann man nicht von lokalen und einmaligen Adaptionen unterscheiden. Der Wechsel der Bauform der jüngeren Mauer auf dem Nordhang ist so deutlich, daß es sich vermutlich nicht nur um eine lokale Veränderung, sondern um einen größeren Umbau handelt. Auf dem Südhang ist solch eine Steinmauer nicht nachgewiesen.

4. Das Befestigungssystem als Quelle für das Verständnis der Raumausnutzung

4.1. Gegenwärtiger Stand und Probleme der Erkenntnis über die Entwicklung der Befestigungsdisposition der Prager Burg (archäologische Datierung und Möglichkeiten der Synchronisation der nicht zusammenhängenden Teile des Befestigungssystems; das Wegesystem). Eine Synchronisation der Befestigungsteile kann nicht nur vom Vergleich des keramischen Inventars ausgehen (in den Mauerkörpern überwiegt eindeutig Keramik, für deren Vorkommen der Aufbau der Befestigung ein *Terminus ante quem* darstellt, bei der am steilen Hang gelegenen Befestigung ist von einem weiteren Fundeintrag von oben her auszugehen), sondern soll sich vor allem auf den Vergleich der stratigraphischen Position und auf die Lage der Befestigung stützen. Der Leitfaden kann die Übereinstimmung in den Konstruktionseigenschaften sein. In einigen Fällen kann man sich auf die chronologische Aussage des Inventars des Untergangshorizontes der Befestigung oder auf die Schichtenfolge stützen, die dem Aufbau der Mauern vorausgeht sowie neuerdings auch auf wenige Dendrodaten.

Die Frage nach den unbekanntenen Tatsachen kann man nur mit Hilfe einer Formulierung alternativer Hypothesen lösen (Gleichzeitigkeit der beiden Abschnitte des ältesten grabenähnlichen Gebildes, das den Zentralteil des Bergsporns schützt, und ihre Beziehung zu den geringen Überresten der Siedlungsschichten in der gleichen stratigraphischen Position, Befestigung des Umfangs des Zentralteils des Bergsporns vor dem Aufbau der ältesten belegten Holz–Erde–Mauer, Beziehung zwischen der westlichen Quer– und der südlichen Längsbefestigung, Beziehung zwischen diesen und der Fortifikation am Nordhang, Lücken in den stratigraphischen Sequenzen, die durch die Verlagerung der Erdmassen verursacht wurden).

Konstruktionselemente der Tore der Burgbefestigung konnten nicht angetroffen werden. Die Lage der Tore war bisher nach der Lage der in der Quadersteinmauer gefundenen Tore sowie aufgrund der angenommenen Beziehung zum Straßensystem der Prager Siedlungsagglomeration rekonstruiert worden. Für die Anfangsperiode der Prager Burg wurde bisher jener Weg als Hauptweg bezeichnet, der entlang der St.–Veits–Rotunde vorbei zur Südwestecke des III. Burghofes führte, wo eine mit Holz ausgelegte Fläche mit mehreren übereinander liegenden Phasen entdeckt wurde. Die Lage des Westtores der ältesten bekannten Befestigung in diesem Bereich ist allerdings eher unwahrscheinlich. Einen Weg, der an die aufgedeckte Holzkonstruktion angebunden und weiter in südwestlicher Richtung geführt hätte, schließt der Körper der hier entdeckten ältesten Befestigung aus. Außerdem würde dieser Weg aus der Burg herausführen und in einen recht steilen Abhang münden, also nicht wie zunächst angenommen die beiden Burgteile verbinden. Nachvollziehbar ist dagegen die Vorstellung, daß der Zugang zum Burgareal über den Abhang der natürlichen südlichen Schlucht führte. Die Existenz des früher angenommenen Südtores in der Holz–Erde–Mauer im Mittelteil des Areals wurde zwar neulich in Frage gestellt, diese Vorstellung wird allerdings noch durch weitere Argumente gestützt. Im Raum der Schlucht, außerhalb der Hauptbefestigung, ist in der älteren Phase der Existenz der Burg eine Ansiedlung belegt, die wahrscheinlich mit dem befestigten Areal in Bezug stand. Der Weg durch die Schlucht scheint günstiger gewesen zu sein als ein Weg, der westwärts geführt hätte und weitere Terrainunebenheiten hätte überwinden müssen. Die am Südhang entdeckten Wege wurden bisher archäologisch in die Periode datiert, in der das Südtor in der Quadersteinmauer bestand. In Anbetracht der gegenwärtigen Änderungen in der Datierung der Prager Keramiksequenz wird im Zusammenhang mit der Problematik des Südtores in der Burgbefestigung eine Überprüfung des Materials nötig werden, das bei der Ausgrabung geborgen, jedoch bisher noch nicht detailliert ausgewertet worden ist.

4.2. Archäologische Quellen und die relative und absolute Chronologie (keramisches Inventar, schriftliche Quellen, Dendrochronologie). Im Horizont, der älter als die Burgbefestigung ist, sind keramische Formen mit Kragenrändern sowie die wahrscheinlich älteren Formen mit einfach profilierten Rändern nicht vertreten. Für die Datierung ist das seit langem erwartete Ergebnis der Korrelation der relativen und absoluten Chronologie der Prager Burg mit der Entwicklung des am linken Ufer der Moldau liegenden Suburbiums wesentlich (die erwähnte Entwicklung der keramischen Produktion aus der mittleren Burgwallzeit wird auf der Kleinseite im Vergleich mit der Prager Burg um ca. 20–30 Jahre älter eingestuft). In den Keramikkomplexen aus den Befestigungskörpern der Prager Burg kommen einfache Ränder vor, die eine kompliziertere Morphologie aufweisen als die aus den der Befestigung vor-

ausgehenden Schichten. Aus dem Nordtrakt der Querbefestigung und aus dem Körper der Steinmauer stammt eine entwickelte jungburgwallzeitliche Keramik mit klassischen Kelchrändern, während das Inventar aus dem jüngeren Körper der Befestigung unter dem III. Burghof Keramik enthält, die den ältesten Funden entspricht. Im Untergangshorizont der Befestigung, die später durch eine Quadersteinmauer abgelöst wurde, treffen wir Keramik mit archaisch verdickten Rändern in variierenden Formen an. Es ist nicht eindeutig belegt, in welcher Phase der Entwicklung dieser Produktion, die jünger als die Keramik mit Kelchrändern ist, es zum Bau der Quadersteinmauer gekommen ist. Man kann nicht ausschließen, daß sich die Zeit ihres Aufbaues der Zeit nähert, als die Keramik mit klassisch verdickten Rändern in ihrer am höchsten entwickelten Form im Umlauf war.

Die älteste schriftliche Erwähnung der Prager Burg ist die Nachricht über die Gründung der St.–Marien–Kirche durch den Fürsten Bořivoj (nach 885). Eine direkte Beziehung zwischen der Befestigung und dieser Kirche ist allerdings archäologisch nicht nachgewiesen. Den Aufbau der mächtigen Befestigung kann man hypothetisch mit dem ersten historisch belegten Přemyslidenfürsten Bořivoj in Beziehung setzen (d.h. vor 890), wahrscheinlicher aber mit seinem Nachfolger Spytihněv (895–915), der sich offenkundig um die Ausbildung der mittelböhmisches Přemyslidenomäne verdient gemacht

Probe Nr.	Holzart	SPL	WK?	Länge	Anfang	Ende	Datierung
Hölzer "in situ"							
CH1	Eiche	0	+15ak	78	819	894	nach 819
CH2	Eiche	0	+3ak	50	841	890	nach 803
CH3	Eiche	0	+3ak	48	-	-	zu kurz
CH4	Eiche	0	+4ak	73	-	-	nicht datiert
CH5	Eiche	0	+1ak	71	840	910	nach 821
CH6	Eiche	14	+1wk?	80	861	910	911?
CH14	Eiche	0	+13ak	68	806	873	nach 886
CH16	Eiche				-	-	deformiert
CH16	Eiche				-	-	deformiert
CH17	Eiche				-	-	zu kurz
CH18	Eiche	0	ak	42	-	-	zu kurz
CH19	Eiche	0	+6ak	54	822	875	nach 891
CH20	Eiche	0	+2ak	68	810	878	nach 890
CH21	Eiche				-	-	zu kurz
CH22	Eiche				-	-	zu kurz
CH23	Eiche	0	+7ak	78	-	-	nicht datiert
CH24	Eiche	0	+1ak	62	738	892	nach 903
CH25	Eiche	0	+3ak	81	793	873	nach 888
CH26	Eiche	0	+2ak	40	852	871	nach 883
CH27	Eiche	0	+25ak	38	835	872	nach 907
Hölzer im Magazin							
CH48	Eiche	0	ak	72	824	885	925±10
CH53	Eiche	10	+5ak	130	785	914	919+max16
CH54	Eiche	0	ks+10ak	48	843	891	901+max6
CH81	Eiche	0	ks+15ak	48	809	854	889+max16
CH83	Eiche	0	wk?	88	782	889	889?
CH85	Eiche	17	+2wk?	89	821	889	891?
CH87	Eiche	0	+4ak	105	821	925	nach 889
CH79	Eiche	0	ks	91	790	880	800±10
CH78	Eiche	0	+40ak	71	-	-	nicht datiert
CH86	-				-	-	zu kurz
CH89	Eiche	0	+25ak	40	-	-	unregelmäßig
CH87	Eiche	2	+18wk?	59	791	849	885?
CH82	Eiche	0	ak	50	-	-	zu kurz
CH83	Eiche	0	+20wk?	76	797	874	884?
CH84	Eiche	0	+10wk	82	-	-	nicht datiert
CH111	Eiche	0	+2wk?	69	816	868	885?
CH113	Eiche	10	+11ak	81	816	885	kurz nach 906

TAF. 1a. PRAGER BURG – III. BURGHOF, DENDRODATEN DER JÜNGEREN PHASE DER BEFESTIGUNGMAUER.

Probe Nr.	Holzart	SPL	WK?	Länge	Anfang	Ende	Datierung
CH41a	Eiche	0	ka	54	-	-	nicht datiert
CH42	Nadelholz	-			-	-	zu kurz
411 (XV)	Eiche	0	ak	120	767	886	nach 896
CH43 (XII)	Eiche	18	+10wk	81	787	867	877
XII/I	Eiche	18	ak	100	780	879	881+max10
VII	Eiche	0	ak	69	773	841	nach 851
XIII/II	Eiche	15	ak	97	780	878	877+max14
XII/IV	Eiche	18	ak	102	780	881	882+max11
XII/V	Eiche	16	ak	100	780	879	880+max14
XII/II	Eiche	0	ak	88	779	888	nach 876
XVI	Eiche	0	ak	102	770	871	nach 881
XVI	Eiche	0	ak	94	770	883	nach 873
V	Eiche	14	ak	81	798	878	877+max15
XI	Eiche	3	ak	71	820	890	907±10
X	Eiche	17	ak	109	796	804	805+max12
XI	Eiche	0	ak	73	820	882	nach 902
891 (XI)	Eiche	0	+7ak	88	803	881	nach 908

TAF. 1b. PRAGER BURG – NORDTRAKT. DENDRODATEN DER HOLZKONSTRUKTION UNTER DEM BEFESTIGUNGSKÖRPER.

hatte. Einen Einfluß könnten die Beziehungen zu Großmährischen Reich, bzw. unmittelbar Svatopluks großmährisches Intermezzo (890–894) ausgeübt haben. Weitere Marksteine sind die Nachrichten über die Umbauten der frühmittelalterlichen Befestigung unter der Regierung von Břetislav I. (vor 1055) und aus der Zeit der Regierung Soběslavs I. (zum Jahr 1135). Der letztgenannte Umbau war besonders in der letzten Zeit mit der Prager Burg und mit der Quadersteinmauer in Beziehung gebracht worden.

Die Fälldaten für die Holzkonstruktion unter dem Befestigungskörper am Nordhang des Bergsporns, die in Beziehung mit dem Bau des Mauerkörpers stehen können, liegen nach den Ergebnissen der dendrochronologischen Analysen in einem Intervall zwischen der zweiten Hälfte des 9. Jh. und dem ersten Drittel des 10. Jh., spätestens aber im Jahr 917. Für die jüngere Befestigung am Südhang hat man die in situ gefundenen Hölzer in die 890er Jahre bis in das erste Drittel des 10. Jh. datiert; das jüngste Holz wurde nach 921 gefällt. Das jüngste im Magazin verwahrte Holz aus diesem Kontext datiert nach 939. Das Intervall zwischen dem Ende der meßbaren Kurve und dem letztendlichen Fälldatum der Bäume konnte allerdings bei dem Zustand der Hölzer zumeist nicht bestimmt werden (s. Taf. 1).

5. Schlussbemerkung

Übersicht der Grundtypen und der Chronologie der frühmittelalterlichen Befestigung der Prager Burg:

CHRONOLOGIE			BEFESTIGUNGSELEMENTE – CHARAKTERISTIK				
1	2	3	4	5	6	7	8
Horizont	Absolute Daten	Keramisches Inventar	Baumaterial	Konstruktionstyp der Befestigung	Breite	Graben (Breite x Tiefe)	Areal
A-PH7	vor 908–917*	–	Spuren von D	?	?	420–440 x 120	A-p
A-LP	–	–	–	–	–	min. 400 x 250	A-v
B1-PH20	nach 908, spätestens 917*	SH	H, D, OK	Mauer mit Steinblende und Rostkonstruktion	500–600	zweiteilig? 1400 x min. 400	A-p
B1+	–	–	OK	?, Basis mit Außenblende	?	–	P
B2-PH15	nach 921* (nach 939*)	SH	H, D, OK	Mauer mit Steinblende, Rost u. anderer Konstruktion	max. 1200	–	A-j
B2-PH20	–, (hypothetisch vor 1055**)	MH	OK, stellenweise HP, in der Basis H	Mauer, Konstruktionselemente nicht gefunden	650	zweiteilig? 1400 x min. 400	A-s
B2+PH20	–	MH	OK	Mauer, nur Außenblende gefunden	min. 200, max. 500	–	P
C	nach 1135**	–	OK, M	Quadersteinmauer	obererdischer Teil 300	–	A

TAF. 2. 1: Horizonte nach der Grabungsfläche: PH7 – sog. Mehrzwecksaal; PH15 – III. Burghof, PH20 – Gießhof; LP – Lobkowitz Palast; + – angebaut zum; 2: * dendrochronologisch bestimmt (Hölzer aus der Sammlung); ** schriftliche Quellen; 3: Keramisches Inventar aus dem Mauerkörper; SH – mittelburgwallzeitlich; MH – jungburgwallzeitlich; 4: D – Holz; H – Lehm; HP – Lehm als Bindemittel; M – Mörtel; OK – Brachsteine aus Plänerkalk; 6, 7: in cm; 8: A – Hauptburg, p – querstehende, j – südliche, s – nördliche, v – östliche Mauer; P – Nordteil der vorausgesetzten Vorburg.

Die frühmittelalterliche Prager Burg und die Entwicklung ihrer Befestigung. Die Entwicklung der Prager Burg kann man nach den Hauptetappen des Aufbaus der Befestigung im Frühmittelalter in vier Horizonte unterteilen. Die erste Phase (A) ist die Zeit des Bestehens der ältesten grabenähnlichen Strukturen, ein *Terminus ante quem* ist durch den Aufbau der Holz–Erde–Mauer gegeben. Die nächste Phase (B1) entspricht dem Aufbau und der weiteren Existenz dieser Befestigung bis zum Anfang der dritten Phase. Die dritte Phase (B2–Bx) entspricht dem Umbau und dem weiteren Bestehen dieses Befestigungstyps, der allerdings im Raum der Prager Burg nicht einheitlich ist. Sie ist nach lokalen Bedingungen in einige Subhorizonte unterteilt, wobei es noch nicht möglich ist, die Entwicklung einzelner Stellen miteinander zu synchronisieren. Nur im Bereich des Nordtrakts kann die Phase B2 als die jüngste bezeichnet werden. Die vierte Phase (C) ist durch den Umbau des fürstlichen Siedlungsareals zu einer Steinburg charakterisiert. Die archäologischen Quellen belegen eindeutig, daß der Hradšchin Bergsporn bereits vor dem Aufbau der ältesten Holz–Erde–Mauer besiedelt war (insbesondere im Nordtrakt durch einen umfangreichen komplex von Keramikbruchstücken, einzelne Schmuckstücke und zahlreiche archäobotanische Makroreste). Das zeitliche Verhältnis zwischen den Gräben und der ältesten Ansiedlung kann zur Zeit noch nicht bestimmt werden. Die älteste Siedlungsphase wurde durch den Aufbau der Holz–Erde–Mauer spätestens in den ersten zwei Jahrzehnten des 10. Jh. beendet. In dieser Phase war auch die St.–Marien–Kirche gegründet worden, die westlich der Hauptbefestigung entdeckt wurde. Das betreffende Areal kann allerdings weder näher charakterisiert noch eingegrenzt werden. Eine Hypothese aus den 1980er Jahren, nach der das Burgareal für eine gewisse Zeit nicht durch eine Mauer getrennt war, konnte nicht bestätigt werden. Der gegenwärtige Stand unserer Kenntnisse erlaubt also nicht, die exzentrische Lage der St.–Marien–Kirche zu erklären, obwohl dies im engen Zusammenhang mit der Frage nach der Entwicklung der Prager Burg steht. Das zentrale Areal des Bergsporns war zusammen mit dem Ostteil des Bergsporns mit einer einheitlich gebauten Holz–Erde–Mauer befestigt. Eine früher angenommene Trennung dieser Teile konnte nicht belegt werden. Ein mächtiger Graben bestand nur entlang der quer liegenden Hauptmauer. Bedeutende kirchliche Institutionen waren im 10. Jh. in den beiden Teilen des zentralen Areals angesiedelt: die St.–Georgs–Basilika im Ostteil und die Bischofsresidenz auf dem Gipfel der westlichen Anhöhe und die St.–Veits–Rotunde oberhalb der Mündung der südlichen Schlucht. Bald danach kam es zu ersten Umbauten der Befestigung. In dem heutigen III. Burghof fanden sich komplizierte und sehr unterschiedliche Formen von Holzkonstruktionen. Die Befestigung wurde breiter. Neu ist in der letzten Phase des Bestehens der Holz–Erde–Mauer die Verwendung einer größeren Menge von Steinen im Mauerkörper, vor allem aber der Aufbau einer komplett in Stein aufgeführten Trockenmauer ohne inneren Lehmkörper (am Nordhang des Bergsporns – Befestigung des zentralen Teils und des nach Westen laufenden Flügels). Anhäufungen von Plänerkalksteinen, die wiederholt am Südhang des Bergsporns gefunden wurden, können darauf hinweisen, daß eine analoge Konstruktion auch hier bestand. Sollte sich die Hypothese von einem umfangreicheren Umbauplan bestätigen, wird die Verbindung dieses Umbaus mit der Nachricht über eine umfangreiche Rekonstruktion der Befestigung vor 1055 noch wahrscheinlicher. Die Funktion dieser Befestigung wurde mit dem Aufbau der Quadersteinmauer beendet, welche mit dem romanischen Umbau der Prager Burg nach 1135 in Bezug gebracht wird.

Eine Ansiedlung außerhalb der Burgbefestigung ist in der ältesten Phase im Mittelteil des Ludwigstraktes und im Westteil des Theresianischen Flügels belegt, was eine Durchlässigkeit des Südteils der Hauptbefestigung andeuten kann. Eine Siedlungsbebauung, die bis zum Ende der jüngeren Burgwallzeit reicht, ist aus dem Ostteil der südlich des Palas liegenden Fläche bekannt. Der Rest des Nordteils dieses Bereichs diente als Gräberfeld (Ludwigstrakt, Palas, vielleicht auch Theresianischer Flügel). Die Beziehungen dieses Areals zum Suburbium sind nicht sicher zu bestimmen, doch kann wenigstens hypothetisch über eine direkte Verbindung bzw. unmittelbare Anbindung dieser beiden Teile einer einzigen Agglomeration nachgedacht werden und zwar besonders an Hand neuer Grabungsergebnisse im Bereich der Kleinseite. Eine mögliche Rekonstruktion der frühmittelalterlichen Prager Agglomeration als ein einziger befestigter Komplex, der durch die Prager Burg und das Suburbium gebildet war, wurde bereits schematisch publiziert.

Ziel der vorliegenden Arbeit war, die existierenden Kenntnisse zu präsentieren und die daraus folgenden Hypothesen über die Entwicklung des befestigten Areals der Prager Burg abzuleiten. Gleichzeitig sind auch aktuelle Fragen für weitere Forschungen aufgeworfen worden. Das behandelte Thema berührt Fragen der Entstehung sowohl der Metropole Prag als auch des Tschechischen Staates. Diese sind ohne den Vergleich mit der Entwicklung anderer mittelböhmischer Lokalitäten des 9. Jh. nicht lösbar. Künftige Untersuchungen sollten sich also vor allem auf die Lösung der wichtigsten Forschungsfragen richten, die wie folgt benannt werden.

Die Längsbefestigung der Burg Bořivojs, die Klärung der Situation am Südhang im Bezug zum Suburbium und nicht zuletzt das wichtige Thema der westlichen Vorburg. Im allgemeinen ist eine der größten Verpflichtungen der Archäologie des frühen Mittelalters gegenüber der historischen Forschung der Vergleich und die Synchronisierung der frühmittelalterlichen Entwicklungsphasen der Prager Burg, des Suburbiums und weiterer bedeutender Lokalitäten in Mittelböhmen und ihre Einordnung sowohl in die absolute Chronologie als auch in die historischen Prozesse.

EXKURS 2. LEVÝ HRADEC UND PRAG. Die Untersuchungsergebnisse der Prager Burg bestätigen die Erkenntnisse, daß die Holz–Erde–Mauern in ihren jüngeren Phasen größer und ihre Konstruktion betreffend auch variabler wurden. Bei dem Vergleich der Befestigungscharakteristiken treffen wir allerdings auf gewisse Probleme, wie zum Beispiel die nur ungenügend bekannte Chronologie der Befestigungen. Levý Hradec wurde bisher als direkter Vorgänger der Prager Burg in Bezug auf die Residenzfunktion angesehen. Dies muß nun in Frage gestellt werden, denn die Ergebnisse der Erforschung der Prager Burg unterstützen in keiner Weise die Vorstellungen einer Priorität von Levý Hradec.